

Mind Out of Action

Az automatikus cselekvések szándékossága

Ezio Di Nucci

filozófia

doktoraAzEdinburgh-i2007

30.9.2007

Ezio Di Nucci ezennel kijelentem, hogy ezt a szakdolgozatot én írtam, hogy ez a saját munkám, és hogy ezt a munkát nem nyújtottam be más diplomához vagy szakmai minősítéshez.

Ezio Di Nucci

Absztrakt

Kevesebbet gondolkodunk, mint amennyit gondolunk. Tézisem ebből a gyanúból kiindulva mutatja be, hogy a szándékos cselekvés standard beszámolóit nem képesek megmagyarázni a cselekvőképesség egészét. Az olyan kauzalista elméletek, mint Davidson és Bratman elméletei, amelyek szerint egy cselekvés csak akkor lehet szándékos, ha azt az ágens egy bizonyos mentális állapota okozza, nem működnek mindenfajta cselekvés esetében. Az úgynevezett *automatikus cselekvések*, olyan erőfeszítés nélküli teljesítmények, amelyek felett az ágens nem gondolkodik, és amelyekre nem kell odafigyelnie, kivételnek számítanak a kauzalista keretrendszer alól, legalábbis ebben a dolgozatban így érvelek.

Nem minden cselekedet mentális küzdelem, fájdalmas tétovázás vagy a bizonyítékok mérlegelése eredménye. A gyakorlás révén sok előadás *második természetűvé* válik. Gondoljunk olyan ismerős esetekre, mint a reggeli rutinok és szokások: a rádió bekapcsolása, a fogmosás. Gondoljunk a sportban és a zenében nyújtott magasan képzett teljesítményekre: Jarrett rögtönzött zongorajátéka, a focista érintése. Gondoljunk az ügynökök spontán reakcióira a környezetükre: egy ütés kivédése, mosolygás. A pszichológiai kutatások már régóta elismerik az automatikus cselekvések különlegességét és fontosságát, míg a filozófia eddig az ágencia többi részével együtt magyarázta őket.

Az intuíció azt súgja, hogy az automatikus cselekvések egytől egyig szándékos cselekedeteink (lefuttattam egy felmérést, amely azt mutatja, hogy ezt az intuíciót széles körben osztják): nemcsak a saját autonóm tetteink, amelyekért felelősek vagyunk, hanem az általános terveink és céljaink végrehajtásához és kielégítéséhez

szükséges összetevők is. De vajon a szokásos kauzális elszámolások teljesítik-e az automatikus cselekvések szándékosságát? Szerintem nem.

Mert automatikus esetekben a szándékokra, hitekre, vágyakra és általában a pszichológiai állapotokra való szokásos hivatkozás üresen cseng. Mi csak cselekszünk: nem gondolkodunk, sem tudatosan, sem öntudatlanul.

A reduktív oldalon Davidson nézete nem tud mást tenni, mint hogy legjobb esetben is tudattalan pszichológiai állapotokra hivatkozik, amelyek jelenlétére és oksági szerepére - érvelésem szerint - inkább egy elmélet szükségleteiből, mintsem a világban fellelhető bizonyítékokból következtet. A nem-reduktív oldalon Bratman az *Egyszerű nézet* cáfolatával egyetért azzal, hogy nem csatolhatunk egyszerűen szándékot minden olyan cselekvéshez, amelyet meg akarunk magyarázni. De Bratman saját *Egyetlen jelenség nézete*, amely a "motivációs potenciál" titokzatos fogalmára apellál, csupán elismeri a finomítás szükségességét, anélkül, hogy ténylegesen biztosítaná azt.

Ezért javaslom a szándékos cselekvésről szóló saját beszámolómat, az "irányítási nézetet", amely szerint az automatikus cselekvések szándékosak: eltérően Davidson és Bratman véleményétől, akik csak szükséges feltételeket kínálnak az oksági eltérés problémájának elkerülése érdekében, én egy teljes körű beszámolót kínálok: *E φ -ing szándékos, ha és csak akkor, ha a φ -ing E irányítása alatt áll*. Ez a számítás hasonlít a Frankfurt által kidolgozottra, azzal a döntő különbséggel, hogy Frankfurt - a "szándékkal cselekvést" és a "szándékosan cselekvést" szinonimának tekintve - úgy gondolja, hogy az irányítás csak ahhoz elegendő, hogy egy bizonyos mozgás cselekvés legyen, de ahhoz nem, hogy egy bizonyos mozgás *szándékos* cselekvés legyen. Én viszont amellet érvelek, hogy Frankfurt vezetés-fogalma továbbfejleszhető úgy, hogy az elegendő legyen a szándékos cselekvéshez is.

Az első fejezetben bemutatom és megvédem az "automatikus cselekvés" meghatározását. A második fejezetben bemutatom, hogy az automatikus cselekvések ilyen értelmezése megerősítést nyer az empirikus pszichológiában. A harmadik fejezetben megmutatom, hogy Davidson szándékos cselekvésről szóló reduktív beszámolója nem működik az automatikus cselekvések esetében. A negyedik fejezetben megmutatom, hogy a szándékos cselekvés két legbefolyásosabb nem reduktív elmélete, a Simple View és Bratman Single Phenomenon View-ja sem működik. Az ötödik fejezetben pedig előterjesztem és megvédem pozitív tézisemet, a "vezetési nézetet". Továbbá a Függelékben bemutatom az automatikus cselekvések szándékosságáról készített felmérésem eredményeit.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánításviii

Bevezetés 1

1. fejezet: Automatikus műveletek16

1. Automatizmus16
2. Deliberáció26
3. Figyelem29
4. Tudatosság31
5. Propriocepció36
6. A figyelem hiánya szükséges az automatizmushoz40
7. Elég a figyelemhiánya? 43
8. Irányítás és beavatkozás ellenőrzése50

Következtetés60

2. fejezet: Automatikus cselekvések az empirikus irodalomban62

Bevezetés62

1. Bargh63
 2. Kettős vezérlés73
 3. Kettős vezérlés és automatikus cselekvések78
 4. Kettős vezérlés és irányítás83
- Következtetés86

3. fejezet: Davidson, tudattalan hiedelmek és okok88

Bevezetés88

1. Davidson véleménye88
 2. Tudattalan mentális állapotok98
 3. Az attribúciómentelli attribúciómentelli
 4. attribúcióelleni érvek121
 5. Egy davidsonista válasz 126
- Következtetés 129

4. fejezet: Bratman és az egyszerű nézet 131

1. Az egyszerű nézet 131
2. Bratman egyetlen jelenségre vonatkozó nézete 148

3. Egy alternatív nézet	157
Következtetés	162
fejezet: Frankfurt és az "iránymutató szemlélet	164
1. Frankfurt	164
2. Nem szándékos cselekmények	177
3. Eltérő oksági láncok	188
4. Kifogások	194
Következte	221
tés	222
Következte	230
tés	230
	234
Függelék	240
1. Első felmérés	
2. Második felmérés	
Bibliográfia	

Köszönetnyilvánítás

Ezt a disszertációt nem tudtam volna megírni a témavezetőm, Bill Pollard fáradhatatlan segítségével nélkül. Szeretnék köszönetet mondani annak a sok barátnak, filozófusnak, diáknak és kollégának is, akikkel az évek során ezeket a dolgokat megbeszéltem, különösen Conor McHugh-nak. Végül szeretnék köszönetet mondani a Salernói Egyetemnek a pénzügyi támogatásért a folyamat egy létfontosságú szakaszában; és szüleimnek, Enza Trotta és Paolo Di Nucci-nak mindenféle segítségért, bátorításért és inspirációért. Köszönettel tartozom továbbá Esmee van Breugelnek a kézirat lektorálásáért.

Bevezetés

... und schreib getrost
"Im Anfang war die Tat"
(Wittgenstein, *On Certainty*, §402)¹

Kevesebbet gondolkodunk, mint amennyit gondolunk. Vagy legalábbis kevesebbet gondolkodunk, mint amennyit a cselekvésfilozófusok szerint gondolunk. Ez a tézis megmutatja, hogy az emberi cselekvés néhány uralkodó filozófiai magyarázata tévesen hivatkozik az elmére. Ezek a hivatkozások - érvelésem szerint - gyakran indokolatlanok és szükségtelenek. Ezt úgy teszem, hogy az általam *automatikusnak* nevezett *cselekvésekre* összpontosítok: olyan teljesítményekre, amelyeket erőfeszítés nélkül és sikeresen véghez tudunk vinni anélkül, hogy odafigyelnénk rájuk vagy tudatában lennénk: egy kilincs elfordítása, olyan *készségek*, mint a visszaváltás 4th sebességbe, vagy olyan *szokások*, mint a cigaretta meggyújtása. Amikor automatikusan cselekszünk, nem tűnik úgy, hogy tudatosan vagy öntudatlanul gondolkodnánk, és nem is kell gondolkodnunk. A gyakorlás révén elég magabiztossá válunk automatikus teljesítményeinkben ahhoz, hogy az új vagy ismeretlen tevékenységekhez általában szükséges kognitív erőforrások nagy részét megspóroljuk.

Az 1. fejezetben az automatikus cselekvéseket úgy definiáltam, mint olyan teljesítményeket, amelyekre nem kell, és nem is kell, hogy érzékeléssel vagy intellektuálisan odafigyeljünk, de amelyek mégis a mi irányításunk alatt állnak. A fenti példákból nyilvánvalónak tűnik, hogy amikor automatikusan cselekszünk, akkor - általában legalábbis - szándékosan cselekszünk. Először is, amit teszünk, az nekünk tulajdonítható: nem egyszerűen arról van szó, hogy a testünk mozog; sokkal inkább arról, hogy mi mozgatjuk a testünket. Továbbá, ami történik

¹Anscombe és von Wright az *On Certainty* (1969) angol fordításában (Anscombe és Paul) németül hagyja a passzust, csak egy lábjegyzetben fordítja le: "... és írja bizalommal: 'Kezdetben volt a tett'". Az "Im Anfang war die Tat" Goethe, *Faust* I. című művéből származik.

általában sem véletlen, sem tévedés: tehát nem szándékolatlan cselekedet.

Amikor automatikusan cselekszünk, nem gondolkodunk előre azon, hogy így cselekedjünk-e. Mindazonáltal tudatosan cselekszünk. Amikor automatikusan cselekszünk, nem fogalmazzuk meg előzetesen a fejünkben azt a célt, amelyet a cselekedetünkkel el akarunk érni. Mindazonáltal, amit automatikusan teszünk, az gyakran céltudatos. Amikor automatikusan cselekszünk, nem észérvekkel döntjük el, hogy mit teszünk. Ennek ellenére általában racionálisan és ésszerűen cselekszünk.

Az automatikus cselekvések annál is inkább racionálisak és ésszerűek, mert ezeket a teljesítéseket úgy hajtjuk végre sikeresen, hogy közben számos kognitív képességünket (mint például a tudatosság, a figyelem, az irányítás, a gondolkodás) pihentetjük: ezért átlagosan költséghatékonyabbak, mint a többi cselekvés. De nem csak ebben az értelemben hatékonyabbak az automatikus cselekvések, mint a nem automatikusak: hanem abban is, hogy mi, ágensek, jobbak vagyunk az automatikus feladatainkban, mint a nem automatikus feladatainkban. Ez is része annak, amit egy feladat automatikussá válása jelent: hogy annyira jóvá válunk benne, hogy már nem kell figyelniük rá.² A feladat zökkenőmentesen, a magasabb képességeink zavarása nélkül fut végig (az empirikus pszichológia, amint azt a 2. fejezetben bemutatom, gyakran nevezi ezt *kettős kontrollnak*).

² Csak egy pontosítás azzal kapcsolatban, hogy az automatikus teljesítményeket már nem kell figyelniük. Lehet azzal érvelni, hogy olyan esetekben, mint például a "cigarettára gyújtás", a mi érdekünkben áll figyelemmel kísérni, amit teszünk, hogy remélhetőleg le tudjuk állítani magunkat. Ez tehát nem olyan eset lenne, amikor már nem kell figyelemmel kísérniük a teljesítményünket. Itt azonban különbséget kell tennünk aközött, hogy nem kell többé figyelemmel kísérniük a teljesítményünket ahhoz, hogy azt befejezzük - és ez a "cigarettára gyújtás" esetében is érvényes, hiszen sikeresen rágyújthatunk ellenőrzés nélkül is -, és aközött, hogy a legjobb érdekünkben áll figyelemmel kísérni, amit teszünk. Lehetnek olyan automatikus cselekvések, amelyeket sikeresen végre tudunk hajtani anélkül, hogy monitoroznunk kellene őket, de amelyeket ennek ellenére érdekünkben állt volna monitorozni, hogy kevésbé valószínű, hogy végrehajtjuk őket. A "cigarettára gyújtás" egy ilyen eset.

Ez a gyakorlatokkal való megismerkedés folyamata nevelésünk lényeges része. Megtanulunk dolgokat csinálni: megtanuljuk, hogyan kössük be a cipőfűzőnket, hogy hamarosan gyorsan meg tudjuk ezt tenni, és ne kelljen először azon gondolkodnunk, hogy melyik vége hova tartozik. Megtanuljuk, hogyan kell begombolni egy inget, hogy hamarosan meg tudjuk csinálni anélkül, hogy minden egyes gombot megnéznénk. Megtanulunk úszni, és hamarosan a négy végtagunk is összehangolódik, míg kezdetben csak a lábunkat vagy a karunkat tudtuk mozgatni. Ez a tanulási folyamat (amit én *automatizálásnak* nevezek - közeli rokona McDowell (1994) *Bildung-jának*) maga is lehet automatikus, de nem kell annak lennie.

Az automatikus cselekvést világosan meg kell különböztetni az ágens egyéb automatikus mozgásaitól. A szívverésünket nevezhetjük automatikusnak, és ez bizonyosan mozgás: de a testünk mozog, nem pedig mi mozgatjuk a testünket. Ez nem cselekvés. Ugyanez vonatkozik más biológiai funkciókra, de az olyan tudattalan tevékenységekre is, mint az alvajárás, és számos reflexre. Lesznek határesetek, de itt bízom abban, hogy senki sem fog kísértésbe esni, hogy azt állítsa, hogy a szívverésem az én cselekvésem; és hasonlóképpen senki sem fog kísértésbe esni, hogy azt állítsa, hogy normális körülmények között a villanykapcsoló automatikus felkapcsolása *nem* az én cselekvésem.

De az automatikus cselekvéseket is meg kell különböztetni mindazoktól a tevékenységektől, amelyek gondosságot, erőfeszítést, figyelmet, ellenőrzést igényelnek: első alkalommal vezetni, jégen járni. És azoktól a cselekedetektől, amelyek sok tétovázás, megfontolás, az alternatív lehetőségek racionális mérlegelése eredményeként jönnek létre: egy nagy csekk aláírása, a munkahely végleges felmondása. Mindezek a cselekvések nem automatikusak.

Az automatikus cselekvések pontos meghatározását és másfajta mozgásoktól és cselekvésektől való megkülönböztetését az 1. fejezetre hagyom; egyelőre bízom benne, hogy nagyjából világos, milyen típusú előadásokra gondolok.

Ebben a bevezetőben sokkal fontosabb tisztázni, hogy mi mellett érvel ez a dolgozat, és mi mellett nem érvel. Nem fogok amellett érvelni, hogy az automatikus cselekvések szándékos cselekvések. A tézis egyik alapvető intuíciónak tekintem, hogy a m i k o r automatikusan elfordítottam az asztalomon lévő lámpa kapcsolóját, akkor ezt szándékosan tettem.

Tekintettel arra, hogy ez a megérzés mennyire fontos kiindulópontja a dolgozatnak, úgy gondoltam, érdemes tesztelni, ezért két különböző felmérést végeztem. Ezek eredményei, amelyeket a Függelékben mutatunk be, azt mutatják, hogy az intuíción, miszerint az automatikus cselekvések szándékosak, széles körben osztják. Felméréseim azt mutatják, hogy az emberek túlnyomó többsége - mindkét felmérésben 80% feletti arányban - úgy véli, hogy az emberek akkor is szándékosan cselekszenek, amikor automatikusan cselekszenek. A felmérés továbbá azt mutatja, hogy az emberek nem hajlamosak különbséget tenni az automatikus és a nem automatikus cselekvések között szándékosságuk szempontjából: vagyis az emberek nem valószínűbb, hogy szándékosságot tulajdonítanak egy nem automatikus cselekvésnek, mint egy automatikusnak.

A felmérés ellenére meghagyom azt a tézist, hogy az automatikus cselekvések szándékosak, intuitív feltételezésként, anélkül, hogy érvelnék mellette. Engem inkább a szándékos cselekvés olyan felfogása érdekel, amely képes magyarázatot adni arra az intuíción, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

A folyószámlák, azt fogom állítani, kudarcot vallanak. Azért buknak el, mert a cselekvés magyarázatát az ágens elméjére hagyatkoznak. Amikor automatikusan cselekszünk, az elménk nyugalomban van, és nem kellene mesterségesen "felébreszteni" olyan filozófiai elméletek kérésére, amelyek nem ismerik el az automatikus cselekvések megkülönböztető jelentőségét.

A szándékos cselekvés uralkodó nézetei a cselekvések minden fajtáját az ágens mentális állapotaihoz fűződő oksági viszonyok alapján határozzák meg. Ezek a nézetek kétféleképpen oszlanak meg: reduktív és nem reduktív. A reduktív kauzális nézetek, mint például Davidson (1963), a szándékos cselekvéshez szükségesnek tekintik mind a meggyőződéseket, mind a pro attitűdöket (például a vágyakat). Míg a nem reduktív nézetek, mint például Bratman (1987), a szándék állapotára hivatkoznak, amelyet a redukcionista által felállított hit-vágy párosra redukálhatatlannak tartanak.

Megmutatom, hogy mind a kauzalista megközelítés reduktív, mind a nem reduktív irányzata, amely szerint a szándékos cselekvéseket az azokat racionalizáló mentális állapotok (akár egy hit-vágy páros, akár egy szándék) okozzák, nem tudnak számot adni az automatikus cselekvés szándékosságáról. A 3. fejezetben Davidson szándékos cselekvésről alkotott reduktív nézetét elemzem, míg a 4. fejezetben két nem reduktív nézetet elemzek: az *Egyszerű nézetet* és Bratman *Egyetlen jelenségről alkotott nézetét*.

Az általam elemzett filozófiai elméletek problémája gyorsan megfogalmazható: ezek szerint egy cselekvés csak akkor lehet szándékos, ha azt egy olyan mentális állapot okozza, amelynek tartalma releváns kapcsolatban áll a kérdéses cselekvéssel; mint

például amikor megölöm JFK-t.

a JFK megölésének szándékával, ahol a "JKF megölésének" szándéka okozza a "JFK megölésének" cselekedetét. Amikor azonban automatikusan cselekszünk, úgy tűnik, nincsenek ilyen megelőző mentális állapotok: egyszerűen csak cselekszünk. És minden olyan kísérlet, amely mentális állapotokat próbál a képbe helyezni, elkerülhetetlenül félremagyarázza az ilyen viselkedések automatikus természetét.

Néha a filozófusok is elismerték ezt az anomáliát (időrendi sorrendben):

- Whitehead: "Mélységesen téves közhely, amelyet minden tankönyv és minden jeles ember, aki beszédet tart, ismételtet, hogy azt a szokást kell ápolnunk, hogy gondolkodjunk azon, amit teszünk. Ennek pontosan az ellenkezője a helyzet. A civilizáció azáltal fejlődik, hogy egyre több olyan műveletet tudunk elvégezni, amelyeket anélkül, hogy gondolkodnánk rajtuk. A gondolati műveletek olyanok, mint a lovasroham a csatában - szigorúan korlátozott számúak, friss lovakat igényelnek, és csak döntő pillanatokban szabad végrehajtani őket" (1911, idézi Bargh&Chartrand 1999, 464. o.).

- Ryle kifejezetten utal az automatizmusra: "Amikor valakit úgy jellemzünk, hogy valamit tiszta vagy vak szokásból tesz, akkor azt értjük alatta, hogy *automatikusan* teszi, anélkül, hogy tudatában lenne annak, hogy mit tesz. Nem gyakorol gondosságot, éberséget vagy kritikát. A kisgyermekkor után a járdán járunk anélkül, hogy figyelni a lépteinkre" (1949, 42. o. - kiemelés tőlem).

- Searle "olyan cselekvésekről beszél, amelyeket az ember... teljesen spontán módon hajt végre, anélkül, hogy tudatosan vagy öntudatlanul bármilyen előzetes szándékot formálna arra, hogy ezeket a dolgokat megtegye" (1983, 84. o.). A 4. fejezetben azonban be fogom mutatni, hogy Searle által javasolt megoldás nem megfelelő.

- Bratman is az "automatikus" kifejezést használja: "Tegyük fel, hogy váratlanul felém dobsz egy labdát, én pedig spontán felnyúlok és elkapom. Egyrészt úgy tűnhet, hogy szándékosan kapom el; elvégre a viselkedésem az én irányításom alatt áll, és nem pusztán reflexszerű viselkedés, mint amikor a szembejövő labdára pislogok. Másrészt úgy tűnhet, hogy - tekintve, hogy a cselekvésem mennyire *automatikus* és reflektálatlan - talán nincs is olyan jelen idejű szándékom, amelyet a labda elkapásával végrehajtok." (1987, 126. o.)

- kiemelés tőlem). A 4. fejezetben megmutatom, hogy Bratman *Egyetlen jelenség szemlélete* nem képes számot adni az automatikus cselekvésekről.

- Dreyfus azt mondja, hogy "a szakértelem általában egyáltalán nem jár gondolkodással" (1988, 99. o.); máshol pedig tisztázza, hogy ez nemcsak a tudatos gondolkodás, hanem a tudattalan gondolkodás hiányát is jelenti: "Míg a csecsemők utánzással és próbálgatással sajátítják el a készségeket, addig a mi formális oktatásunkban szabályokkal kezdjük. A szabályok azonban úgy tűnik, hogy a képzettségünk növekedésével átadják helyüket a rugalmasabb válaszoknak. Ezért gyanakodnunk kell arra a kognitivistá feltételezésre, hogy ahogyan szakértővé válunk, szabályaink *tudattalanokká* válnak. A tapasztalataink ugyanis azt sugallják, hogy a szabályok olyanok, mint a gyakorló kerekek. Lehet, hogy szükségünk van ilyen segédeszközökre, amikor biciklizni tanulunk, de végül félre kell tennünk őket, ha gyakorlott kerékpárosokká akarunk válni. Feltételezni, hogy az egykor tudatosan követett szabályok tudattalanokká válnak, olyan, mintha azt feltételeznénk, hogy amikor végre megtanulunk biciklizni, a segédkerekek, amelyekre ahhoz volt szükségünk, hogy egyáltalán tudjunk biciklizni, láthatatlanná váltak" (2005, 7. o. - kiemelés tőlem).

- Dennett: "Bár időnként tudatában vagyunk annak, hogy bonyolult gyakorlati érvelést végzünk, amely arra a következtetésre vezet, hogy mindent figyelembe véve mit kellene tennünk, amit egy tudatos döntés követ, hogy megtegyük ezt a dolgot, és amely végül abban csúcsosodik ki, hogy valóban megtegyük, ezek viszonylag ritka tapasztalatok. A legtöbb szándékos cselekedetünket minden ilyen előzmény nélkül hajtjuk végre, és ez jó is, mert akkor nem lenne rá időnk. A szokásos csapda az, ha azt feltételezzük, hogy a tudatos gyakorlati gondolkodás viszonylag ritka esetei jó modellként szolgálnak a többi esetre, azokra az esetekre, amikor szándékos cselekedeteink olyan folyamatokból erednek, amelyekhez nincs hozzáférésünk" (1991, 252. o.).

- McDowell Dreyfuséhoz hasonlóan érvel: "Amikor az ember egy közönséges útjelző táblát követ, nem egy értelmezés alapján cselekszik. Ez túlságosan agyi színezetet ad az ilyen rutinszerű viselkedésnek. A jelzőtábla követésének hétköznapi esetei egyszerűen azt jelentik, hogy az ember egyszerűen úgy cselekszik, ahogyan az ilyen körülmények között természetesnek tűnik, valamilyen neveltetés során elsajátított gyakorlat következtében" (1992, 50. o.). McDowell álláspontja Wittgenstein egyik megjegyzésére vezethető vissza a *Filozófiai vizsgálódásokból*: "Amikor egy szabálynak engedelmkedem, nem választok. *Vakon* engedelmkedem a szabálynak" (1953, 219. o.).³

- És még a filozófián túl is itt van Darwin mondanivalója: "Hírhedt, hogy milyen erős a szokás ereje. A legbonyolultabb és legnehezebb mozdulatokat idővel a legkisebb erőfeszítés vagy tudatosság nélkül lehet végrehajtani" (1872, 35. o.).

³ Köszönöm Paolónak, hogy rámutatott erre.

Amit ebben a dolgozatban teszek, azt Dennett szavai foglalják össze a legjobban: Davidson és Bratman kauzális modellje - minden esetre alkalmazható, megmutatva, hogy az automatikus cselekvésekhez hasonló esetek nem férnek bele egy ilyen modellbe. Ezt követően megkíséreltem kidolgozni a szándékos cselekvés saját beszámolóját, a "vezetési nézetet"; beszámolóim nem támaszkodik arra, hogy az ágens tudatos vagy tudattalan pszichológiai állapotai okozzák a cselekvést.

Az én "útmutatási nézetem" Harry Frankfurt egyik gondolatát, az *útmutatást* veszi kölcsön. Frankfurt *A cselekvés problémája* (1978) című művében bírálja az oksági nézeteket, amiért azok a cselekvés előzményeire, pszichológiai állapotokra összpontosítanak, és azt javasolja, hogy a cselekvéseket ne az oksági előzményeik szempontjából értsük - hogy releváns mentális állapotok okozták-e őket -, hanem az ágens és a cselekvése közötti, a cselekvés időpontjában fennálló kapcsolat szempontjából. Ha ez a kapcsolat olyan, hogy az ágens a cselekvés idején irányítással rendelkezik a mozdulatai felett, akkor - érvel Frankfurt - ezek a mozdulatok szándékosak - és ezért a cselekvés eseteinek minősülnek.

Frankfurt nézete szerint tehát egy mozgás csak akkor tekinthető cselekvésnek, ha az ágens irányítása alatt történik. Frankfurt magát az irányítást azokon a beavatkozásokon és korrekciókon érti, amelyeket az ágens képes végrehajtani a viselkedése felett, mint például a híres autós forgatókönyvben, amelyben az ágens akkor is lefelé *hajtja* az autóját a hegyről, ha nem érinti sem a kormányt, sem a pedálokat, csak azért, mert képes *közvetlenül* beavatkozni, hogy korrigálja az autó irányát. Frankfurt szerint ez a képesség elegendő az ügynöki tevékenységhez.

Az 5. fejezetben bemutatott "útmutatás nézetem" szerint a frankfurti útmutatás egyszerre szükséges és elégséges a szándékos cselekvéshez. Ezért tovább megyek, mint Frankfurt, aki az útmutatást csak ahhoz tartotta elegendőnek, hogy valamilyen mozgás cselekvés legyen. A "vezetési nézet" szerint tehát *E szándékosan cselekszik, ha a cselekvés E vezetése alatt áll.*

Az én nézetemnek három alapvető előnye van az olyan oksági nézetekkel szemben, mint Davidson, Bratman és a Simple View:

- az én "vezetési nézetem" meg tudja magyarázni azt az intuíciót, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.⁴
- az "irányítási nézet" a szándékos cselekvés teljes körű leírása, amely szükséges és elégséges feltételeket kínál, míg az oksági nézetek csak szükséges feltételeket kínálnak.⁵
- az "irányító nézet" szerint, ahogyan a Következtetésemben érvelek, a szándékosság és a felelősség közötti kapcsolat sokkal egyszerűbb, így az ágens minden és csakis szándékos cselekedetért felelős.

Miért fontos a szándékos cselekvés? Miért fontos különösen az automatikus cselekvések szándékossága? Röviden, miért írtam ezt a dolgozatot? A szándékos cselekvés fogalma fontos: ha nem lennénk képesek szándékosan cselekedni, valószínűleg nem lennénk felelősek a tetteinkért. És akkor - érvelhetnénk - nem is lennénk

⁴ Amint azt az 5. fejezetben megmutatom, az én nézetem a Hoursthouse (1991) "arcionális cselekvések" szándékosságát is meg tudja magyarázni, amelyet Hursthouse a Davidson-féle kép ellenpéldájaként javasolt.

⁵ Ezért az én beszámolómban, az oksági nézetektől eltérően, el tudja kerülni a deviancia problémáját.

még erkölcsi ágensek is lehetnek: ezért döntő fontosságú, hogy megértsük, mit jelent szándékosan cselekedni. Az automatikus cselekvések szerintem azt mutatják, hogy a szándékos cselekvésről alkotott képünk finomításra szorul. És ebből a célból írtam ezt a dolgozatot.

A Bevezetés nem a viták helye, de van legalább egy ellenvetés, amellyel itt foglalkoznom kell, mert megkérdőjelezi az automatikus cselekvések szándékosságával kapcsolatos munkám indítékait. Az automatikus cselekvések, lehetne érvelni, nem központi jelentőségűek a cselekvőképesség megértése szempontjából.

Az elképzelés az lenne, hogy a *fontos* cselekvések - és azok a cselekvések, amelyek például erkölcsi szempontból relevánsabbak - nem lesznek automatikusak, pontosan azért, mert fontosságuk és erkölcsi relevanciájuk miatt az ágens sokat gondolkodik, figyelmet és gondosságot fordít rájuk. Az automatikus cselekvések, röviden szólva, jelentéktelenek - ezek az ügynöki tevékenység apróságai: miért is fáradoztál?

Valójában úgy tűnik, hogy ez az ellenvetés Velleman cselekvéssel kapcsolatos munkájából származik. Velleman (1992, 124. o.) amellett érvelt, hogy fontos különbség van a *félszívű* és a *teljes értékű cselekvések* között: a különbség pontosan az ágens érintettségében van.

Az biztos, hogy az ember gyakran végez egy cselekvést, bizonyos értelemben anélkül, hogy aktívan részt venne benne... a standard történet olyan cselekvést ír le, amelyből hiányzik a jellegzetesen emberi vonás, és ezért nem azt mondja el, hogy mi történik, amikor valaki cselekszik, hanem azt, hogy mi történik, amikor valaki félszívvel, vagy akaratlanul, vagy valamilyen hasonlóan hibás módon cselekszik. Amit leír, az nem *par excellence* emberi cselekvés (Velleman 1992, 124. o.).

Mivel az automatikus cselekvéseket pontosan úgy definiáltam, hogy az ágens nem vesz részt bennük pszichológiailag, úgy tűnik, hogy az automatikus cselekvéseim a Velleman-féle félszívű cselekvések esetei lesznek; vagy legalábbis olyan cselekvések, amelyekről szintén elmondható, hogy nem a cselekvés par excellence esetei. Maga az elnevezés is elárulja, mi Velleman véleménye róluk: nem központi jelentőségűek a cselekvő számára, kevésbé számítanak, és a filozófiának elsősorban azokra kellene összpontosítania, amelyeket ő "teljes értékű" cselekvéseknek nevez. Valójában Velleman vádja a cselekvésfilozófia standard beszámolóival szemben pontosan az, hogy azok *csak a* félszívű cselekvésekről tudnak számot adni; de ezért nem tudnak számot adni a döntő esetekről, a teljes vérűekről: a par excellence cselekvésről (érdekes módon, ha elfogadjuk mind Velleman érvét, amely szerint a standard kauzális nézetek nem tudnak számot adni a teljes vérű cselekvésekről, mind az én érvemet, amely szerint a standard kauzális nézetek nem tudnak számot adni az automatikus cselekvésekről, akkor nem sok olyan cselekvés marad, amelyről a standard kauzális nézetek képesek lennének számot adni).

Itt kell tehát válaszolnom arra a lehetséges ellenvetésre, hogy az automatikus cselekvések nem sokat számítanak. Arisztotelész *Nikomachos etikájából* (II. könyv) származik a támogatás arra az állításra, hogy az automatikus cselekedetek fontosak: ott Arisztotelész elképzelése szerint az erényes ember az, aki *természetes módon* a jó cselekedetet választja; akinek nem kell döntenie vagy mérlegelnie, hogy melyik a jó cselekedet. Az erényes cselekedet, röviden, az, amelyen a cselekvőnek nem kell gondolkodnia: csak akkor válik erényessé, ha az erény második természetévé válik. Az ágens, szlogen szerint, nem *választhatja* az erényt: erényesnek kell *lennie*, annak eredményeképpen, hogy neveltetése során az erényre szoktatták.

...de ha az erényeknek megfelelő cselekedeteknek önmagukban is van egy bizonyos jellege, abból még nem következik, hogy igazságosan vagy mértéktartóan cselekednek. A cselekvőnek is bizonyos állapotban kell lennie, amikor cselekszik; először is rendelkeznie kell tudással, másodsor meg kell választania a cselekedeteket, mégpedig a saját érdekében, harmadszor pedig cselekedetének szilárd és változatlan jellemből kell kiindulnia (*Nikomachus etika*, II. könyv, 4. rész - Ross fordítása).

Az utolsó mondat a döntő: az ágens végezhet olyan cselekedetet, amely összhangban van az erényességgel, de ha ez a cselekedet nem közvetlenül az ágens "változatlan jelleméből" (második természetéből) fakad, akkor a cselekedete nem lesz erényes. Az intuíció e mögött, úgy gondolom, az, hogy azok a cselekedetek, amelyeket az ágens természetes módon, erőfeszítés nélkül, habozás nélkül, spontán módon hajt végre, *igazabbak az ágens énjéhez* - és ezek közül a cselekedetek közül sok valószínűleg automatikus lesz. Csak akkor lehetnek erényesek a cselekedetei és erényes az ágens, ha az ágens ragaszkodása az erényhez igaz, spontán és valódi. Ellenkező esetben Arisztotelész szerint az ágens csupán kontinens.

Ezt jelenti az, hogy az automatikus cselekvések *igazabbak az ágens énjéhez*: nem mondják meg, hogy az ágens ki akar lenni; nem mondják meg, hogy mi az ágens *ideális* énje (lásd Smith 1996). Azt mondják el nekünk, hogy az ágens valójában *kicsoda*; hogy az évek során kivé vált; hogy kivé tette magát.

Ezt könnyű megérteni: mivel ezek a cselekvések a gondolkodás közege nélkül erednek az ágensből, akkor természetes a következtetés, hogy inkább az *ágens saját* cselekvései, mint azok, amelyeket átgondoltak. Minél kevesebbet gondol az ágens a - *ingről*, annál inkább az ágens sajátja a - *ing*: *igazabb* kifejezése annak, hogy ki az ágens, mert ez az, amit nem közvetített, és nem is kellett közvetítenie a gondolkodásnak.

Ennek megértéséhez segít visszatérni a *Bildung* (vagy automatizálás) folyamatához: ez egy internalizációs folyamat; ez egy olyan folyamat, amely során az ágens olyan sajátos teljesítményeket sajátít el, amelyekben kényelmessé és magabiztossá vált. Ezeket az előadásokat az ágens most már magáévá teheti: mert különösen jól képviselik őt, mert különösen jó bennük, vagy mert különösen szereti vagy élvezzi őket. Ez az, amit az jelent, hogy valami második természetévé válik: az ágens a részévé teszi azt annak, aki ő maga.

Az ágens tehát bizonyos cselekvésekkel sajátos, különleges kapcsolatot alakít ki, nem pedig másokkal. Az *ismeretség* gondolata itt jól jön: az ágens kiterjeszti énjét és személyiségét egyes cselekvéseire, de másokra nem. És ami ezeket a teljesítményeket az ágens kiterjesztett énjének részeként jelöli, az nem az, hogy gondolkodik róluk, hogy elgondolkodik rajtuk, hanem éppen az ellenkezője - hogy nem kell rájuk gondolnia.

Tehát az automatikus cselekvések, legyenek azok bármilyen félszívűek (vagy, ami még helyénvalóbb, "félgondolatok"), az ember cselekvőképességének igazi szíve. Itt nem állítom, hogy meggyőző érvet dolgoztam volna ki az erkölcsi viselkedéssel kapcsolatos azon évszázados antiarisztotelészi attitűd ellen, amelyet gyakran azonosítanak a kanti erkölcsiséggel. Csak azt akartam megmutatni, hogy az automatikus cselekvések különösen fontosak, különösen egy arisztotelészi beállítottságú ember számára.

A dolgozat felépítése a következő: az 1. fejezetben bemutatom az automatikus cselekvéseket, megkülönböztetve őket a nem automatikus cselekvésektől és az automatikus mozgásoktól, amelyek nem cselekvések. A 2. fejezetben megmutatom, hogy az automatikus cselekvésekről bőven esik szó az empirikus pszichológiában; és hogy amiről az empirikus pszichológusok beszélnek, az pontosan az automatikus cselekvések, ahogyan azt az 1. fejezetben definiálom. A 3. és 4. fejezetben amellet érvelek, hogy a szándékos cselekvés standard kauzális elméletei nem adnak kielégítő magyarázatot az automatikus cselekvések szándékosságára: a 3. fejezetben Davidson nézetét tárgyalom, a 4. fejezetben pedig az Egyszerű nézetet és Bratman Egyetlen jelenség nézetét. Végül az 5. fejezetben bemutatom saját nézetemet, a "vezetési nézetet". Ezt követően a Következtetésben a "vezetési nézet" egyik fontos következményét tárgyalom, miszerint az ágensek felelősek minden és csakis a szándékos cselekedeteikért. A Függelékben két általam végzett felmérést mutatok be, amelyek azt mutatják, hogy széles körben osztják azt az intuíciót, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

1. fejezet: Automatikus műveletek

Mélységesen téves közhely, amelyet minden tankönyv és minden jeles ember, aki beszédet tart, ismételtet, hogy azt a szokást kell kialakítanunk, hogy gondolkodjunk azon, amit teszünk. Ennek pontosan az ellenkezője a helyzet. A civilizáció azáltal fejlődik, hogy egyre több olyan műveletet tudunk elvégezni, amelyeket anélkül, hogy gondolkodnánk rajtuk. A gondolati műveletek olyanok, mint a lovasroham a csatában - szigorúan korlátozott számúak, friss lovakat igényelnek, és csak döntő pillanatokban szabad végrehajtani őket (Withead 1911, idézi: Bargh&Chartrand 1999, 464. o.).

Ebben a fejezetben bemutatom a dolgozat témáját: az automatikus cselekvést. Ezt két fázisban teszem: először az automatizmus fogalmát individuálom; majd a *vezetés* fogalmán keresztül megkülönböztetem az automatikus cselekvéseket más automatikus mozgásoktól.

1. Automatizmus

Nagyon sok minden, amit teszünk, vagy automatikus, vagy automatikus teljesítményeket és folyamatokat foglal magában. Gondoljon arra, hogy mit csinált ma eddig: kikelt az ágyból, elment a WC-re, feltette a vízforralót, bekapcsolta a rádiót, fogat mosott, felöltözött, elment az irodába. Ezek viszont rengeteg fogantyú elfordításával, lépések megtételével, karok felemelésével, gombok megnyomásával jártak.

Ami közös ezekben a mozdulatsorokban, az az, amit úgy is nevezhetnénk, hogy *ész nélküliség*: nem gondolkodtál ezeken a mozdulatokon, és nem is volt rá szükség. A gondolatlanság tehát

megkülönbözteti ezeket a mozdulatokat a többtől: végre bevallani egy rossz cselekedetet; kapaszkodni a kötélbe, amelyen a legjobb barátunk lóg; hóvihárban vezetni egy hegyi úton, éjszaka. Ezek a cselekedetek nem automatikusak: szörnyen sok gondolkodást, tünődést, mérlegelést, mérlegelést, mérlegelést, tétovázást igényelnek; szörnyen sok figyelmet, gondosságot, ellenőrzést, megbizonyosodást. Szellemi és fizikai erőfeszítést és megterhelést egyaránt igényelnek. Továbbá, ezek a cselekedetek, sok automatikus teljesítményünkötől eltérően, nem felejtődnek el egykönnyen.

De a fent leírt automatikus dolgok is különböznek másfajta mozgásoktól:

- reflexek, mint például a szemhunyás;
- tik;
- ideges reakciók, például izzadás;
- biológiai folyamatok, mint az emésztés és a szívverés;
- testi változások, mint például a hajnövekedés;
- tudattalan mozgások, például alvajárás;
- O'Shaughnessy (1980, 10. fejezet) "szub-szándékos cselekedetei", mint például a nyelvünk mozgása.

Még ha ez utóbbi mozdulatok némelyike automatikusnak is tűnik, nem úgy néz ki, mintha mi tennénk - nem úgy tűnik, mintha a mi cselekedeteink lennének.¹

¹ Az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások megkülönböztetéséről lásd még: Wright 1976, 127-129. o.

E fejezet célja az automatizmus szükséges és elégséges feltételeinek megállapítása, majd annak bemutatása, hogy miben különböznek az automatikus cselekvések a fent felsorolt automatikus mozgások minden más fajtájától.

Az automatikus cselekvés jelensége nem kapott nagy figyelmet a legújabb kori filozófia részéről; amikor azonban a filozófia és a pszichológia közötti határok még elmosódtak, sokat beszéltek az automatizmusról.² Íme egy kiváló példa:

Ha egy cselekedet többszöri elvégzése után sem válna könnyebbé, ha a tudat gondos irányítása lenne szükséges minden egyes alkalommal a teljesítéshez, nyilvánvaló, hogy egy élet egész tevékenysége egy-két cselekedetre korlátozódhatna - hogy a fejlődésben nem történhetne előrelépés. Az ember egész nap azzal lenne elfoglalva, hogy fel- és leöltözzön; a testtartása lekötne minden figyelmét és energiáját... Mert míg a másodlagosan automatikus cselekedetek viszonylag kevés fáradtsággal végezhetők el - e tekintetben megközelítve a szerves mozgásokat vagy az eredeti reflexmozgásokat -, addig az akarat tudatos erőfeszítése hamarosan kimerültséget okoz... Lehetetlen, hogy az egyén felismerje, mennyit köszönhet automatikus működésének, amíg a betegség nem károsítja annak működését (Maudsley 1873, idézi James 1890, 113-114. o.).

Maudsley itt, úgy tűnik, ugyanarra a megkülönböztetésre utal, amit én is tettem az automatikus és a nem automatikus cselekvések között, amikor jól megtanult gyakorlatokról beszél, amelyek

² Az automatikus és nem automatikus cselekvések közötti megkülönböztetésem emlékeztetheti az olvasót Collins és Kusch (1998) szociológiai cselekvésméletére is, ahol különbséget tesznek *polimorfikus* és *mimeomorfikus cselekvések* között. Igaz, a mimeomorfikus cselekvések - amikor az ágensek "szándékosan úgy viselkednek, mint a gépek" (1. o.) - némi hasonlóságot mutatnak az automatikus cselekvésekkel. De az én megkülönböztetésemnek egyébként semmi köze Collins és Kusch megkülönböztetéséhez.

automatikus és olyan feladatok, amelyek még mindig az "akarat tudatos erőfeszítésének" kimerítő hozzájárulását igénylik. Az ő "másodlagosan automatikus cselekedetei" tehát azok lennének, amelyeket én automatikus cselekvéseknek neveztem. Továbbá Maudsley is elfogadja, hogy különbség van egyrészt az "automatikus cselekvés", másrészt az "organikus" és "eredeti reflexes" mozgások között, ami úgy tűnik, hogy éppen az én megkülönböztetésem a cselekvésnek tűnő automatikus teljesítmények és az olyanok között, amelyeket intuitíve nem neveznénk cselekvésnek.

A kortárs pszichológia megőrizte Maudsley érdeklődését és terminológiáját. Pashler az automatizmus "széles körben elfogadott" definícióját adja:

Legalább két változsról széles körben egyetértés van, és ezek alkotják az automatizmus fogalmának magját. Az első az, hogy a begyakorolt műveletek többé nem támasztanak kapacitásigényt, így anélkül működhetnek, hogy más folyamatban lévő mentális tevékenységekből származó interferenciát tapasztalnának vagy interferenciát generálnának. A második változás az, hogy a begyakorolt műveletek nem függenek az akaratlagos kontrolltól: ha a megfelelő bemenetek jelen vannak, a feldolgozás megkezdődik és befejeződik, függetlenül attól, hogy az egyén ezt szándékozik vagy kívánja-e vagy sem (Pashler 1998, 357. o.).

Pashler az automatizmus két jellemzőjét azonosítja, amelyekkel kapcsolatban a szakirodalom egyetért: a kapacitásigény hiánya és az önkéntes kontroll hiánya. Pashler ezután felsorolja azokat az egyéb jellemzőket is, amelyeket gyakran társítanak az automatizmushoz:

E két alapvető elem mellett számos teoretikus azt javasolja, hogy az automatikus folyamatok bizonyos további tulajdonságokkal is rendelkeznek. Az egyik ilyen a tudatos tudatosság kísérete nélküli működés. Egy másik, hogy kevés vagy semmilyen mentális erőfeszítést nem igényel (Pashler 1998, 357- 358. o.).

Van tehát még két olyan jellemző, amelyben "sok teoretikus" egyetért: a tudatos tudatosság hiánya és a mentális erőfeszítés hiánya. Azt is meg kell mondanom, hogy Pashler a kapacitásigény hiányát gyakran "figyelemigény hiányaként" említi (Pashler 1998, 377. o.), ami támpontot ad arra, hogy mik azok a kapacitásigények, amelyeket az automatizmus már nem támaszt.

Pashler itt nem csak azt mondja, hogy az empirikus szakirodalom egyetért abban, hogy az automatizmusból hiányoznak bizonyos jellemzők, például a figyelem, az akaratlagos kontroll, a tudatosság és az erőfeszítés. Azt is sugallja, hogy ezekre a tulajdonságokra *már nincs szükség*, amikor egy cselekvés automatikussá válik. Tehát itt legalább három különböző pontról van szó: az olyan dolgok, mint a figyelem, nincsenek jelen az automatikus jelenségekben; nem szükségesek az automatikus jelenségekben (többé); és nem szükségesek többé, mivel az ágens a gyakorlás révén egyre jobban megbarátkozik a feladattal, ami azt sugallja, hogy a cselekvések automatikussá *válnak* (vagy: a cselekvések automatizálódnak). Az "automatikussá válásnak" ez a fogalma Maudsley-nál is megtalálható: "Ha egy cselekedet többszöri elvégzése után sem *vált* könnyebbé" (Maudsley 1873, idézi: James 1890, 113. o. (kiemelés tőlem)).

A Pashler által azonosított jellemzők máshol is megerősítést nyernek. Íme egy nagyon jó példa:

Kezdetnek vizsgáljuk meg az automatikus kifejezést... ez arra utal, hogy bizonyos feladatokat anélkül lehet végrehajtani, hogy tudatában lennénk a végrehajtásuknak (mint például egy rövid, sík, biztonságos talajon való gyaloglás). Másodsor, arra utal, ahogyan egy cselekvés szándékos figyelem vagy szándékos cselekvés nélkül kezdeményezhető.

tudatosság (mint amikor beszélgetés közben elkezdünk inni a pohárból)
(Norman és Shallice 1986, 1-2. o.).

Itt is a figyelem és a tudatosság hiányát találjuk az automatizmus jeleként. Amikor az automatizmus fogalmát más viselkedési jelenségekre alkalmazva találjuk, gyakran éppen ezeket a jellemzőket említik. A szakirodalomban kétféle viselkedéstípust gyakran társítanak az automatizmushoz: a készségeket - hangszeren való játék, sportolás vagy egy mesterség megtanulása - és a szokásokat: a rádió reggeli bekapcsolása, a munkából hazavezetés, de a dohányzás is.³

Hubert Dreyfus sokat foglalkozott a készségekkel (1984 - ahol testvérével együtt kidolgozta a készségek elsajátításának ötlépcsős modelljét - 1988 és 2005). Dreyfus megjegyzései arra utalnak, hogy a *készségtudatos viselkedés* automatikus lehet: "a szakértelem általában egyáltalán nem jár gondolkodással" (Dreyfus 1988, 99. o.). Szintén:

Míg a csecsemők utánzással és próbálgatással sajátítják el a készségeket, addig a mi formális oktatásunkban szabályokkal kezdjük. A szabályok azonban úgy tűnik, hogy a képzettségünk növekedésével átadják helyüket a rugalmasabb válaszoknak. Ezért gyanakodnunk kell arra a kognitivistá feltételezésre, hogy ahogyan szakértővé válunk, a szabályaink tudattalanokká válnak. A tapasztalataink ugyanis azt sugallják, hogy a szabályok olyanok, mint a gyakorló kerekek. Lehet, hogy szükségünk van ilyen segédeszközökre, amikor biciklizni tanulunk, de végül félre kell tennünk őket, ha gyakorlott kerékpárosokká akarunk válni. Feltételezni, hogy az egykor tudatosan követett szabályok tudattalanokká válnak, olyan, mintha azt feltételeznénk, hogy amikor végre megtanulunk biciklizni, a segédkerekek, amelyekre szükségünk volt a biciklizéshez, már nem is kellene.

³ Az érzelmek kifejezései is olyan dolgok, amelyeket automatikusan teszünk: sírunk, mosolygunk, elpirulunk, rájuk a körmünket vagy rázzuk a lábunkat. Ezeket a dolgokat gondolkodás nélkül tesszük; nem szándékosak; és az sem látszik, hogy odafigyelnénk ezekre a megnyilvánulásokra. Valóban azt mondjuk a színészekről, akik sokat figyelnek az arckifejezésükre, hogy valójában nem fejeznek ki vagy nem őszintén fejeznek ki érzelmeket, hanem csak színlelnek (színészkednek). Annak érdekében, hogy a példák minél egyszerűbbek és ellentmondást nem tűrőek legyenek, a fejezet során nem fogok érzelmkifejezési eseteket alkalmazni, és megmaradok a megszokott és gyakorlott viselkedésnél.

hogy egyáltalán lovagolni tudjunk, láthatatlanná kellett válnia (Dreyfus 2005, 7. o.).⁴

Egy készség elsajátítása tehát azt jelenti, hogy képessé válunk arra, hogy valamit gondolkodás nélkül tegyünk (anélkül, hogy internalizált utasításokat vagy szabályokat követnénk). Dreyfus elképzelése, miszerint félretesszük a szabályokat, ha már ügyesek lettünk, hasonlít arra az empirikus pszichológiai felvetésre, "hogya a begyakorolt műveletek már nem támasztanak kapacitásigényt" (Pashler 1998, 357. o.). Mivel már nem kell azon gondolkodni, hogyan kell valamit csinálni, az ágens figyelmi erőforrásai megkímélődnek - és ami fontos, máshol is bevetethők.

De Dreyfus itt egy másik nagyon fontos pontra is rámutat: ha már elfogadtuk az ilyen típusú gyakorlatok fenomenológiai különbözőségét, nem szabad csak úgy feltételeznünk, hogy ami korábban tudatos volt (vagy ami más gyakorlatokban tudatos), az itt csak tudattalan. Ez maga is része annak, amit Dreyfus "kognitív feltételezésünknek" nevez (7. o.): lehet, hogy automatikus esetekben ahelyett, hogy öntudatlanul tennénk azt, amit korábban tudatosan tettünk, egyáltalán nem gondolkodunk vagy követünk szabályokat, sem tudatosan, sem öntudatlanul (e "kognitív feltételezés" megkérdőjelezése, ami fontos, a 3. fejezetben Davidson elleni érvelésem része lesz).

Ami a szokásokat illeti, Pollard (2003) az automatizmust a szokásszerű cselekvés három jellemzőjének egyikeként sorolja fel:

⁴ Erről lásd még McDowell: "Amikor valaki egy közönséges útjelző táblát követ, nem egy értelmezés alapján cselekszik. Ez túlságosan agyi színezetet ad az ilyen rutinszerű viselkedésnek. A jelzőtábla követésének hétköznapi esetei egyszerűen azt jelentik, hogy az ember egyszerűen úgy cselekszik, ahogyan az ilyen körülmények között természetesnek tűnik, valamilyen neveltetés során kapott képzés következtében" (McDowell 1992, 50. o.).

Azt javaslom, hogy a *szokásos cselekvés* olyan viselkedés, amelynek három jellemzője van. Ez (i) *ismétlődő*, azaz az ágensnek hasonló kontextusokban hasonló viselkedésekkel van múltja; (ii) *automatikus*, azaz az ágensnek nem kell mérlegelnie, hogy cselekszik-e; és (iii) *felelős*, azaz az ágens cselekszik, és nem csupán megtörténik vele" (Pollard 2003, 415. o.).

Pollard definíciója az automatizmusról a megfontoltság hiányára utal. William James valami hasonlót mond a szokásokról: "a szokás csökkenti a tudatos figyelmet, amellyel cselekedeteinket végrehajtjuk" (James 1890, 114. o.). És Ryle is a szokásokat hozza összefüggésbe az automatizmussal: "Amikor valakiről azt mondjuk, hogy valamit tiszta vagy vak megszokásból tesz, akkor azt értjük alatta, hogy automatikusan teszi, anélkül, hogy tudatában lenne annak, hogy mit tesz" (Ryle 1949, 42. o.). Ryle "anélkül, hogy észben tartaná" kifejezése ismét azt látszik sugallni, hogy az automatizmus a figyelem vagy a tudatosság hiányát jelenti. Eddig tehát az automatizmust a figyelem és a tudatosság hiányával (Pashler, James, Ryle, Norman és Shallice), a gondolkodással (Dreyfus), a mérlegeléssel (Pollard) hoztuk összefüggésbe.

Mielőtt elemezném a fenti javaslatokat annak eldöntése érdekében, hogy mely fogalmak alkalmasak az automatikus viselkedés meghatározására, hogy megkülönböztessük azt a nem automatikus viselkedéstől, szeretnék kizárni egy olyan fogalomtípust, amelyről azt gondolnánk, hogy az automatizmus jellemzője. Az automatizmus jeleként a szándék hiányát lehetne javasolni. Ez valóban elég intuitív gondolatnak tűnik (és mindennapi nyelvünk is támogatni látszik).⁵ De bárhogy is értelmezzük a szándékot, nem lenne bölcs dolog, ha a szándékosságot

a szándék hiánya az automatizmus szükséges feltétele. Ha a szándék hiányát úgy vesszük, hogy

⁵ A felméréseim eredményei - lásd a Függelékét - nem meggyőzőek ebben a kérdésben.

azt jelenti, hogy az automatikus cselekvések azok, amelyeket az ágens nem szándékosan hajt végre (az úgynevezett *egyszerű nézet*, lásd a 4. fejezetet), akkor a szándék hiánya, mint az automatizmus kritériuma, ütközne azzal az eredeti intuícióval, amellyel a tézis indult, miszerint az olyan dolgok, mint a kilincs elfordítása vagy a visszaváltás, szándékosak annak ellenére, hogy automatikusak.

Ha viszont úgy gondolnánk, hogy a szándék hiánya nem jelenti azt, hogy egy cselekvés nem szándékos, és a szándék hiányát javasolnánk az automatizmus kritériumaként, akkor ez a definíció túl korán eldöntené a 3. és 4. fejezetben tárgyalt kérdést: vajon az olyan befolyásos cselekvéseméletek, mint Davidson vagy Bratman elméletei alapján az automatikus cselekvések szándékosak-e. Ezek az elméletek a szándékosságra ("elsődleges ok" Davidson terminológiájában) mint a szándékos cselekvés szükséges feltételére támaszkodnak. Ha a szándék hiányát teszem meg az automatizmus jelének, akkor Davidson és Bratman definíció szerint nem mondhatják, hogy az automatikus cselekvések szándékosak. Azt akarom kideríteni, hogy Davidson és Bratman nézetei szerint az automatikus cselekvések szándékosak-e; nem akarom megállapítani, hogy definíció szerint, és mielőtt megvizsgálám az elbeszéléseiket, hogy nem azok. Ugyanezen okokból nem fogom tárgyalni más pszichológiai állapotok (pro attitűdök, meggyőződések) hiányának lehetőségét az automatizmus jeleként.

Egy utolsó pont ehhez a szakaszhoz. Vannak különböző típusú műveletek, amelyek automatikus műveleteknek bizonyulhatnak. A cselekvésfilozófiai szakirodalomban legalább két jó jelölt van⁶ : hirtelen vagy spontán cselekvések az egyik oldalon (Malcolm 1968, Davis 1979,

⁶ Továbbá, ahogyan azt a bevezetőben előre jeleztem, az automatikus és nem automatikus cselekvések közötti megkülönböztetésem emlékeztethette az olvasót Velleman megkülönböztetésére a teljes és félvér cselekvés között.

Searle 1983, Bratman 1987, Wilson 1989, Hursthouse 1991, Mele&Moser 1994), másrészt pedig szubszidiárius cselekvések (Searle 1983, Brand 1984, Mele&Moser 1994). Az utóbbi típus esetében Mele és Moser (1994) még automatizmusról is beszél: "Munkába vezetés közben egy tapasztalt sofőr olyan automatizmussal kapcsolja a sebességet, ellenőrzi a tükröket és hasonlókkal, amely arra utal, hogy nincsenek konkrét szándékai a konkrét cselekedetekre. Amikor így cselekszik, végtagjait és szemét különböző módon mozgatja, még inkább "automatikusan"." (Mele&Moser 1994, 231-232. o.). Fontos különbséget tenni e különböző fajták között, mert különböző problémákat vethetnek fel a cselekvés olyan standard kauzális nézetei számára, mint amilyenek Bratman és Davidson nézetei.

A másodlagos automatikus cselekvések olyanok, amelyek valamilyen szélesebb körű cselekvéssorozat részét képezik. Így például, ha a vezetés egy cselekvéssorozat, akkor az számos mellék-cselekvésből áll, amelyek közül az egyik lehet például a visszaváltás. A szokásaink végrehajtásában sok ilyen cselekvés vesz részt.

De ezek különböznek a hirtelen cselekvésektől (vagy reakcióktól), mint például egy gyorsan közeledő labda elkapása; vagy a spontán cselekvésektől, mint például valakinek a megsimogatása - vagy megütése. Ezeknek nem kell semmilyen cselekvés-sorozat részének lenniük (tegyük fel, hogy például nem baseballozom). Nem kell, hogy olyasvalami legyen, amit ésszerűen elvárhatnának tőlem.

szívből jövő cselekvés: az automatikus cselekvések tehát félszívűek lennének, amennyiben például az ágens még csak nem is figyel rájuk; még csak nem is gondolkodik, mielőtt belevágna az ilyen tettekbe - egyszóval nem is érnek meg némi gondolkodást. Velleman (1992) amellett érvel, hogy a cselekvés standard kauzális szemlélete talán képes lehet a félszívű cselekvések magyarázatára; de nem tud magyarázatot adni a telivér cselekvésekre, mert nem vonja be az ágens a magyarázatába.

megelőzni, például vezetés közben visszaváltani. A hirtelen cselekvések jellemzően a gyakorlott viselkedéshez kapcsolódnak (gondoljon a sportban a reakcióidőre).

Úgy tűnik, hogy mindkét típusú cselekvés rendelkezik az automatizmus néhány, ha nem is minden, ebben a szakaszban azonosított jellemzőjével: a tervezés, a figyelem, a megfontolás és általában a gondolkodás hiánya. Úgy tűnik azonban, hogy van egy különbség: míg a másodlagos cselekvések könnyen beilleszthetők az ágens valamilyen tágabb tervébe, a spontán és hirtelen cselekvések nem feltétlenül illeszkednek ilyen keretbe (ahogy azt maga Bratman (1987, 126-127. o.) is elismeri; erről bővebben a 4. fejezetben).

Ez a különbség azt jelentheti, hogy az automatikus cselekvés szubszidiárius fajtáját könnyebb kezelni az olyan kauzális nézetek számára, mint amilyenek Bratman és Davidson nézetei, mint a spontán és hirtelen fajtát, és ezért fogom megkülönböztetni az automatikus cselekvések e két fajtáját.

Most a szakirodalomban található különböző javaslatokat fogom elemezni, hogy megállapítsam, mely kritériumok határozzák meg legjobban az automatizmusokat.

2. Deliberáció

Kezdjük a mérlegeléssel. Feltételezhetnénk, hogy az automatikus cselekvéseket az különbözteti meg a nem automatikusaktól, hogy az előbbiekből hiányzik a szándékosság. Amikor tehát egy ágens automatikusan cselekszik, akkor nem mérlegel. Úgy gondolom, hogy a példákat megvizsgálva láthatjuk, hogy ez igaz. Sok, ha nem a legtöbb mindennapi tevékenységünket előzetes mérlegelés nélkül végezzük. Normál körülmények között nem kérdezem meg magamtól, hogy vajon

Reggelizni, felöltözni, órára menni. De ez azt jelenti, hogy automatikusan megreggeliztem, felöltöztem és elmentem az órára?

Úgy tűnik, hogy sok minden történhetett, miközben reggeliztem, öltöztem vagy órára mentem, ami megakadályozta, hogy ezek a tevékenységek automatikusak legyenek. Tegyük fel például, hogy rájöttem, hogy nincs több tej; vagy hogy nem találok a nadrágomat; vagy hogy iskolába menet találkoztam egy régi barátommal. Ha ezek közül bármelyik megtörtént volna, az nem változtatott volna azon a tényen, hogy nem mérlegeltem, hogy megreggelizzek-e, felöltözzek-e, vagy iskolába menjek. De tekintettel ezekre a mindennapi rutinomat elrontó zavaró tényezőkre, nehéz feltételezni, hogy automatikusan reggeliztem, öltöztem és mentem iskolába.

Ennek oka, hogy itt két különböző szintről van szó: a megfontoltság hiánya a tervezés szintjére vonatkozik, nem pedig a cselekvés szintjére. Van egy gyakori megoldási kísérlet erre a hiányosságra: különbséget teszünk aszerint, hogy megfontoljuk, *hogyan* tegyünk-e valamit, és aszerint, hogy *hogyan* tegyünk valamit (Pollard (2003) például ezt a megkülönböztetést a szokásszerű cselekvés esetére teszi meg). Valójában azt mondhatjuk, hogy a fent feltételezett beavatkozás eseteiben továbbra is igaz marad, hogy az ágens nem mérlegelte, hogy reggelizzen-e vagy öltözzön-e; de a beavatkozás miatt újra kellett gondolnia, hogy miként kezdjen reggelizni és öltözködni (pl: Például: "Nincs tej, ezért nem ehetek zabkását; helyette pirítóst eszem"; vagy "Nem találok a nadrágomat; ezért ma csak szoknyát veszek fel"). Tehát azt lehet mondani, hogy az ügynöknek némi mérlegelést kellett végeznie, *hogyan*,

még akkor is, ha nem kellett mérlegelnie, *hogy*. És ez megmagyarázná, hogy az ügynök miért nem cselekedett automatikusan: mert meg kellett fontolnia, hogyan járjon el.

Ezért azt lehet javasolni, hogy bár a szándékosság hiánya, *hogy* a ϕ -hez kell-e fordulni, nem elég jó kritérium az automatizmushoz, a szándékosság hiánya, *hogy hogyan* kell a ϕ -hez fordulni, igen. És így egy cselekvés csak akkor automatikus, ha az ágens nem mérlegeli sem *azt, hogy* ϕ -nek, sem *azt, hogy hogyan* ϕ -nek. Ezzel szemben azonban van egy könnyű ellenvetés: hogy a "mérlegelés hogyan" csak egyfajta "mérlegelés, hogy", amely egy szűkebb cselekvés-leírásra utal⁷. Így például lehet, hogy egy ágens nem *azt* mérlegeli, hogy reggelizzen-e, hanem *azt, hogy hogyan*, mivel nincs tej. Ez most csak *azt* jelenti, hogy meg kell fontolnia, hogy vegyen-e mondjuk kávé (tekintve, hogy mindig tejet vesz hozzá), vagy hogy vegyen-e pirítóst (tekintve, hogy nem vehet zabkását). De most már az az érv, amit az imént a reggeli mérlegelése ellen használtunk, felhasználható a pirítós mérlegelése ellen is. És a regresszió folytatódik.

Erre az ellenvetésre úgy lehet válaszolni, hogy a "hogyan mérlegelünk" kifejezést másképp értelmezzük, és nem lehet visszavezetni a "vajon mérlegelünk-e" kifejezésre. Ezt az alternatív értelmezést, úgy gondolom, az automatizmus meghatározásának egyik másik jelöltje kínálja: a figyelem. Azt mondhatjuk, hogy a hogyan mérlegelés nem más, mint a cselekvés részleteire irányuló figyelem: a figyelmemet a tej hiánya fogja megragadni; a figyelmemre szükség lesz ahhoz, hogy megtaláljam a

⁷ Ebben a szakaszban fontos, hogy tisztázzam álláspontomat a cselekvés individuáció kérdésében. Elfogadom a minimalizálók (Ginet 1990 terminológiájával) álláspontját, amely szerint különböző cselekvésleírások tartozhatnak ugyanahhoz a cselekvéshez (ez az álláspont híres Anscombe (1957), Davidson (1971) és Hornsby (1980) álláspontja. A szakirodalomban két másik fő megközelítés létezik: a maximalizálók, mint például Goldman (1970, 1971) szerint minden egyes cselekvés-leírás egy különböző cselekvést individuál. Az olyan középutasok pedig, mint Ginet (1990), Thalberg (1977), Thomson (1979) a cselekvések részeiről beszélnek.

nadrágok; hirtelen rájövök, hogy az előttem álló személy egy régi barátom. Ha ezek a dolgok megtörténnek, mondhatnánk, akkor a viselkedésed már nem automatikus. Mivel az automatizmus a figyelem hiányát követeli meg, akkor ezek a teljesítmények nem automatikusak, mert valamilyen okból kifolyólag odafigyelek rájuk. Lehet tehát, hogy a figyelem hiánya az, ami az automatizmusra jellemző? Akkor tekintsünk el a szándékosság hiányától, és forduljunk a figyelem hiányához.

3. Figyelem

Itt van az a mód, ahogyan a figyelem különbséget tehet az automatikus és a nem automatikus cselekvések között: vegyünk egy intuitív esetet az automatikus feladatról, mint például a visszaváltás vezetés közben. Nem kell a váltókarra nézni; nem kell azon gondolkodni, hogy melyik fokozatot akarjuk; nem kell figyelmet fordítani az egész folyamatra: a karunkat és a kezünket balra (az *én* autómiban valójában jobbra) lefelé mozgatni, megragadni a váltókart, lehúzni, majd visszahúzni a kezünket a kormányra; ezek mind olyan dolgok, amelyeket anélkül teszünk, hogy figyelnénk rájuk. Ezzel szemben áll, mondjuk, ha keresünk valamit. Tegyük fel, hogy a pénztárcádat keresed. Gondolkodnia kell, hol látta utoljára; gondolkodnia kell, hol szokta hagyni. De körbe is kell majd nézned utána: az íróasztalon, az asztal alatt, a ruháid között, a konyhában.

Itt tulajdonképpen két olyan dologról beszéltem, amelyek látszólag teljesen különbözőek: a nézésről és a gondolkodásról. A szakirodalomban ezt a kettőt a figyelem különböző fajtáiként azonosították:

A figyelem fajtákra osztható... Vagy (a) az érzékszervi tárgyakra (érzéki figyelem); vagy (b) az ideális vagy reprezentált tárgyakra (intellektuális figyelem) (James 1890, 416. o.).

Az ideális vagy ábrázolt tárgyak, úgy tűnik, a gondolkodás tárgyai. Ezt erősíti meg James megkülönböztetésének egy korabeli változata:

De a gondolkodás nem tapasztalás. A gondolkodásnak vannak tárgyai, de a gondolkodás tárgya ezáltal nem tapasztalt tárgy, és nem a figyelem tárgya a kérdéses értelemben (Peacocke 1995, 65. o.).

James és Peacocke szerint tehát a gondolkodás egyfajta figyelem. Ez azt jelenti, hogy annak a lehetőségnek a vizsgálatakor, hogy a figyelem hiánya az automatizmus jele, a gondolkodásról is tárgyalunk, amelyet az 1. szakaszban egy másik lehetséges jelöltként individuáltunk. A javaslat tehát ekkor az lenne, hogy a lefelé váltás csak akkor automatikus, ha az ágens nem figyel rá. Ez pedig azt jelentené, hogy az ágens nem nézheti a teljesítményét, és nem gondolkodhat a teljesítményéről.

Hadd zárjam ki az első ellenvetést: azt lehet mondani, hogy ha az intellektuális figyelmet (gondolkodást) úgy határozzuk meg, hogy annak tartalma "ideális vagy reprezentált tárgyak", ahogy James mondja, akkor az intellektuális figyelem nem vonatkozhat a viselkedésre, mert a viselkedés nem ideális vagy reprezentált, hanem valóságos - mint a tényleges fizikai mozgások. Tehát, szólna az ellenvetés, az intellektuális figyelem nem lehet része az automatizmus definíciónak, mert a fizikai mozgások nem lehetnek az intellektuális figyelem tartalma, amelynek "ideálisnak vagy reprezentálnak" kell lennie.

Úgy tűnik, hogy az elképzelés szerint az észlelési figyelem tartalma maga a világ, mint például "látom, hogy egy toll van az asztalomon"; míg az intellektuális figyelem tartalma másrészt (és ez lenne a különbség a kétféle figyelem között), ideális vagy reprezentált tárgyakkal kell lenniük. Az érzékelési figyelem és az intellektuális figyelem tehát nem lehet azonos tartalmú: ha valami, mint például egy cselekvés, lehet az érzékelési figyelem tartalma, akkor nem lehet az intellektuális figyelem tartalma. De ez éppen hamis: "a p betű beírása" lehet egyszerre az érzékelési figyelem tartalma, mint például "látom, hogy a p betűt gépelem", és az értelmi figyelem tartalma, mint például "beírtam a p betűt, de helyette q-t kellett volna beírnom". És mindkét esetben ugyanarra az aktus-tokenre utalunk. Tehát, még ha lehet is, hogy ugyanazt az aktus-jelet az érzékelési és az intellektuális figyelemben különbözőképpen reprezentálhatjuk, úgy tűnik, hogy ugyanaz az aktus-jelet lesz az, amely mind az érzékelési figyelemünk, mind az intellektuális figyelemünk tartalma. Az intellektuális figyelem tehát valóban vonatkozhat cselekvésekre.

4. Tudatosság

Tehát a figyelem hiánya jó jelöltnek tűnik. De hogyan viszonyul a szakirodalomból előkerült utolsó kritériumhoz, a tudatosság hiányához? Lehet, hogy a tudatosság hiánya jobb kritérium az automatizmusra? Intuitíve úgy tűnik, hogy a figyelem a tudatosság hordozója: a figyelem (vagy csak *a figyelem*) révén az ember tudatossá válik. Ezt nem feltétlenül aktívnak kell érteni: a figyelmet megragadhatja az ember, és akkor válik tudatossá. Azáltal, hogy kinézek az ablakomon (perceptuális figyelem), tudatosul bennem, hogy leszál az éjszaka. Vagy egy hang megragadja a figyelemem, és tudatosul bennem, hogy csörög a telefon. Ugyanez igaz az intellektuális figyelemre is: eszünkbe juthat egy

randevú, vagy van egy ötlete, és akkor azt mondjuk, hogy tudatában van (vagy tudatossá vált) a randevúnak vagy az ötletnek.

Ezek az intuíciók megegyeznek azzal, amit a filozófusok gondolnak. Roessler a következőket mondja a tudatosság és a figyelem kapcsolatáról:

A figyelem e közérthető értelmezésének további összetevője a figyelem és a tudatosság közötti kapcsolat gondolata. Mondjuk, megkocogtathatjuk az ujjainkat az asztalon anélkül, hogy ennek tudatában lennénk; és a tudatosság hiányát azzal a ténnyel hozzuk összefüggésbe, hogy a figyelmünket más dolgok kötötték le. De mit kezdünk ezzel az elképzeléssel? A konstitutívnek nevezhető olvasat szerint a cselekvésre való odafigyelés egyszerűen azt jelenti, hogy bizonyos értelemben tudatában vagyunk annak, amit teszünk. Egy magyarázó olvasat szerint viszont az a tény, hogy valaki figyelmet fordít a cselekvésére, azt magyarázza, hogy tudja, mit csinál (Roessler 2003, 389. o.).

Úgy tűnik, hogy mindkét olvasat szerint figyelem nélkül nem lehet tudatosságunk. A konstitutív olvasatban ez azért van így, mert a figyelem egyszerűen tudatosság; a magyarázó olvasatban pedig azért, mert figyelem nélkül nem lenne magyarázat a tudatosságra. Ez nem azt jelenti, hogy az embernek szándékosan kell figyelnie; de azt igen, hogy az ágens figyelmének legalább a tudatosság tárgyára kell irányulnia. Ez, mint már tisztáztuk, történhetett azért, mert az ágens ráirányította a figyelmét, vagy azért, mert az ágens figyelmét megragadta.

Így joggal következtethetünk arra, hogy a figyelem hiánya vagy csak egyszerűen figyelemhiány, vagy a tudatosság hiányát jelenti; és ezért, amikor azt mondjuk, hogy egy automatikusan cselekvő ágens nem figyel a teljesítményére, akkor azt is mondjuk, hogy nincs tudatában annak, hogy az ágens nem figyel a teljesítményére.

teljesítményét - és hogy ezért az automatikus cselekvések nem tudatosak (*nem figyeltek* (konstitutív olvasat) vagy *azért, mert nem figyeltek* (magyarázó olvasat)).

Mégis úgy tűnik, hogy van egy szilárd intuíció arra, hogy az ember tudatában lehet valaminek anélkül, hogy odafigyelne rá. Azt hiszem, joggal mondhatom, hogy egész délután tudatában voltam annak, hogy egy ajtó van mögöttem, még ha eddig nem is figyeltem rá. Tehát tíz perccel ezelőtt igaz volt, hogy tudatában voltam az ajtónak, annak ellenére, hogy nem figyeltem rá. Ez mind az érzékelési, mind az értelmi figyelemre igaznak mondható: tíz perccel ezelőtt nem gondoltam az ajtóra, és nem is néztem rá, mégis tudatában voltam annak, hogy van mögöttem egy ajtó. És ez ellentmondani látszik az előző bekezdés következtetésének.

Ez attól függhet, hogy az észlelési és intellektuális figyelem nem ragadja meg a tudatosság egészét, mert nem ragadja meg az "episztemikus tudatosságot". Különbség van (Dretske (1969, 2. fejezet) húzza meg; lásd még Davis (1982)) aközött, hogy perceptuálisan vagy intellektuálisan tudatában vagyok *a* mögöttem lévő ajtónak, és aközött, hogy tudatában vagyok *annak, hogy* van mögöttem egy ajtó. Ez utóbbi fajta tudatosságot nevezzük episztemikus tudatosságnak. Egyértelműen lehetünk episztemikusan tudatában *annak, hogy* az ilyen és olyan könyvnek kék a borítója, anélkül, hogy észlelésileg vagy intellektuálisan tudatában lennénk *a* könyv kék borítójának; és ezért anélkül, hogy észlelésileg vagy intellektuálisan figyelnenk a könyv kék borítójára. Ez lehet az az intuitív értelem, amelyben tudatában lehetünk valaminek anélkül, hogy figyelnenk rá. Az alábbiakban megmutatom, hogy ez a különbség a cselekvés esetében még mindig nem jelenti azt, hogy figyelem nélkül is van tudatosság.

A probléma könnyen megoldható, ha elfogadjuk Roessler magyarázó olvasatát: nem igaz, hogy tíz perccel ezelőtt még soha nem figyeltem az ajtóra - néha észre kellett vennem; vagy azért, mert figyeltem rá, vagy azért, mert felkeltette a figyelmemet. És a figyelem, amelyet az ajtó kapott, megmagyarázza azt a tényt, hogy még most is tudatosul bennem az ajtó, amikor nem figyelek rá. De nem is kell ilyen szigorúnak lennünk: lehetnek olyan tények, amelyekre valójában soha nem figyeltem fel, de amelyekről csak azért tudok, mert valamikor egy másik tényre figyeltem fel, amely ezt feltételezi.

Mondhatnánk például, hogy ebben a pillanatban tudatában vagyok annak, hogy kevesebb mint 100 ember van a teremben; még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy mostanáig nem igazán fogalmaztam meg ezt a gondolatot. Az ok, amiért ennek tudatában vagyok, egyszerűen valami más, amit észrevettem vagy amire gondoltam: például, hogy egyedül voltam (vagy hogy senki más nem volt, vagy valami ilyesmi). Ha soha nem jutott volna eszembe semmilyen olyan tartalom, amely releváns lenne azzal kapcsolatban, hogy 100-nál kevesebb ember van a szobában, akkor hiányozna a magyarázat arra, hogyan jutott tudomásomra, hogy 100-nál kevesebb ember van a szobában.

Tehát a Roessler magyarázó olvasata melletti elkötelezettségem azt jelenti, hogy elkötelezem magam amellett az állítás mellett, hogy nem lehetünk tudatában x -nek, ha nem figyeltünk oda (vagy ha a figyelmünket nem ragadta meg) x -re vagy valamilyen más tényre, amely x -et feltételezi. Ez az elkötelezettség a cselekvés esetében valóban azt jelenti, hogy a tudatossághoz figyelemre van szükség, mert a cselekvések nem olyanok, mint az ajtók: amikor cselekszem, nincs olyan korábbi figyelem, amely tudatosságot adhatna nekem a jelenlegi cselekvésemről, mert a cselekvés-token most és csak most történik. Tehát a cselekvésnél

csak akkor lehetek tudatában a cselekedeteimnek, a cselekvés idején, ha abban az időben figyelek rá. Tehát a cselekvések esetében fenntarthatjuk, hogy a cselekvés tudatossága figyelmet igényel. És hogy ezért, ha az automatikus cselekvéseket a figyelem hiánya jellemzi, akkor implicit módon a tudatosság hiánya is jellemzi őket - és hogy ez az episztemikus tudatosságra is vonatkozik.

A figyelem hiánya tehát a tudatosság hiányát jelenti. Az olvasó azt fogja kérdezni, hogy ez a tudás hiányát is jelenti? Ha nem fordítottam figyelmet arra, hogy elfordítom a kilincset, akkor nem vagyok tudatában annak, hogy elfordítom a kilincset. Mivel ez a figyelem hiánya az episztemikus tudatosság hiányát is magában foglalja, természetesnek tűnne azt gondolni, hogy ez a tudás hiányát is magában foglalja. De valószínűtlennek tűnik, hogy nem tudom, hogy elfordítom az ajtókilincset: ha megkérdezzük, hogy mit csinálok, miközben automatikusan elfordítom az ajtókilincset, könnyen meg tudom mondani, hogy elfordítom a kilincset. Lehet, hogy először csak úgy fogom leírni magam, hogy "kinyitom az ajtót"; és így lehet, hogy rá kell mutatnia ezekre a többi tevékenységre (pontosan azért, mert nem voltam tudatában); de amint rámutatott arra a tényre, hogy (is) elfordítom a kilincset, készségesen beismerem. "Persze, én (is) elfordítottam a kilincset".

Úgy tűnik tehát, hogy az ügynökök tudják, mit csinálnak, annak ellenére, hogy nincsenek tudatában annak, hogy mit csinálnak. Hogyan lehetséges ez? Lucy O'Brien talált egy lehetséges magyarázatot:

Számítsuk a szórakozott ujjkoppintásokat az én nem szándékos cselekedeteim közé. Vajon episztemológiailag olyan mértékben elhatárolódom-e az ilyen cselekedetektől, hogy hihetőnek tűnjön az az állítás, miszerint teljesen önvak lehetek velük kapcsolatban? Nyilvánvalóan igaz, hogy észrevétlenül kopogtathatom az ujjaimat. Azonban, amennyiben ez

hihető, hogy ilyen esetekben valódi cselekvőképesség áll fenn, ami alatt azt értem, hogy elmondható, hogy én irányítom a cselekvést, általában képesnek kell lennem arra, hogy tudomást szerezzek arról, hogy mit teszek (O'Brien 2003, 365. o.).

Ez a gondolat, miszerint "képes vagyok ráébredni, hogy mit teszek", jól leírhatja azt az érzést, amikor automatikusan cselekszünk, és tudjuk, hogy mit teszünk, annak ellenére, hogy nem vagyunk tudatában. Vajon O'Brien azon képessége, hogy ráébred, valódi tudásnak számít-e? Nem tűnik reflektív tudásnak, és ez megfelel mind az automatizmusról alkotott intuíciónknak, mind annak a ténynek, hogy az ágensek nincsenek tudatában automatizmusaiknak. De gyanítom, hogy mégis tudásnak kellene számítania, mert azt állítani, hogy az ágens, miközben automatikusan elfordítja a kilincset, nem tudja, hogy elfordítja, egyszerűen hamisnak tűnik.

De ezt az episztemológiai kérdést az episztemológusra hagyom, és így nem kötelezem el magam azon további állítás mellett, hogy a figyelem és a tudatosság hiánya a tudás hiányát jelenti, még ha valószínűleg legalábbis a reflektív tudás hiányát jelenti: vagyis még ha azt is mondhatjuk, hogy tudom, hogy elfordítom a kilincset, ha automatikusan teszem, akkor nem reflektálok arra a tényre, hogy elfordítom a kilincset.

Következésképpen a tudatosság hiánya nem jobb kritérium, mint a figyelem hiánya, egyszerűen azért, mert az utóbbi kritérium valójában az előbbit feltételezi.

5. Propriocepció

Ellenvetésemmel szemben, miszerint a figyelem hiánya a tudatosság hiányát feltételezi, az lehet, hogy van egyfajta tudatosság, amelyet a figyelem nem feltételez:

proprioceptív tudatosság. És hogy ezért nem mutattam meg, hogy a figyelem hiánya a tudatosság hiányát jelenti, mert nem mutattam meg, hogy a tudatosság minden fajtája hiányozni fog: egy ágens lehet, hogy proprioceptív módon tudatában van annak, amit csinál, szól az ellenvetés, még akkor is, ha nem figyel arra, amit csinál.

A propriocepció az alany saját testének belső érzékelése. Az elképzelés szerint az ember az öt érzékszervétől függetlenül tudatában van a saját kezének: "az érzék-érezékelés hozzáféréseinek egy módozata kizárólag az ágens számára van fenntartva, nevezetesen a proprioceptív módozat" (O'Shaughnessy 2003, 348. o.). Míg én látom a kezemet, ahogyan más is láthatja, addig az a mód, ahogyan proprioceptív módon tudatában lehetek annak, hogy "van egy kezem", senki más számára nem elérhető. A propriocepció, ahogy Marcel fogalmaz, "a test belső és perifériájára egyaránt érzékeny receptoroktól függ, szemben a... distalis ingerlésre érzékeny receptorokkal" (Marcel 2003, 52. o.). Feltételezhetően tehát, ha a kezemről való tudomásom az előbbi típusú receptoroktól függ, akkor proprioceptív tudatosságról van szó. Amikor az utóbbi fajtától függ, akkor például vizuális tudatosságunk van.

Tehát bár az érzékelés egyik formája, a propriocepció független az érzékelési (mint az öt érzékszerv) és az intellektuális figyelemtől; és ezért az a javaslat, hogy az automatikus cselekvésekből hiányzik az (érezékelési és intellektuális) figyelem, azt jelentheti, hogy hiányzik az érzékelési és intellektuális tudatosság, de ez nem jelenti azt is, hogy hiányzik a proprioceptív tudatosság. Elfogadom ezt a pontot, és az általa megkövetelt pontosítást: amikor a figyelem hiányát javaslom az automatizmus jeleként, és azt mondom, hogy a figyelem hiánya magában foglalja a tudatosság hiányát, akkor úgy értem, hogy ez magában foglalja az intellektuális és a pszichikai tudatosság hiányát.

érzékelési tudatosság; nem akarom azt állítani, hogy a figyelem hiányából a proprioceptív tudatosság hiánya is következik. Most az olvasó tudni szeretné, hogy mi a kapcsolat az automatizmusok és a proprioceptív tudatosság között: van-e egy automatikusan cselekvő ágensnek proprioceptív tudatossága arról, amit tesz?

A proprioceptív tudatosság gondolatát tisztázni kell: az ágensek lehetnek proprioceptív tudatában testük jelenlétének és helyzetének (lásd O'Shaughnessy 2003, 348. o.), de aligha lehetnek proprioceptív tudatában annak, amit tesznek, a cselekedeteiknek. Ehhez a perceptuális és intellektuális figyelem segítségére van szükségük. A propriocepció, mint hangsúlyoztuk, a testre és csakis a testre vonatkozik.

Vegyük az automatikus cselekvés intuitív példáját: az ajtókilincs elfordítását. Úgy tűnik, hogy az ágens proprioceptív módon tudatában lehet a keze előre irányuló mozgásának; proprioceptív módon tudatában lehet annak, hogy a keze a hasával egy magasságban van; és proprioceptív módon tudatában lehet az ujjai összehúzódásának. De csak az érzékelés (látás, tapintás) segítségével lehet tudatában annak, hogy a keze megérinti a kilincset, elfordítja a kilincset, és így tovább. Az "E elfordítja a kilincset" cselekvésleírás magában foglalja E testét, de magában foglalja az ajtókilincset is. A propriocepció pedig csak E testére vonatkozhat. Az ajtókilincs tudatosítása a perceptuális figyelemtől függ. Tehát valójában nem mondhatjuk, hogy az ágensek proprioceptív módon tudatában lehetnek a cselekvéseiknek.

Itt valaki ellenvetést tehetne, hogy a propriocepció kizárásával olyan megkülönböztetést feltételezek, amelyet még nem tettem meg: a cselekvések és más, a cselekvés és más, a cselekvés és a cselekvés közötti megkülönböztetést.

mozgások. Nem értek egyet: először is, nem az ágens mozgásáról beszéltem, szemben a cselekvéseivel, hanem az ágens testéről, szemben a cselekvéseivel. Másodszor, amit végig alkalmaztam, az csupán egy intuitív elképzelés, amely szerint a kilincs elfordítása egyszerre automatikus és cselekvés, nem pedig az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások közötti különbségtétel, amelyet e fejezet utolsó szakaszában teszek. De még ha igaz is lenne, hogy túl korán segítettem magamnak ezt a megkülönböztetést, maga a megkülönböztetés nem végez semmilyen munkát: a propriocepcióval az a probléma, hogy nem lehet azt mondani, hogy egy ágens proprioceptív módon tudatában van annak, hogy "elfordít egy kilincset", de ez nem attól függ, hogy a "kilincs elfordítása" cselekvés-e, nem pedig pusztán mozgás; attól függ, hogy a "kilincs elfordítása" magában foglal-e egy kilincset. A propriocepció éppen ezért nem tud különbséget tenni az automatikus és a nem automatikus cselekvések között: mert egyik esetben sem mondhatjuk, hogy az ágens proprioceptív módon tudatában van a cselekvéseinek. Tehát a propriocepciót mint az automatizmus kritériumát nyugodtan kizárhatjuk.

Egy pontosítás: itt nem azt az ellentmondásos állítást teszem, hogy a cselekvéseket valami más alkotja, mint az ágens mozgása (Davidson (1971) például tagadná ezt). Csak azt mondom, hogy a legtöbb esetben az ágens, hogy tudatára ébredjen, vagy tudomást szerezzen arról, hogy mit csinál, nem támaszkodhat kizárólag a propriocepcióra. A karnyújtás lehet olyan eset, amelyben a propriocepció elegendő, mert nem érint más, mint a saját karját.⁸ De minden alkalommal, amikor az ágensek kölcsönhatásba lépnek a környezettel, mint például egy kilincs elfordításakor,

⁸ Még a karom kinyújtása sem biztos, hogy megteszi: ez állítólag gravitációs erővel jár, amelyek érzékelését az érzékszerveinktől tesszük függővé.

A propriocepció nem elég ahhoz, hogy tudatában legyünk annak, hogy elfordítunk egy kilincset. És nem is szükséges: elég, ha megnézed magad, ahogyan csinálod.

Összefoglalva, ez a rész három kérdésre adott választ: először is, válaszoltam arra a lehetséges ellenvetésre, hogy a figyelem hiánya nem jelenti a tudatosság hiányát, mert ez nem zárja ki a proprioceptív tudatosságot. Tisztáztam, hogy amit a figyelem hiánya szerintem feltételez, az az intellektuális, perceptuális és episztemikus tudatosság hiánya, nem pedig a proprioceptív tudatosság hiánya. És megmutattam, hogy nem lehet azt mondani, hogy valaki proprioceptív módon tudatában van a cselekedeteinek, és ezért az automatikus cselekedeteinek sem. Ebből az következik, hogy a proprioceptív tudatosság hiánya nem tehet különbséget automatikus és nem automatikus cselekvések között, mivel mindkettőre vonatkozik. Ezért nem lenne megfelelő az automatizmus kritériumaként.

6. A figyelem hiánya szükséges az automatizmushoz?

Úgy találtam, hogy a figyelem (és a tudatosság) hiánya nagyon jó jelölt az automatizmus jeleként. A következő kérdés az kell legyen, hogy a figyelem hiánya lehet-e az automatizmus szükséges feltétele. Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ kapjak, meg kell néznem, hogy a figyelem hiányának szükséges feltételként való meghatározása kizárna-e minden olyan viselkedést, amely intuitíve automatikus.

Van olyan teljesítményt érintő figyelem, amit még automatikusnak nevezhetünk? Ryle (1949) egy ilyen jelöltet ajánl.

Amikor valakiről azt mondjuk, hogy valamit tiszta vagy vak szokásból tesz, azt jelenti, hogy automatikusan teszi, anélkül, hogy tudatában lenne annak, hogy mit tesz. Nem gyakorol gondosságot, éberséget vagy kritikát. A kisgyermekkor után a járdán járunk anélkül, hogy figyelnénk a lépteinkre. De egy hegymászó, aki nagy szélben, sötétben, jéggel borított sziklákon sétál, nem vak megszokásból mozgatja végtagjait; átgondolja, mit tesz, felkészül a vészhelyzetekre, takarékoskodik az erőfeszítésével, próbákat és kísérleteket tesz; egyszóval bizonyos fokú ügyességgel és ítélőképességgel jár (Ryle 1949, 42. o.).

A gyakorlott hegymászó mozdulatait talán automatikusnak szeretnénk leírni, pontosan azért, hogy igazságot tegyünk a hegymászó képességeinek. Ha ez így lenne, akkor a figyelem hiánya nem lehetne az automatizmus kritériumunk, mert nyilvánvaló, hogy a hegymászó elég nagy figyelmet fordít a mozdulataira. De nem látok okot arra, hogy ezt elismerjük, mert nem látok okot arra, hogy miért akarnánk azt mondani, hogy a hegymászó mozdulatai ebben a forgatókönyvben automatikusak.

Valójában maga Ryle az, aki úgy tűnik, hogy jó módot javasol ennek a forgatókönyvnek a megértésére. Ryle itt kétféle készség között tesz különbséget: a normál gyalogló készsége, amely Ryle saját bevallása szerint automatizmussal jár ("automatikusan csinálja"), és a hegymászó készsége. Maga az a tény, hogy Ryle szembeállítja a két forgatókönyvet, bizonyíték arra az elképzelésre, hogy az utóbbi forgatókönyv - az előbbitől eltérően - nem tartalmaz automatizmust; de ez - állítja Ryle - nem jelenti azt, hogy az utóbbi forgatókönyvben nincs szó készségről. Ryle-hoz ragaszkodva tehát elégséges, ha a forgatókönyvet mint az automatizmusra javasolt szükséges feltételünk potenciális ellenpéldáját elvetjük.

Vannak olyan szokások, amelyek nem felelnek meg a tudatosság hiányának feltételének, és amelyek így ellenpéldát jelenthetnek a feltételezett feltételre. Gondoljunk például az erényes viselkedésre. Az erényes cselekedetek - érveltek (történetileg Arisztotelész a *Nikomachusi etikában*; az elképzelés kortárs védelmét lásd Pollard 2003) - szokásszerűek. Gondoljunk a gyalogosra, aki habozás nélkül adakozik a koldusnak. Ha ez valóban megszokott cselekedet lenne, akkor - érvelhetnénk - automatikusnak kellene lennie. De furcsán hangzana, ha azt mondanánk, hogy a gyalogos nem volt tudatában annak, hogy pénzt adjon.

Nem hiszem, hogy ez ellenpélda az általam javasolt feltételre, mert nem hiszem, hogy a cselekvésnek automatikusnak kell lennie ahhoz, hogy erényes legyen. Pollard (2003) az automatikusságot a szokásszerű cselekvés három jellemzőjének egyikeként sorolja fel; de nem mondja, hogy ez egy szükséges jellemző. És úgy gondolom, hogy jogos, ha nem állítjuk be szükséges feltételként, legalábbis az erények eseteiben. Nem hiszem, hogy az, hogy az ágens észreveszi, hogy pénzt ad el, elvesz az erényességéből (míg az, hogy gondolkodott rajta, az arisztotelész szerint annál kevésbé erényessé teszi az ágenst emiatt).

Úgy tűnik tehát, hogy nincs olyan nyilvánvalóan automatikus cselekvés, amelyet kihagynánk, ha a figyelem hiányát az automatizmus szükséges feltételeként állítanánk be. A figyelem hiánya eddig úgy tűnik, hogy minden olyan cselekvés közös, amelyről intuitív módon azt akarjuk mondani, hogy automatikusan végezzük. Lássuk most, hogy a figyelem hiánya elegendő-e az automatizmushoz, vagy szükségünk van-e valamilyen további feltételre.

7. *Elég a figyelem hiánya?*

A figyelem hiányának az automatizmus elégséges feltételeként való beállítása magában foglalja-e az olyan cselekvéseket, amelyek nyilvánvalóan nem automatikusak? Itt lehetne azt javasolni, hogy a figyelem hiánya nem elégséges feltétele az automatikus cselekvésnek, mert ez magában foglalná az összes többi, az elején felsorolt mozdulatot, amelyekről azt akartuk mondani, hogy nem is számítanak cselekvésnek. Ez igaz lehet: de nem szabad elfelejteni, hogy itt csak az automatizmus definícióját keresem, és a fejezet utolsó szakaszára marad, hogy aztán megkülönböztessük az automatikus cselekvéseket az egyéb automatikus mozgásoktól. Egyelőre tehát mindezeket a reflexeket és mozdulatokat nem szabad a figyelemhiány elégséges voltának ellenpéldájaként használni, mert minket az automatizmus elégséges volta érdekel, és nem kifejezetten az automatikus cselekvése.

A figyelemhiány elégséges voltának lehetséges ellenpéldáját a tetteink előre nem látható következményei jelentik, és általában mindazok a cselekedetek, amelyeket gyakran "nem szándékosnak" neveznek. Gyakran előfordul, hogy egy ágens a tervezés, a figyelem és a gondosság hiánya miatt, vagy egyszerűen csak butaságból vagy balszerencse miatt olyasmit tesz, vagy olyasmit idéz elő, amit nem szándékosan tett vagy idézett elő (vagy amivel nem elégedett).

Klasszikus példa: tegyük fel, hogy Samnek panaszkodom Karl miatt. Tegyük fel, hogy Karl a tudtom nélkül a szomszéd szobában van, és hallgat: baja esik. Karl bántása olyasvalami, amit én teszek, és ugyanakkor olyasvalami, aminek nem vagyok tudatában - de nem bántom meg automatikusan Karl: valójában még az sem világos, hogy mit jelentene az, hogy valakit bántok.

automatikusan. Szükségszerűen tehát a figyelem (tudatosság) hiánya nem lehet elegendő az automatizmushoz, mert különben a Karl bántását is bele kellene foglalni, miközben ez határozottan nem olyasmi, amit automatikusan teszek.

Ennek az ellenpéldának a megkerülésére azt lehetne felvetni, hogy Karl bántása nem az én cselekedetem. Ez lehet, de ezt az érvet itt nem tudom felhasználni, mert ismétlem, nem kifejezetten az automatikus *cselekvésekkel* foglalkozom, hanem csak az automatizmusokkal. És ezért az a tény, hogy Karl bántalmazása talán nem az én cselekedetem, önmagában nem zárja ki, hogy automatikus legyen. Valami más érvre van szükségem ahhoz, hogy ezt az ellenpéldát elutasítsam.

Úgy gondolom, hogy az ilyen esetek a figyelemhiányos állapot felülvizsgálatát igénylik. Az automatizmusra nemcsak a figyelem hiánya jellemző, hanem az is, hogy az automatikus teljesítmények nem igényelnek figyelmet. Pashler szavaival élve a feladatok, amikor automatikussá válnak, "már nem támasztanak" (Pashler 1998, 357. o.) ilyen követelményeket. Az ágensnek nincs szüksége figyelemre és tudatosságra az automatikus feladatok elvégzéséhez. Ezt a szempontot már tárgyaltuk. De itt segít nekünk abban, hogy megkülönböztessük az automatikusságot ezektől az egyéb, nem tudatos dolgoktól.

Ezért egy második feltételnek is hozzá kell járulnia: az automatizmus nem csak abban rejlik, hogy nincs figyelem, hanem abban is, hogy nincs szükség figyelemre. Mivel mindkét feltétel a figyelmet is magában foglalja, csábító lenne egybeolvasztani őket; de ez nem fog menni: először is azért, mert, mint az imént láttuk, nem mondhatjuk egyszerűen, hogy az automatikus teljesítményekből hiányzik a figyelem.

Figyelem! De azt sem mondhatjuk csak úgy, hogy az automatikus teljesítményekre az jellemző, hogy nem igényelnek figyelmet, mert néha a figyelmet megragadja az, amit éppen csinállok, vagy felhívom a figyelmet arra, amit éppen csinállok, és ezek a teljesítmények ezért megszűnnek automatikusnak lenni. Tehát két feltételre van szükségünk: a figyelem hiányára és a figyelem szükségtelenségére. Jogosnak tűnik feltételezni, hogy az egyik feltétel megmagyarázza a másikat, tehát gyakran előfordulhat, hogy az ágens nem figyel az automatikus teljesítményeikre, mert nincs szükségük arra, hogy figyeljenek rájuk. Gondoljunk ismét a visszaváltásra: már nem nézzük a váltókart, mert miután kényelmessé és magabiztossá vált a vezetés, már nincs rá szükség.

Ez a további feltétel segít abban, hogy megkülönböztessük az automatikus teljesítményeket a nem szándékos esetektől, mert míg a nem szándékos esetekben, mint amilyen az általam bemutatott is volt, a figyelem hiánya a félreértés oka, addig az automatikus esetekben a figyelem hiánya nem hogy nem veszélyezteti a feladat elvégzését, hanem valójában elősegíti a teljesítmény sikerét. Míg a hibák, tévedések és nem szándékos cselekvések esetében gyakran az a helyzet, hogy több figyelmet igényeltek - hogy a több figyelem elősegíti a teljesítmény sikerét, addig az automatikus cselekvések esetében ennek az ellenkezője igaz: nem igényelnek figyelmet, és gyakran a több figyelem valójában megzavarja az automatikus teljesítményt.

Itt lehetne kifogásolni, hogy a "bántó Karl" sikerét a figyelem hiánya is elősegíti. Ha jobban odafigyeltem volna, nem bántottam volna Karlt - és ezért a több figyelem megzavarta volna a "Karlt bántani", ahogyan az néha megzavarhatja

automatikus teljesítések. Mi a különbség tehát az automatikus és a nem szándékos előadások között a figyelem szempontjából?

Azt lehetne javasolni, hogy a különbség abban rejlik, hogy a figyelem milyen szerepet játszott az előadás történetében. Vegyük például a "kilincs elfordítását". Amikor kicsi voltam, meg kellett tanulnom, hogyan kell elfordítani egy kilincset. Kezdetben a "kilincs elfordítása" valószínűleg nem volt automatikus cselekvés. Néznem kellett a kilincset, gondolkodnom kellett, hogy jobbra vagy balra fordítsam-e, talán még koncentrálnom is kellett. Röviden, az előadáshoz sok figyelmemre volt szükség. Most már nem is gondolkodom azon, hogy merre kell elfordítani; sőt, ha gondolkodnék rajta, valószínűleg tovább tartana a feladat elvégzése, és talán még gyakrabban nem is teljesíteném a feladatot, ha minden alkalommal azon gondolkodnék, hogy merre kell elfordítani a kilincset. Ez az automatikussá vált feladatokra való odafigyelés története: korábban szükséges volt, aztán feleslegessé vált, most pedig még kontraproduktív is.

Nem ez a helyzet a nem szándékos cselekedetekkel: soha nem volt olyan időszak, amikor megtanultam volna, hogy akaratlanul tegyek dolgokat. És soha nem volt olyan időszak, amikor figyelmet fordítottam volna a nem szándékos teljesítményeimre - sőt, az utóbbi két kijelentésnek aligha van értelme. A nem szándékos teljesítményeket mindig is az határozta meg, hogy nem vettem észre, hogy mit teszek (e leírás szerint), és az az ellentényállás, hogy ha észrevettem volna, nem tettem volna meg - ami az automatikus cselekvések esetében nem így van. És ezért van most értelme azt mondani, hogy nem kell figyelnem arra, hogy "elfordítom a kilincset", de nincs értelme azt mondani, hogy nem kell figyelnem arra, hogy "bántom Karlit".

A pszichológiai szakirodalom egy része eléggé világosan beszél arról, hogy a figyelem automatikus esetekben zavaró: "... a teljesítmény ezen aspektusára irányuló tudatos figyelem megzavarhatja a cselekvést" (Norman és Shallice 1986, 3. o.). Ez egy elég intuitív gondolat: próbáljuk meg a lépteinket nézni, miközben felfelé megyünk a lépcsőn az irodába, és nagyobb valószínűséggel fogunk megbotlani. Hasonlóképpen, ha hozzám hasonlóan kényszeres pénzváltógép-használó vagy, akkor a beírt számok megnézése gyakran inkább bonyolítja a folyamatot, amiben annyira jó vagy, ahelyett, hogy egyszerűsítene azt (valószínűleg azért, mert valamilyen szinten elkerülhetetlenül megkérdezed magadtól, hogy ezek vajon a helyes számok-e). Tekintettel azonban arra, hogy hányszor adta be az adott számsort, a kérdés nem csak felesleges, hanem valójában kontraproduktív: elrontja az automatikus folyamatot.

A baseball legenda Yogi Berra állítólag azt mondta: "Gondolkodni? Hogyan lehet egyszerre ütni és gondolkodni?" (Beilock, Wierenga és Carr (2002), megtalálható Sutton (2007), 1. o.). Sutton még ezt az intuíciót, miszerint a gondolkodás összekuszálja az automatikus teljesítményeket, "uralkodó nézetnek" is nevezi: "az uralkodó nézet, hogy a túl sok gondolkodás megzavarja az ütőjátékhoz kapcsolódó begyakorolt, megtettesült készségeket" (Sutton (2007), 1. o.).

Úgy gondolom, hogy ez az elképzelés, miszerint a figyelem megzavarhatja az automatikus teljesítményeket, jó magyarázat lehet arra, hogy minél többet gyakorol valaki egy teljesítményt, annál kevesebb figyelmet igényel az adott teljesítmény. De nem akarom ezt az elképzelést további feltételhez kötni: az, hogy a figyelemre már nincs szükség, egyszerűen azzal is magyarázható, hogy az ágensek hajlamosak felesleges energiákat megtakarítani. Továbbá nem mindig az a helyzet, hogy a cselekvés során

automatikusan, ha észreveszed (vagy arra gondolsz), hogy mit csinálsz, az megzavarja a teljesítményed. Ha véletlenül lenézel a váltókarra, miközben visszaváltasz, valószínűleg nem fogsz rossz fokozatot választani. De miközben ez azt mutatja, hogy a figyelem nem mindig zavarja meg a teljesítményt, azt sem mutatja, hogy a figyelemre szükség volt; pontosan azért, mert a figyelmedet - feltételezzük - véletlenül elkapja az, amit éppen csinálsz. Ha valóban szükség lett volna a figyelemre, akkor ez azt jelentené, hogy nem gyakoroltál eleget ahhoz, hogy a szóban forgó teljesítményt automatikussá tedd.

Van még egy ellenvetés az elégséges állítással szemben, amellyel foglalkoznom kell: az olvasó talán csodálkozik, hogy miért zártam ki Pashler második feltételét, amely nagyon ésszerűnek tűnt: az önkéntes kontrollt. Pashler (1998), mint a fejezet elején láttuk, azt állítja, hogy a pszichológusok között "széles körben elfogadott", hogy az automatikus viselkedés nem tartozik az önkéntes kontroll alá. Ez intuitívnak tűnik: úgy tűnik, hogy bizonyos viselkedés automatikussá válásának része az is, hogy többé nem kell különösebb kontrollt gyakorolnom felette: Annyira hozzászóltam, hogy anélkül fut le a végsőkéig, hogy ellenőriznem kellene. Gondoljunk csak a visszaváltásra: amikor 5th sebességről 4th sebességre kapcsolok vissza, valójában nem kell önkéntesen ellenőriznem, hogy 4th sebességre kapcsolok vissza.

Nemcsak a Pashler által "önkéntes kontrollnak" nevezett dolog hiánya intuitív és a pszichológiai szakirodalom által is alátámasztott, hanem ez az alapja az egyik, az automatizmusnak kedvezőbb empirikus hipotézisnek is: a kettős kontroll gondolatának. A kettős kontroll, amelyet a 2. fejezetben hosszasan tárgyalok, röviden azt javasolja, hogy létezik a kontrollnak egy tudatos és egy nem tudatos szintje, és hogy az automatikus

a viselkedésre jellemző, hogy tudatos (önkéntes) kontroll nélkül választják ki és hajtják végre.

Az olvasó tehát kifogásolhatja, hogy az általam felállított két figyelemfeltétel nem lehet elegendő az automatizmushoz: az automatizmushoz az akaratlagos kontroll hiánya is szükséges, amint azt az empirikus szakirodalom is sugallja. Mint mondtam, egyetértek azzal, hogy az automatikus teljesítmények nem tartoznak az ágens önkéntes kontrollja alá, de nem hiszem, hogy az önkéntes kontroll hiányát harmadik feltételként kell felvetnem: ez csak a figyelem és a tudatosság hiányával jár együtt. Ha egy ágens tudatosan vagy önkéntesen irányítaná a saját teljesítményét, akkor nem lehetséges, hogy az ágens ne figyeljen vagy ne legyen tudatában ennek a teljesítménynek. Egy mozgás önkéntes vagy tudatos irányítása éppen ez: figyelem az adott mozgásra, oly módon, hogy az ágens tudatában van annak a mozgásnak. Amikor t e h á t azt mondom, hogy valamilyen automatikus teljesítmény nem tudatos, ebből az következik, hogy az ágens nem tudatosan vagy önkéntesen irányítja azt (ami, ahogyan a kettős irányítás is sugallja, és a h o g y a n azt e fejezet utolsó részében bemutatom, nem jelenti azt, hogy az *ágens* nem irányítja).

Ugyanez igaz a Pashler által említett másik feltételre is: az erőlködésmentességre. Valószínűleg igaz, hogy az automatikus cselekvésekből hiányzik a mentális erőfeszítés, de nincs szükség arra, hogy ezt egy további feltételnek tekintsük, mert ha egy cselekvés mentális erőfeszítésre adna okot, akkor ez feltehetően felkeltette volna az ágens figyelmét, és így a cselekvés nem lenne automatikus azon az alapon, hogy ismét nem felelne meg a figyelemhiány feltételének. Tehát az erőfeszítésmentesség, mint önkéntes irányítás, a figyelem hiányából következik.

Az automatizmusnak legalább egy másik intuitív jellemzője is van, amelyet a figyelem hiánya feltételez: az a tény, hogy az ágens sok automatikus cselekvésre nem emlékezik. Feltehetően, ha az ágens nem figyel a teljesítményére, akkor nincs módja arra, hogy emlékezzen a teljesítményére. Nem emlékszem, hogy elfordítottam volna a kilincset, amikor legutóbb bejöttem az irodába; és ez valószínűleg azért van, mert nem figyeltem rá. Nyilvánvaló, hogy itt nem azt állítom, hogy minden olyan tevékenységünk, amelyre nem emlékszünk, automatikus; sőt még azt sem, hogy minden olyan közelmúltbeli tevékenységünk, amelyre nem emlékszünk, automatikus. Csak azt, hogy ha úgy gondolnánk, hogy az automatikus cselekvésekre jellemző, hogy az ágens nem emlékszik rá (és itt nem kötelezem el magam e további állítás mellett), akkor nem lenne szükség arra, hogy ezt az automatizmus további feltételeként javasoljuk, mert ez egyszerűen a figyelem hiányából következik.

Összefoglalva, úgy gondolom, hogy az automatizmusnak két külön-külön szükséges és együttesen elégséges feltétele van: bizonyos viselkedés akkor és csak akkor automatikus, ha az ágensnek nem kell rá figyelnie, és az ágens nem figyel rá. Miután most definiáltuk az automatizmus fogalmát, az utolsó szakasz feladata az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások megkülönböztetése.

8. Irányítás és beavatkozás ellenőrzése

E szakasz célja, hogy megkülönböztessünk két különböző jelenséget, amelyek megfelelnek az automatizmus feltételeinek: az egyik oldalon vannak olyan mozgások, mint például a lefelé váltás vagy a kilincs elfordítása, amelyekről azt akarjuk mondani, hogy cselekvések; és ezért automatikus cselekvések. A másik oldalon vannak mindazok a mozdulatok

az 1. szakaszban említettek, mint például a szemhunyas, a szívverés vagy az alvajáras, amelyeket annak ellenére, hogy automatikusak, általában nem nevezünk cselekvéseknek.

Van egy lehetséges módja az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások közötti különbségtételnek, amit már az elején ki akarok zárni: egyszerűen rásegíthetnék a cselekvés valamelyik bevett kritériumára, mint például Davidson elképzelése, miszerint egy mozgás csak akkor cselekvés, ha legalább egy leírás szerint szándékos (Davidson 1971). Az ok, amiért nem fogok egy ilyen bevett cselekvés-elképzelést használni, az, hogy a 3. fejezetben amellet fogok érvelni, hogy Davidson elbeszélése nem alkalmas az automatikus cselekvésekre; így most nem tudok segíteni magamon.

Harry Frankfurt (1978) híres érvelése szerint az ágenseknek nem kell önként vagy tudatosan irányítaniuk azt, amit tesznek ahhoz, hogy urai legyenek annak, amit tesznek. Frankfurt ezt az elképzelést a "kontrollban lenni" "kontrollálás" nélküli *irányításnak* nevezi:

Az a sofőr, akinek autója csak a gravitációs erők hatására halad lefelé a lejtőn, elégedett lehet a sebességével és az irányával, és így talán soha nem avatkozik be, hogy bármilyen módon kiigazítsa a mozgását. Ez nem jelentené azt, hogy a gépkocsi mozgása nem az ő irányítása alatt történt. Ami számít, az az, hogy szükség esetén készen állt beavatkozni, és hogy többé-kevésbé hatékonyan tudta ezt megtenni. Hasonlóképpen, az ok-okozati mechanizmusoknak, amelyek készen állnak arra, hogy befolyásolják egy testi mozgás menetét, talán soha nem lesz erre alkalmuk; mivel nem fordulhat elő olyan negatív visszajelzés, amely kompenzációs tevékenységüket kiváltaná. A viselkedés nem azért céltudatos, mert egy bizonyos fajta okokból következik, hanem azért, mert bizonyos okok hatnának rá, ha pályájának megvalósulása veszélybe kerülne (Frankfurt 1978, 160. o.).

Bizonyos mozgások akkor is lehetnek az ágens irányítása alatt, ha az ágens valójában nem okozza a szóban forgó mozgást, és nem is tesz semmit annak érdekében, hogy irányítsa a mozgást. Tehát egy ágens olyan mozgásokat is irányíthat, amelyeket nem ő maga okoz: a forgatókönyvben nem a sofőr, hanem a gravitációs erők okozzák az autó mozgását. Ennek ellenére az autó mégis az ágens irányítása alatt áll. Ez azért van így, mert az ágens bármikor beavatkozhat, hogy átirányítsa az autó mozgását. Ezt a koncepciót a szokásokra alkalmazva Pollard (2003) *beavatkozási kontrollnak* nevezi:

Mert megvan a képességünk arra, hogy beavatkozzunk az ilyen viselkedésformákba. Ez különösen igaz azokra az automatikus viselkedési formákra, amelyeket megtanultunk. Mivel volt idő, amikor nem tettünk ilyeneket, általában még mindig lehetséges lesz számunkra, hogy bizonyos esetekben (bár talán nem általánosságban) tartózkodjunk tőlük. Úgy avatkozunk be, hogy valami mást teszünk, vagy egyáltalán semmit, akár a viselkedés közben, akár úgy, hogy megelőlegezzük, mielőtt elkezdenénk. Ily módon a szokásszerű viselkedések ellentétben állnak más automatikus, ismétlődő viselkedésekkel, mint például a reflexek, az emésztés, sőt egyes függőségek és fóbiák, amelyekbe nem mindig tudunk beavatkozni, bár nagyon jó okunk lehet rá. Ezt nevezem beavatkozáskontrollnak (Pollard 2003, 416. o.).

Pollard megjegyzéseiből világossá válik, hogy az irányítás és a beavatkozás-ellenőrzés fogalma mennyire hasznos lehet számomra az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások megkülönböztetésében.⁹ Az olyan automatikus mozgások, mint a szemhunyorlás, a szívverés vagy az alvajárás, könnyen belátható, hogy két döntő közös vonásuk van az olyan automatikus cselekvésekkel, mint a kilincs elfordítása vagy a visszaváltás: ezek a testem mozgásai; és nem tudatosak.

⁹ Az 5. fejezetben kiemelek néhány különbséget az útmutatás és a beavatkozás-ellenőrzés között - nevezetesen, hogy az ágens beavatkozási képessége előfeltétele az útmutatásnak, de az útmutatás specifikusabb fogalom, mint a beavatkozás-ellenőrzés. Egyelőre azonban ezek a különbségek nem döntő fontosságúak.

Az útmutatás azonban nagyon jó módot ad arra, hogy megkülönböztessük azokat az automatikus mozdulatokat, amelyeket cselekvéseknek akarunk nevezni, és azokat, amelyeket nem.

Az ötlet lényege, hogy míg az olyan automatikus mozgásoknál, mint például az ajtókilincs elfordítása, mindig (és könnyen) beavatkozhatunk, hogy megállítsuk magunkat a végrehajtásukban, ugyanez nem mondható el az olyan automatikus mozgásokról, mint a szívverés vagy a szemhunyorgás. Gondolom, ez utóbbi mozgások felett nem rendelkezünk irányítással. Ez nem jelenti azt, hogy számunkra mindig lehetetlen, hogy elkerüljük a szemünk pislogását. Tudjuk, hogy ha eléggé igyekszünk, egy ideig el tudjuk kerülni a pislogást. De nem tudjuk elkerülni a pislogást örökre, és nem tudjuk mindig elkerülni a pislogást; ugyanúgy, ahogyan a légzést sem tudjuk örökre elkerülni (feltéve, hogy az öngyilkosság nem számít a légzési szokásaink irányításának egyik módjának).

Itt különbséget kell tennünk a beavatkozás *közvetlen* és *közvetett* módja között. Valójában nem lehetetlen, hogy megállítsam magam az alvajárásban. Bezárhatom a hálószoba ajtaját, vagy az ágyhoz kötözhetem magam. De ez egészen másnak tűnik, mint megállítani magam abban, hogy elfordítsam a kilincset. Sőt, azt akarom mondani, hogy csak az utóbbi fajta ellenőrzés számít irányításnak. Az ágyhoz kötözés az irányítás közvetett fajtája, ami szerintem nem elegendő az irányításhoz. Az intuitív megkülönböztetés egyik módja az, hogy azt mondjuk, hogy míg ahhoz, hogy irányítsam az alvajárásomat, valami mást kell tennem - az ágyhoz kötözöm magam -, addig ahhoz, hogy megakadályozzam magam abban, hogy elfordítsam a kilincset, semmi mást nem kell tennem.

Ez a különbség talán nem elegendő annak megállapításához, hogy mi a cselekvés, sem annak megállapításához, hogy az olyan automatikus viselkedések, mint például az ajtókilincs elfordítása, valóban cselekvésnek számítanak, de nagyon is elegendő lehet annak bemutatásához, hogy az olyan automatikus mozgások, mint a szemhunyas, a szívverés és az alvajárás miért nem cselekvések.¹⁰

Mindazonáltal van egy lehetséges ellenvetés azzal szemben, hogy a vezetést arra használom, hogy különbséget tegyek az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások között: a vezetés nem összeegyeztethető az automatizmussal, mivel egy ágens nem rendelkezhet olyan cselekvés feletti vezetéssel, amelynek nincs tudatában. Hogy lássuk ezt az ellenvetést, vegyük Frankfurt saját forgatókönyvét: ahhoz, hogy a sofőr képes legyen beavatkozni az autó mozgásaiba, ha akarja vagy szüksége van rá, a sofőrnek tudatában kell lennie az autó mozgásának. Ha nincs tisztában azzal, hogy merre halad a gépkocsi, a vezető nem tud beavatkozni annak átirányítása érdekében.

Ugyanez a megállapítás tehető, ha kilépünk a metaforikus forgatókönyvből, és elhagyjuk az autót: ha az ügynök nem figyel arra, hogy a saját kilincset forgatja - hangzik az ellenvetés -, akkor hogyan is lenne képes beavatkozni, hogy megakadályozza saját magát a kilincs elfordításában? Hogyan lehet egyáltalán képes arra, hogy megállítsa magát attól, hogy olyasmit tegyen, amiről nem is tud?

A választ már Pollard korábban idézett passzusa is sugallja: az a tény, hogy az ágensek automatikusan cselekszenek, nem jelenti azt, hogy nem képesek arra, hogy vonzzák

¹⁰ Az 5. fejezetben valójában amellet érvelek, hogy a cselekvőképességhez elegendő a vezetés; és ennek az lesz az az érdekes következménye, hogy nem az ágens minden cselekedetét az ágens okozza.

figyelmüket arra, amit éppen csinálnak, ha akarják vagy szükségük van rá. Az állítás szerint a figyelem hiánya jellemzi az automatikus cselekvést. Abból az állításból, hogy az automatikus cselekvésekre az ágens nem figyel (és hogy az ágensnek nem kell rájuk figyelnie), nem következik, hogy az ágens nem képes rájuk figyelni. Vegyük ismét a visszaváltás esetét: az a tény, hogy anélkül csináljuk, hogy figyelnénk rá, és az a tény, hogy nem szükséges a figyelem, nem jelenti azt, hogy nem tudjuk, ha akarjuk vagy szükségünk van rá, felhívni a figyelmünket a teljesítményre. Az automatikus cselekvés nem jelenti azt, hogy a figyelemre való képességed sérülne; csak azt, hogy megkíméled azt.

Ahhoz, hogy megmutassuk, hogy az ágensek, miközben automatikusan cselekszenek, rendelkeznek azzal a képességgel, hogy akaratuk szerint felhívják a figyelmüket valamire, segíteni fog, ha az automatikus cselekvést összehasonlítjuk ezekkel az egyéb automatikus mozgásokkal. Vegyük például az alvajárást. Alvajárással közben előfordulhat, hogy véletlenül felébredünk, és azon tűnődünk, hogy mit keresünk a lépcsőházban. De nem ébredhetsz fel akaratodból; az alvajárással nem így működik. Tehát az alvajárással esetében az ágensnek nincs meg az a képessége, hogy akaratlagosan felhívja a figyelmét valamire - például az ágensnek nincs meg az a képessége, hogy akaratlagosan felhívja a figyelmét arra, hogy alvajáró.

Állítsuk ezt szembe az automatikus cselekvések szokásos eseteivel: a visszaváltással és az ajtókilincs elfordításával. Az a tény, hogy normális esetben nem figyelünk ezekre a teljesítményekre, nem jelenti azt, hogy ha akarjuk vagy szükségünk van rá, ne hívhatnánk fel rájuk a figyelmünket. És ha felhívhatod rájuk a figyelmedet, mint a visszaváltás és az ajtókilincs elfordítása esetében, akkor normális esetben meg tudod akadályozni magadat, hogy megtedd. Másrészt, ha

nem tudja felhívni a figyelmét a teljesítményére, mint az alvajárás esetében, akkor nem tudja megállítani magát. Ebben az értelemben tehát az olyan automatikus cselekvések, mint a visszaváltás vagy a kilincs elfordítása, különböznek az olyan automatikus mozgásoktól, mint az alvajárás.

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az a képesség, hogy tudatában vagyunk valamilyen cselekedetünknek, vagy felhívjuk rá a figyelmet, az egyik módja annak, hogy azt mondhassuk, hogy irányítással rendelkezünk a cselekedet felett. De nem feltétlenül ez az egyetlen módja. Mivel az automatikus cselekvések olyan előadások, amelyekkel sokat ismerkedünk és gyakoroljuk, valószínűnek tűnik, hogy ha hiba vagy rendellenesség történne, a figyelmünket az a tény vonná magára, hogy a megszokott mintát elrontjuk.

Valójában azt lehet állítani, hogy a cselekvés automatikussá válásának (vö. McDowell *Bildung* (1994) - erről lásd még a 3. fejezet 3.3. szakaszát) része az, hogy az ágens elsajátítja azt a képességet, hogy az anomáliákat az ágens aktív részvétele nélkül észlelje. Tehát az ágensnek nem kell "résen lennie" az anomáliák után; nem kell figyelnie arra az esetre, ha anomáliák fordulnának elő. Ha és amennyiben mégis előfordulnának anomáliák, azok elkerülhetetlenül felkeltenék az ügynök figyelmét, mert a mintával való ismeretségéből adódóan a különbség túlságosan szembetűnő lesz ahhoz, hogy észrevétlenül elmenjen mellette. Sőt, ha egy ügynök nem észlelné az anomáliát, azt mondanánk, hogy még nem tanulta meg megfelelően a mesterségét: a gyakorlat még nem vált *második természetévé*.

Tehát az anomália az, ami az ügynök figyelmének felkeltésével elvégzi a munkát; az ügynöknek nem kell semmit sem tennie. De nyilvánvalóan ahhoz, hogy valami anomáliának számíthasson, az ágensnek valamit tennie kell a múltban: nevezetesen úgy kell hozzászoktatnia magát egy gyakorlathoz, hogy ha valami új dolog történik e gyakorlat kontextusában, az anomáliának számít - és felkelti az ágens figyelmét.

Van még egy lehetséges ellenvetés, amellyel foglalkoznom kell: azzal lehet érvelni, hogy csak azt mutattam meg, hogy az ágensek képesek beavatkozni, hogy megállítsák magukat az előadás során; de azt nem mutattam meg, hogy az ágensek képesek megállítani magukat az előadás előtt. És, szólhatna az ellenvetés, ha az ágensek nem rendelkeznek ilyen *előzetes* kontrollal a cselekedeteik felett, akkor egyáltalán nincs is kontrolljuk.

Az ötlet lényege, hogy az ügynök tetszés szerint felhívhatja a figyelmét arra, amit éppen csinál, és ha akarja vagy szüksége van rá, leállíthatja magát. De hogyan tudják az ágensek felhívni a figyelmüket valamire, amit még nem csinálnak? Ha felhívhatja a figyelmét arra, hogy elfordít egy kilincset, akkor arra is felhívhatja a figyelmét, hogy közeledik az ajtóhoz, vagy éppen el akarja fordítani a kilincset. És, azt akarom mondani, hogy ha az előbbi esetben az a képességed, hogy felhívod a figyelmedet arra, amit éppen teszel, azt jelenti, hogy meg tudod állítani magad, akkor az utóbbi esetben az a képességed, hogy felhívod a figyelmedet arra, amit éppen tenni készülsz, azt jelenti, hogy meg tudod állítani magad, hogy ne tedd meg. Az utóbbi esetben, igaz, valami másra is szükség van: esetleg egy hiedelemre, ítéletre vagy elvárásra azzal kapcsolatban, amit tenni készülsz; így például abból a tényből, hogy közeledsz az ajtóhoz, arra következtethetsz, hogy ki fogod nyitni azt.

Tehát míg az előbbi esetben az egyetlen szükséges ítélet az a felismerés lehetett, hogy elfordítod a kilincset, az utóbbi esetben az ágensnek azon ítéleten felül, hogy közeledsz az ajtóhoz, szüksége van egy olyan ítéletre is, mint "ezért el fogom fordítani a kilincset". Ezeknek az ítéleteknek a jelenléte az előbbi esetben érzékelési figyelmet, az utóbbi esetben pedig mind érzékelési, mind pedig értelmi figyelmet feltételez. Ezeknek az ítéleteknek a jelenléte azonban nem jelent problémát az automatizmus szempontjából: amikor beavatkozunk, akár azért, hogy megállítsuk magunkat, miközben valamit csinálunk, akár azért, hogy megállítsuk magunkat, *hogy ne* csináljunk semmit, a cselekvés megszűnik automatikusnak lenni (vagy már nem automatikus). Fontos, hogy a beavatkozás képessége csak a tudatossá válás képességétől függ, nem pedig a korábbi vagy állandó tudatosságtól. És az ágensnek nem kell rendelkeznie ezekkel a meggyőződésekkel és elvárásokkal, miközben automatikusan cselekszik; csak akkor kell képesnek lennie ezeknek az ítéleteknek a meghozatalára, ha már tudatossá vált.

Egy utolsó kifogással szeretnék foglalkozni. Az izmok megfeszítése, mondhatná az ellenző, az ágens irányítása alatt áll, de intuitív módon nem a mi cselekedetünk. Nem akarok vitába szállni azzal az elképzeléssel, hogy irányításunk van az izmaink hajlítása felett: beavatkozhatunk az izmaink hajlításába, hogy többet vagy kevesebbet hajlítsunk, vagy hogy abbahagyjuk a hajlítást. Azt viszont nem értem, miért lenne problematikus azt mondani, hogy az izmaink hajlítása a mi cselekvésünk. Az ellenző azt javasolhatná, hogy azért nem akarunk a flexelésre cselekvésként hivatkozni, mert az soha nem olyasmi, amit csak úgy teszünk, hanem mindig olyasmi, amit azért teszünk, hogy cselekedjünk. Ez a cselekvés funkcionális előfeltétele vagy része, de önmagában nem cselekvés. De ha elismerjük, hogy

a hajlítás olyasvalami, amit csinálunk, nem értem, mi akadályozhat meg minket abban, hogy elismerjük, hogy ez egy cselekvés.

Határozottan különbözik a pusztán testi mozgásoktól, amelyektől a cselekvéseket az irányítás révén szeretném megkülönböztetni: először is, nem velünk történik, hanem mi tesszük. Az is lehet, hogy az izmaink hajlítása nem az egyetlen dolog, amit soha nem csak úgy csinálunk: lehet, hogy soha nem csak úgy mozgatjuk a karunkat; hogy mindig van valami más leírása annak, hogy a karunkat mozgatjuk. Továbbá, ahogy Hornsby (1980 - Anscombe is (1957)) rámutat, kitalálhatunk egy olyan forgatókönyvet, amelyben egyszerűen csak megfeszítjük az izmainkat: "Egy ember megtanulja, hogy karjának bizonyos bizonyos izmait össze kell húznia, ha valaha ökölbe szorítja a kezét; és elképzelhetjük, hogy oka van arra, hogy éppen ezeket az izmokat húzza össze - talán valamelyik kísérletezőnek akar örömet szerezni. Így tesz. Ahogy mondjuk: ökölbe szorítva az öklét összehúzza az izmait" (Hornsby 1980, 20. o.).

Ez valóban olyan esetnek tűnik, amelyben joggal mondhatjuk, hogy az ember az izmok összehúzóásával cselekszik. Hornsby pedig később azt sugallja, hogy az individuáció általam elfogadott Davidson-féle nézete szerint (amely szerint különböző cselekvésleírások tartozhatnak ugyanahhoz a cselekvéshez, szemben Goldman (1970) nézetével, miszerint minden cselekvésleírás egy másik cselekvést individuál - lásd e fejezet 7. lábjegyzetét), az izmok megfeszítése valóban a mi cselekvésünk lehet: "Az individuáció általam képviselt nézete szerint egyetlen cselekvés van, amikor az ember ökölbe szorított kézzel összehúzza az izmait, egyetlen teljesítmény a részéről" (Hornsby 1980, 22. o.).

Ebben az olvasatban tehát az ökölbe szorítás és az izmok összehúzása ugyanannak a cselekvésnek két különböző cselekvés-leírása. Davidson továbbá azzal érvelne, hogy ez a két leírás mindkettő inkább cselekvésleírás, mint pusztán testi mozdulat, mert legalább egy leírás szerint szándékos; ami itt valójában az "izmok összehúzása" lenne (míg normál esetben az "ökölbe szorítjuk az öklünket"). Mint már mondtam, nem kötelezem el magam Davidson nézetének ez utóbbi része mellett, de nem értem, hogy ha Davidson elfogadja, hogy az izmok összehúzása lehet szándékos cselekvés, *akkor* miért kellene tagadnom, hogy ez egyáltalán cselekvés lehet.

Összefoglalva tehát, az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások közötti különbség az, hogy az ágenseknek van útmutatásuk az automatikus cselekvéseik felett, de nincs útmutatásuk más automatikus mozgások, például a szívverés és az alvajárás felett. Ez a beavatkozási képesség *közvetlenül* attól a tényről függ, hogy az ágensek képesek arra, hogy tetszés szerint felhívják a figyelmüket a teljesítményeikre.

Következtetés

Ebben a fejezetben bemutattam a dolgozat témáját: az automatikus cselekvést. Ezt két lépésben tettem: először definiáltam az automatizmus fogalmát; majd különbséget tettem az automatikus cselekvések és más automatikus mozgások között. Az automatizmus meghatározásakor két külön-külön szükséges és együttesen elégséges feltételt javasoltam: valamilyen viselkedés akkor automatikus, ha az ágensnek nem kell rá figyelnie, és az ágens nem figyel rá. Úgy találtam, hogy a figyelem hiánya jobb kritérium, mint a figyelem hiánya.

a mérlegelés, amely számos olyan teljesítményt tartalmazna, amelyek intuitív módon nem automatikusak. Azt is megállapítottam, hogy a figyelem hiánya a tudatosság, az erőfeszítés és az akaratlagos kontroll hiányát jelenti. Így ezeket nem kellett az automatizmus további feltételeként meghatároznom. Miután definiáltam az automatizmus fogalmát, megkülönböztettem a mozgások két csoportját, amelyek megfelelnek az automatizmus feltételeinek: az olyan feladatokat, mint például az ajtókilincs elfordítása vagy a visszaváltás vezetés közben, amelyeket intuitív módon cselekvésnek tekintünk; és az olyan mozgásokat, mint a szívverés és az alvajárás, amelyeket intuitív módon nem tekintünk cselekvésnek. Kimutattam, hogy a különbség e két fajta között az ágens irányítása: az ágensek képesek közvetlenül beavatkozni az olyan teljesítményekbe, mint az ajtókilincs elfordítása, de nem képesek közvetlenül beavatkozni az olyan mozgásokba, mint az alvajárás.

A következő fejezetben megmutatom, hogy az automatizmus és az automatikus cselekvések nagy figyelmet kaptak az empirikus pszichológia részéről; és hogy az automatikus viselkedésformák, amelyek iránt az empirikus pszichológusok érdeklődnek, megfelelnek az automatikus cselekvésre vonatkozó, ebben a fejezetben meghatározott feltételeimnek.

2. fejezet: Automatikus cselekvések az empirikus irodalomban

Bevezetés

E fejezet célja annak bemutatása, hogy az automatikus cselekvés fogalma, amelyet a z 1. fejezetben definiáltam, annak ellenére, hogy a filozófiai irodalomban újszerű, az empirikus pszichológiában már évtizedek óta jól megalapozott. Ezt Bargh automatikus előítéletekkel kapcsolatos munkáinak, valamint Norman és Shallice kettős kontrollal kapcsolatos munkáinak vizsgálatával fogom elérni; és döntő fontosságú módon megmutatom, hogy mindketten az én értelmezésemben automatikus cselekvésekről beszélnek.

Miért kellene egy filozófusnak egyáltalán azzal foglalkoznia, hogy megállapítsa egy filozófiai fogalom jelenlétét az empirikus kutatásban? Mindenekelőtt azért, hogy megmutassa, hogy az automatikus cselekvés fogalma számít, és hogy érdekessége és relevanciája messze túlmutat a filozófián.¹

Továbbá, ha elfogadjuk, hogy az empirikus hipotézisek és adatok bizonyítékot jelenthetnek egy fogalmi állítás mellett, mint például az automatikus cselekvés 1. fejezetben szereplő definíciója, akkor ez a fejezet további indoklást nyújt definíciómhoz. Itt azonban nem fogom megvédeni a fenti feltételes feltétel előfeltevését.

¹ És, mivel az automatikus cselekvés filozófiai tárgyalásának hiánya miatt, hogy megmutassam, nem én vagyok az egyetlen, akit érdekel a téma.

Fontos tisztázni, hogy a fejezet nem az automatikus cselekvések létezése mellett kíván érvelni: Az 1. fejezetben elmondottakat elegendőnek tartom erre a célra. A fejezetnek az sem célja, hogy az automatikus cselekvés kauzális magyarázatát bemutassa: itt (csak) az automatikus cselekvés fogalmának meghatározása érdekel.

1. Bargh

Bargh munkája valószínűleg a legnagyobb hatású kutatás az automatizmus témájában. Bargh (1996, 1999) hírhedt kísérleteket végzett az emberi viselkedés automatikus befolyásolásának mértékéről. Ebben a fejezetben megmutatom, hogy a Bargh kísérleteiből származó viselkedésformák megfelelnek az automatikus cselekvésre vonatkozó feltételeimnek.

De először is fontosnak tartom, hogy némi háttérinformációt nyújtsak Bargh motivációjáról az automatizmus tanulmányozására. Bargh, hozzám hasonlóan, az automatizmust *jó* jelenségnek tartja: őt az érdekli, hogy az automatizmus hogyan tesz minket sikeresebb ügynökökké, mivel növeli a feladathoz való ismeretünket, és csökkenti a feladat elvégzéséhez szükséges energiákat:

Így "a lét automatizmusa" messze nem a humanista irányultságú írók által rajzolt negatív és rosszul alkalmazkodó karikatúra; ezek a folyamatok inkább a mi szolgálatunkban és érdekünkben állnak - még hozzá bensőséges, tudatos módon. Ha valami, akkor "mentális komornyikok", akik olyan jól ismerik tendenciáinkat és preferenciáinkat, hogy előre látják és elintézik azokat helyettünk, anélkül, hogy megkérdeznénk őket (Bargh és Chartrand 1999, 476. o.).

Bargh azonban úgy tűnik, hogy tőlem eltérően úgy gondolja, hogy az automatizmus a szabad akarat kérdését veti fel.² Maga Bargh így írja le érdeklődését: "Kutatási irányaim mind arra a kérdésre összpontosítanak, hogy "Mennyi szabad akaratunk van valójában?"" (az internetes oldaláról: <http://bargh.socialpsychology.org/>). Ebben a fejezetben azzal érvelve, hogy Bargh kísérleteinek viselkedési válaszai automatikus cselekvések, tagadom, hogy Bargh esetei nagyobb problémát jelentenének a szabad akarat szempontjából, mint bármely más típusú cselekvés.

Nézzük most Bargh leghíresebb kísérletét, amelyben a résztvevőket "az idős sztereotípiájához kapcsolódó szavakkal (pl. Florida, szentimentális, ráncos) primedizálták" (Bargh és Chartrand 1999, 466. o.³), míg egy kontrollcsoportot "a sztereotípiához nem kapcsolódó szavakkal primedizáltak" (ibid). Az eredmények egészen elképesztőek voltak: "az időssekkel kapcsolatos anyaggal primedizált résztvevők ezt követően a sztereotípiának megfelelően viselkedtek - konkrétan, lassabban sétáltak a folyosón, miután elhagyták a kísérletet" (ibid)⁴. Fontos, hogy az alanyok nem voltak tudatában annak, hogy az idős sztereotípiájával primelték őket: "Egyetlen résztvevő sem fejezte ki, hogy tudott volna arról, hogy az összekevert mondatokkal kapcsolatos feladatban szereplő szavak relevánsak az idős sztereotípiájával kapcsolatban" (Bargh, Chen és Burrows 1996, 237. o.).

² Ahogy Libet (1985) is úgy fogta fel kísérleteinek eredményeit, hogy azok a szabad akarat kihívását jelentik.

³ A szavak teljes listája: "aggódó, floridai, öreg, magányos, ősz, önző, óvatos, szentimentális, bölcs, makacs, makacs", udvarias, bingó, visszahúzódó, feledékeny, nyugdíjas, ráncos, merev, hagyományos, keserű, engedelmes, konzervatív, kötött, függő, ősi, tehetetlen, hiszékeny, óvatos és magányos" (Bargh, Chen és Burrows 1996, 236. o.).

⁴ Bargh (1996) adatai alapján végzett saját számításaim szerint (a cikk nem adja meg a sebességet) az idős sztereotípiának kitett csoport átlagosan körülbelül 4,2 km/h sebességgel halad, míg a kontrollcsoport 4,8 km/h-val.

Úgy tűnik, hogy az ágens viselkedése az idők előítéletének hatása alatt megfelel az automatizmusra vonatkozó feltételeimnek: az ágensnek nem kell figyelnie arra a tényre, hogy az előítéletnek van kitéve (vagy pontosabban arra a tényre, hogy az előítélet hatása alatt viselkedik), hogy így viselkedjen. Továbbá az ágens valóban nem figyel arra a tényre, hogy az idők előítéletének van kitéve - és ez, feltételezhetően, megmagyarázza, hogy az ágens miért nincs tudatában az előítéletnek. Tehát az, hogy az ágens az előítélet hatása alatt viselkedik, valóban megfelel az automatizmushoz szükséges és együttesen elégséges két feltételnek.

Ez akkor is igaz marad, ha megváltoztatjuk az ágens tevékenységének leírását: "sétál a 4,2 km/h", például: az ügynök megteheti ezt anélkül, hogy figyelné, milyen sebességgel halad; és valószínűleg meg *is fogja* tenni anélkül, hogy figyelné, milyen sebességgel halad. Tehát ez a leírás is megfelel az automatizmusra vonatkozó feltételeimnek.

A fennmaradó kérdés az, hogy amit az ágens tesz, az automatikus *cselekvés-e*: tehát az ágens mozgása, amikor elhagyja a kísérlet helyiségét, az ágens irányítása vagy beavatkozásának ellenőrzése alatt áll-e. Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ kapjunk, először is meg kell állapítanunk, hogy mit is csinál az ágens.

Ez azért van így, mert bár, ahogyan az 1. fejezetben már említettem, Anscombe (1957), Davidson (1971) és Hornsby (1980) véleményével együtt elfogadom, hogy különböző cselekvésleírások tartozhatnak ugyanahhoz a cselekvéshez, ez nem jelenti azt, hogy ugyanannak a cselekvésnek a különböző leírásai minden tulajdonságában megegyeznek. Vegyük például Davidson esetét

(1963), hogy felkapcsolom a kapcsolót, hogy felkapcsoljam a villanyt, és tudtomon kívül riasztom a csavargót. Davidson szerint a "lámpa felkapcsolása" és a "csavargó riasztása" ugyanannak a cselekvésnek különböző leírásai, de ez nem jelenti azt, hogy ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkeznek: A 'lámpa felkapcsolása' például Davidson szerint szándékos; míg a 'csavargó riasztása' nem az.

Itt felvethető, hogy a szándékosság tulajdonsága más szinten működik, mint az ágens irányítása alatt állóság tulajdonsága; mert az előbbi a cselekvésleírások tulajdonsága, míg az utóbbi a mozgásoké; és hogy ennek egyik következménye, hogy minden cselekvésleírás, amely ugyanahhoz a cselekvéshez tartozik, szükségszerűen osztozik az ágens irányítása alatt állóság tulajdonságában, míg a szándékosság tulajdonságában, mint láttuk, nem feltétlenül osztoznak.

Azért nem segíték itt ezen a ponton, mert az 5. fejezetben meg fogom vitatni ezt a pontot; így most nem hagyhatom, hogy a vitám egy olyan állításra támaszkodjon, amelyet később el fogok utasítani. De meg fogom mutatni, hogy Bargh esetei a fenti állítás segítsége nélkül is automatikus cselekvések.

Tehát annak megállapítása, hogy az egyik leírás rendelkezik valamilyen tulajdonsággal - mondjuk, hogy az ágens irányítása alatt áll - nem feltétlenül jelenti azt, hogy ugyanannak a cselekvésnek egy másik leírása is rendelkezik ezzel a tulajdonsággal. Ezért, ha csak azt tudnám bizonyítani, hogy a "4,2 km/h sebességgel sétálok" leírás automatikus cselekvés, akkor azt lehetne kifogásolni, hogy nem bizonyítottam, hogy a Bargh-féle esetek automatikus cselekvések, egyszerűen azért, mert a "4,2 km/h sebességgel sétálok" leírás

valójában nem ragadja meg Bargh eseteit, mert kihagyja a kísérlet lényegi jellemzőjét, azt a tényt, hogy az ügynökök az "idős" sztereotípa hatása alatt járnak.

Tehát ahhoz, hogy az ilyen jellegű ellenvetést eloszlassam, nemcsak azt kell megmutatnom, hogy a "4,2 km/h sebességgel járás" automatikus cselekvés, hanem azt is, hogy a "sztereotípa hatása alatt járás" is automatikus cselekvés - és így ez utóbbi is az ágens irányítása alatt áll.

Valójában az ágens viselkedésének vannak olyan leírásai, amikor a kísérlet után elhagyja a szobát, amelyek nyilvánvalóan az ágens irányítása alatt állnak: ha azt, amit az ágens tesz, "járásként" írjuk le, az az ágens irányítása alatt áll: az ágens bármikor abbahagyhatja a járást, ahogyan elkezdhet futni (vagy kúszni, ami azt illeti).

Ha azt is leírjuk, hogy az ágens mit tesz a "4,2 km/h sebességgel gyalogol" leírás alatt, akkor ez a leírás is az ágens irányítása alatt áll: az ágens bármikor növelheti vagy csökkentheti a sebességét (tegyük fel például, hogy az ágens vészhívást kap, vagy megszólal a tűzjelző, vagy elkezd gondolkodni azon, hogy vajon a táskáját a kísérleti szobában hagyta-e). A kérdés most az: az ágensnek van-e irányítása a cselekvése felett is a "sztereotípa hatása alatt járás" leírás alatt?

Azt, hogy egy ilyen sztereotípiák hatása alatt álló ágens képes megváltoztatni a viselkedését, Macrae (1998) mutatta ki egy kísérletben, amelyet Bargh változatára épített:

az alanyokat a "segítőkészség" sztereotípiájával alapozták meg, majd olyan helyzetbe hozták őket, amelyben felvehettek volna egy tollat, amelyet a kísérletvezető úgy tett, mintha véletlenül elejtett volna. Macrae eredményei megegyeztek Bargh eredményeivel: azok a kísérleti személyek, akiket a "segítőkészség" sztereotípiájával alapozták meg, hajlamosak voltak gyakrabban felvenni a tollat, mint a kontrollcsoport kísérleti személyei. Macrae azonban hozzáadott egy elemet: a toll néha jól működött, néha pedig szivárgott. És azt találta, hogy amikor a toll szivárgott, a "segítőkészség" sztereotípiájának nem volt regisztrált hatása: a primelt kísérleti személyek már nem hajlamosak gyakrabban segíteni, mint a kontrollszemélyek.

Macrae kísérlete látszólag egy nyilvánvaló dolgot bizonyít: azt, hogy az a tény, hogy az ágensek alá vannak vetve a sztereotípiának, és ennek megfelelően viselkednek, nem jelenti azt, hogy az ágensek nem változtathatják meg viselkedésüket: így, ismétlem, Bargh forgatókönyvében az ágensek nyilvánvalóan felgyorsultak volna, ha például megszólal a tűzjelző. Az érdekes kérdés itt az, hogy vajon az alapozott ágensek, akik a kijáráthoz siettek, még mindig lassabbak lettek volna-e, mint a kontroll ágensek, akik a kijáráthoz siettek: Macrae megállapításai, amelyek a "segítőkészség" sztereotípiájának hatását nem regisztrálták a szivárgó tollak esetében, arra utalnak, hogy az alapozott ügynökök valójában nem lettek volna lassabbak, mint a kontrollügynökök, ha a tűzriadó megszólal.

Tehát amit a kísérleti alanyok tesznek a kísérleti helyiség elhagyásakor, olyan leírások alapján, mint "4,2 km/h sebességgel sétálok" és "a sztereotípiája hatása alatt sétálok", az az ő irányításuk alatt áll. És mivel már kimutattam, hogy ez is megfelel az automatizmusra vonatkozó feltételeimnek, megállapíthatjuk, hogy automatikus cselekvésről van szó.

Itt azt lehet kifogásolni, hogy csak azt mutattam ki, hogy ha a körülmények megváltoztak volna, vagy ha a körülmények mások lettek volna, a cselekvő másképp viselkedett volna. Ez azonban nem bizonyítja, hogy a tényleges körülmények között, nevezetesen amikor Bargh 4,2 km/h sebességet regisztrált, az ügynököknek útmutatásuk volt. Az esetleges tűzriadó esete (vagy a telefoncsörgés) tehát nem mutatná, hogy az ügynökök a tényleges esethez képest volt útmutatása; mert a tényleges esetben nem szólalt meg a tűzriasztó. Az útmutatáshoz tehát azt kell bizonyítanom, hogy az ágensek képesek megváltoztatni a sebességüket, vagy tetszés szerint megállni a gyaloglásban, függetlenül a körülmények megváltozásától, például a tűzjelző megszólalásától.

Azt hiszem, meg tudom csinálni: tegyük fel, hogy a folyosón sétálva az egyik alany, akit Bargh az imént az "idős" sztereotípiával alapozott meg, hirtelen szeretetet érez újonnan született gyermeke iránt, akit most először hagyott otthon valaki mással. Nagyon furcsa lenne azt gondolni, hogy az "idős" sztereotípia hatása miatt nem tudna hazaszaladni, hogy megölelje a babáját (ezzel növelve a sebességét). Ez szerintem azt mutatja, hogy az alanyok a körülményektől függetlenül, tetszés szerint változtathatják a sebességüket.

Itt az előző kifogás védelmezője még mindig azt válaszolhatná, hogy nem mutattam ki, hogy a beavatkozás független a körülményektől, mert valóban, az, hogy az újszülött gyermeke iránt hirtelen fellángoló szeretetet érez, a körülmények megváltozását jelenti. Ez nem történt meg a tényleges esetben, és ezért nem mutat útmutatást a tényleges esetben.

Először is, nem tudjuk, hogy a primed alanyok nem kaptak-e hirtelen rohamot a szobából való távozáskor. Csak azt tudjuk, hogy ha voltak is ilyenek, azok nem eredményeztek megnövekedett sebességet (valójában még azt sem: A 4,2 km/órás sebesség lehetett az eredménye annak, hogy gyorsabban mentek, mint ahogyan mentek volna, ha nem érte volna őket a szeretetrohamok). De ami a legfontosabb: ha az ellenvetés védelmezője minden akarati aktust a körülmények megváltozására akar redukálni, akkor olyan célt, tiszta akarati aktust tűzött ki maga elé, amelyet maga is elérhetetlennek tart. Ekkor azonban abba az ellenkező értelmű helyzetbe kerülnének, hogy nem csak az "idős" sztereotíp esetekben tagadják meg az ellenőrzést, hanem minden esetben; mert potenciálisan bármelyik esetet le lehetne redukálni a körülmények megváltozására.

De akkor a kifogásuk már nem vonatkozna Bargh eseteire; ez csak egy általános kifogás lenne az ellenőrzés lehetőségével kapcsolatban. Valóban elfogadnák azt az állítást, hogy Bargh esetei a sztereotípiá ellenére hasonlítanak a normális esetekre; csak éppen tagadnák, hogy a normális esetek eleve az ágens irányítása alatt állnak. De akkor ez nem a megfelelő hely arra, hogy az irányítással (és talán végül a szabad akarattal) kapcsolatos általános szkepticizmusukkal foglalkozzunk.

Egy másik ellenvetés az lehet, hogy a "sztereotípiá hatása alatt való cselekvés" segíthet, de az ágens nem tehet arról, *hogy a sztereotípiá hatása alatt áll*. Ez nem számít: minket az ágens viselkedése érdekel; és az, hogy az ágensnek van-e útmutatása arra vonatkozóan, hogy viselkedését befolyásolja-e a sztereotípiá. Ha már megmutattuk, hogy igen, akkor nem számít, hogy nem tehet róla, *hogy* (bármit is jelentsen ez) a sztereotípiá hatása alatt *áll*.

Tehát megállapíthatjuk, hogy az ágens viselkedése, amikor elhagyja a kísérleti szobát, mind a "4,2 km/órás sebességgel való gyaloglás", mind a "sztereotípiák hatása alatt való gyaloglás" esetében az ágens irányítása vagy beavatkozási kontrollja alatt áll: tehát mindkettő az automatikus cselekvés esete. Ebben a szakaszban tehát megmutattam, hogy a Bargh által tárgyalt esetek az én értelmezésemben az "automatikus cselekvés" esetei.

El tudom képzelni, hogy az olvasó eléggé csalódott lesz a Bargh-ról folytatott beszélgetésem miatt. Az 1. fejezetben nem volt szó arról, hogy az automatizmus az emberek viselkedésének pszichológiai befolyásolásáról szól. És amikor szembesültem az automatizmus ijesztő oldalával - egyes emberek azon képességével, hogy másokat arra készítenek, hogy azt tegyék, amit akarnak -, megelégedtem annak bemutatásával, hogy ezek is az automatikus cselekvés esetei. De bizonyára van egy szembevetendő különbség - fogja ellenvetni az olvasó - aközött, hogy valakit olyan befolyások révén, amelyeknek még csak nem is tudatosul, rávesznek arra, hogy lassabban járjon (vagy arra, hogy egy bizonyos terméket vegyen meg egy másik helyett, vagy arra, hogy segítsen valakinek, és ami még aggasztóbb, hogy *fordítva*), és aközött, hogy "elfordít egy kilincset". Az előbbi ijesztő; az utóbbi csak "kilincset nyomni".

Nem állt szándékomban figyelmen kívül hagyni Bargh eseteinek különlegességét (és esetleg társadalmi jelentőségét); de szándékomban állt normalizálni őket. Azzal érvelve, hogy Bargh esetei cselekvések, az a célom, hogy megmutassam, hogy ezek nem jelentenek csökkent felelősséget vagy csökkent ellenőrzést. Röviden, nem hiszem, hogy van értelme azt állítani, hogy azok az ágensok, akiket az idős sztereotípiával primeltek, kevesebb kontrollal rendelkeznek.

a folyosón való végigsétálás sebességét, mint azok az ágensek, akiket nem alapoztak meg az idős sztereotípiával. Igen, a primelt alanyok lassabban sétálnak, mint a kontroll alanyok. És igen, az idős sztereotípiá miatt lassabban mennek a primed alanyok, mint a kontroll alanyok. De nem hiszem, hogy ez bármiféle meghatározottságot vagy csökkent kontrollt jelentene, és ezért nem hiszem, hogy a lassabb járásuk bármiféle csökkent felelősséget feltételezne.

A lényeg az, hogy az alapozott ágensek ugyanúgy felelősek a 4,2 km/h-s gyaloglásért, mint a kontroll ágensek a 4,8 km/h-s gyaloglásért. Ez olyan, mintha az alanyok első csoportjának - ahelyett, hogy primedizáltak volna - egy olyan folyosón kellene végigsétálnia, amelynek olyan csekély az emelkedése, hogy észre sem vennék, hogy van; míg a második csoport egy tökéletesen sík folyosón sétálna végig. Előre láthatóan az első csoport átlagosan lassabb lenne, mint a második csoport; tegyük fel, hogy 4,2 km/h-val szemben 4,8 km/h-val. Van-e értelme azt mondani, hogy az első csoport kevésbé felelős azért, hogy 4,2 km/h-val halad, mint a második csoport azért, hogy 4,8 km/h-val halad? Nem hiszem, hogy lenne.⁵

De inkább azzal lehetne érvelni, hogy az első csoport nem felelős azért, hogy lassabban jár, mint a második csoport. És hogy hasonlóképpen a primed csoport nem felelős azért, hogy lassabban megy, mint a kontrollcsoport. De mit jelent ez? Tudjuk, hogy

⁵ Lehetne azzal érvelni, hogy az a tény, hogy az első esetben a felelősség egy részét valaki - a kísérletvezető - viseli, aki a második esetben nincs jelen, azt jelenti, hogy az első esetben az alanyok kevésbé felelősek, mint a második esetben, mert megosztják a felelősséget a kísérletvezetővel. De a felelősség nem így működik: ez nem egy torta. Valakinek a megnövekedett felelőssége nem feltétlenül jelenti azt, hogy valaki másnak a felelősségének csökkennie kell. Tegyük fel, hogy életfogytiglant kapok azért, mert bombát helyeztem el egy iskolabuszon. Ha később kiderülne, hogy volt egy bűntársam, az nem csökkentené a felelősségemet - még akkor sem, ha nyilvánvalóan osztoznék a felelősségemen velük.

mind a józan ész, mind Macrae (1998) megállapításai, miszerint az első csoportba tartozó alanyok mindkét esetben tökéletesen képesek növelni a sebességüket. Ez pedig arra utal, hogy sem a folyosó enyhe emelkedése, sem az idős sztereotípa nem mentheti fel az ágenst, ha mondjuk elkésik a gyerekeiért az iskolából.

Állítsuk szembe ezt az esetet azzal az esettel, amikor a folyosó végén lévő ajtó zárva van. Az ügynök nem tud távozni, beragadt. Most ez az az eset, amikor az ügynök talán felmentést kaphat, amiért késik a gyerekeiért. Lényeges, hogy kiderül, hogy az ügynök tudatában van-e az elfogultságnak: a zárt ajtó esetében az ügynök tudatában van az elfogultságnak, és mégis felmentést kap. Az idős sztereotípa esetében az ágens nincs tudatában az előítéletnek, de mégsem mentik fel.

2. Kettős vezérlés

Ebben a részben a kettős kontroll jól bevált empirikus hipotézisét mutatom be, Norman és Shallice (1986⁶) változatában, bemutatva, hogy azok a viselkedések, amelyekre ez a hipotézis oksági magyarázatot ad (magyarázat, amellyel ez a dolgozat nem foglalkozik), megfelelnek az automatikus cselekvés szükséges és elégséges feltételeinek.⁷

⁶ A kettős ellenőrzés egy nagyon hasonló változatát mutatja be Perner (2003). Annak ellenére, hogy a Norman és Shallice modelljéről mondtak nagy része érvényes lenne Perner modelljére is, itt nem foglalkozom vele.

⁷ Nem hiszem, hogy egy filozófus feladata lehet egy empirikus tézishez empirikus bizonyítékot szolgáltatni. Ezért akit érdekel a kettős irányítás empirikus bizonyítéka, az nézze meg a következőket: Norman és Shallice (1980), Shallice (1982), Norman és Shallice (1986), Shallice (1988), Shallice és Burgess (1996), Cooper és Shallice (2000).

A kettős kontroll alap gondolata az, hogy létezik egy tudatos és egy nem tudatos, automatikus kontrollszint.⁸ És hogy bizonyos teljesítményeket az alacsonyabb szintű irányítás a tudatos szint bevonása nélkül is elvégezhet, míg más teljesítményeket a tudatosság felügyelete nélkül. Ebben a fejezetben azt fogom bemutatni, hogy azok a teljesítmények, amelyek a tudatos vezérlési szint bevonása nélkül is végrehajthatók, megfelelnek az automatikus cselekvésre vonatkozó feltételeimnek.

Miután röviden felvázoltam Norman és Shallice modelljét, amellet fogok érvelni, hogy a modell által magyarázni javasolt viselkedések nem csak *hasonlítanak* az automatikus cselekvésekhez, hanem valójában automatikus cselekvések - már csak azért is, mert ezek a viselkedések megfelelnek az automatikus cselekvés szükséges és elégséges feltételeinek az 1. fejezetből.

Először is, Norman és Shallice így írja le modelljük céljait:

Célunk a cselekvésvezérlés számos jelenségének magyarázata, beleértve a cselekvések automatikusnak minősíthető végrehajtásának számos fajtáját, azt a tényt, hogy a normális esetben automatikusan végrehajtott cselekvéssorozatok kívánság szerint szándékos, tudatos irányítás mellett is végrehajthatók, és azt, hogy az ilyen szándékos irányítás egyaránt használható a nem kívánt cselekvések elnyomására és a kívánt cselekvések fokozására. Ezen kívül tudomásul vesszük mind azt a tényt, hogy a pontos, precíz időzítés gyakran szükséges a képzett teljesítményhez, mind pedig azt a tényt, hogy általában úgy gondolják, hogy a teljesítmény ezen aspektusára irányuló tudatos figyelem megzavarhatja a cselekvést (Norman és Shallice 1986, 3. o.).

⁸ Itt és mindvégig tartózkodni fogok attól, hogy "automatikus vezérlésről" beszéljek, mert ez a név arra a memóriai tudományágra is utal, amely olyan rendszereket tanulmányoz, mint a termosztátok (tudom, a filozófia is tanulmányozza a termosztátokat!). Perner (2003) az alsó szinten *járművezérlésről*, a felsőbb szinten pedig *tartalomvezérlésről* beszél.

Ez azt mutatja, hogy Norman és Shallice nagyrészt osztozik az automatikus cselekvések megvitatására irányuló motivációban. Először is hangsúlyozzák, hogy "több" különböző típusú cselekvés is automatikusnak minősíthető. Valóban, az 1. fejezetben megmutattam, hogy az olyan különböző teljesítmények, mint a képzett cselekvések és a megszokott cselekvések egyaránt automatikusnak mondhatók; és hogy különbség van a spontán és a másodlagos automatikus cselekvések között. Továbbá Norman és Shallice hozzám hasonlóan hangsúlyozzák, hogy egy cselekvés a gyakorlás révén *válik* automatikussá; és hogy (valószínűleg emiatt) az a tény, hogy egy cselekvés automatikussá vált, nem jelenti azt, hogy az ágens figyelmén és tudatos kontrollján kívül esik.

Az ágens is felhívhatja a figyelmét egy automatikus teljesítményre, és tudatosan irányíthatja az ilyen teljesítményt, "ha kívánja". Valójában az ágens egyaránt beavatkozhat a teljesítmény nem kívánt aspektusainak "elnyomása" és a megfelelőbbek "fokozása" érdekében. Végül Norman és Shallice, hozzám hasonlóan, számon akarnak adni arról az "általánosan hitt" intuíción, hogy a figyelem az automatikus cselekvés esetében "megzavarhatja" a teljesítményt.

Íme néhány további hasonlóság aközött, amit Norman és Shallice számon akarnak kérni, és aközött, amit én az automatikus cselekvésekről mondok az 1. fejezetben:

Az elméletnek magyarázatot kell adnia arra, hogy egyes cselekvéssorozatok képesek automatikusan, tudatos irányítás vagy figyelemforrás nélkül lezajlani, de szükség esetén szándékos, tudatos irányítással módosíthatók. Ennek megfelelően azt javasoljuk, hogy a cselekvés kiválasztásában és irányításában két egymást kiegészítő folyamat működik. Az egyik elegendő a viszonylag egyszerű vagy jól megtanult cselekvésekhez. A másik lehetővé teszi a tudatos,

a teljesítmény modulálására irányuló figyelmi kontroll (Norman és Shallice 1986, 1. o.).

Norman és Shallice utalása a "jól megtanult cselekedetekre" és a "tudatos kontroll beavatkozására, ha szükséges" már az automatikus cselekvésről alkotott elképzelésemre utal.

Norman és Shallice modellje szerint a kontroll alacsonyabb szintjét az általuk *contention scheduling*-nek nevezett folyamatok szabályozzák: cselekvési sémák - potenciális reakciók valamilyen perceptuális inputra.

- különböző aktivációs értékekkel rendelkeznek valamilyen perceptuális inputhoz képest; és egy perceptuális input akkor aktivál egy cselekvési sémát, ha az adott cselekvési séma elég alacsony aktivációs értékkel rendelkezik az adott perceptuális inputhoz képest ahhoz, hogy a kontingens séma a tudat beavatkozása nélkül is ki tudja választani ezt a cselekvési sémát.

Íme egy példa: az irodám ajtaján nincs kilincs; csak lenyomom, ha be akarok jönni. Tehát feltételezhetően, amikor belépek az irodámba, a "nyomd meg az ajtót" műveletséma aktiválási értéke alacsonyabb lesz, mint a "fordítsd el a kilincset" műveletséma aktiválási értéke. Továbbá, mivel naponta többször megyek ki és be az irodámba, a 'nyomd meg az ajtót' cselekvésséma, amikor azt a perceptuális inputot kapom, hogy kívülről látom az irodám ajtaját, feltehetően elég alacsony lesz ahhoz, hogy a kontingenstervezés kiválasztja, így gyakran automatikusan kinyomom az ajtót.

A versengési ütemezési mechanizmusnak két alapelve van: először is, a potenciális forrassémák halmazai versenyeznek egymással aktiválási értékük meghatározásában; másodsor, a kiválasztás kizárólag az aktiválási érték alapján történik - egy séma akkor kerül kiválasztásra, ha aktiválása meghaladja azt a küszöbértéket, amely az adott sémára jellemző lehet.

sémát, és a séma használatával alacsonyabb szintre kerülhet (Norman és Shallice 1986, 5. o.).

Norman és Shallice szerint néha előfordulhat, hogy valamilyen perceptuális input olyan, hogy egyetlen cselekvési séma aktivációs értéke sem elég alacsony ahhoz, hogy a séma kiválasztásra kerüljön. Gondoljunk például az újszerű tapasztalatokra; vagy olyan dolgokra, amelyekben az ember nem túl jó. A környezetre adott ilyen reakciókat nem lehet pusztán kontingens sémákkal kezelni: a tudat beavatkozására van szükség.

Azt javasoljuk, hogy egy további rendszer, a felügyeleti figyelmi rendszer biztosítja a sémák kiválasztásának egyik kontrollforrását, de ez teljes mértékben a sémák extra aktivációjának és gátlásának alkalmazásával működik, hogy a versenyhelyzet-ütemezési mechanizmusok által történő kiválasztásukat befolyásolja (Norman és Shallice 1986, 6. o.).

A felügyeleti figyelmi rendszernek (SAS) tehát két funkciója van: csökkenti az aktiválási értékeket, ha egyetlen cselekvési séma értéke sem elég alacsony ahhoz, hogy a versenyeztetés kiválasztja; és gátolja azokat a cselekvési sémákat, amelyek aktiválási értékük ellenére elég alacsonyak ahhoz, hogy a versenyeztetés kiválasztja őket, de a körülményekhez képest nem megfelelőek.

Ez utóbbira példa az, amikor az ember egy ismerős tevékenységben vesz részt, de ezúttal az ágensnek kissé másképp kell cselekednie. Gondoljunk arra, hogy ismerős utakon vezetünk ismeretlen célpontok felé: Hazafelé általában erre szoktam menni, de ma egy barátom házához tartok. Mivel ismerős úton haladok, a hazafelé vezető útra vonatkozó cselekvéssémáknak nagyon alacsony aktivációs értékei vannak, amelyek elegendőek ahhoz, hogy a kontraszelekciós ütemezéssel kiválasztódjanak - csupán

mert már végtelen sokszor jártam így. De ezúttal máshová megyek: ezért az SAS-nek meg kell gátolnia a nem megfelelő cselekvési sémák kiválasztását.

3. Kettős vezérlés és automatikus műveletek

Miután leírtam, hogy Norman és Shallice kettős kontroll modelljének hogyan kellene működnie, most az írásaik alapján megmutatom, hogy a modell által magyarázni kívánt viselkedések megfelelnek az automatikus cselekvések szükséges és elégséges feltételeinek.

Az első dolog, amit meg kell vizsgálni, hogy Norman és Shallice mit ért az "automatikus" kifejezés alatt:

Vizsgáljuk meg az automatikus kifejezést... Először is, arra utal, hogy bizonyos feladatokat anélkül lehet végrehajtani, hogy tudatában lennénk a végrehajtásuknak (mint például egy rövid, sík, biztonságos talajon való gyaloglás). Másodsor, arra utal, ahogyan egy cselekvés szándékos figyelem és tudatosság nélkül kezdeményezhető (mint amikor beszélgetés közben elkezdünk inni egy pohárból) (Norman és Shallice 1986, 1-2. o.).

Az első pont az, amit az 1. fejezetben is kifejtettem: nincs szükség tudatosságra ahhoz, hogy automatikus cselekvéseket hajtsunk végre. Ez, tekintettel arra, hogy az én számításom szerint a tudatosság a figyelemtől függ, az automatizmus második szükséges feltétele: nincs szükség figyelemre. A példa különösen szemléletes: járás közben egy ágensnek nem kell tudatában lennie a lábai mozgásának ahhoz, hogy a lábai teljesítsenek.

A második pont ismét konkrétan utal arra, hogy a figyelem és a tudatosság nem szükséges: de ebben az esetben Norman és Shallice inkább a teljesítmény elindításáról beszél, mint annak végrehajtásáról. Én nem tettem ilyen különbséget a

Fejezet, de úgy tűnik, hogy az én számításom szerint a figyelem és a tudatosság nem szükséges, és hiányzik, mind az előadás kezdeményezése, mind a kivitelezés során. Ha ugyanis a figyelmet akár a kezdeményezéshez, akár a végrehajtáshoz megragadná vagy alkalmazná valaki, akkor egy ágens figyelné a teljesítményt, és akkor a teljesítmény már nem lenne automatikus.

Itt az olvasó talán elfogadja, hogy a Norman és Shallice által elképzelt kapcsolat a figyelem és a tudatosság, valamint az automatizmus között, és az, amit én az 1. fejezetben megállapítok, ugyanaz; de megkérdőjelezheti, hogy Norman és Shallice nem ért-e valami mást a "figyelem" és a "tudatosság" alatt. Elvégre ők nem filozófusok. És így az a tény, hogy ugyanazokat a szavakat használják, nem garancia arra, hogy ugyanarról a jelenségről beszélnek.

Ennek megválaszolásához először is tisztáznom kell valamit: ahhoz, hogy megmutassam, amit ebben a részben meg akarok mutatni, nevezetesen, hogy a kettős kontroll modellek az automatikus cselekvések relevanciájának egyik példája az empirikus irodalomban, valójában nem kell megmutatnom, hogy Norman és Shallice pontosan azt értik, amit én a figyelem, tudatosság vagy automatizmus alatt értek. Sőt, mivel ők inkább tudósok, mint filozófusok, nehéz elképzelni, hogy valaha is ugyanazt érthetnék ezeken a fogalmakon. Ebben a szakaszban elegendő, ha megmutatom, hogy azok a viselkedések, amelyeket ők magyarázni akarnak, megfelelnek az automatikus cselekvésre vonatkozó feltételeimnek.

De vajon a figyelemről és a tudatosságról alkotott felfogásuk összeegyeztethetetlen-e az enyémmel? Egy másik passzusból arra utal, hogy ez így lehet:

Lehetséges, hogy tudatában legyünk egy cselekvés végrehajtásának anélkül, hogy aktív, irányított figyelmet fordítanánk rá. A legáltalánosabb ilyen típusú helyzet a rutinszerű cselekvések kezdeményezése (Norman és Shallice 1986, 2. o.).

Norman és Shallice itt tagadja, hogy a figyelem hiánya a tudatosság hiányát jelentené: azt javasolják, hogy lehetünk tudatában valamilyen teljesítménynek anélkül, hogy "aktív, irányított" figyelmet fordítanánk rá. Én nem tettem különbséget aktív és passzív figyelem, illetve irányított és nem irányított figyelem között. Azt mondtam azonban, hogy amit én úgy értek, hogy egy ágens valamilyen cselekvésre figyel, az magában foglalja azt az esetet is, amikor az ágens figyelmét a cselekvés ragadja meg, nem pedig a cselekvésre irányul. Továbbá azt is mondtam, hogy a figyelem mindkét módja a tudatossá válás módja.

Ha tehát Norman és Shallice álláspontja, ahogy a szöveg sugallja, az, hogy nem kell a figyelmünket egy előadásra irányítani ahhoz, hogy tudatossá váljunk, akkor az 1. fejezetből származó beszámoló is ezt állítja: tudatossá válhatunk azáltal is, hogy a figyelmünket megragadja az előadás.

De van egy másik lehetséges ellentmondás is, amit a Norman és Shallice fenti passzusa sugallhat: nevezetesen, hogy a rutinszerű cselekvések nem feltételezik a tudatosság hiányát; és végül, bár Norman és Shallice ezt nem mondja ki konkrétan, az automatikus cselekvések nem feltétlenül igénylik a tudatosság hiányát. Az 1. fejezetben tagadtam ezt a pontot: az automatizmus első szükséges feltétele a figyelem és a tudatosság hiánya.

Úgy gondolom azonban, hogy ez a felvetés nem alapozható meg Norman és Shallice szövegében, amint az az alábbi szakaszból is kiderül (amely közvetlenül az általam idézett utolsó szakasz után következik):

Fenomenálisan ez megfelel annak az állapotnak, amelyet Ach (1905) leírása szerint a reakcióidő-feladatok gyakorlása után következik be. Szerinte az első néhány próbában a választ megelőzi annak tudatosítása, hogy a cselekvést végre kell hajtani, de később nincs ilyen tudatosítás, hacsak nem volt megfelelő a felkészülés (Norman és Shallice 1986, 2. o.).

A gyakorlással tehát a tudatosság eltűnik; és csak akkor találunk tudatosságot, ha nem gyakoroltunk eleget. Szerintem csak a gyakorlás után válnak a teljesítmények automatikussá. Tehát az az elképzelés, hogy kezdetben az ágens tudatában van a teljesítményeinek, nem összeegyeztethetetlen az én elképzelésemmel; mert kezdetben az ágens teljesítményei nem automatikusak.

Eddig tehát azok a viselkedések, amelyekkel a kettős kontroll empirikus hipotézise foglalkozik, megfelelnek az automatizmushoz szükséges és elégséges feltételeimnek: a figyelem és a tudatosság hiánya, valamint a figyelem és a tudatosság szükségtelensége.

A Norman és Shallice által tárgyalt viselkedésmódok éppen abban az értelemben automatikusak, ahogyan azt az 1. fejezetben bemutattam, és ez a tény a nem automatikus tevékenységek felsorolásából is kiderül:

- Tervezést vagy döntéshozatalt foglalnak magukban
- Ezek a hibaelhárítás összetevőit foglalják magukban
- Rosszul megtanultak vagy újszerű cselekvéssorozatokat tartalmaznak.
- Veszélyesnek vagy technikailag nehéznek ítélték őket.

- Ezekhez egy erős megszokott reakció legyőzésére vagy a kísértésnek való ellenállásra van szükség (Norman és Shallice 1986, 2. és 3. o.).

Most nézze meg a nem automatikus műveletekre vonatkozó példáimat az 1. fejezetből:

...végre bevallani egy rossz cselekedetet; kapaszkodni a kötélbe, amelyen a legjobb barátod lóg; hóviharban vezetni egy hegyi úton, éjszaka (1. fejezet, 17. o.).

A hasonlóság szembetűnő. Az első példám (vallomás) egyértelműen az 1. kategóriába tartozik. A második példám a 3. és a 4. kategóriába is tartozik. A harmadik példám a 2. és a 4. kategóriába is tartozik. Végül emlékezzünk vissza, hogy az 1. fejezetben azt mondtam, hogy sok automatikus cselekvés megtalálható a szokásokban és a készségekben: az 5. kategória valóban kifejezetten utal a szokásokra ("megszokott válasz"); a 3. kategória pedig egyértelműen utal a készségekre ("rosszul megtanult").

Nyilvánvaló, hogy amit eddig megállapítottam, még nem bizonyítja, hogy a Norman és Shallice által tárgyalt viselkedések automatikus cselekvések; még meg kell mutatnom, hogy megfelelnek az automatikus cselekvésre vonatkozó harmadik szükséges feltételnek, a vezetésnek. Mindazonáltal azt mutatja, hogy az automatizmusról alkotott felfogásunk közös.

De még ezt a pontot is tisztázni kell: mint már említettem, meglepő lenne, ha az automatizmusról alkotott elképzelésünk pontosan megegyezne, hiszen az övék empirikus munkán és megfontolásokon alapul, míg az enyém fogalmi elemzés eredménye. Ebben az értelemben tehát értelmetlen lenne azzal érvelni, hogy az automatizmusról alkotott fogalmaink azonosak. Mindazonáltal van egy olyan értelemben, amiben igen: ugyanarra a halmazra utalnak.

viselkedési teljesítmény. És csak ez az értelem kell ahhoz, hogy azt állíthassam, hogy ezek a viselkedések az én értelmemben automatikusak.

4. Kettős vezérlés és irányítás

Miután megállapítottam, hogy Norman és Shallice viselkedéses teljesítményei automatikusak abban az értelemben, ahogyan azt az 1. fejezetben különböztettem meg, ebben a részben azt fogom állítani, hogy az én vezetési feltételnek megfelelően ezek is cselekvések; és hogy ezért automatikus cselekvések.

Emlékeztessük magunkat arra, hogy mi az irányítás: az ágens azon képessége, hogy beavatkozzon, hogy megakadályozza magát abban, hogy valamit tegyen. És csak azok a teljesítmények, amelyek felett az ágensnek van útmutatása, azokról mondhatom, hogy cselekvések, ahogyan az 1. fejezetben érveltem. Tehát azok a teljesítmények, amelyeket Norman és Shallice a kontingens-ütemezéssel akar magyarázni, az ágens irányítása alatt állnak?

Norman és Shallice a cikkük elején elmondják, hogy szerintük mi a kapcsolat az automatikus teljesítmények és a kontroll között:

Ebben a fejezetben az a célunk, hogy számot adjunk a figyelem szerepéről a cselekvésben, mind akkor, amikor a teljesítmény automatikus, mind pedig akkor, amikor szándékos, tudatos kontroll alatt áll (Norman és Shallice 1986, 1. o.).

Norman és Shallice szerint tehát az automatikus teljesítmények nem állnak szándékos, tudatos irányítás alatt. És ez egy olyan pont, amelyet az 1. fejezetben is kifejtettem, amikor azt mondtam, hogy a figyelem és a tudatosság hiánya a tudatos kontroll hiányát jelenti. De ez

nem összeegyeztethetetlen az irányítással: az 1. fejezetben megmutatom, hogy egy ágensnek lehet olyan teljesítményt irányító irányítása, amelyet nem tudatosan irányít.

Azt gondolhatnánk, hogy az összeférhetetlenség a versengés ütemezése miatt merül fel. Emlékezzünk arra, hogy ha valamely cselekvésséma aktivációs értéke elég alacsony egy perceptuális bemenethez képest, akkor az lesz kiválasztva. Azt gondolhatjuk, hogy mivel ez a folyamat az ágens tudta nélkül történik, az ágens nem tudja megakadályozni, hogy egy elég alacsony aktivitású cselekvési séma kiválasztásra kerüljön. És ez azt jelenti, hogy az ágensnek nincs irányítása az adott cselekvési séma kiválasztása felett. Ha ez lenne a helyzet, akkor az adott cselekvésséma kiválasztásából eredő teljesítmény nem lehetne automatikus cselekvés esete, mert nem felelne meg az általam megfogalmazott egyik szükséges feltételnek.

Tegyük fel, hogy egy olyan országból, ahol a zöld szín azt jelenti, hogy "menj", egy olyan országba megyek, ahol a zöld szín azt jelenti, hogy "állj"; és tegyük fel, hogy még soha nem jártam olyan országban, ahol a zöld szín azt jelenti, hogy "állj". Feltételezhetjük, hogy a több évtizedes vezetés során annyira megszoktam, hogy nyomom a gázt, amikor zöldet látok, hogy Norman és Shallice szerint a "gázpedál megnyomása" aktivációs értéke nagyon alacsony a "zöld" érzékelési inputhoz képest; elég alacsony ahhoz, hogy a SAS közreműködése nélkül is kiválasztja a kontraszelekciós ütemezés.

Miután megmutattam, hogy a kontingens ütemezéssel kiválasztott előadások az én értelmezésemben automatikusak, mondhatjuk, hogy gyakran automatikusan nyomom a gázt, amikor a lámpa zöldre vált. Ez azt jelenti, hogy nincs irányításom a "nyomom a gázt" felett?

gyorsító"? Nem hiszem: a m i k o r átmegyek a határon, emlékezniem kell arra, hogy a "zöld" már nem azt jelenti, hogy "mehet". De nem arról lesz szó, hogy nem tudom majd megállni, hogy ne nyomjam meg a gázt, amikor zöldet látok. Csak arról lesz szó, hogy a szokásosnál jobban kell figyelnem, hogy a zöldre adott reakcióm ezúttal ne legyen automatikus.

És úgy gondolom, hogy Norman és Shallice is elismeri ezt a pontot:

...előfordulhat, hogy nem áll rendelkezésre olyan séma, amellyel a kívánt viselkedés irányítása elérhető, különösen, ha a feladat újszerű vagy összetett. Azt javasoljuk, hogy egy további rendszer, a felügyeleti figyelmi rendszer (SAS) biztosítja a sémák kiválasztásának egyik kontrollforrását, de ez teljes mértékben a sémákra történő extra aktiválás és gátlás alkalmazásával működik, hogy a sémák kiválasztását a kontraszt-ütemezési mechanizmusok által torzítsa (Norman és Shallice 1986, 6. o.).

Az idegen országban tehát a "zöldre" való reagálás újszerű feladat lesz; és valóban bonyolult, éppen azért, mert ügyelnem kell arra, hogy ne csússzak vissza a régi szokásokba. Emiatt Norman és Shallice szerint a feladat nem oldható meg pusztán kontingens-ütemezéssel. Valójában két probléma van, és Norman és Shallice mindkettővel foglalkozik: az új reakció aktiválása, "megállok, ha zöld a lámpa"; és a megszokott reakció gátlása, "nyomom a gázt, ha zöld a lámpa". Mind az aktiválás, mind a gátlás itt túl sok a kontraszelekción ütemezéshez önmagában.

Ez azonban - ismeri el Norman és Shallice - nem azt jelenti, hogy az ágensnek nincs befolyása a "zöld lámpa látására" adott reakciói felett, hanem csak azt, hogy az ágensnek másképp kell kezelnie a "zöld lámpa látását". Ebben az esetben az ágensnek arra kell figyelnie, hogy mit lát.

ahogy azt Norman és Shallice is elismeri: "Figyelem, amelyet a SAS kimeneteivel fogunk társítani..." (Norman és Shallice 1986, 7. o.).

Tehát nemcsak hogy a kontingens ütemezéssel kiválasztott viselkedések nem összeegyeztethetetlenek az irányítással, hanem valójában Norman és Shallice is azt az elképzelést védi, hogy az ágensek beavatkozhatnak, hogy korigálják, irányítsák vagy gátolják automatizmusaikat.

Összefoglalva tehát, azok a viselkedések, amelyeket a kettős irányítás hipotézisével magyarázni kívánunk, nemcsak az automatizmusra vonatkozó feltételeimnek felelnek meg, hanem az ágens irányítása alatt is állnak; tehát automatikus cselekvésekről van szó.

Következtetés

Ebben a fejezetben két nagyon befolyásos példát vizsgáltam az automatikus cselekvések empirikus pszichológián belüli jelentőségére: Bargh automatikus hatásai, valamint Norman és Shallice kettős kontroll modellje. Megmutattam, hogy Bargh esetei, például az alanyok lassabban sétálnak ki egy olyan szobából, ahol éppen az "idősek" sztereotípiájával primelték őket, megfelelnek az automatikus cselekvés szükséges és elégséges feltételeinek. Ezután bemutattam a kettős kontroll hipotézisét, amely szerint létezik egy automatikus, tudattalan és egy tudatos kontrollszint. Megmutattam, hogy azok a viselkedések, amelyeket Norman és Shallice szerint az alacsonyabb szintű kontroll irányít, automatikusak. És mivel ezek is az ágens irányítása alatt állnak, valójában automatikus cselekvések. Ez a fejezet tehát nemcsak azt mutatta meg, hogy

a pszichológia érdeklődik az automatikus cselekvések iránt; azt is megmutatta, hogy a pszichológusok elfogadják az automatikus cselekvés definícióját, amelyet az 1. fejezetben adtam meg.

Az automatikus cselekvések bemutatásának feladatát most befejeztnek tekintem. Ezért a 3. és 4. fejezetben továbblépek annak megállapítására, hogy a szándékos cselekvés kauzális beszámolója, mint például Davidson reduktív beszámolója (3. fejezet) és Bratman nem reduktív beszámolója (4. fejezet), képesek-e magyarázatot adni arra az intuíción, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

3. fejezet: Davidson, tudattalan hiedelmek és okok

Bevezetés

Ebben a fejezetben Davidson szándékos cselekvésről szóló, az *Actions, Reasons, and Causes* (1963) című könyvében bemutatott beszámolóját tárgyalom. Megmutatom, hogy Davidson beszámolója nem működik az automatikus cselekvések esetében. Ennek az az oka, hogy Davidson elmélete minden esetben bizonyos mentális állapotok tulajdonítására támaszkodik, mint a cselekvés okaira. De - érvelésem szerint - nincs bizonyíték arra, hogy ezek a mentális állapotok *mindig* jelen vannak *minden* automatikus esetben; és arra sincs bizonyíték, hogy ezek mindig az automatikus cselekvések okai lennének. Továbbá, mivel ezeknek a mentális állapotoknak automatikus esetekben mindig öntudatlanoknak kell lenniük, mindig tulajdoníthatók következményesen: de akkor, érvelésem szerint, ezek a mentális állapotok elveszítik magyarázó erejüket.

A fejezet öt részből áll: az elsőben Davidson álláspontját mutatom be. A másodikban megmutatom, hogy az automatikus esetek esetében Davidson nézetének szükségszerűen a tudattalan mentális állapotokra kell hivatkoznia. A harmadikban megmutatom, hogy az automatikus esetekben nincs bizonyíték arra, hogy minden esetben a Davidson nézete által megkövetelt tudattalan mentális állapotokat tulajdonítsunk. A negyedik részben egy érvet mutatok be az ilyen tudattalan mentális állapotok tulajdonítása ellen: a következményes tulajdonítás érvét. Végül az ötödik szakaszban a davidsoni tábor lehetséges válaszával foglalkozom.

1. Davidson véleménye

Davidson a szándékos cselekvésről szóló beszámolóját híres cikkében, *a Cselekvésekben* ismerteti,

Reasons, and Causes (1963), amelyben Davidson azt a tézist védi, hogy az okok magyarázata (racionalizáció) "az oksági magyarázat egy fajtája" (ibid, 3. o.).

Először is hadd mondjam el, hogy Davidson érvelésének melyik része érdekel engem itt: Nem Davidson fő állításával foglalkozom, miszerint a racionális magyarázat (racionalizálás) az oksági magyarázat egy formája. Inkább csak arra összpontosítom a figyelmet, ami az *Actions, Reasons, and Causes* című fejezetből mint Davidson szándékos cselekvésről szóló beszámolójából kiderül - lásd alább. Joggal mondhatjuk, hogy a szándékos cselekvésről szóló beszámoló valószínűleg nem volt Davidson fő szempontja az *Actions, Reasons, and Causes* megírásakor. Ebben a dolgozatban *azonban* csak egy ilyen beszámoló után kutatok.

Továbbá, meg kell jegyezni azt a meglehetősen nyilvánvaló dolgot - legalábbis azok számára, akik olvasták a *Cselekvések, okok és okozatokat* -, hogy Davidson nem beszél automatikus cselekvésekről. Ennek a fejezetnek tehát nem az a célja, hogy elemezze, hogyan alkalmazza Davidson a szándékos cselekvésről szóló beszámolóját az automatikus cselekvésekre. Sokkal inkább annak megállapítása, hogy Davidson szándékos cselekvésről szóló beszámolója, amelyet nem automatikus cselekvésekhez fejlesztett ki, és nem is alkalmazta rájuk, alkalmazható-e rájuk.

Davidson szerint tehát egy bizonyos A cselekvés csak akkor szándékos a ϕ leírás szerint, ha a cselekvést az ágens elsődleges oka okozta, amely egy bizonyos tulajdonsággal rendelkező cselekvésekkel szembeni pro attitűdből és abból a meggyőződésből áll, hogy az A cselekvés a ϕ leírás szerint rendelkezik ezzel a tulajdonsággal¹ :

¹ Davidson csak szükséges feltételeket kínál. Bármilyen kísérlet arra, hogy elégséges feltételeket adjon, Davidson saját bevallása szerint (Davidson 1973), a deviáns oksági láncok problémájába ütközne (erről bővebben az 5. fejezetben).

R csak akkor tekinthető elsődleges oknak, amiért egy ágens a d leírás szerinti A cselekvést végrehajtotta, ha R az ágensnek egy bizonyos tulajdonsággal rendelkező cselekvésekhez való pro-attitűdjéből és az ágensnek abból a meggyőződéséből áll, hogy A a d leírás szerinti A rendelkezik ezzel a tulajdonsággal (ibid, 5. o.).

A pro attitűdök, mondja Davidson, lehetnek "vágyak, kívánságok, késztetések, késztetések, valamint az erkölcsi nézetek, esztétikai elvek, gazdasági előítéletek, társadalmi konvenciók, nyilvános és magánéleti célok és értékek nagy változatossága" (Davidson 1963, 3. o.).

Davidson szerint tehát a kapcsoló felhúzása csak akkor szándékos a "kapcsoló felhúzása" leírás szerint, ha azt egy elsődleges ok okozta, amely egy bizonyos tulajdonsággal rendelkező cselekvésekhez - mondjuk a "szoba megvilágítása" tulajdonsághoz - való hozzáállásból és abból a meggyőződésből áll, hogy a "kapcsoló felhúzása" leírás szerinti cselekvésem rendelkezik a "szoba megvilágításának" megfelelő tulajdonságával.

Davidson nézetének döntő eleme, hogy az elsődleges ok, amely egy pro attitűdből és egy meggyőződésből áll, a cselekvés oka. Amint arra maga Davidson is rámutat (ibid., 12. o.), az okoknak eseményeknek kell lenniük, a pro attitűdök és a hiedelmek azonban állapotok, így nem lehetnek okok. Davidson ezért a cselekvés okaként a releváns mentális állapot "támadását" (vagy *kezdetét*, lásd Lowe 1999, 1. o.) javasolja.

A különbség egy mentális állapot és annak kezdete között, ami egy mentális esemény, ugyanaz, mint a különbség aközött, hogy elhiszem, hogy egy üveg van az asztalomon (mentális állapot), és aközött, hogy kialakul a hit (észreveszem, felismerem), hogy egy üveg van az asztalomon (mentális esemény). Nyilvánvaló, hogy míg egy cselekvés racionalizálásához valamilyen leírás alapján mindig mindkét mentális

állapotra, pro attitűdre és hiedelemre, mindig szükség van, addig egy mentális
esemény csak az egyikre.

a kereset előidézéséhez szükséges.

Ahogy Stoutland (1985) hangsúlyozza, a Davidson nézete által megkövetelt mentális állapotoknak nagyon specifikus tartalommal kell rendelkezniük:

A tézis nagyon erős: nem csupán azt mondja, hogy az okok a viselkedés okai, hanem azt is, hogy egy okból végrehajtott viselkedés nem szándékos egy leírás szerint, hacsak nem éppen azok az okok okozzák, amelyek leírása azt a leírást eredményezi, amely szerint a viselkedés szándékos. Ez megköveteli, hogy a szándékos viselkedés minden egyes elemének éppen a megfelelő okai legyenek (Stoutland 1985, 46. o.).

Tehát az elsődleges ok és a szóban forgó cselekvésleírás között tartalmi kapcsolatnak kell lennie. Emlékezzünk vissza Davidson "elsődleges ok" definíciójára (Davidson 1963, 5. o.): a hiedelemnek explicit módon utalnia kell arra a cselekvésleírásra, amelyet racionalizál.

A következő elsődleges ok például nem lenne megfelelő: pro attitűd a "szoba megvilágításához", és az a meggyőződés, hogy a "lámpa felkapcsolása" leírás alatt álló cselekedetnek megvan az a tulajdonsága, hogy "megvilágítja a szobát". Ez az elsődleges ok nem tesz említést a "kapcsoló felkapcsolása" leírásról, és ezért nem tudja racionalizálni a cselekvésemet a "kapcsoló felkapcsolása" leírás alatt. Még akkor sem, ha a "lámpa felkapcsolása" leírás alatt racionalizálja a cselekvésemet.

Egy pontosítás: a Stoutland által hangsúlyozott tartalmi megkötés a meggyőződésre vonatkozik, nem pedig a pro attitűdre. Ez azt jelenti, hogy amíg a meggyőződésnek megvan a "megfelelő" tartalma, addig a pro attitűdnek bármilyen tartalma lehet. Például az én cselekvésem

a kapcsoló felkapcsolása a "kapcsoló felkapcsolása" leírás alatt a pro attitűdök igen széles választékával racionalizálható - "felkapcsolom a villanyt", "megvilágítom a szobát", "pazarolom az energiát", "találok egy kis kényelmet", "kinyújtom a karomat" stb. - mindaddig, amíg az ágens úgy véli, hogy a szóban forgó leírás szerinti cselekvése - "a kapcsoló felkapcsolása" - a következő

- rendelkezik azzal a releváns tulajdonsággal, amelyhez az ágens pro attitűddel viszonyul: mondjuk "felkapcsolja a villanyt".

Sajátos esetet fog képviselni az az eset, amikor a "kapcsoló átkapcsolásához" való pro attitűddel kapcsolom át a kapcsolót. Ebben az esetben a meggyőződés tartalma tautologikus lesz: hogy a "kapcsoló felhúzása" leírás szerinti cselekvésemnek megvan az a tulajdonsága, hogy "felhúzom a kapcsolót" (az ilyen esetekre a 3.1.1. szakaszban térek vissza).

1.1 A legjobb magyarázatra való következtetés

Mielőtt Davidson nézete ellen érvelnék, tisztáznom kell, hogy Davidson mit tekint érvelésének természetének. Ez különösen fontos, mivel ebben a fejezetben elsősorban azzal fogok érvelni, hogy nincsenek érvek Davidson nézetének az automatikus cselekvésekre való alkalmazása mellett, nem pedig azzal, hogy az ilyen alkalmazás lehetetlensége vagy következtelensége mellett érvelek.

Davidson elismeri, hogy nincs pozitív érve az oksági nézete mellett:

...kielégítő alternatíva hiányában a legjobb érv az Arisztotelészéhez hasonló séma [a kauzális számítás] mellett az, hogy egyedül ez ígéri, hogy magyarázatot ad az okok és a cselekvések közötti "titokzatos kapcsolatra" (Davidson 1963, 11. o.).

Ha ez Davidson szándékos cselekvésről szóló beszámolójára is vonatkozna, akkor az ok, amiért azt gondoljuk, hogy egy cselekvés csak akkor szándékos, ha azt egy elsődleges ok racionalizálja, *amely az oka*, egyszerűen az lenne, hogy nincs "kielégítő alternatíva": ezért Davidson érvelése teljes mértékben erre a feltételezésre támaszkodik a "kielégítő alternatíva" hiányáról.

Valójában Davidson érvelése úgy is felfogható, mint a legjobb magyarázatra való következtetés.² Harman (1965, aki elsőként használta ezt a kifejezést) szavaival élve "a legjobb magyarázatra való következtetés" esete áll fenn, amikor "abból a premisszából, hogy egy adott hipotézis "jobb" magyarázatot adna a bizonyítékokra, mint bármely más hipotézis, arra a következtetésre jutunk, hogy az adott hipotézis igaz" (Harman 1965, 89. o.).

A hipotézis értékének ilyen összehasonlító értelmezése szerint tehát ahhoz, hogy egy elmélet ellen érveljünk, meg kell mutatnunk, hogy van egy jobb nézet. Ilyen nézet hiányában a vizsgált hipotézist igaznak kell tekinteni (amennyiben - hozzá kell tenni - következetes). És amit Davidson állít, az valóban az, hogy az ő nézetének nincs kielégítő alternatívája. Ebben a felfogásban tehát ahelyett, hogy Davidson nézete ellen érvelnék, ebben a fejezetben a szándékos cselekvés alternatív nézeteit kell keresnem.

Hajlandó vagyok elfogadni ezt az érvet, mert az 5. fejezetben egy alternatív beszámolót fogok kidolgozni az automatikus cselekvések szándékos jellegéről. Tehát ha valaki azt akarja, hogy

² Ezt a pontot Tony Boothnak köszönhetem.

Davidson érvelését a legjobb magyarázatra való következtetésként értelmezzük, akkor azt, amit ebben a fejezetben mondok Davidson nézete ellen, és amit az 5. fejezetben mondok a saját elméletem mellett, úgy kell tekintenünk, mint indokokat arra, hogy az én elméletem jobb nézet az automatikus cselekvésekről, mint Davidsoné.

Nyilvánvaló, hogy mivel itt csak Davidson szándékos cselekvésről alkotott nézetének automatikus cselekvésekre való alkalmazása érdekel, csak ezek alapján kell összehasonlítani Davidson nézetét azzal, amit az 5. fejezetben bemutatok. Az olyan állítások, mint például Davidson állítása, miszerint a racionalizáció az oksági magyarázat egy formája, nem játszhatnak szerepet Davidson és az én nézetem összehasonlító értékelésében.

1.2 Rövidítés

Van egy nyilvánvaló rövidebb út, amelyet Davidson nézete ellen érvelve megtehetünk. Amint az olvasó emlékszik az 1. fejezetből, az automatikus cselekvés szükséges feltétele a figyelem és a tudatosság hiánya. Ha tehát Davidson nézete megkövetelné, hogy az ágens tudatában legyen a cselekedeteinek, akkor Davidson nézete nem működhetne az automatikus cselekvések esetében. Ebben a fejezetben megmutatom, hogy ez a rövidítés nem áll rendelkezésre, mert Davidson írásaiból nem lehet megállapítani, hogy a cselekvés tudatossága valóban követelménye-e az ő elméletének.

Először is azonban tisztáznom kell az ágens cselekvéseinek tudatossága és az ágens okainak tudatossága közötti kapcsolatot, mivel az általam vizsgált két Davidsons szakasz az ágens cselekvéseinek tudatosságára és a

az okok tudatosítása. Csak az előbbi az automatikus cselekvés szükséges feltétele, így egy cselekvés csak akkor lehet automatikus, ha az ágens nem tud róla az adott leírás szerint (lásd az 1. fejezetet). Ha azonban egy ágens tudatában van egy elsődleges okának, akkor tudatában lesz a cselekvésének azon leírás szerint, amelyet az az elsődleges ok racionalizál, amelynek az ágens tudatában van. Ez egyszerűen azért van így, mert - amint azt az 1. fejezetben láttuk - Davidson tézisének követelménye, hogy a cselekvés leírása az elsődleges ok tartalmának része legyen: pontosabban annak hiedelemkomponensének.

Ezért egy ágens csak akkor lehet tudatlan egy cselekvésleírásról, ha nincs tudatában annak az elsődleges oknak (vagy csak annak a hiedelemkomponensének), amely racionalizálja ezt a cselekvésleírást. Az ágens elsődleges okának tudatossága tehát a tartalmi megkötés (lásd 1. szakasz) mellett elegendő ahhoz, hogy az ágens tudatában legyen a racionalizált leírás szerinti cselekvésének. Pontosabban, mivel a meggyőződés tartalmának a cselekvésleírásra kell utalnia, az ágens nem lehet tudatában a meggyőződésnek, ha a cselekvése automatikus lesz a leírás szerint, amelyet ez a meggyőződés racionalizál. Az ágensnek nem kell tudnia a pro attitűdről, mivel, mint már láttuk, a pro attitűdnek nem kell hivatkoznia a racionalizált cselekvésleírásra. De ha az ágens tudatában lenne az egész elsődleges oknak, akkor az ágens tudatában lenne a hiedelemkomponensnek. Ha tehát az elsődleges okot egészként értelmezzük, akkor az ágens nem lehet tudatában, mert az ágens nem lehet tudatában annak hiedelemkomponensének.

Tegyük fel, hogy például azért kapcsolom át a kapcsolót, mert le akartam kapcsolni a villanyt.

és az a meggyőződés, hogy az én cselekedetem, a "kapcsoló átkapcsolása" leírás szerint, a fény lekapcsolásának a tulajdonságával rendelkezik. Mivel a "kapcsoló felkapcsolása" az ágens hitének tartalmához tartozik, ha az ágens tudatában van a hitének, akkor az ágens tudatában van a "kapcsoló felkapcsolásának".

Itt tehát kizárom egy olyan ágens lehetőségét, aki tudatában van a P tulajdonsággal rendelkező cselekvésekkel kapcsolatos pro attitűdjének, és tudatában van annak a meggyőződésének, hogy a cselekvése a ϕ leírás szerint rendelkezik P tulajdonsággal, de nincs tudatában annak, hogy ϕ -zik. De ki lehetne találni olyan furcsa eseteket, amikor egy ágens, aki tudatában van a vonatkozó elsődleges oknak, a cselekvés pillanatában öntudatlanul esik el, de mégis megvan a szerencséje, hogy a cselekvését, amiről ezért nem lenne tudatában, úgy fejezi be, hogy a cselekvés kielégíti az elsődleges okot.

Feltételezhetjük, hogy a lámpa lekapcsolásához pro attitűddel viszonyultam, és hittem abban, hogy a "kapcsoló felkapcsolása" leírás szerinti cselekedetemnek megvan az a tulajdonsága, hogy "lekapcsolom a lámpát"; és hogy tudatában voltam a hiedelmeknek. De a kapcsoló felkapcsolásának pillanatában eszméletlen lettem. Mindazonáltal egy szerencsés véletlen folytán a kezem ráesik a kapcsolóra, és mégis elfordítja, de ennek nem lehetek tudatában, mert eszméletlen lettem. Ez most lehet egy olyan eset, amikor tudatában vagyok az okaimnak anélkül, hogy tudatában lennék a cselekedeteimnek; de intuitívan, a szerencse döntő szerepét és az irányítás nyilvánvaló hiányát figyelembe véve, ez még csak nem is tűnik a cselekedetemnek, nem is beszélve a szándékos cselekedetről. Tehát nem kell aggódnom az ilyen furcsa esetek miatt. Amit fentebb az okok tudatossága és a cselekvések tudatossága közötti kapcsolatáról mondtam, azt szívesen korlátozom az intuitíve szándékos cselekvésekre.

Miután tisztáztuk a cselekvések tudatossága és az okok tudatossága közötti kapcsolatot, a kérdés az, hogy az előbbi követelmény-e Davidson nézete szerint. De az is, mint az imént láttuk, ha az utóbbi követelmény lenne Davidson nézetében, akkor a nézet sértené az automatikus cselekvésre vonatkozó tudatosság hiányának feltételét. Davidson írásaiban két olyan hely van, amelyre hivatkozhatunk e kérdés megválaszolásához. Az alábbiakban az elsőt közöljük:

Kétségtelenül túlzásnak tűnik, ha a sofőr tudatát, hogy sorra került, élménynek vagy akár érzésnek nevezzük, de akár megérdemli a nevet, akár nem, jobb, ha ez az oka annak, hogy felemeli a karját (Davidson 1963, 12-13. o.).

Itt, annak ellenére, hogy Davidson azt mondja, hogy "túlzás" lenne a sofőrt "élményként" vagy "érezsként" leírni, Davidson nem csak a "sofőr tudatosságáról" beszél, hanem azt mondja, hogy a sofőr tudatossága a kanyarról "jobb, ha az az oka annak, hogy felemeli a karját"; arra utalva, hogy ha a sofőr nem lett volna tudatában a kanyarnak, viselkedését nem lehetett volna racionalizálni. Ha Davidson ezt érti, akkor az automatikus cselekvések, amelyeknek az ágensnek nem kell tudatában lennie, Davidson szerint nem lehetnek racionalizálhatók.

Egy későbbi cikkében azonban, amikor az okok tudatosságát tárgyalja, Davidson egy olyan álláspontot képvisel, amely a mi céljaink szempontjából jelentősen eltér:

Nem feltételezhetjük, hogy valahányszor egy ágens szándékosan cselekszik, végigmegy egy mérlegelési vagy érvelési folyamaton, bizonyítékokat és elveket gyűjt össze, és következtetéseket von le. Mindazonáltal, ha valaki szándékosan cselekszik, akkor olyan attitűdökkel és meggyőződésekkel kell rendelkeznie, amelyekből, ha

tudatában lett volna, és lett volna ideje, arra következtethetett volna, hogy cselekedete kívánatos (vagy más pozitív tulajdonsággal rendelkezik) (Davidson 1978, 85. o.).

Itt egyértelműnek tűnik, hogy az elsődleges okokat alkotó attitűdöknek és meggyőződéseknek nem kell olyan mentális állapotoknak lenniük, amelyekről az ágens a cselekvés idején tudatában van. Davidson ugyanis azt mondja, hogy "ha tudatában lett volna nekik", aminek azt kell jelentenie, hogy az ágens nem volt tudatában nekik; és ezért az ágenseknek nem kell tudatában lenniük a cselekvéseiket racionalizáló mentális állapotoknak; tehát az ezen mentális állapotok által racionalizált cselekvésleírások lehetnek automatikusak (ha megfelelnek az általam felállított egyéb kritériumoknak).

Bár a különböző cikkekben Davidson nézetei között van némi ellentmondás, arra a következtetésre jutok - a lehető legkedvezőbb módon Davidsonhoz -, hogy Davidson írásából nincs elég bizonyíték arra, hogy arra a következtetésre jussunk, hogy a cselekvés tudatossága valóban követelmény az ő nézete szerint. Tehát, legalábbis ezen az alapon, nincs elvi összeegyeztethetlenség Davidson szándékos cselekvésekről szóló beszámolója és az automatikus cselekvések között, ahogyan azokat az 1. fejezetben definiáltam.

A következő szakaszban bemutatom, hogy az automatikus esetekben a Davidson nézete szerint szükséges hiedelmeknek nem tudatosnak kell lenniük, mivel az automatikus cselekvéseknél a tudatosság hiányának feltétele a tudatosság hiánya.

2. Tudattalan mentális állapotok

Amint az imént bemutattam, ha Davidson elméletének van esélye arra, hogy automatikus cselekvésekre is alkalmazható legyen, akkor az ágens nem lehet tisztában az elsődleges okaival. Ismét pontosítani kell, hogy nem az egész elsődleges

öntudatlan az automatikus esetben, hanem csak a hiedelemkomponensét; azt, amelynek Davidson szerint a cselekvés leírására kell hivatkoznia.

Ha tehát Davidson elmélete az automatikus cselekvések esetében is működőképes akar lenni, akkor a tudattalan mentális állapotokra kell hivatkoznia: olyan mentális állapotokra, amelyekről az ágens nincs tudatában. A szakirodalomban (lásd Searle 1992) kétféle tudattalan állapotot különböztetnek meg: az olyan tudattalan állapotokat, mint például az a meggyőződés, hogy "az Eiffel-torony Franciaországban van", és az olyan tudattalan állapotokat, mint "az idegrendszerben lévő axonok myelinizációja". Az előbbi, mondja Searle, a legtöbbször (nem most) tudattalan, mert szinte soha nem táplálunk olyan hitet, hogy 'az Eiffel-torony Franciaországban van' - nyilván, ha mégis táplálunk ilyen hitet, akkor az nem tudattalan. Mindazonáltal az ilyen meggyőződés, amikor nem tudatos, akkor is elérhető a tudat számára.

Ez utóbbi fajta állapot viszont éppen azért nem tudatos, mert nem a megfelelő fajta állapot a tudat számára, hogy hozzáférjen vagy szórakoztassa - Dennett (1969) terminológiájával élve, ez egy szubszemélyes állapot, míg az a meggyőződés, hogy "az Eiffel-torony Franciaországban van", személyes állapot, még akkor is, ha nem tudatos, mert hozzáférhető. Searle azt javasolja, hogy az "Eiffel-torony Franciaországban van" típusú állapotot nevezzük *tudattalan állapotnak*, az "idegrendszeri axonok myelinizációja" típusú állapotot pedig *nem-tudatos állapotnak*: Én maradok Searle terminológiájánál.

Épp annyira fontos, mint amennyire nyilvánvaló, hogy rámutassunk, hogy csak a tudattalan fajta állapot az, amelyet Davidson elmélete bevethet az automatikus cselekvések elszámolásában. Az utóbbi fajta, a nem-tudatos állapot, mivel az agy szubperszonális állapota, nem

nem rendelkezik tartalommal, mert nem *szól* semmiről; és ezért nem racionalizálhatja a viselkedést, mivel, mint láttuk, Davidson szerint a hiedelemkomponens és a racionalizálendő cselekvésleírás között tartalmi kapcsolatnak kell lennie.³

Tehát az a fajta nem tudatos hit, amelyre Davidson elméletének automatikus esetben szüksége van, az, amit Searle tudattalan mentális állapotnak nevez: olyan mentális állapot, amely azért nem tudatos, mert az ágens nem tud róla, de amelyhez az ágens hozzáférhet: "közvetlenül" tudatosítható (ellentétben például azzal, hogy az ember saját tudatállapotait egy agyi szkenneléssel fedezi fel (ami a nem tudatos állapotok esetében is működik), vagy azzal, hogy pszichoanalitikushoz megy⁴).

Tehát, ha Davidson elmélete racionalizálni akarja, hogy E automatikusan felkapcsolja a kapcsolót, akkor az E ágensnek valamilyen pro attitűdöt kell tulajdonítania, mondjuk, az "energiatakarékossággal" kapcsolatban, plusz egy tudattalan hitet, hogy E cselekedete, a "kapcsoló felkapcsolása" leírás alatt, rendelkezik az "energiatakarékosság" tulajdonságával. Searle (1992) szerint az ilyen meggyőződés tudattalan volta azt jelenti, hogy az ágens nem tudatában van a meggyőződésének az adott pillanatban, de a meggyőződés mindazonáltal hozzáférhető.

³ Itt hivatkozhatunk a propozicionális és nem-propozicionális tartalom közötti különbségtételre (lásd Crane 2003, 1. o.), és azzal érvelhetünk, hogy a szubperszonális állapotoknak legalább az utóbbi értelemben lehet tartalmuk. Egyáltalán nem egyértelmű, hogy a szubperszonális állapotoknak is lehet nem-propozicionális tartalmuk (amit általában inkább a propozicionális attitűdöktől eltérő mentális állapotokra, például az érzelmekre alkalmaznak); de még azok is, például Bermudez (1995), akik azt állítják, hogy a szubperszonális állapotoknak lehet tartalmuk, elfogadják, hogy a szubperszonális magyarázat nem racionális magyarázat. Ezért még az ő szempontjukból sem képes egy szubperszonális állapot racionalizálni a viselkedést.

⁴ A pszichoanalízis által felfedezhető tudatállapotokat ezért meg kell különböztetni a Searle-féle tudattalan állapotoktól, mivel azok más, külső módon hozzáférhetőek. Moran (2001) és Romdenh-Romluc (megjelenés alatt) azt, amit Searle tudattalan állapotoknak nevez, *tudattalan állapotokra* (az "Eiffel-torony" fajtára) és *tudattalan állapotokra* (a freudi fajtára) osztja.

Ez a kép valóban megfelel az automatikus cselekvésekkel kapcsolatos intuíciónak: amikor automatikusan teszünk valamit, például kapcsolót kapcsolunk, nem gondolkodunk rajta, nem mérlegelünk, nem figyelünk arra, amit teszünk. De ez nem feltétlenül jelenti azt - akarják majd mondani Davidson képének támogatói -, hogy nincsenek releváns meggyőződések. Csupán arról van szó, hogy ezek a meggyőződések nem tudatosak. És amíg ezek a mentális állapotok nem tudatosak, addig Davidson képe nem ütközik az intuíciónkkal; és ahogyan azt már megmutattam, nem ütközik az automatikus cselekvések 1. fejezetben szereplő definíciómmal sem.

De az, hogy ezek a tudattalan hiedelmek tulajdoníthatók, így Davidson nézete működhet az automatikus cselekvések esetében, még mindig nem érv a tulajdonításuk mellett. A következő szakaszban azzal fogok érvelni, hogy automatikus esetekben nem mindig van bizonyíték a szükséges tudattalan meggyőződések tulajdonítására. Ezért Davidson beszámolója nem minden esetben működik; így szükségszerű feltétele - miszerint a cselekvések *csak akkor* szándékosak, ha elsődleges okkal racionalizálhatók - nem áll fenn; mert az intuitívan szándékos cselekvések között vannak olyan automatikus cselekvések, amelyeket Davidson beszámolója nem racionalizál: így a racionalizálhatóság nem szükséges a szándékossághoz.

Mielőtt azonban folytatnám az érvelésemet, foglalkoznom kell egy másik lehetséges ellenvetéssel: azzal, hogy túl alacsonyra teszem a célt. Ahelyett, hogy minden automatikus esetben a tudattalan mentális állapotok tulajdonítása ellen érvelnék, inkább azzal kellene érvelnem, hogy automatikus esetekben soha nem lehetséges a szükséges mentális állapotok tulajdonítása.

Tekintettel arra, hogy elismerem Davidson számára az attribúció lehetőségét, akkor "kielégítő alternatíva" hiányában Davidson nézetét kell választani, mert az legalábbis elvileg képes az automatikus cselekvések szándékosságát biztosítani. De ha Davidson nézete nem az egyetlen, amely elvileg képes az automatikus cselekvések szándékosságát biztosítani, akkor az alternatívát tekintve (amelyet az 5. fejezetben mutatok be), nem elég, hogy a tudattalan mentális állapotok tulajdonítása *lehetséges*: valójában érvre van szükségünk ehhez.

3. *Érvek az attribúció mellett*

Ebben a szakaszban azzal érvelek, hogy nem mindig van bizonyíték arra, hogy az ágens minden automatikus esetben rendelkezik a vonatkozó tudattalan hiedelmekkel; és hogy ezek a tudattalan hiedelmek okozzák a cselekvést. Ezután két további lehetséges érvet vizsgállok meg a szükséges tudattalan meggyőződések tulajdonítása mellett, és úgy találom, hogy egyik sem meggyőző.

3.1 *Tudattalan hiedelmek tulajdonítása*

Eddig megállapítottuk, hogy ahhoz, hogy Davidson beszámolója működjön az automatikus cselekvések esetében, lehetséges, hogy a tudattalan mentális állapotokra mint racionalizálóikra és okaikra hivatkozhatunk. Most azt kell kiderítenünk, hogy van-e bizonyíték arra, hogy minden automatikus esetben valóban létezik egy tudattalan meggyőződés (vagy egészében véve egy tudattalan elsődleges ok), amely minden automatikus cselekvést okoz és racionalizál. A lényeg itt kettős: az ágensnek minden egyes alkalommal rendelkeznie kellett a vonatkozó tudattalan hittel, és ennek a tudattalan hiedelemnek kellett az ágens automatikus cselekvésének okaként szolgálnia.

Először is, mivel a Davidson tézise által megkövetelt meggyőződések nem tudatosak, nyilvánvaló, hogy Davidson tézise nem tud segíteni a mentális állapotok tulajdonításának legnyilvánvalóbb alapján: azon, hogy az ágens a mentális állapotot elszenvedte; vagy ahogy Nagel (1970) híres megfogalmazása szerint, hogy van valami, ami az ágens számára olyan, mintha az adott mentális állapotban lenne. A tudattalan mentális állapotok ebben az értelemben *fenomenológiailag némák*. És ezért a fenomenológia nem jelent okot arra, hogy tudattalan mentális állapotokat tulajdonítsunk nekik.

Ezt a pontot meg kell különböztetni attól az állítástól, hogy a fenomenológia indokot szolgáltat a tudattalan mentális állapotok tulajdonítása ellen. Ez utóbbi állítás igazságtalan lenne: ha egy mentális állapot tudattalan, akkor nem várhatjuk el a fenomenológiától, hogy igazolja annak tulajdonítását. A fenomenológia egyszerűen rossz terület.

Azt gondolhatnánk, hogy van egy további ok, amiért a fenomenológia nem a megfelelő terület: nevezetesen, hogy az introspekció nem a megfelelő evidencia (ahogy Wittgenstein (1953: § 551, 587, 591) látszólag gondolta). Ha ez igaz lenne, akkor a fenomenológia nem csupán a tudattalan mentális állapotok rosszfajta terepe lenne. Valójában mindig rosszfajta alap lenne a mentális állapotok tulajdonításához, függetlenül attól, hogy tudatosak-e vagy sem.

De mint mondtam, itt nem a fenomenológiával fogok foglalkozni. A szükséges hiedelmek tulajdonításának másik nyilvánvaló oka az, hogy értelmet akarunk adni az ágens viselkedésének. Ha valaki azzal a szándékkal kapcsolja át a kapcsolót, hogy megvilágítsa a

szobába, a viselkedésének csak akkor van értelme, ha rendelkezik a megfelelő hittel - hogy a kapcsoló felkapcsolása megvilágítja a szobát. Ez azonban nyilvánvalóan nem elegendő indok a hit tulajdonításához, különben el kellene fogadnunk, hogy az ágensek mindig értelmes dolgokat tesznek. Ha tehát figyelembe akarjuk venni azt a tényt, hogy az ágensek néha irracionálisan cselekszenek, akkor nem fogadhatjuk el a fentieket a szükséges hiedelmek tulajdonításának elégséges indokaként.⁵

Inkább azt fogom megvizsgálni, ami a legerősebb alapnak tűnik Davidson képe mellett: azt az elképzelést, hogy az ágensek, ha magyarázatot kérnének (ha azt kérdeznék, amit Anscombe (1957) a "miért? kérdésnek" nevezett), úgy válaszolnának, hogy maguknak tulajdonítanak egy elsődleges okot, vagy legalábbis olyasmit, ami lehetővé tenné számunkra, hogy egy elsődleges okot konstruáljunk. És ami a mi céljaink szempontjából még fontosabb, hogy az ágensek ezt még automatikus esetekben is megtennék. Tehát például, ha E automatikusan kapcsolja át a kapcsolót, akkor E a cselekvés idején nem tudta, hogy átkapcsolja a kapcsolót. De az elképzelés az, hogy ha rámutatnánk E-re, hogy miért kapcsolta át a kapcsolót, és megkérdeznénk tőle, hogy miért kapcsolta át a kapcsolót, akkor valami olyasmit válaszolna, ami nagyon hasonló Davidson elsődleges okához: "Mondjuk, energiát akartam megtakarítani" - ami feltételezhetően azt a meggyőződést feltételezi, hogy a cselekvése, a "kapcsoló átkapcsolása" leírás alatt, az "energiamegtakarítás" tulajdonságával rendelkezik. Ezek az önmeghatározások tehát bizonyítékai annak a gondolatnak, hogy a Davidson tézise által megkövetelt tudattalan hiedelmek mindig automatikus cselekvéseket okoznak?

⁵ Valójában ez egy további probléma Davidson képével kapcsolatban. Intuitív módon, amikor átkapcsolunk egy kapcsolót, általában racionálisan cselekszünk. De ha Davidson a racionálisan cselekvésünket arra korlátozza, hogy az ágensnek rendelkeznie kell a releváns elsődleges okkal, és ha sikerül megmutatnom, hogy vannak olyan esetek, amelyekben nincsenek érveink a szükséges meggyőződés tulajdonítására, akkor Davidson olyan esetekkel fog végezni, amelyekben az ágensek intuitív módon racionálisan cselekszenek, de elméletének mégsem van alapja a meggyőződések tulajdonítására, amit megkövetel ahhoz, hogy azt állítsa, hogy az ágensek viselkedése valóban racionális volt. Akárcsak a szándékosság esetében, én is rámutatok olyan esetekre, amelyek intuitívan szándékosak és intuitívan racionálisak - mint például egy normális kapcsoló-kapcsolás -, majd felteszem a kérdést, hogy Davidson elmélete képes-e magyarázatot adni szándékosságukra és racionalitásukra. Itt azonban érvelésem "racionalitás" részét félreteszem: ez a tézis csak az

Megjegyzendő, hogy Davidson megengedi a hiányos indoklást:

Az elsődleges ok egy meggyőződésből és egy hozzáállásból áll, de általában mindkettőt felesleges megemlíteni. Ha azt monddod, hogy azért lazítod a focot, mert úgy gondolod, hogy ezzel megakadályozod a nagyvitorla hátrálását, akkor nem kell elmondanod, hogy meg akarsz akadályozni a nagyvitorla hátrálását... Hasonlóképpen, a cselekvések sok olyan magyarázatához, amely nem elsődleges okokra vonatkozik, nem szükséges megemlíteni az elsődleges okot a történet befejezéséhez... Miért ragaszkodunk ahhoz, hogy a vágnak a nem cselekvésnek minősülő céltól az általunk eszközként felfogott cselekvésekig való átvitelében legyen bármilyen logikai vagy pszichológiai lépés? Az érvelést az is szolgálja, hogy a kívánt cél csak akkor magyarázza a cselekvést, ha az ágens által eszköznek hitt dolgok is kívánatosak (Davidson 1963, 6-7. o.).

Az, hogy általában nem célszerű az elsődleges okot kimondani, nem jelenti azonban azt, hogy Davidson tézise nélkülözni tudná a pro attitűd plusz a meggyőződés vonatkozó párosát. A releváns páros az, ami ténylegesen racionalizálja a cselekvést, de nem mindig kell mindkettőt megemlítenünk az ágens indokainak megadásakor. Gyakran az ágens viselkedését a szóban forgó konkrét elsődleges ok vagy annak egyik összetevőjének említése nélkül is értelmezni tudjuk, de Davidson számára ez nem jelenti azt, hogy ha az ágensnek nem lett volna a releváns pro attitűd plusz meggyőződés, akkor is racionalizált lett volna a cselekvése: nem lett volna az (legalábbis a szóban forgó mentális állapotok által).

A gondolat tehát az, hogy az a tény, hogy az ágensek maguk is tulajdonítanak maguknak elsődleges okokat (vagy azok egy részét) még automatikus esetekben is, érvet szolgáltat számunkra a szükséges tudattalan meggyőzések mindig történő tulajdonítása mellett. Tehát, még ha az ágensek nem is voltak tudatában a meggyőzéseiknek, az a tény, hogy utólag beszámolhatnak róluk, okot ad arra, hogy azt gondoljuk, hogy az ágensnek megvolt a szükséges tudattalan meggyőzése.

Már találkoztunk az első megfontolással, amely az önmeghatározás érvével szemben szól: az önmeghatározáshoz hasonlóan elfogadhatjuk-e az ágens saját verzióját az eseményekről? Ha az ágens saját viselkedésének magyarázatát jó bizonyítéknak tekintjük, akkor el kell fogadnunk az ágens egyfajta episztemikus tekintélyét az okai és cselekedetei felett. A filozófus pedig, legalább annyira, mint a laikus, nem fogadhatja el csak úgy, amit az emberek magukról mondanak (Tanney (1995, 10. o.) elég szépen fogalmazza meg ezt a kérdést).

Az aggodalom itt módszertani jellegű: egy olyan elmélet, amelynek nem kell arra támaszkodnia, hogy az ágens egyszerre igaz és helyes önmagával kapcsolatban, módszertanilag jobb elmélet (Pollard (2005) hasonlóan fogalmaz).

Nemcsak a filozófiai és a laikus józan ész szól az önmeghatározásra való hagyatkozás ellen. A pszichoanalízis is azt mondja, hogy az ágensek gyakran tévednek (tagadásban vannak) az okaikat illetően, mind a tényleges okaik ismeretének hiánya, mind pedig más megfontolások összetévesztése a tényleges okaikkal. Az önbecsapások mindkét fajtája azt mondja, hogy ne bizzunk az okokra vonatkozó önmeghatározásokban.⁶

Egy másik ok, amiért szkeptikusak lehetünk az ágensek önmeghatározásaival kapcsolatban, az az, hogy amikor azok kérdésekre adott válaszok formájában jelennek meg, akkor befolyásolhatja őket a kérdés feltevésének módja: így egy davidsonista kérdés egy davidsonista válaszhoz vezethet. Lehet, hogy az ágens csak azért ad meg egy elsődleges indokot, mert a kérdés feltételezte azt; de lehet, hogy valójában nem adott fel önkéntes indokot.

⁶ Itt nem fogom megvitatni azt az érdekes kérdést, hogy a freudi hiedelmek és vágyak alapján való cselekvés szándékos cselekvésnek minősül-e (mármint e leírás szerint). Ezt egyszerűen azért nem teszem meg, mert az efféle viselkedés nem automatikus; mert, mint a 2. szakaszban már láttuk, ilyen esetekben nem rendelkezünk megfelelő, "közvetlen" hozzáféréssel a viselkedésünkhöz; így az az értelem, amelyben nem vagyunk tudatában, különbözik attól az értelemtől, amelyben nem vagyunk tudatában az automatikus cselekvéseknek.

Még egy ok, amiért nem szabad az önmeghatározásokat bizonyítékként elfogadni, a mindennapi nyelvből ered. Az embereket gyakran vádolják azzal, hogy "racionalizálják" a viselkedésüket, ahelyett, hogy gratulálnának nekik. Azzal vádolják őket, hogy *ad hoc találják* ki az okaikat, hogy értelmet adjanak a viselkedésüknek. Tegyük fel, hogy az étel, amit épp most főztél a barátaidnak, ízetlennek bizonyul, mert teljesen elfelejtetted a sót. Amikor felhívják a figyelmét a só teljes hiányára, akkor talán egészségügyi aggályokra hivatkozva racionalizálja a viselkedését a barátai előtt. Valójában azonban az történt, hogy elfelejtetted. Amit itt teszel, az egy olyan történet felépítése, amely értelmet ad a tetteidnek, és megúszod a felelősségre vonást: megpróbálsz elkerülni a felelősséget, és jó színben feltüntetni magad. A barátaid egészségéért való aggodás Davidson értelmében racionalizálná a tetteidet, ha valóban ilyen megfontolásokból cselekedtél volna. De mivel nem így tettél, ezek a megfontolások nem racionalizálják a viselkedésedet. Amit valójában teszel, amikor kitalálsz a történetedet - a hétköznapi nyelvi értelemben vett "racionalizálás" -, az röviden szólva hazugság.

Figyeljük meg a hasonlóságot a köznapi nyelvben a racionalizálás gyakorlatának értelmezése és a Davidson elleni általános érvelésem között: mind a köznapi nyelvben, mind az én érvelésemben a "racionalizálás" név alatt futó gyakorlatokat azzal vádolják, hogy inkább okokat konstruálnak, mintsem okokról számolnak be. És egy nálam bátrabb filozófus azt állítaná, hogy ez önmagában is érv Davidson ellen.

A döntő pont valójában az, hogy a konstrukciók nem elég jók Davidson téziséhez. Az ő nézetének leírásokra van szüksége, mert tényleges mentális állapotokra és tényleges

okok. Azzal érveltek, hogy a konstrukciók elég jók lehetnek ahhoz, hogy egy ágens viselkedését racionálisnak tekintsük (lásd Pollard 2003, 424. o.). De amíg ezek a konstrukciók nem mutatnának az ágens pszichológiájára (mentális állapotaira), addig nem lennének elég jók Davidson racionalizációjához, még akkor sem, ha a racionalizáció és a racionalitás Davidsonétól eltérő felfogása alapján működnének.

Van egy másik érdekes esete is a konstrukciónak, nem pedig a leírásnak, amelyben még Davidson sem akarna valódi racionalizációról beszélni. A reflexszerű viselkedés egyes eseteiben, mint például a szemhunyorgás, gyakran inkább abból fedezem fel a fenyegetést, ahogyan a testem reagál rá, mint fordítva. Lehet, hogy a szemem pislog, és csak utána veszem észre, hogy egy légy volt ott, vagy hogy egy faág túl közel volt a kényelemhez. A szemem pislogását valóban racionalizálhatnám azzal a vágyammal, hogy megvédjem a szememet, és azzal a meggyőződéssel, hogy a faág elkerülésének megvan az a tulajdonsága, hogy megvédi a szememet. De ha az ilyen jellegű mozdulatokat valódi reflexnek kell tekinteni, akkor maga Davidson is tagadná, hogy ténylegesen cselekedtem volna, még ha öntudatlanul is, a pro attitűd plusz meggyőződés ilyen párosa alapján; mert különben a reakcióm szándékos cselekvés lenne, nem pedig puszta reflex.

Valójában ez egy olyan eset, amikor maga az ágens lehet az, aki a szemvillanás racionalizálásához a megfelelő mentális állapotokat saját magának tulajdonítja: "Miért pislogtál?" "A légy miatt". De ismét csak egy történetet konstruálna, ahelyett, hogy a cselekvéseit ténylegesen kiváltó mentális állapotokról számolna be. És ebben az esetben maga Davidson is elfogadná ezt, amennyiben az ő nézete valódi reflexmozgást akarna megengedni.

Tehát az ágens által magának tulajdonított okok nem tűnnek elég jó bizonyítéknak ahhoz, hogy azt gondoljuk, hogy az ágens valóban az általa magának tulajdonított okok alapján cselekedett. Ebből azt a következtetést kellene levonnunk, hogy az önattribúciókat teljesen figyelmen kívül kell hagynunk, mint az ágens okainak megértéséhez szükséges útmutatót? Egy ilyen következtetés túl erősnek tűnik: mindössze annyit mutattam ki, hogy ha az egyetlen ok, ami alapján arra következtethetünk, hogy egy ágens valamilyen okból cselekedett, az, hogy az ágens azt gondolja vagy mondja, hogy az adott okból cselekedett, akkor nincs elegendő okunk arra, hogy ezt az okot az ágensnek tulajdonítsuk. Nyilvánvaló, hogy normális esetben elfogadjuk az ágens verzióját; de ez csak azért van így, mert normális esetben más elemek is alátámasztják ezt a verziót (környezet, körülmények, amit az ágens múltjáról, szokásairól és preferenciáiról tudunk, amit az emberi természetről tudunk, mások verziója stb.).

3.1.1 Alternatív történetek

Van egy független ok, amiért az önmeghatározások nem támasztják alá Davidson érvelését. Még ha az eddigi érvelésem ellenére el is fogadnánk az önattribúciókat jó bizonyítéknak, nem minden önattribúció támogatja Davidson nézetét.

Először is, néha az emberek nem tudják, hogy miért tettek valamit; valójában nem tudják, hogy miért tettek valamit. Dennett (1991) erre egy szép példát kínál:

Egyszer megkértek, hogy legyek az első bázis bírója egy baseball meccsen. - újszerű feladat számomra. A mérkőzés döntő pillanatában (a kilencedik harmad vége, két out, az egyenlítő futó a harmadik bázison) rám hárult, hogy eldöntsem, hogy az elsőre futó ütő státuszát én döntsem el. Ez egy szoros döntés volt, és azon kaptam magam, hogy határozottan felfelé rántom a hüvelykujjamat - az OUT jelét -, miközben azt kiáltom: "SAFE!". Az ezt követő tumultusban engem hívtak

hogy elmondjam, mire gondoltam. Őszintén szólva nem tudtam megmondani, legalábbis semmilyen kiváltságos pozícióból nem (Dennett 1991, 248. o.).

Vitatható, hogy Dennett szándékosan kiabálta-e a "Safe"-t, és szándékosan rántotta-e fel a hüvelykujját. De nyilvánvalónak tűnik, hogy legalább az egyiket szándékosan tette. És nincs racionalizálása arra, hogy miért tette egyiket sem - vagy legalábbis nem tud magának racionalizálást tulajdonítani belülről, önvizsgálat útján.

Az ilyen esetek nem csak azt sugallják, hogy nem mindig vagyunk képesek magunknak magyarázatot adni. Azt is alátámasztja, amit már mondtam a leírás helyett a konstrukcióról: mivel nem tudjuk, hogy mi, ha egyáltalán valami, ment át az agyunkon, lehet, hogy kitaláljuk.

Tehát ez egy olyan eset volt, amikor az ágens valójában nem volt képes saját magának racionalizációt tulajdonítani. Máskor az ágensek tökéletesen képesek önallokációkat tenni, de mégsem támasztja alá Davidson nézetét az a fajta önallokáció, amit esetleg adnak. Ez a helyzet az olyan dolgok esetében, mint "ok nélkül", "nem gondolkodtam", "csak úgy megtettem", "automatikusan tettem" vagy "csak úgy akartam": e válaszok közül sok olyanra vonatkozna, amit Hursthouse (1991) "arracionális cselekvéseknek" nevezett (ezek listáját az 5. fejezet 4.4.1. szakaszában adom meg). A lényeg itt nem az, hogy amikor az ágensek ilyen típusú jelentéseket adnak, akkor hiányozniuk kell a vonatkozó mentális állapotoknak. Mint az imént láttuk, az ágensek önjellemzései nem állapíthatnak meg ennyit: az ágensek rendelkezhetnek az általuk önjellemzett mentális állapotokkal, és ezek a mentális állapotok lehettek viselkedésük tényleges okai. De a lényeg az, hogy az a tény, hogy az ágensek ilyen válaszokat adnak

gyengíti a Davidson-féle racionalizáció elérhetőségének érveit, az okokra való hivatkozás leállításával.

Amit az imént mondtam, az összeegyeztethetetlennek tekinthető azzal, amit Anscombe erről mondott:

A "Miért?" kérdésre természetesen olyan válaszok is lehetségesek, mint "Csak gondoltam, hogy megtenném", "Impulzus volt", "Különösebb ok nélkül" vagy "Csak egy üresjárat volt - csak firkálgattam". Egy ilyen választ nem neveznék a kérdés elutasításának. A kérdést nem azért utasítják el, mert a válasz szerint *nincs* rá ok, mint ahogyan azt a kérdést, hogy mennyi pénz van a zsebemben, sem utasítja el a "Nincs" válasz (Anscombe 1957, 25. o.).

Anscombe úgy értelmezhető, hogy az ilyen jellegű válaszok nem szüntetik meg az okokra való hivatkozást, ahogyan azt én javasoltam. Azt hiszem, ez téves értelmezés lenne: Anscombe azt mondja, hogy a kérdés helyénvaló, de a válasz az, hogy - legalábbis ezúttal - nem volt oka annak, hogy miért cselekedtem így. És ez nem jelent problémát Anscombe beszámolója számára, amennyiben úgy olvassuk, hogy minden alkalommal, amikor okkal cselekszünk, szándékosan cselekszünk.⁷ De probléma lenne az ő beszámolójával, ha úgy olvasnánk, hogy csak akkor cselekszünk szándékosan, amikor okkal cselekszünk - ez Davidson beszámolója. Mert itt ugyanis vannak olyan esetek, amikor nincs nyilvánvaló ok - minthogy az ágens nem adta meg önként az okot -, de mégis azt akarjuk mondani, hogy az ágens szándékosan cselekedett.

⁷ Itt nem Anscombe beszámolójának értelmezését kínálok; csak arra használom, hogy megmutassam, miért okozhatnak ezek az esetek gondot Davidsonéval. Tehát lehet, hogy Anscombe nézetét nem úgy kell érteni, hogy "minden alkalommal, amikor okkal cselekszünk, szándékosan cselekszünk". Mindezek után Kelly és Knobe (nem publikált) pontosan úgy írja le a Davidson és Anscombe beszámolója közötti különbséget, ahogyan azt fentebb írtam.

Amint azt az előző szakaszban láttuk, az ügynök története nyilvánvalóan téves lehet. De ha abból indulunk ki, hogy amit az ügynökök jelentenek, azt érdemes *névértéken* venni, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy gyakran az ügynökök olyan jelentéseket tesznek, amelyek nem tűnnek elsődleges okoknak. Tehát nem minden önallokáció támasztja alá Davidson nézetét.

Itt Davidson elméletének védelmezője talán azt kifogásolná, hogy nem igaz, hogy az ilyen történetek nem támasztják alá Davidson nézetét. Davidson maga is legalább két helyen tárgyalja ezt a pontot az *Actions, Reasons, and Causes* című könyvében. Először azt mondja: "Nem magyarázhatjuk meg, hogy valaki miért tette azt, amit tett, egyszerűen azzal, hogy azt mondjuk, hogy az adott cselekvés tetszett neki; meg kell jelölnünk, hogy mi volt az a cselekvés, ami tetszett neki" (Davidson 1963, 3. o.). Néhány oldallal később kijelenti: "...a "Miért tetted?" kérdésre könnyű azt válaszolni, hogy "ok nélkül", ami nem azt jelenti, hogy nincs ok, hanem azt, hogy nincs további ok, nincs olyan ok, amely nem vezethető le abból a tényből, hogy a cselekedet szándékosan történt; más szóval nincs más ok azon kívül, hogy meg akartad tenni" (ibid, 6. o.).

De itt tulajdonképpen nem számít az én vitám szempontjából, hogy Davidson össze tudja-e egyeztetni ezt a látszólag problémás esetet a tézisével. Amit mi kerestünk, az a tézise mellett szóló bizonyítékok. És ezek az esetek nem szolgáltatnak semmilyen bizonyítékot Davidson mellett: legfeljebb csak a legjobb esetben is beleilleszthetők az ő képébe. De ez utóbbi projekt, miután megállapítottuk, hogy az ilyen esetek nem támogatják Davidsont, nem tartozik ránk.

Eddig tehát megmutattuk, hogy miért problematikus az ágensek önjellemzését úgy venni, mint

bizonyíték a tudattalan hiedelmek létezésére és ok-okozati szerepére. És hogy még ha sikerülne is, nem minden önmeghatározás támasztaná alá Davidson nézetét. De van még egy utolsó probléma az önattribúciókkal kapcsolatban, amely még akkor is útban lenne, ha elfogadnánk őket bizonyítékként, és még akkor is, ha elvetnénk az összes olyan önattribúciót, amely nem illik Davidson képébe: az ágensek nagyon is igaz és helyes önattribúciót tehetnek okokról, de ez nem jelenti azt, hogy cselekedeteik okaként valamilyen tényleges mentális állapotokra mutatnak rá.

A lényeg kettős: ez egyrészt azt jelenti, hogy az önmeghatározások támogathatják a motiváció hume-i hit-vágy modelljét (amely szerint mind a hitek, mind a vágyak szükségesek ahhoz, hogy az ágens cselekvésre motiválódjon, lásd Smith 1987 és 1996), de ez nem jelenti azt, hogy támogatják Davidson sajátos változatát, amely szerint a hit-vágy páros nem csak szükséges ahhoz, hogy az ágens cselekvésre motiválódjon, hanem a hit-vágy páros okozza az ágens cselekedeteit. Tehát még ha az ágensek valóban önmaguknak tulajdonítanak is okokat, ez nem jelentené azt, hogy önmaguknak tulajdonítanak okokat.

Ez a pont nagyon egyszerű: ha feltételezzük, hogy egy humeistának nem kell elfogadnia Davidson kauzális tézisé, akkor az önmeghatározások sem támasztják alá Davidson kauzális tézisé. Ugyanis nem mutatnak kifejezetten okokra, és a fenti feltételezés alapján az, amire mutatnak - okok - nem feltétlenül kell, hogy okok legyenek.

Másodszor, az a tény, hogy az ágensek okokat tulajdonítanak maguknak, nem jelenti azt, hogy szükségszerűen mentális állapotokat tulajdonítanak maguknak. Valójában ez internalizmust feltételezne.

az okokról. A cselekvés okaival kapcsolatos externalisták, mint például Collins (1997) és Dancy (2000) szerint az okok nem az ágens pszichológiai állapotai, hanem az elmétől független világ tényei, amelyek fényében az ágensek cselekszenek.⁸

Ezzel a második ponttal szemben kifogásolható, hogy az okok önmeghatározásai valójában az ágens elméjére és pszichológiájára utalnak: az ágensek olyan dolgokat mondanak, hogy "azt gondoltam, hogy x", "x-et akartam" stb. És mivel itt az érvelés kedvéért feltételeztem, hogy az önmeghatározások bizonyítékként vehetők, nem áll módomban válaszul rámutatni az előző szakaszokban az önmeghatározások ellen felhozott érveimre. Első látásra tehát úgy tűnik, hogy az önattribúciók támogatják a cselekvés okaival kapcsolatos internalistákat, mint amilyen Davidson is.

Nem hiszem. Az olyan externalisták, mint Collins és Dancy azt mondják, hogy amikor egy ágens azt mondja: "Felkapcsoltam a villanyt, mert kezdett sötétedni" (vagy "Felkapcsoltam a villanyt, mert azt gondoltam (vagy "hittem"), hogy sötétedik"), akkor az ok nem az ágensnek az a meggyőződése, hogy sötétedik, hanem az a tény, hogy sötétedik. Nem feltétlenül tagadják, hogy az ágensnek megvan a vonatkozó hite (vagy valamilyen más kognitív kapcsolata azzal a ténnyel, hogy "sötétedik"); de azt állítják, hogy az ok nem a hit.

És ha valami, akkor amennyiben a "Felkapcsoltam a lámpát, mert kezdett sötétedni" gyakoribb kifejezés, mint a "Felkapcsoltam a lámpát, mert azt hittem (vagy "hittem"), hogy sötétedik", akkor az ügynökök mondanivalója a "sötétedés" oldalára áll.

⁸ A cselekvés okairól szóló externalizmusról bővebben az 5. fejezet 4. szakaszában.

az externalistáknak; egyszerűen azért, mert az ágensek a legtöbbször a tényre mutatnak rá, nem pedig a hitre. De ez utóbbit nem fogom megvédeni; itt csak azt akartam megmutatni, hogy az okok önmagának tulajdonítása nem feltétlenül jelenti a mentális állapotok önmagának tulajdonítását; és hogy ezért az önmagának tulajdonítás nem támogatja Davidson-t az externalistákkal szemben.

Van egy hasonló, de független megfontolás, amely szintén azt sugallja, hogy az önmagunknak tulajdonított okok (vagy akár szándékok) nem feltétlenül jelentik a mentális állapotok önmagunknak tulajdonítását. Tegyük fel, hogy automatikusan kapcsolok. Tegyük fel, hogy valaki megkérdezi tőlem: "Le akartad kapcsolni a villanyt?" vagy "Szándékodban állt lekapcsolni a villanyt?". És tegyük fel, hogy mindkét kérdésre pozitívan válaszolnék. Nos, Davidson támogatója ezt úgy értelmezhetné, hogy én magam is pro attitűdöt (vagy szándékot) tulajdonítok a lámpa lekapcsolásának. De valójában csak annyit mondok magamról, hogy valójában nem volt semmilyen hozzáállásom vagy vágyam arra, hogy ne kapcsoljam le a lámpát, vagy hogy nem állt szándékomban nem lekapcsolni a lámpát.

Vegyük a "P"-t úgy, hogy az én pro hozzáállásom vagy szándékom, hogy kikapcsoljam a fényt. Davidson tézisének védelmezője ekkor azt állítaná, hogy a kérdésekre adott pozitív válaszom azt jelenti, hogy a "P" pro attitűdöt vagy szándékot magamnak tulajdonítom. De valójában csak annyit mondhatok magamról, hogy $\neg P$. A 'P' és a $\neg P$ itt egyáltalán nem egyenértékűek, mert azzal, hogy azt mondom magamról, hogy 'P', egy mentális állapotot tulajdonítok magamnak. Míg amikor azt mondom magamról, hogy $\neg P$, akkor egyáltalán nem tulajdonítok magamnak mentális állapotot. De egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy egy laikus a "miért?" kérdésre válaszolva észreveszi ezt a különbséget; különösen akkor nem, ha a kérdés: "Szándékában állt-e P?", azt sugallja, hogy

az egyik fajta választ, a "P"-t, és nem a másikat, a " $\neg\neg P$ "-t.⁹ Davidsonnak, ami fontos, azért van szüksége a vonatkozó mentális állapotokra, mert okokra van szüksége: tehát a ' $\neg\neg P$ ' nem felel meg Davidson elméletének.

Összefoglalva, megmutattam, hogy nem szabad elfogadnunk az ágensek saját maguknak tulajdonított történeteit egy filozófiai nézet igazságának jó bizonyítékaként. És hogy még ha így is tennénk, nem minden ilyen, saját magunknak tulajdonított történet támasztaná alá az adott filozófiai nézetet. És végül, hogy még ha el is vetnénk az összes olyan történetet, amely nem támasztja alá ezt a nézetet, valójában nem találtunk volna bizonyítékot Davidson sajátos nézete mellett, mert nem találtunk volna bizonyítékot annak két legvitatottabb aspektusára: arra, hogy az okok okok, és arra, hogy az okok "az elmében" vannak.

3.2 Egység

Ebben a szakaszban egy másik lehetséges érvet fogok megvizsgálni a szükséges tudattalan mentális állapotok tulajdonítása mellett: azt, hogy a tulajdonítás szükséges ahhoz, hogy a cselekvés egységes elméletét adhassuk; és hogy ezért a szükséges mentális állapotokat - függetlenül a rájuk vonatkozó bizonyítéktól vagy azok hiányától - tulajdonítanunk kell ahhoz, hogy egységes elméletünk legyen a cselekvésről. Megmutatom, hogy ez a megfontolás nem elegendő Davidson kauzális tézisének elfogadásához.

Azt lehetne javasolni, hogy automatikus esetekben a bizonyítékok (hiánya) ellenére mindig tudattalan mentális állapotokat tulajdonítsunk, hogy egységes

⁹ Itt is lehet azzal érvelni, ahogyan azt a 3.1. szakaszban tettem, hogy a "Szándékában állt-e P?" kérdésre inkább pozitív, "P", mint negatív, " $\neg P$ " válasz adható. Ez igaz lehet; de itt csak arra a kevésbé ellentmondásos állításra van szükségem, hogy a kérdés sokkal inkább sugallja a 'P'-t, mint a ' $\neg\neg P$ '-t: és ez így is tűnik, amíg igaz, hogy a kérdés egy pozitív vagy negatív választ - akár P-t, akár $\neg P$ -t - sugall a kettős tagadással szemben.

az ügynöki tevékenység elmélete; egy olyan elmélet, amely, mint Davidsoné, mindenfajta cselekvésre ugyanazt a magyarázatot adja. Az egységes elmélet valóban számos előnnyel jár: először is gazdaságossággal és egyszerűséggel. És egy gazdaságosabb elméletet, ha minden más dolog egyenlő, előnyben kell részesíteni. Hasonlóképpen, egy egyszerűbb elméletet, ha minden más dolog egyenlő, előnyben kell részesíteni.

Van azonban egy fontosabb előny, amelyet a cselekvés egységes elmélete kínál: az a gondolat, hogy az egységes elmélet igazságot szolgáltat a cselekvés egységének, annak a ténynek, hogy minden cselekvés, mivel cselekvés, osztozik valamiben: bármi is legyen az, ami mindegyiket cselekvésként jellemzi. Valóban, a dolgozat során sohasem tagadtam, hogy az automatikus cselekvések teljes értékű cselekvések (*ellentétben*, gondolhatnánk, Velleman 1992 - lásd a Bevezetésemet), és Davidson tézise elismeri őket mint ilyeneket, ugyanolyan magyarázatot kínálva számukra, mint amelyet a nem automatikus cselekvések számára nyújt.

Davidson tehát el tudta ismerni a cselekvés egységét, és el tudta ismerni az automatikus cselekvéseket mint *helyes* cselekvéseket. Azt is elismerhette, hogy az automatikus cselekvések is racionális vizsgálatot igényelnek: az automatikus cselekvések is - Anscombe kifejezésével élve - a "miért?" kérdés tárgyát képezik. És mindezek a hasonlóságok - érvelhetnénk - felülmúlják az automatikus és nem automatikus cselekvések között az 1. fejezetben vázolt különbségeket: figyelem, tudatosság, tudatos irányítás, erőfeszítés, mérlegelés, gondolkodás. Mert, saját bevallásom szerint, ezek a különbségek talán nem elégségesek ahhoz, hogy az automatikus cselekvések *kevésbé fontos* cselekvésekké váljanak.

Mindezen megfontolásokat az ügynöki tevékenység egységéből kiindulva elfogadom. Amit tagadok, az az, hogy ezek

megfontolások Davidson nézetét ajánlják. Davidsoné egy nagyon sajátos egységes elmélet, mert ez egy kauzális elmélet. És az, hogy mindig mentális állapotokat kell tulajdonítani, pontosan attól függ, hogy Davidson elkötelezte magát amellett, hogy az okok a cselekvések okai.

Az egységből kiinduló érv szerintem nem indokolja Davidson oksági tézisének elfogadását pusztán azért, mert a leghíresebb alternatíváját ugyanúgy ajánlja. Valójában az okok és cselekedetek közötti kapcsolat elméletei, amelyeket Davidson az *Actions, Reasons, and Causes-ben* kritizálni kíván - Ryle 1949, Anscombe 1957, Hampshire 1959, hogy csak néhányat említsek -, szintén egységes beszámolót adnak az ügynöki tevékenységről; de olyat, amelyben az okok és cselekedetek közötti kapcsolat inkább logikai, mint kauzális. De ha a cselekvés egységből származó érv ugyanúgy ajánlja ezeket az elméleteket, mint Davidsonét, akkor ez nem lehet érv amellett, hogy elfogadjuk a Davidson tézise és az úgynevezett "logikai kapcsolat érvének" alternatívája közötti döntő különbséget: hogy minden esetben vannak mentális állapotok, amelyek a cselekvést *okozzák* és racionalizálják.

Az egység tehát elég erős szempont lehet ahhoz, hogy *egy* egységes elméletet ajánljunk, de ahhoz nem elegendő, hogy *Davidson* egységes elméletét ajánljuk. De akkor, ha elfogadjuk az egységből származó megfontolásokat, akkor egy olyan egységes elmélet, mint Davidsoné, legalábbis jobb lesz, mint egy nem egységes elmélet. Ez igaz lehet: de én itt inkább a Davidson elmélete mellett szóló érveket kerestem, nem pedig a Davidson elmélete és egy nem egységesített elmélet összehasonlítását.

Másrészt, ha elfogadnánk - az 1.1. szakaszhoz hasonlóan -, hogy Davidson érvelése a legjobb magyarázatra való következtetés, akkor az egység a szándékos cselekvésről szóló Davidson-féle beszámoló mellett szólna, ha azt a nem egységes nézetekkel hasonlítanánk össze. Ez utóbbi ponttal az 5. fejezet 4. szakaszában foglalkozom.

3.3 Naturalizmus

Van még egy lehetséges érv Davidson nézete mellett: a naturalizmus. A naturalista megközelítés Blackburn szerint azt jelenti, hogy "elutasítjuk az elmére vagy a szellemre való megmagyarázhatatlan hivatkozásokat, és a formák vagy normák platóni rendjének ismeretére való megmagyarázhatatlan hivatkozásokat; mindenekelőtt elutasítunk minden természetfeletti rendre való hivatkozást" (Blackburn 1998, 48-49. o., megtalálható Pollard 2005, 70. o.).

Azzal lehet érvelni, hogy Davidson elméletét azért kell elfogadnunk, mert az okok és cselekvések közötti kapcsolat naturalista megértését ígéri, azt állítva, hogy az okok okozzák a cselekvéseket; és ezért elismeri mind az okok, mind a cselekvések helyét a természetben (Davidson (1971, 44. o.) a cselekvéseket az események egy alosztályának tekinti: "van az eseményeknek egy meglehetősen határozott alosztálya, amely cselekvések" - és *ezzel az* állításával nincsenek fenntartásaim).

A naturalizmust erős érvnek tartom Davidson nézete mellett; de a naturalizmusból kiinduló érv Davidson kauzális tézisének támogatására teljes mértékben arra a feltevésre támaszkodik, csakúgy, mint a "legjobb magyarázatra való következtetés" esetében, hogy Davidson tézise *önmagában* ígéri az okok és okok közötti kapcsolat naturalista megértését. Valójában ez épp úgy, mint Davidson beismerése, hogy "...nem sikerül egy

kielégítő alternatíva, a legjobb érv egy olyan séma mellett, mint az arisztotelészi [kauzális beszámoló], az, hogy egyedül ez ígéri, hogy számot ad az okok és a cselekvések közötti "titokzatos kapcsolatról" (Davidson 1963, 11. o.). Ha Davidson húsz évvel később írta volna az *Actions, Reasons, and Causes* című művét, talán még azt is mondta volna, hogy tézise "egyedül ígéri, hogy *naturalista* számot ad az okok és a cselekvések közötti rejtélyes kapcsolatról".

De az nem igaz, hogy Davidsoné az egyetlen fajta naturalizmus. McDowell az *Elme és világ* című könyvében egy alternatív naturalizmust javasolt, amely "a *második természet* fogalma" (McDowell 1996, 84. o.) körül alakult ki: a személy neveléssel szerzett jelleme. McDowell a második természet megszerzésének és fejlesztésének folyamatát *Bildungnak* nevezi. Ez magában foglalja "a fogalmi képességek beavatását" és "a racionális igényekre való reagálást". Az általános gondolat az, hogy az emberi racionalitás és értelem (amit Sellars (1956) az *okok terének* nevez) jellemzői egyszerre természetesek és megszkottak.

Ennek el kell oszlatnia a természetfelettségtől való félelmet. A második természet nem lebeghetne szabadon a normális emberi szervezethez tartozó lehetőségektől. Ez az emberi észnek elégséges támpontot ad a törvények birodalmában ahhoz, hogy kielégítse a modern természettudományok iránti minden megfelelő tiszteletet (McDowell 1996, 84. o.).

Itt nem fogom megvitatni és megvédeni McDowell naturalizmusának változatát. A lényeg csupán az, hogy mivel a Davidson-féle nem az egyetlen naturalista változat, a Davidson kauzális tézisének alátámasztó naturalista érv egyik premisszája hamis: nevezetesen nem igaz, hogy a Davidson-féle nem az egyetlen elérhető naturalista változat. Ezért Davidson kauzális elméletének elutasítása nem egyenlő a

naturalizmus.

4. Az attribúció elleni érvek

Eddig azzal érveltem, hogy nincs bizonyíték arra, hogy minden esetben a szükséges tudattalan hiedelmeket tulajdonítsuk; és hogy az egységesség és a naturalizmus sem elég jó indok. Ebben a részben megmutatom, hogy a tudattalan meggyőződések mindig való tulajdonítása *ellen* is vannak érvek: nevezetesen, hogy mindig lehetséges ilyen tudattalan meggyőződéseket tulajdonítani; és hogy ezért ezekből a tudattalan meggyőződések közül hiányzik a magyarázathoz szükséges megkülönböztethetőség.

Ezt már McDowell (1978) is kifejtette az általa úgynevezett

következésképpen tulajdonított vágyak:

De az elkötelezettség, hogy ilyen vágyat tulajdonítsunk neki, egyszerűen abból következik, hogy az általunk említett okból cselekszik úgy, ahogyan cselekszik; a vágy nem független extra komponensként működik az okának teljes leírásában, amelyet eddig kihagyunk a nyilvánvaló dolgok érthető ellipszise miatt, de amely szigorúan szükséges ahhoz, hogy megmutassuk, hogyan motiválhatja őt az ész.... Természetesen egy ilyen tisztán következményes módon tulajdonított vágy nem önállóan értelmezhető (McDowell 1978, 79. és 84. o.¹⁰).

A mi esetünkben tehát a tudattalan hiedelem tulajdonítása egyszerűen annak a következménye lenne, hogy az ágensről úgy véljük, hogy valamilyen x okból cselekedett. A tulajdonítás alapja egyszerűen az - fenomenológiai bizonyítékok hiányában, és mivel az önattribúciót nem tekintjük elég jó bizonyítéknak - az a leírás, amely alapján az ágensről úgy véljük, hogy cselekedett. Tehát, ha McDowell esetében a

¹⁰ McDowell 1978-as oldalszámai az 1998-as gyűjteményére, az *Elme, érték és valóság* című kötetre vonatkoznak.

ügynök balra fordult, mert meg akart állni a szupermarketnél, következésképpen a szupermarketbe való eljutás vágyát tulajdonítjuk neki. És a mi esetünkben, ha úgy vesszük, hogy az ágens elfordította a kapcsolót, hogy lekapcsolja a villanyt, akkor következésképpen azt a tudattalan hitet tulajdonítjuk neki, hogy a kapcsoló elfordítása azzal a tulajdonsággal bír, hogy lekapcsolja a villanyt.

A probléma ezzel, ahogy McDowell rámutat, az, hogy a tudattalan hiedelem logikailag attól függ, amit magyarázni hivatott, nevezetesen a cselekvés leírásától; és ezért, McDowell szavaival élve, a tudattalan hiedelem "nem önállóan értelmezhető" (ibid). De akkor a tudattalan hiedelem nem tudja ellátni a feladatát, azaz nem tudja megmagyarázni az ágens viselkedését a vonatkozó leírás, nevezetesen a "kapcsoló átkapcsolása" alapján. Mert akkor az *explanans* - a tudattalan hiedelem - logikailag az *explanandumtól* függne.

Az én álláspontom azonban némileg eltér McDowellétől: a tudattalan hit valóban kiegészíti az ágens okának kijelentését, másképp, mint McDowell következetesen tulajdonított vágyai. Ez azonban nem változtatja meg következményes jellegét: kizárólag a magyarázni kívánt cselekvésleírás alapján tulajdonítjuk neki; és ezért függ ettől a cselekvésleírástól, nem pedig fordítva, ami a magyarázat megfelelő iránya lett volna (Pollard (2006, 9. o.) hasonlóan fogalmaz).

A tudattalan mentális állapotok következményes tulajdonítása felvet egy másik aggodalmat e tudattalan hiedelmek magyarázó erejével kapcsolatban, amelyre Davidson tézisének szüksége van: hogy

nem hagynak teret a nem racionalizálható cselekvéseknek, mert mindig lehetséges bármely cselekvés racionalizálása a vonatkozó tudattalan hiedelem tulajdonításával. Röviden, a tudattalan hiedelmek túl sokat magyaráznak, mert bármilyen cselekvést racionalizálhatnak, még a nem szándékos (vagy nem racionalizált) cselekvéseket is. De ha a tudattalan hiedelmek nem tudnak különbséget tenni racionalizálható és nem racionalizálható (szándékos és nem szándékos) cselekvések között, akkor nem tudnak megkülönböztető magyarázatot adni a szándékos (racionalizálható) cselekvésekről.

Ez olyan, mint a 3.1. szakaszban már tárgyalt eset, amikor elfelejtem sót tenni az ételbe, amit a barátaimnak főztem. Mindig nyitva áll előttem, mint mások előtt, hogy olyan tudattalan mentális állapotokat tulajdonítsak, amelyek racionalizálják azt, amit tettem. Véletlenül kihagytam a sót az ételből. De az, hogy kihagytam a sót, könnyen szándékos cselekedetté tehető egy tudattalan elsődleges ok tulajdonításával: mondjuk, megint csak a barátaim egészségéhez való pro attitűd, és az a meggyőződés, hogy a só kihagyása jót tesz a barátaim egészségének.

Nem az a lényeg, hogy a tudattalan *hiedelmeket* mindig következetesen tulajdonítjuk; csupán arról van szó, *hogy* a tudattalan hiedelmeket mindig következetesen tulajdoníthatjuk. Következetesen tulajdoníthatók akkor is, ha egyáltalán nem tulajdonítjuk őket, és akkor is, ha más alapon tulajdonítjuk őket. Tehát nem tagadom, hogy a tudattalan meggyőzések ágensnek való tulajdonításának más okai is lehetnek, még automatikus esetekben is. Csak arra mutatok rá, hogy a következményes tulajdonítás mindig lehetséges. És az a tény, hogy ez minden esetben lehetséges, problémát jelent e tudattalan hiedelmek magyarázó ereje szempontjából: a probléma az, hogy ezek a tudattalan hiedelmek, ha azok

következésképpen tulajdonítanak, attól függ, hogy mit kell magyarázniuk, a cselekvés leírásától. És még ha nem is következetesen tulajdonítják, mivel mindig következetesen tulajdoníthatók, a tudattalan hiedelmek nem képesek különbséget tenni a racionalizálható/szándékos cselekvések és a nem racionalizálható/nem szándékos cselekvések között.

Ahhoz, hogy ez a különbségtétel megtörténhessen, olyan esetekre lenne szükségünk, amelyekben a tudattalan hiedelmek nem tulajdoníthatók; olyan esetekre, amelyekben nem lehetséges a vonatkozó tudattalan hiedelem következetes tulajdonítása. Tehát a szándékos cselekvés olyan beszámolója, amely a tudattalan hiedelmektől függ, nem kínálja a szándékos cselekvés megkülönböztető beszámolóját.

Az érvem itt nem a tudattalan hiedelmek ellen szól általában: csak a Davidson által megkövetelt konkrét tudattalan hiedelmekre vonatkozik. Azokra, amelyeknek - Stoutland (1985) szavaival élve - "meg kell adniuk" a cselekvésleírást. Továbbá itt nem állítom, hogy meggyőző érvet találtam volna Davidson tudattalan hiedelmek automatikus esetekben való alkalmazása ellen. Ha ezt találtam volna, minden korábbi érvem szükségtelenné vált volna. Mindössze arra akartam rámutatni, hogy a tudattalan meggyőződések problémát jelentenek: és hogy ahhoz, hogy a szándékos cselekvés megkülönböztető beszámolójában felhasználhatóak legyenek, meg kell mutatni, hogy vannak olyan esetek, amelyekben ezek a tudattalan meggyőződések nem tulajdoníthatók következetesen. És, ami fontos, megmutattam, hogy ez a feladat különbözik attól, hogy egyszerűen megmutassuk, hogy a tulajdonításnak más okai is vannak: mert még akkor is lehet (vagy lehetett volna) következetesen tulajdonítani, ha a vonatkozó tudattalan meggyőződést más okok alapján tulajdonítják.

Ekkor kezdünk aggódni amiatt, hogy a tudattalan hiedelmeket mindig tulajdonítani kell, még olyan esetekben is, amikor a tulajdonítás nem indokolt, egyszerűen azért, mert az elméletnek szüksége van rájuk. Ezt az aggodalmat már Dennett (1991) és Pollard (2006) is megfogalmazta. Az utóbbi kifejezettebben fogalmazza meg a kérdést:

Davidson feltételezett hitállapotai... inkább úgy néznek ki, mintha egy elmélet fogságában lévő valaki posztulátumai lennének, mint egy független adat, amelyet ártatlanul beépítenek egy elméletbe, amelynek helyessége még mindig kérdéses (Pollard 2006, 9. o.).

A probléma egyszerű: feltételezzük egy elmélet, Davidson elméletének helyességét, és tudattalan hiedelmeket használunk arra, hogy a kivételeket, az automatikus cselekvéseket az elmülethez igazítsuk. Ha az ember feltételezi a saját keretrendszerének érvényességét, érthető, hogy az anomáliákat megpróbálja a keretrendszerbe illeszteni. De pragmatikai megfontolásoktól eltekintve nyilvánvalóan elfogadhatatlan, ha az egyetlen érvünk a keretrendszer helyességébe vetett hitünk; mert éppen ezt a hitet kérdőjelezi meg az anomália. Máskülönben soha nem lett volna kopernikuszi forradalom.

Dennett is úgy gondolja, hogy óvatosnak kell lennünk, hogy ne alkalmazzuk túlságosan a cselekvésmagyarázat egyetlen modelljét:

Bár időnként tudatában vagyunk annak, hogy bonyolult gyakorlati érvelést végzünk, amely arra a következtetésre vezet, hogy mindent figyelembe véve mit kellene tennünk, amit egy tudatos döntés követ, hogy megteesszük ezt a dolgot, és amely végül abban csúcsosodik ki, hogy ténylegesen meg is tesszük, ezek viszonylag ritka tapasztalatok. A legtöbb szándékos cselekedetünket minden ilyen előzmény nélkül hajtjuk végre, és ez jó is, mert akkor nem lenne rá időnk. A szokásos csapda az, hogy azt feltételezzük, hogy a tudatos gyakorlati gondolkodás viszonylag ritka esetei jó modellként szolgálnak.

a többi, azok az esetek, amikor szándékos cselekedeteink olyan folyamatokból erednek, amelyekhez nincs hozzáférésünk (Dennett 1991, 252. o.).

Ez a figyelmeztetés könnyen alkalmazható az automatikus cselekvésekre: nem szabad egy viszonylag ritka esetekre, nem automatikus, szándékos cselekvésekre kifejlesztett modellt alkalmaznunk olyan esetekre, ahol úgy tűnik, hogy nincsenek megelőző mentális állapotok.

5. A davidsoni válasz

Ebben a fejezetben tehát megmutattam, hogy nincs bizonyíték arra, hogy az ágensek minden automatikus esetben rendelkeznek a Davidson nézete által megkövetelt tudattalan mentális állapotokkal. És megmutattam, hogy a cselekvés egységéből és a naturalizmusból származó megfontolások sem támasztják alá ezeknek a tudattalan mentális állapotoknak a tulajdonítását. Végül pedig amellet érveltem, hogy ezek a tudattalan mentális állapotok nem magyarázó jellegűek, mert a cselekvésleírásoktól függenek, amelyeket magyarázni hivatottak, és nem fordítva; továbbá azért, mert mindig tulajdoníthatók az ágens viselkedésének racionalizálása érdekében, még a nem szándékos esetekben is.

Most egy lehetséges választ szeretnék megvizsgálni az ellenvetéseimre, amely még mindig nyitva áll Davidson támogatói számára: érvelhetnek azzal, hogy az automatikus cselekvésleírások nem feltétlenül szándékosak az *automatikus* leírásaik alapján, de *más* leírások alapján mégis szándékosak lesznek. Gorr és Horgan (1980, 259. o.) például azt mondják, hogy intuíciójuk szerint az olyan mellékteljesítmények, mint amilyenek a vezetésben részt vesznek, nem szándékosak szűk leírásuk, mondjuk a "gyorsítás", hanem csak tágabb leírásuk, mondjuk a "vezetés" alapján (erről bővebben a 4. fejezet 11. lábjegyzetében).

Vegyük a következő esetet: Automatikusan átkapcsolom a kapcsolót. A "kapcsoló átkapcsolását" a "szénlábnomom csökkentéséhez" való pro attitűddel és azzal a tudattalan meggyőződéssel racionalizálom, hogy a "kapcsoló átkapcsolása" leírás szerinti cselekedetemnek megvan az a tulajdonsága, hogy "csökkenti a szénlábnomomat". Tegyük fel, hogy Davidson tézisének támogatója elismeri nekem, hogy - ahogyan ebben a fejezetben érveltem - nincs bizonyítékunk arra, hogy a szükséges tudattalan meggyőződés minden automatikus esetben jelen lesz. Davidson támogatója ekkor egyszerűen azt mondhatná, hogy a cselekvésem lehet, hogy nem szándékos az automatikus leírása alapján, ebben az esetben "a kapcsoló átkapcsolása"; de ez nem olyan nagy baj, amíg azt mondhatjuk, hogy más leírások alapján szándékos: például "a szénlábnomom csökkentése".

Általánosságban tehát Davidson támogatója számára nyitva áll a válasz, hogy az automatikus cselekvések mindig szándékosak lesznek valamilyen más leírás alapján; és ezért nem sok, ha elismerjük, hogy Davidson tézise nem tudja megmagyarázni, hogy az automatikus leírások alapján szándékosak lennének. Davidson támogatója egyszerűen beleharapna a szavába - és talán azt mondaná, hogy csak néhány olyan esetről van szó, amelyet Davidson elmélete nem tud figyelembe venni.

Ez azonban jelentős engedmény lenne: először is, mert Davidson szerint a nem szándékos cselekvések is szándékosak valamilyen (más) leírás szerint. Tehát azt mondani, hogy az automatikus cselekvések szándékosak más leírások alapján, nem sokat mond a szándékosság szempontjából, mivel nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy az automatikus cselekvések az automatikus leírásuk alapján nem szándékosak; és így még azt sem mondja ki, hogy inkább szándékosak, mint nem szándékosak. Legfeljebb azt mondja, hogy ezek cselekvések.

inkább, mint pusztá mozdulatok, mert legalább egy leírás szerint szándékosak. De amivel én mindvégig foglalkoztam, az nem csak az, hogy amikor valamit automatikusan teszünk, akkor cselekszünk; hanem az, hogy amikor valamit automatikusan teszünk, akkor általában szándékosan cselekszünk. Amikor automatikusan átkapcsolok egy kapcsolót, nem egyszerűen cselekszem; szándékosan cselekszem: Szándékosan kapcsolom át a kapcsolót.

Másodszor, és ami még fontosabb, mert ennek a tézisnek az a hajtóereje, hogy az automatikus cselekvések szándékosak: ami azt jelenti, hogy az automatikus leírásuk alapján szándékosak; mert a többi leírás, amely alapján Davidson támogatója azt mondhatná, hogy az automatikus cselekvések szándékosak, talán nem is automatikus leírások. Vegyük a kapcsoló átkapcsolását: lehet, hogy valaki képes lenne racionalizálni azt a "bolygó megmentése a globális felmelegedéstől" alatt (és ez lehet, hogy nem automatikus, mert a politikai álláspontom lehet, hogy sok mérlegelés eredménye), és azzal érvelni, hogy amíg Davidson meg tudja mutatni, hogy a "bolygó megmentése a globális felmelegedéstől" egy szándékos cselekvés, addig nem számít, hogy Davidson nem tudja megmutatni, hogy a "kapcsoló átkapcsolása" egy szándékos cselekvés. De ez nem elég jó: az intuíció, amint azt a felmérések is megerősítik (lásd a Függelék), túlnyomórészt az, hogy a "kapcsoló átkapcsolása" is szándékos cselekvés.

Ha tehát Davidson támogatója elismeri, hogy Davidson tézise nem tud számot adni arról, hogy az automatikus cselekvések automatikus leírásuk alapján szándékosak, akkor elismerte, hogy Davidson tézise nem tud számot adni arról az intuíciónál, amellyel ez a tézis foglalkozik. Tehát azzal, hogy egy kezdetben döntetlennek tűnő javaslatot tesz, Davidson támogatója valójában a vereséget ismeri el.

Következtetés

Ebben a fejezetben amellet érveltem, hogy Davidson beszámolója a szándékos cselekvésről, amely szerint egy cselekvés csak akkor szándékos, ha azt egy elsődleges ok - amely egy pro attitűdből és egy meggyőződésből áll - racionalizálja, amely az oka, nem mindig működik az automatikus cselekvések esetében. Azért nem működik - érveltem -, mert nincs bizonyíték arra, hogy azt gondoljuk, hogy az ágens minden automatikus esetben rendelkezik a szükséges tudattalan hittel. Mivel a meggyőződésnek öntudatlan kell lennie, a bizonyíték nem származhat a fenomenológiából; de azt is megmutattam, hogy nem fogadhatjuk el bizonyítékként az ágens saját önmeghatározásait; és hogy még ha el is fogadnánk, nem minden önmeghatározás támasztja alá Davidson téziséét. És hogy még ha csak azokat az önmeghatározásokat fogadnánk is el, amelyek látszólag alátámasztják Davidson téziséét, akkor is azt találjuk, hogy valójában csak valami sokkal szélesebb körű dolgot támasztanak alá, mint Davidson tézise, mert az ágens önmeghatározásai nem támasztják alá Davidson téziséének két legjellegzetesebb állítását: azt, hogy az okok mentális állapotok, és azt, hogy a mentális állapotok cselekvést okoznak.

Azt is megmutattam, hogy van egy döntő érv a tudattalan mentális állapotok tulajdonítása ellen: az ilyen tulajdonítás csak következménye annak a cselekvésnek, amelyet a mentális állapotnak meg kell magyaráznia, és ezért az *explanans* nem függetleníthető az *explanandumtól*. Ennek Davidson számára zavaró következménye, hogy a tudattalan mentális állapotok nem tudnak különbséget tenni szándékos és nem szándékos cselekvések között, mert minden esetben következésképpen attribuálhatók.

A következő fejezetben megmutatom, hogy a szándékos cselekvés két legmeghatározóbb nem reduktív nézete a szakirodalomban, az Egyszerű nézet és Bratman Egyetlen jelenség nézete sem használható annak az intuíciónak a védelmére, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

4. fejezet: Bratman és az egyszerű nézet

Az előző fejezetben tárgyaltam a szándékos cselekvés legbefolyásosabb reduktív leírását: Davidsonét.¹ Ebben a fejezetben rátérek a szándékos cselekvés két legbefolyásosabb nem reduktív elméletére: az úgynevezett *Simple View* és Bratman *Single Phenomenon View-jára*. Megmutatom, hogy egyik nézet sem használható annak az intuíciónak a védelmére, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

1. Az egyszerű nézet

A Bratman (1987²) által megfogalmazott Simple View (SV) szerint,

E φ -s szándékosan csak akkor, ha E szándékosan φ .

Ahhoz, hogy szándékosan A-t akarjam, A-t kell szándékoznom; a cselekvés időpontjában a mentális állapotomnak olyannak kell lennie, hogy A azok között a dolgok között legyen, amelyeket szándékozem. Ezt nevezem én az *Egyszerű Nézetnek* (Bratman 1987, 112. o.).

Tehát, ha a kapcsoló automatikus átkapcsolása az én szándékos cselekedetem, akkor nekem szándékomban kellett volna átkapcsolnom a kapcsolót.³ Az SV intuitív, és ez biztosítja a

¹ Davidson megváltoztatta a szándékokkal kapcsolatos redukcionizmusra vonatkozó álláspontját: míg az *Actions, Reasons, and Causes* (1963) című művében a szándékokkal kapcsolatban redukcionista volt, addig 1978-ban, az *Intending* megjelenésekor Davidson már nem volt redukcionista. Mele és Moser (1994) a következő módon osztja fel a területet a szándékkal kapcsolatos redukcionista és nem redukcionista között (magukat a nem redukcionista közé sorolva). Redukcionista: Audi (1973), Beardsley (1978), Davis (1984). Nem redukcionista: Harman (1976), Searle (1983), Brand (1984), McCann (1986), Bratman (1987).

² Az SV megfogalmazása először Bratman 1984-es könyvében jelent meg, amelyből Bratman az 1987-es *Intention, Plans, and Practical Reason* című könyvének 8. fejezetét vezette le.

³ Az SV támogatói közé tartozik Searle (1983), Adams (1986), McCann (1986, 1991 és 1998), Garcia (1990) és Nadelhoffer (2006).

a szándékos cselekvés legegyszerűbb és leggazdaságosabb magyarázata: miért volt szándékos E φ -zése? Mert E szándékosan φ -zett.⁴

Másrészt, a nem szándékos cselekedetek szándékos jellegének tagadása az SV részéről mindig is a nézet ellen szóló megfontolásnak számított:

Alaposan félrevezető, hogy a "szándékos" szót a "szándék" szóval hozzákapsoljuk, mert egy cselekvés lehet szándékos anélkül, hogy bármilyen szándék lenne benne (Anscombe 1957, 1. §).

Az SV-vel szembeni szkepticizmust a következő típusú forgatókönyvek motiválják: tegyük fel, hogy bekapcsolom a rádiót azzal a szándékkal, hogy híreket hallgassak. Tudom, hogy a rádió bekapcsolásával biztosan felébresztem a lakótársamat, de nem áll szándékomban felébreszteni a lakótársamat - csak a híreket akarom hallgatni. Persze, a rádió felébreszti a lakótársamat. Nem tűnik helyesnek, ha azt mondom, hogy nem szándékosan ébresztettem fel a lakótársamat, mert nem állt szándékomban felébreszteni. Valójában szándékosan ébresztettem fel, noha nem állt szándékomban felébreszteni - ez tűnik a legmegfelelőbb módszernek a történet leírására.

⁴ Ami az SV intuitivitását illeti, Knobe (2003, 2005, hamarosan megjelenik) nemrégiben felmérte az emberek intuíciónál a szándék és a szándékos cselekvés közötti kapcsolatáról, és azt találta, hogy az emberek nagyobb valószínűséggel tulajdonítanak szándékosságot olyan nem szándékos tetteknek, amelyek nyilvánvalóan erkölcsileg elítélendők, mint olyanoknak, amelyek nem azok: "úgy tűnik, lényegesen szívesebben mondják, hogy egy mellékhatást szándékosan idéztek elő, ha azt a mellékhatást rossznak tartják, mint ha jónak" (Knobe 2003, 193. o.). Ez tehát azt látszik mutatni, hogy az emberek SV-vel kapcsolatos intuíciónál nagymértékben függenek erkölcsi intuíciónál. Általánosságban azonban az a tény, hogy az emberek egyáltalán hajlandók szándékosságot tulajdonítani a nem szándékos tetteknek, arra látszik utalni, hogy a laikusoknak nincs különösebb intuitív elkötelezettségük az SV iránt (lásd még Nadelhoffer 2006). Az úgynevezett "kísérleti filozófiáról" - az intuíciónál szóló felmérésekről, mint például Knobe, és az általam a Függelékben bemutatottak - bővebben lásd a <http://experimentalphilosophy.typepad.com> blogjukat: jó forrás a legújabb fejleményekről).

Bratman is úgy véli, hogy a szándékos cselekvésről alkotott nézetnek képesnek kell lennie arra, hogy számot adjon az olyan szándékosan nem szándékos következményekről, mint például a lakótársam felébresztése. Valóban, Bratman Single Phenomenon View-ja, amelyet a 2. szakaszban tárgyalok, képes teljesíteni ezt a pontot, az SV-től eltérően.

Úgy tűnik, hogy az automatikus akciók egy másik szempont az SV-vel szemben. Még az SV támogatói, mint például Searle (1983) is elismerik, hogy vannak olyan cselekvések, amelyek nem igénylik az ágens szándékát, mint például a "spontán" cselekvések - "cselekvések, amelyeket az ember... teljesen *spontán módon* hajt végre, anélkül, hogy tudatosan vagy öntudatlanul bármilyen előzetes szándékot formálna arra, hogy ezeket a dolgokat megtegye" (ibid, p. 84, kiemelés tőlem) - és a "járulékos" cselekvések - "még azokban az esetekben is, amikor van egy előzetes szándékom valamilyen cselekvésre, általában egy egész sor *járulékos* cselekvés lesz, amelyek nem szerepelnek az előzetes szándékban, de amelyeket ennek ellenére szándékosan hajtok végre" (ibid, kiemelés tőlem):

... tegyük fel, hogy egy székben ülök, és egy filozófiai problémán elmélkedem, majd hirtelen felállok, és elkezdek járkálni a szobában. Az, hogy felkelek és járkálok, egyértelműen szándékos cselekvés, de ahhoz, hogy megtegyem, nem kell, hogy a cselekvés előtt szándékot formáljak arra, hogy megtegyem... Tegyük fel, hogy van egy előzetes szándékom arra, hogy az irodámba vezessek, és tegyük fel, hogy miközben ezt az előzetes szándékot megvalósítom, a második sebességfokozatból a harmadikba kapcsolok. Most nem alakítottam ki előzetes szándékot arra, hogy a másodikból a harmadikba kapcsoljak. Amikor kialakult bennem a szándék, hogy az irodába megyek, akkor nem is gondoltam erre. A sebességváltás mégis szándékos volt (Searle 1983, 84-85. o.).

Az olvasó emlékezni fog arra, hogy az 1. fejezetben az automatikus cselekvések meghatározásakor ugyanolyan példákat használtam, mint Searle. Maga Bratman is valami nagyon hasonlót mond a spontán automatikus cselekvésekről:

Tegyük fel, hogy váratlanul felém dobsz egy labdát, én pedig spontán felnyúlok és elkapom. Egyrészt úgy tűnhet, hogy szándékosan kapom el; végül is a viselkedésem az én irányításom alatt áll, és nem pusztán reflexszerű viselkedés, mint amikor a szembejövő labdára pislogok. Másrészt úgy tűnhet, hogy - tekintve, hogy a cselekvésem mennyire automatikus és reflektálatlan - talán nincs is olyan jelen idejű szándékom, amelyet a labda elkapásával végrehajtok (Bratman 1987, 126. o.).

Mind Searle, mind Bratman azt sugallja, hogy a szándékról és a szándékról való beszéd félremagyarázza a szóban forgó tevékenységek automatikus jellegét; de különböző megoldásokkal állnak elő. Searle végül az SV egy másik változatát kínálja fel: különbséget tesz az *előzetes szándékok* és a *cselekvés közbeni szándékok* között, és azt állítja, hogy a spontán és járulékos cselekvések nem igényelnek előzetes szándékokat. Minden szándékos cselekvés azonban, beleértve a spontán és a járulékos cselekvéseket is, cselekvés közbeni szándékot igényel.⁵ Bratman a Single Phenomenon View-t (SPV) kínálja, amelyet a 2. szakaszban mutatok be.

A fenti aggodalmak ellenére, ha az SV-t az automatikus cselekvésekre alkalmazzuk, akkor Davidsonhoz hasonlóan azt kellene feltételeznünk, hogy a kapcsoló felkapcsolásának szándéka, amikor valaki automatikusan felkapcsolja a kapcsolót, egy tudattalan szándék. Ahogyan a 3. fejezetben tárgyaltuk, ha az ágens tudatában lenne a kapcsoló felkapcsolására irányuló szándékának, akkor a "kapcsoló felkapcsolása" leírás alatt tudatában lenne a cselekvésének, és ezért a cselekvése, tekintettel az automatikus cselekvésre vonatkozó figyelem és tudatosság hiányának feltételére, nem lehet automatikus az adott leírás szerint. Feltételezhetően tehát a 3. fejezetben a tudattalan mentális események tulajdonítása ellen felhozott érveim

⁵ Ebben a dolgozatban nem tárgyalom Searle-t hosszasan, mert, mint említettem, Searle (1983) nézetét az Egyszerű Nézet egyik változatának tekintem. Van azonban Searle nézetének egy olyan sajátossága, amely említést érdemel: Searle szerint minden szándékos cselekvéshez, mint mondtuk, szükség van egy cselekvésbeli szándékra. De Searle "cselekvésben lévő szándékai" nem okoznak cselekvést, ahogyan az olyan szerzőknél, mint például Bratman, a szándékok. A "cselekvésben lévő szándékok" inkább a cselekvés részei: a mozgással együtt alkotják a cselekvést. Tehát bár Searle (1983, 3. fejezet) szerint joggal mondhatjuk, hogy a cselekvésben lévő szándék mozgást okoz, nem arról van szó, hogy a cselekvésben lévő szándék cselekvést okoz.

az SV tudattalan szándékaira is vonatkozna. Itt azonban nincs szükségem ezekre az érvekre, mert elfogadom Bratman érvét az SV ellen, amelynek tárgyalására most rátérek.

1.1 Az egyszerű nézet cáfolata

Bratman szerint "az egyszerű nézet hamis" (ibid, 115. o.). Cáfolata a híres videojátékos ellenpéldán alapul.⁶ Bratman feltételezi, hogy egy játékos egyszerre játszik egyforma iker-videojátékokkal. A játék célja, hogy eltaláljon egy céltáblát bármelyik videojátékon. A két videojáték úgy van összekötve, hogy ha valamelyikben eltaláljuk a célt, mindkét videojáték befejeződik. Emellett úgy vannak kialakítva, hogy lehetetlen egyszerre mindkét videojátékban célpontot eltalálni: "Ha eltalálok az egyik célpontot, mindkét játéknak vége. Ha mindkét célpontot egyszerre akarom eltalálni, a gépek egyszerűen leállnak, és egyik célpontot sem találok el... Tudom, hogy bár mindkét célpontot eltalálhatom, de mindkét célpontot nem tudom eltalálni" (Bratman 1987, 114. o.).

Bratman feltételezi, hogy mivel a játékos úgy fog nyerni, ha bármelyik videojátékon eltalál egy célpontot, és mivel a játékos képességei adottak, a játék megnyerésének leghatékonyabb módja az, ha mindkét videojátékon egyszerre próbál meg eltalálni egy célpontot; ezért a játékos úgy dönt, hogy ezt teszi. Az egyik videojátékon való célba találás megnövekedett lehetősége, amely abból adódik, hogy racionálisan mindkettővel próbálkozik, felülmúlja a játék leállításának kockázatát. Tegyük fel, hogy a játékos eltalálja a célpontot az 1-es videojátékban.

Úgy tűnik, hogy ismét szándékosan találtam el az 1-es célpontot.
Tehát az Egyszerű nézetben az 1-es célt kell eltalálnom. Tekintettel az
eset szimmetriájára,

⁶ Az ellenpélda egy változata, ezúttal videojátékok helyett ajtókkal, szintén Ginet 1990-ben jelenik meg.

A 2. célt is el kell érnem. De mivel tudom, hogy nem találhatom el mindkét célt, ez a két szándék nem erősen konzisztens. Ezek megléte az irracionalitás egy kritizálható formájába vonna be. Mégis egyértelműnek tűnik, hogy nem kell az irracionalitás ilyen formáját követnem: az a stratégia, hogy minden játékban teszek egy próbát, tökéletesen ésszerűnek tűnik. Ha nem vagyok bűnös ilyen irracionalításban, akkor nincs meg mindkét szándékom. Mivel az 1. célpont eltalálására irányuló releváns szándékom ugyanaz, mint a 2. célpont eltalálására irányuló szándékom, egyik szándékom sincs meg. Az Egyszerű nézet tehát hamis (Bratman 1987, 14-15. o.).

Az ötlet az, hogy a játékos szándékosan találja el a célpont1-et (t_1), de a játékos nem szándékozott eltalálni t_1 -et. Mert a két eset közötti szimmetriát tekintve, ha a játékos szándékosan eltalálta volna a t_1 -et, akkor a t_2 -t is szándékosan eltalálta volna. De ha a játékosnak szándékában állt volna eltalálni t_1 -et és t_2 -t is, akkor a szándéka ellentmondásos lett volna, mivel a játékos tudja (és ezért hiszi), hogy nem találhatja el mindkét célpontot. Ez utóbbi pont a szándéokra vonatkozó úgynevezett racionális korlátozásokon (vagy hiedelemkövetelményeken) alapul.

Bratman szándékra vonatkozó racionális korlátai szerint egy ágens csak akkor szándékozhat arra, hogy φ -et tegyen, ha nem hiszi, hogy nem fog φ -et tenni. Ez a különbség a szándékok és a vágyak között. Míg teljesen racionális a φ kívánsága akkor is, ha az ember azt hiszi, hogy nem fog φ -elni, addig Bratman szerint irracionális a φ szándék, ha az ember azt hiszi, hogy nem fog φ -elni. Például irracionális Ezio számára az a szándék, hogy játszani akar a világbajnokságon, ha Ezio úgy gondolja - és tehetségtelensége miatt úgy is kell gondolnia -, hogy nem fog játszani a világbajnokságon. Másrészt viszont tökéletesen racionális, ha Ezio azt kívánja, hogy játsszon a világbajnokságon, még akkor is, ha Ezio azt hiszi, hogy nem fog játszani a világbajnokságon. Bratman szerint ugyanis, ha egy ügynök úgy véli, hogy nem fog φ , akkor az ő

a φ -hez való viszonyulás a legjobb esetben is csak vágy lehet; mert az irracionális szándékok csak vágyak.⁷

Ha tehát a játékos mindkét célpontot el akarná találni, akkor a szándék-hit ellentmondás miatt irracionalitásban lenne bűnös, mivel tudja (és ezért hiszi), hogy nem találhatja el mindkét célpontot. De a játékos nem vétkezik ilyen irracionalitásban, tehát a játékos nem szándékozik eltalálni mindkét célt⁸; amiből a szimmetria miatt az következik, hogy a játékos nem szándékozik eltalálni t1-et; tehát a játékos szándékosan eltalálja t1-et anélkül, hogy szándékában állna eltalálni t1-et; tehát az SV hamis.⁹

Azt lehet kifogásolni, hogy Bratman ellenpéldája valóban megmutathatja, hogy az SV - a szándékosság szükséges feltételeként értelmezve - hamis; de ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az SV nem használható arra az érvre, hogy az automatikus cselekvések szándékosak. Valójában, ha az SV-vel szembeni összes Bratman-típusú ellenpélda (és valójában minden más lehetséges ellenpélda), amelyet ki lehetne dolgozni, nem automatikus cselekvés esetei lennének, akkor még mindig lehet, hogy az SV minden automatikus cselekvés esetében működne.

⁷ A szakirodalomban közismerten létezik a racionális kényszerek egy erősebb változata (amelyet Grice (1971) és Harman (1976, 1986) védelmez), és amely ellen Bratman érvel (Bratman 1987, 38. o.). Ezen erősebb korlátozások szerint egy ágens csak akkor szándékozhat φ -et tenni, ha hisz abban, hogy φ -et fog tenni. De nem kell aggódnunk ezen erősebb korlátozások miatt, mert Bratman érvelésének csak a gyengébb korlátozásokra van szüksége.

⁸ Ez a pont a racionalitásra való hivatkozás nélkül is megfogalmazható: a játékosnak, a meggyőződése alapján, nem állhat szándékában mindkét célpontot eltalálni; csak kívánhatja, hogy mindkét célpontot eltalálja. Tehát a játékosnak nem áll szándékában mindkét célpontot eltalálni.

⁹ Peter Milne rámutatott a különbségre aközött az állítás között, hogy a játékos "mindkét célt eltalálni" szándéka nem áll összhangban a játékos azon meggyőződésével, hogy nem tudja eltalálni mindkét célt, és aközött az állítás között, hogy a játékos t1-re vonatkozó szándéka és a játékos t1-re vonatkozó szándéka nem áll összhangban a játékos azon meggyőződésével, hogy nem tudja eltalálni mindkét célt. Az utóbbi állítás hamis. Ami viszont igaz, az az, hogy a játékosnak a t1 eltalálására irányuló szándéka, tekintettel a játékos azon meggyőződésére, hogy nem találhatja el mindkét célt, ellentmondásban van a játékosnak a t2 eltalálására irányuló szándékával. Tehát Bratman érve még mindig érvényes.

De nincs okunk feltételezni, hogy az SV elleni ellenpéldák a nem automatikus cselekvések használatától függenek. Sőt, még ha a Bratman által használt forgatókönyv nem automatikus cselekvés is lenne, nem úgy tűnik, hogy a forgatókönyv csak azért működne az SV ellen, mert a cselekvés nem automatikus. Ennek bemutatásához elegendő feltételezni, hogy a "t1 megütése" automatikus cselekvés; és semmi sem akadályoz meg minket abban, hogy ezt feltételezzük. Lehet, hogy a játékos annyira ügyes, vagy annyira koncentrált, hogy nem figyel, vagy nem kell figyelnie arra, hogy melyik célpontra lő: és ezért úgy találja el a t1-et, hogy nem veszi észre, hogy eltalálta a t1-et. A forgatókönyv jellege ezt elég valószínűvé teszi, mivel a játékos egyszerre lő mindkét célpontra.

Tehát nincs okunk azt gondolni, hogy Bratman ellenpéldája csak a nem automatikus esetekben működik.

1.2 A Simple View megmentése

Ebben a részben öt ellenvetést vitatok meg Bratman SV elleni érvelésével szemben, és megmutatom, hogy egyik sem működik:

1. a szándék racionális korlátozásának feladása
2. túlfoglalás
3. feltételes szándékok
4. a cselekvés újra leírása
5. időspecifikus szándékok

1.2.1 Racionális korlátozások

A Bratman ellenpéldájával szembeni első ellenvetés egyszerűen abban áll, hogy le kell mondani a szándékra vonatkozó racionális korlátozásokról. Ugyanis, mint láttuk, Bratman érve a racionális korlátozásoknak arra a sajátos változatára támaszkodik, amely szerint E csak akkor szándékozhat A-ra, ha E nem hiszi, hogy nem A-t fogja. McCann (1986, 1991) például úgy véli, hogy "sajnos minden [racionális korlátozás] hamis" (1991, 205. o.). Tehát nemcsak Bratman gyenge kényszerei hamisak, hanem Grice erős kényszerei is.

Számos példa van arra, hogy az ágensek számára racionális olyan célok elérésére törekedni, amelyekről úgy gondolják, hogy nem fogják elérni, és néhány példa kölcsönösen összeegyeztethetetlen célokat tartalmaz. Ráadásul... amikor váratlanul sikerrel járnak az ilyen kísérletek, a keresett célokat *szándékosan* érik el" (ibid, 205. o.).¹⁰

Ezt a megközelítést nagyon valószínűtlennek tartom, mert a végén azt kell állítanunk, ahogy McCann teszi fentebb, hogy a szerencsének köszönhető eredmények az ágens szándékos eredményei lesznek. Tehát, hogy szándékosan lyukasztottam be egyet, csak azért, mert megpróbáltam, még akkor is, ha a vége előtt elismertem volna, hogy azt hittem, hogy nem fogok hole-in-one-t ütni (elég határozottan fogalmaztam volna: "Ne butáskodj: innen gyakorlatilag lehetetlen hole-in-one-t ütni"). Vagy hogy szándékosan nyertem a lottón, csak azért, mert megpróbáltam megnyerni a lottót azzal, hogy vettem egy szelvényt. Úgy gondolom, hogy azt állítani, hogy ezek a teljesítmények szándékosak, szembemegy az intuícióval.

De itt nem fogok McCann ellenvetésével foglalkozni, mert McCann saját bevallása szerint a racionális korlátozásokról való lemondás azt jelenti, hogy lemondunk arról, ami a racionális korlátozásokról szól.

¹⁰ Adams (1986) Bratman ellenpéldáját is ezen az alapon kifogásolja.

a vágyakra visszavezethetetlen szándékok: "az ilyen korlátozások részben antiredukcionista implikációik miatt érdekesek, mivel más motivációs állapotok, különösen a vágyak állapotai, nincsenek hasonlóan megterhelve" (ibid, 204. o.). De akkor a szándékos cselekvésről szóló beszámolója reduktív lesz, mint Davidsoné; és a 3. fejezetben már érveltem az ilyen beszámolók ellen. Ezért szívesen elfogadom, hogy Bratman ellenpéldája csak a szándékos cselekvés nem reduktív elszámolásaira vonatkozik, amelyek legalább gyenge korlátokat fogadnak el a szándékokra vonatkozóan.

1.2.2 Tűlfoglalás

Sverdlik (1996) szerint néha racionális az inkonzisztens szándékok fenntartása (például két vagy több olyan szándék, amelyek nem állnak összhangban egymással, vagy egy olyan szándék, amely nem áll összhangban a meggyőződéseinkkel). Ezt a tűlfoglalás példáján keresztül mutatja be.

Egy légitársaság racionálisan tűlfoglalhat egy járatot, tudván, hogy néhány utas nem fog megjelenni... Egy racionális ágens, akinek ilyen helyzetben vannak bizonyos vágyai, amelyeket teljesíteni szeretne, racionálisan kialakíthat olyan szándékokat, amelyekről úgy véli, hogy nem fognak és nem is tudnak mind teljesülni. Ennek ellenére racionális, mivel az, hogy ilyen szándékai vannak, a legjobb stratégiája lehet arra, hogy elérje, amit akar. Ezt a stratégiát túlkönyvelési stratégiának fogom nevezni (ibid., 517-518. o.).

Tegyük fel, hogy egy légitársaság 125 jegy eladásával tűlfoglal egy 120 férőhelyes repülőgépet. Tekintettel az általában megjelenő utasok számára vonatkozó statisztikáikra, feltételezhetjük, hogy a légitársaság számára ez a legracionálisabb módja annak, hogy elérje a repülőgép megtöltésére irányuló célját. Ebben a forgatókönyvben a légitársaság Sverdlik szerint nem tekinthető irracionálisnak annak ellenére, hogy egymással összeegyeztethetetlen szándékokkal rendelkezik, nevezetesen azzal a szándékkal, hogy minden egyes utast felszállít, annak ellenére, hogy tudja, hogy csak 120 utas szállítható fel.

Mielőtt megmutatnám, hogy szerintem mi a baj Sverdlik kifogásával, meg kell jegyeznem, hogy Bratman érvelésének eredeti indoklásában előrevetítette a Sverdlik által megfogalmazott kifogást; bár anélkül, hogy kifejezetten a Sverdlik által felhozott túlkönyvelés esetével foglalkozott volna. Bratman egy olyan lehetséges ellenvetésre válaszol, amely szerint a szóban forgó eset felülírná az inkonzisztencia elleni általános racionális vélelmet, mivel az ágensnek erős pragmatikus okai lehetnek arra, hogy minden egyes célpontot el akarjon találni, mivel ez a legjobb módja annak, hogy elérje a játék megnyerésére irányuló célját: "A válaszom az, hogy elutasítom azt az állítást, miszerint minden egyes célt el kell szándékoznom találni, hogy a jutalomra a legjobban törekedjek. Amit tennem kell, az az, hogy megpróbálok eltalálni minden egyes célt. Talán szándékoznom kell valamit - például, hogy minden egyes célpontra lőjek. De úgy tűnik, hogy a jutalmat anélkül tudom a legjobban követni, hogy egyenesen szándékomban állna eltalálni minden egyes célt, és így az erős következetesség kudarca nélkül" (Bratman 1987, 117. o.).

Úgy gondolom, hogy Sverdlik hibája az, hogy azt feltételezi, hogy a túlfoglalás forgatókönyve esetén a légitársaság minden egyes utast fel akar szállítani. Csak az igaz, hogy a légitársaságnak nem áll szándékában egyetlen utas beszállását sem megtagadni. Nem is kell ezt szándékoznia, mert a statisztikái szerint néhány utas nem fog megjelenni, és ezért mindenkit, aki megjelenik, felszállítanak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a légitársaságnak szándékában áll minden egyes utas felszállása, akinek jegyet adott el. Csak 120 utas felszállását tervezi; tehát van öt olyan utas, akit nem szándékozik felszállítani. Ezt az ötöt nem lehet és nem is kell előre azonosítani. De ez az az öt, amelyik statisztikailag nem fog megjelenni. Tehát a túlfoglalás esetén a légitársaság nem

valójában ellentmondásos szándékkal rendelkezik, mivel nem áll szándékában minden egyes utas felszállása, akinek jegyet adott el.

Másik módja annak, hogy bemutassam az álláspontomat, hogy hiba lenne a légitársaság szándékát úgy leírni, mint a $p_1, p_2 \dots p_{125}$ felszállási szándék hosszú konjunkcióját. Nincs olyan konkrétan senki, akit a légitársaság nem szándékozik beszállítani, de ez nem jelenti azt, hogy a légitársaságnak szándékában áll minden egyes utas beszállása. Sőt, a légitársaság szándékát egy hosszú, kizárólagos diszjunkcióként kell leírni, amely 120 utas minden lehetséges kombinációjából áll.

Sőt, ennek az a következménye, hogy Szverdlik valójában egy másik ellenpéldát is szolgáltatott az SV ellen: tegyük fel, hogy a légitársaság szándékosan száll fel P utasra. Ha a légitársaság szándéka csak egy hosszú, kizárólagos diszjunkcióval írható le, amely 120 utas minden lehetséges kombinációjából áll, akkor nem tulajdoníthatjuk a légitársaságnak a P felszállásának szándékát, mert a hosszú diszjunkció nem jelenti azt, hogy a légitársaságnak szándékában áll P felszállása, mivel a diszjunkció akkor is igaz lesz, ha a légitársaságnak nem áll szándékában P felszállása.

Szverdlik ellenvetése tehát nem mentheti meg az SV-t azzal az érveléssel, hogy néha racionális az ellentmondásos szándékok fenntartása, mert Szverdlik nem ad olyan forgatókönyvet, amelyben az ágens (a légitársaság) ellentmondásos szándékokat tart fenn.

1.2.3 Feltételes és diszjunktív szándékok

A harmadik ellenvetés abban áll, hogy az ágens szándékait úgy kell újra leírni, hogy azok ne legyenek ellentmondásosak. Garcia (1990) azt javasolta, hogy az ágens szándékait úgy írjuk le, hogy feltételes szándékkal eltalálja a t1-et, ha kihagyja a t2-t, és feltételes szándékkal eltalálja a t2-t, ha kihagyja a t1-et.

Bratmannak igaza van abban, hogy a játékosnak racionálisan nem lehet egyszerre egy *egyszerű* (feltétlen) szándéka arra, hogy eltalálja az 1-es célt, és egy másik *egyszerű* szándéka arra, hogy eltalálja a 2-es célt... Azonban annak tagadása, hogy ilyen egyszerű szándékai vannak, nem követeli meg tőlünk, hogy tagadjuk, hogy van egy *feltételes* szándéka arra, hogy eltalálja az 1-es célt, ha elvéti a 2-es célt, valamint egy hasonló *feltételes* szándéka arra, hogy eltalálja a 2-es célt, ha elvéti az 1-es célt (ibid, 204. o.).

Bratman azonban nagyon világosan hangsúlyozza, hogy az ügynök egyszerre játszik mindkét játékban: nem arról van szó, hogy a játékos megpróbál eltalálni egy célpontot, majd ha ez nem sikerül, akkor megpróbálja eltalálni a másikat. A játékos választhatta volna ezt a stratégiát is, de Bratman, mint már láttuk, nagyon határozottan azt mondja, hogy a játékos úgy dönt, hogy egyszerre mindkét célpontot megpróbálja megcélozni. Az ágens szándékait tehát legjobb esetben is úgy lehet leírni, hogy a célpont t1-et akarja eltalálni, de t2-t nem, és a célpont t2-t akarja eltalálni, de t1-et nem. De a $\{[A \ \& \ (\neg B)] \ \& \ [B \ \& \ (\neg A)]\}$ konjunkció mindig hamis.

Egy alternatív kifogás, hasonlóan, az lenne, ha az ágens szándékait kizárólagos diszjunktíóként írnánk át: a játékosnak az a szándéka, hogy "eltalálja t1 vagy t2", de nem "t1 és t2": $[(A \vee B) \ \& \ \neg (A \ \& \ B)]$. Nem irracionális, ha a játékosnak az a szándéka, hogy valamelyik célt eltalálja, de nem mindkettőt; valójában a játékos éppen erre törekszik. De a $[(t1 \vee t2) \ \& \ \neg (t1 \ \& \ t2)]$ diszjunktív szándék nem redukálható az egyetlen olyan szándékra, amely megmentheti az SV-t, t1-re, mert a diszjunktív szándék $(t1 \vee t2)$ igaz.

még akkor is, ha t_1 hamis. És ezért a diszjunktív szándék igazsága nem garantálja az SV által megkövetelt szándék, t_1 igazságát. Tehát ha azt mondjuk, hogy a játékosnak volt szándéka (t_1 v t_2), az valójában nem jelenti azt, hogy szándékában állt eltalálni t_1 -et, amit az SV megkövetel (ugyanezen okokból, ahogy az 1.2.2 alfejezetben láttuk, Szverdlik túlkönyvelése végül egy újabb ellenpéldát jelent az SV-vel szemben).

1.2.4 A cselekvés átírása

A negyedik ellenvetés a cselekmény újrafogalmazásából áll. Mondhatnánk, hogy nincs szükség a játékos cselekedeteinek olyan finom leírására, mint "eltalálja t_1 -et"; és hogy például "eltalálja az egyik célpontot" elég jó leírása a játékos viselkedésének. Tehát ha az SV képes a játékos viselkedésének *ilyen* leírását figyelembe venni, akkor az SV biztonságos.

Az SV, ahogy az imént láttuk, képes a játékos viselkedésének ezt az alternatív leírását megmagyarázni: az a szándék, hogy az egyik célt eltalálja, de nem mindkettőt (a diszjunktív szándék (t_1 v t_2)), összhangban van a játékos hiedelmeivel. Tehát az SV védője valójában azt mondhatja, hogy a játékos szándékosan üti meg az egyik célpontot, azzal a szándékkal, hogy az egyik célpontot eltalálja.

A probléma ezzel az ellenvetéssel az, hogy bármit is mond, a t_1 eltalálása még mindig szándékos. És, ismétlem, bármit is mond, az ágensnek nem áll szándékában t_1 -et eltalálni. Tehát ismét, a t_1 eltalálása szándékos, még akkor is, ha az ágensnek nem áll szándékában eltalálni t_1 -et, hanem csak az egyik célpontot akarja eltalálni. Tehát ez az ellenvetés valójában nem támadja meg Bratman ellenpéldáját a

az SV. Ez az ellenvetés csak arra irányul, hogy megmutassa, hogy más leírások mellett az SV még mindig működhet. De senki sem azt állította, hogy az SV soha nem működik; csak azt, hogy hamis, amíg azt állítja, hogy az A-ra irányuló szándék szükséges feltétele annak, hogy az A szándékos legyen, mert legalább egy olyan eset van, Bratman videojátéka, amelyen az A szándékos annak ellenére, hogy az ágens nem szándékozik A-ra.

Tehát ennek az ellenvetésnek az lenne a lényege, hogy tagadja, hogy a játékos szándékosan üti meg a t1-et. Így ez az ellenvetés ahelyett, hogy Bratman ellenpéldáját támadná, inkább azt az intuíciót tagadná, amelyen az ellenpélda alapul, nevezetesen, hogy a t1 megütése az ágens szándékos cselekedete. Ekkor fel lehetne vetni, hogy a játékos csak annyit tesz szándékosan, hogy "eltalálja az egyik célpontot", míg a játékos nem szándékosan találja el t1-et.¹¹

Bratman foglalkozik ezzel az ellenvetéssel az SV elleni ellenpéldájának eredeti kifejtésében (1987, 117-118. o.). Bratman négy okot ad meg arra, hogy miért nem hihető annak tagadása, hogy a játékos szándékosan üti meg a t1-et:

Először is, szeretném elérni az 1-es célt, és így próbálom ezt megtenni. Másodszor, az 1. célpont eltalálására tett kísérletemet kifejezetten az adott célpontról alkotott képem irányítja, és nem a többi célpontról alkotott képem. A viselkedésem releváns módosításai kifejezetten az adott célpontról alkotott képemtől függenek. Harmadszor, ténylegesen eltalálok az 1. célt, úgy, ahogyan megpróbáltam, és úgy, ahogyan az a vonatkozó képességeimtől függ. Negyedszer, az én érzékelésem az, hogy eltaláltam az 1. célpontot, és nem pusztán az én

¹¹ Gorr és Horgan (1980, 259. o.) azt mondják, hogy intuíciójuk az olyan esetekkel kapcsolatban, mint például a vezetésben részt vevő teljesítmények, az, hogy ezek a teljesítmények nem szándékosak a specifikus leírások, mondjuk a "fékezés" (Bratman esetében "az 1. célpont eltalálása"), míg a tágabb leírások, mondjuk a "vezetés" (Bratman esetében "az egyik célpont eltalálása") alapján szándékosak. Gorr és Horgan valójában nem érvelnek mellette, és még azt is elismerik, hogy "elismerjük, hogy ebben az esetben... az intuíciók eltérhetnek a szándékosságot illetően. Sőt, a saját intuícióink sem teljesen szilárdak egyik vagy másik irányban" (ibid, 259. o.).

érzékelés, hogy eltaláltam egy célpontot, ami véget vet a célba találási kísérletemnek (ibid., 118. o.).

Itt Bratman valójában többet tett, mint amennyire a kérdéses kifogás elutasításához szüksége lett volna. Nemcsak azt mutatta meg, hogy a fenti megfontolások alapján valószínűtlen tagadni, hogy a játékos szándékosan találja el az 1-es célpontot, hanem azt is, hogy nem elég csak azt mondani, hogy a játékos szándékosan találja el az egyik célpontot, mert ez nem veszi figyelembe a fent leírt forgatókönyv döntő jellemzőit.

Stout (2005, pp. 104-105) azzal tagadta, hogy a játékos szándékosan üti meg a t1-et, hogy tagadja, hogy a játékos megpróbálja megütni a t1-et - ami, mint az imént láttuk, egyike annak a négy oknak, amit Bratman felhozott annak tagadása ellen, hogy a játékos szándékosan üti meg a t1-et.

[A játékos] nem próbálhatta meg eltalálni a bal oldali célt (vagy a jobb oldali célt, ha már itt tartunk)... Ha tényleg megpróbálta volna eltalálni, akkor nem ment volna egyszerre a jobb oldali célpontra. Amikor sikerült eltalálnia a bal oldali célt, nem maradt meg a kudarc érzése, hogy nem találta el a jobb oldali célt. Ez azért van, mert nem próbálta eltalálni a jobb célt (vagy a balt, ami azt illeti). Amire törekedett, az az volt, hogy eltalálja az egyik célt. És a módszere nem az volt, hogy ezt úgy érte el, hogy megpróbálta mindkettőt eltalálni. A módszere az volt, hogy megpróbálta eltalálni a bal oldali célt, hacsak nem a jobb oldali célt találta el először, és megpróbálta eltalálni a jobb oldali célt, hacsak nem a bal oldali célt találta el először (Stout 2005, 104. o.).

De ha "megpróbálsz eltalálni a bal oldali célt, hacsak nem a jobb oldali célt találtad el először" és "megpróbálsz eltalálni a jobb oldali célt, hacsak nem a bal oldali célt találtad el először", akkor legalább addig, amíg bármelyik célt eltalálsz - és ezért Bratman forgatókönyve szerint a játék végéig - mindkét célt megpróbálsz eltalálni. Ez azért van így, mert amíg bármelyik célpontot nem találják el, addig a bal oldali célpontot próbálsz eltalálni, mert a jobb oldali célpontot még nem találták el. És amíg egyik célpontot sem találod el, addig a jobb oldali célpontot is megpróbálsz

eltalálni, mert a bal oldali célpontot nem találtad el.

1.2.5 Időspecifikus szándékok

Az utolsó ellenvetést Adams (1986) fogalmazza meg. Azt javasolja, hogy tegyünk különbséget a játékos azon szándéka között, hogy "egyszerre akarja eltalálni t1 és t2-t", és a játékos azon szándéka között, hogy "egyszerre akarja eltalálni t1 és t2-t" (ahol az "egyszerre" fontos módon a szándék tartalmának része). Adams szerint csak az utóbbi nem következetes. Az előbbi, ha az ágens szándékának tartalmát úgy határozzuk meg, hogy "azt tervezi, hogy az egyes célpontokat kissé eltérő időpontokban találja el" (Adams 1986, 292. o.), konzisztens. Tehát az ágensnek állítólag olyan szándékot kellene tulajdonítanunk, hogy az 1. célpontot 1. időpontban találja el, és olyan szándékot, hogy a 2. célpontot 2. időpontban találja el. És mivel a célpont1 célpont1 időpontban történő eltalálásának szándéka feltételezhetően magában foglalja a célpont1 célpont1 eltalálásának szándékát, ha a két új szándék konzisztens, akkor az ágens szándékosan eltalálja a célpont1 célpontot a célpont1 eltalálásának szándékával.

A probléma az, hogy az ügynöknek csak egy célpontot kell eltalálnia; és ezt ő is tudja. Valójában, mint láttuk, az ágens szándékának leírására jó módszer, ha azt mondjuk, hogy valamelyik célpontot el akarja találni, de nem mindkettőt, vagy hogy az egyik célpontot el akarja találni (lásd Bratman 1987, 117. o.). Tehát az a szándék, hogy mindkettőt eltalálja, bármilyen időpontban, még mindig nem összeegyeztethető az ágens hiedelmeivel. Adamsnek talán igaza van abban, hogy az a szándék, hogy mindkét célpontot különböző időpontban találja el, nem összeegyeztethetetlen az ágens azon meggyőződésével, hogy - ahogy Bratman mondja (114. o.) - ha a két célpontot egyszerre akarja eltalálni, a játék leáll. De ez még mindig ellentmondásos az ágens azon meggyőződésével, hogy nem tudja eltalálni mindkét célpontot.

Összefoglalva, miután értékeltük és elutasítottuk a Bratman által az SV ellen felhozott öt ellenvetést, Bratmannal együtt arra a következtetésre juthatunk, hogy az SV hamis. Tehát nem használható fel annak az intuíciónak a védelmére, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

2. Bratman egyetlen jelenségre vonatkozó nézete

A nézet, amelyet Bratman az SV helyett javasol, az ő Single Phenomenon View (SPV), amely szerint "a szándékos cselekvésben van valami, amit szándékosan teszek; de ez nem feltétlenül az, amit szándékosan teszek" (Bratman 1987, 119. o.).¹² Az SPV osztozik az SV-vel abban az elképzelésben, hogy a szándék a szándékos cselekvés szükséges eleme. De az SPV szerint E ϕ -je akkor is lehet szándékos, ha E-nek nem állt szándékában ϕ -et tenni, amennyiben E-nek volt valamilyen szándéka ψ , és E ϕ -je E ψ -je szándékának *motivációs* potenciáljában állt.

Ezután az SPV-t a következőképpen formalizálhatjuk:

E csak akkor ϕ -zik szándékosan, ha E szándékában áll a ψ , és a ψ motivációs potenciáljában benne van a ϕ -zés.

Ahhoz, hogy a ϕ -ing benne legyen E ψ szándékának motivációs potenciáljában, E-nek nem kell ténylegesen szándékában állnia a ϕ -et. E szándékosan is lehet ϕ , csak a ψ szándékával, amennyiben a ϕ -ing benne van a ψ motivációs potenciáljában.

¹² Mind az Egyszerű nézet, mind Bratman Egyetlen jelenség nézete az "Egyetlen jelenség nézet" változata, amely olyan nézetekre utal, amelyek csak egyetlen jelenségre, a szándéokra apellálnak (szemben az olyan nézetekkel, mint például Davidsoné, amelyek mind a hiedelmekre, mind a pro attitűdökre apellálnak). A rövidség kedvéért itt az Egyetlen jelenség nézet Bratman-féle változatára Bratman Egyetlen jelenség nézete, vagy csak SPV néven fogok hivatkozni.

A benne van a B-re irányuló szándékom motivációs potenciáljában, a vágyaim és meggyőződéseim figyelembevételével, csak abban az esetben, ha a B-re irányuló szándékom végrehajtása során szándékosan A-ra irányulhatok. Ha valóban A-ra szándékozom, akkor A benne lesz a szándékom motivációs potenciáljában. De nem kell feltételeznünk, hogy ha A benne van egy szándékom motivációs potenciáljában, akkor A-ra szándékozom (Bratman 1987, 119-120. o.).

Tehát minden, amit szándékosan teszek, valamilyen szándékom motivációs potenciáljában rejlik. De a szándékaim motivációs potenciáljában olyan cselekvések is vannak, amelyeket valójában nem szándékozom. Valamilyen ϕ cselekvés benne van a ψ szándékom motivációs potenciáljában, mondja Bratman, csak abban az esetben, ha lehetséges, hogy szándékosan ϕ -et "a ψ szándékom végrehajtása során" (120. o.) szándékozom.¹³

Az SV és az SPV közötti különbség kétféle okból is döntő lehet az automatikus cselekvések szempontjából. Először is, mert még ha el is fogadnánk, hogy a 3. fejezetben szereplő érveim a szándékokra is vonatkoznak, az SPV-t még mindig nem támadnák meg ezek az érvek; csak az SV-t támadnák meg.

A 3. fejezetben az volt az érvem, hogy az, hogy automatikusan felkapcsolom a kapcsolót, csak akkor szándékos, ha, mondjuk, a lámpa felkapcsolásával kapcsolatban pro attitűddel rendelkezem, és tudattalanul hiszek abban, hogy a kapcsoló felkapcsolása felkapcsolja a lámpát. De - érveltem - nem mindig van okunk arra, hogy a vonatkozó tudattalan mentális állapotokat az ágensnek tulajdonítsuk. Hasonlóképpen, az SV-nél a kapcsoló automatikus felkapcsolása csak akkor szándékos, ha volt egy tudattalan szándékom a kapcsoló felkapcsolására. Tehát itt egy

¹³ Mele&Moser (1994) azt hiszem, a Bratman-féle SPV egy változatát javasolja. Ők az egyén ϕ -ozását tartalmazó tervekről beszélnek: "Egy személy, S, csak akkor hajt végre szándékosan egy cselekvést, A-t, egy t időpontban, ha t időpontban S-nek van egy cselekvési terve, P, amely magában foglalja, vagy legalábbis alkalmasan irányíthatja A-ját" (Mele&Moser 1994, 229. o.). Ha valakinek a ϕ -inget

anélkül kell a tervébe foglalnia, hogy az SV-re apellálna (amit nem akarnak megtenni), akkor úgy tűnik, hogy valami olyasmire kell apellálnia, mint Bratman motivációs potenciálja: a φ -ing ekkor az ágens tervének része lenne anélkül, hogy az ágensnek ténylegesen szándékában állna a φ -ing.

a 3. fejezettel szimmetrikusan azt állíthatnánk, hogy az ilyen tudattalan szándékok tulajdonításának nem mindig van oka.

De még ha sikerülne is sikeresen érvelni ez utóbbi ponttal - amit nem próbálok megtenni -, az nem jelentene kihívást az SPV-vel szemben. Az SPV-nél ugyanis ahhoz, hogy a kapcsoló automatikus felkapcsolása szándékos legyen, mindössze arra van szükségem, hogy mondjuk megvilágítsam a szobát, vagy elolvassak egy könyvet, vagy bármi mást. És ennek a szándéknak még csak nem is kellene tudattalanul léteznie, mert ha az ágens tudatában volt a viselkedésének a "szoba megvilágítása" leírás alatt, ez nem jelentené azt, hogy tudatában volt a viselkedésének a kérdéses leírás alatt, "a kapcsoló felkapcsolása" alatt - ami akkor automatikus lehet. Az SPV tehát ígéretesebbnek tűnik, mint az SV az automatikus cselekvés szándékos jellegének elszámolásában. Egy óvatossági megjegyzés: az SPV-nek a motivációs potenciált a mentális állapotokra, például a hiedelmekre való visszahivatkozás nélkül kellene kifejtenie, különben a 3. fejezet érvei érvényesek lennének, legalábbis annyiban, hogy ezek a hiedelmek Stoutland szavaival élve a kérdéses cselekvésleírást "adnák"; de a hiedelmekre való visszahivatkozás, ahogy a következő részben megmutatom, pontosan az az irány, amelyet Bratman látszólag követ.

Az a tény, hogy az SPV nem igényel olyan tudattalan szándékot, amelynek tartalma utal a cselekvés leírására, a második ok, amiért az SPV alkalmasabbnak tűnik az automatikus cselekvésekhez, mint az SV. Amint azt az 1. szakaszban láttuk, még az SV támogatói, mint például Searle is elismerik, hogy az automatikus esetekben, mint például a spontán és a járulékos cselekvések, az ágensnek nem kell előzetesen szándékoznia, hogy az A for

hogy szándékos legyen. Nem tűnik hihetetlennek, hogy egy ágensnek szándékra van szüksége ahhoz, hogy minden egyes automatikus kapcsoló-kapcsoláshoz szándékosan kapcsolja át a kapcsolót.

Az SPV azonban nem ilyen igényes: amíg van valamilyen szándék, és ez a szándék a motivációs potenciálon keresztül megfelelően kapcsolódik a cselekvéshez, addig a cselekvés szándékos. Nem kell tehát feltételeznünk, hogy minden automatikus kapcsoló-kapcsolást megelőz egy tudattalan szándék a kapcsoló-kapcsolásra. Minden esetben csak valamilyen szándékra van szükségünk: mondjuk arra a szándékra, hogy elolvassunk egy könyvet. És az az állítás, hogy az ágensek, amikor automatikusan A-t kapcsolnak, mindig rendelkeznek valamilyen szándékkal, nemcsak gazdaságosabbnak tűnik, hanem sokkal kevésbé valószínűtlennek is, mint az az állítás, hogy mindig van egy tudattalan szándékuk A-ra.

Egy példa világosan megmutatja a különbséget abban, ahogyan az SV és az SPV kezeli az automatikus műveleteket. Tegyük fel, hogy Sarah hazafelé tart a munkából, ahogyan minden nap teszi. Ez sok automatikus műveletet foglal magában: sok sebességváltást, sok jelzést, sok pillantást a visszapillantó tükörbe, némi babrálást a rádióval, és így tovább. Mindezek a tevékenységek szándékosak, legalábbis ez a dolgozat alapvető intuíciója. Az SV-nek itt azt kellene mondania, hogy Sarah sebességváltása csak akkor volt szándékos, ha szándékában állt sebességet váltani; hogy a jelzése csak akkor volt szándékos, ha szándékában állt jelezni, és így tovább. És, mint mondtuk, ha feltételezzük, hogy ezek a tevékenységek automatikusak, akkor ezeknek a szándékoknak tudattalan szándékoknak kellene lenniük. De az SPV mindezek nélkül is meg tud birkózni: az SPV-nél elég, ha feltételezzük, hogy az ágensnek volt szándéka hazamenni, és hogy mindezek az automatikus tevékenységek az ágens hazamenni szándékának motivációs potenciáljának részét képezték.

Meg kell jegyeznünk, hogy Bratman maga is elismeri, hogy a fenti megoldás nem alkalmazható mindenfajta cselekvésre. A fentiekhez hasonlóan alkalmazható az automatikus cselekvés másodlagos fajtájára, mint például mindazokra a tevékenységekre, amelyek a "vezetés" gyűjtőcselekvést alkotják. De az olyan spontán automatikus cselekvések, mint Searle (1983) "hirtelen felkelek és elkezdek járkálni a szobában", lényegesen különböznek: úgy tűnik, hogy ezek nem vezethetők vissza könnyen valamilyen átfogó koordináló szándékra, ahogyan a szubszidiárius automatikus cselekvések. Tehát ha az SPV előnyben lehet az SV-vel szemben, amikor a szubszidiárius cselekvésekről van szó, nem feltétlenül rendelkezik ugyanezzel az előnnyel az SV-vel szemben a spontán cselekvések esetében. És Bratman felismeri ezt a pontot:

De az ügyek itt összetettek, és nem vagyok biztos abban, hogy ez a védelem minden esetben működhet. Talán maradnak olyan spontán szándékos cselekvéses esetek, amelyek kívül esnek az én változatomon, az Egyetlen jelenség szemléletén (Bratman 1987, 126-127. o.).

A következőkben megmutatom, hogy Bratman óvatossága még mindig túl optimista: mint kiderül, az SPV nem működik semmilyen automatikus akció esetében.

2.1 Motivációs potenciál

Az SPV döntő szempontja tehát a motivációs potenciál. A motivációs potenciál Bratman-féle meghatározását meg kell különböztetni a látszólag hasonló meghatározásoktól: Bratman nem azt mondja, hogy a ψ szándékom motivációs potenciáljában csak akkor van benne a ϕ -zés, ha a ψ szándékom végrehajtása során szándékosan ϕ -zek. Bratman azt sem mondja, hogy a ϕ -ing csak akkor szerepel a ψ -re irányuló szándékom motivációs potenciáljában, ha a ψ -re irányuló szándékom végrehajtása során ϕ -zek. Bratman azt sem állítja, hogy a ϕ -ing

csak akkor van benne a ψ szándékom motivációs potenciáljában, ha a ψ szándékom végrehajtása során lehetséges számomra, hogy φ -et kapjak. Bratman ehelyett azt mondja, hogy a φ -zés csak akkor van benne a ψ -re irányuló szándékom motivációs potenciáljában, ha lehetséges számomra, hogy *szándékosan* φ -zek a ψ -re irányuló szándékom végrehajtása során: "lehetséges számomra, hogy *szándékosan* A-t csináljak" (ibid., 119-120. o. [kiemelés tőlem]).

Ez egy elég nyilvánvaló körkörösséget eredményez. Ha a motivációs potenciálról azt feltételezzük, hogy a φ -ing szándékosságáról ad számot a φ -ing szándékosságának hiányában, és ez a számítás maga is arra támaszkodik, hogy a φ -ing szándékos, akkor a számítás körkörös. Röviden, ha a φ -ing intencionalitása az *analízis*, akkor a φ -ing intencionalitása nem szerepelhet az *analízis* részeként. Fontos leszögezni, hogy a körkörösség nem magában a motivációs potenciál definíciójában van, hanem csak a szándékos cselekvésnek abban a beszámolójában, amelyet a motivációs potenciál állítólag nyújt, nevezetesen az SPV-ben. Az SPV tehát körkörös.

Most úgy tűnik, hogy az SPV védelmezőjének két alternatívája van: vagy úgy tesz, mintha Bratman nem mondta volna, hogy "szándékosan A-ra" (ibid., 120. o.), és inkább a következő definícióval dolgozik, amely elkerüli a körkörösséget: a φ -ing csak akkor van benne a ψ szándékom motivációs potenciáljában, ha a ψ szándékom végrehajtása során lehetséges számomra, hogy φ -ezzek. Alternatívaként az SPV-nek is adhatnánk valamilyen intuitív, de határozott értelmezést arról, hogy mit jelent szándékosan cselekedni; olyat, amely alapján eljuthatunk a szándékos cselekvés megfelelő definíciójához. Ez utóbbi esetben az SPV szándékos cselekvés definíciója esetleg elkerülné a körkörösséget, de a legjobb esetben is hiányos lenne, mert a szándékos cselekvés intuitív felfogásától függne.

cselekvés. Ezért az előbbi lehetőséget választom, és úgy teszek, mintha Bratman nem mondta volna, hogy "szándékosan A"-nak.¹⁴

Láttuk, hogy az SPV mennyire hasznos lehet annak bemutatására, hogy az automatikus cselekvések szándékosak; és nagyon hasznos annak bemutatásában is, hogy a nem szándékos következmények, amelyek még mindig az ágensnek tulajdoníthatók, mint például az, hogy szándékosan felébresztem a lakótársamat azzal a szándékkal, hogy meghallgassam a híreket, szándékos cselekvések.¹⁵ Mostanra azonban az is kiderült, hogy ez a hasznosság attól függ, hogy az SPV beszámolója a szándékos cselekvésről meglehetősen tág: ahhoz, hogy valamilyen cselekvés szándékos legyen, az SPV szerint elegendő, ha az ágens számára lehetséges volt, hogy ezt a cselekvést egy szándékának végrehajtása során hajtsa végre. Azt gondolhatnánk, hogy ez a beszámoló annyira átfogó, hogy valójában nem magyarázza meg, miért szándékos valamely cselekvés.

Adams (1986) például pontosan erre a kérdésre hívta fel a figyelmet, azzal vádolva az SPV-t, hogy nem válaszolt a következő két kérdésre: "1) mi alapján szándékos a cselekvés az adott leírás szerint, és 2) miért nem szándékos a cselekvés más leírások szerint?". (Adams 1986, 294. o.). És maga Bratman az első, aki elismeri, hogy a motivációs potenciál nem magyarázó.

¹⁴ Nem foglalkozom azzal az exegézis kérdésével, hogy a motivációs potenciál alternatív olvasatát, amellyel dolgozni fogok - a ϕ -ing a ψ szándékom motivációs potenciáljában van, ha lehetséges, hogy ψ szándékom végrehajtása során ϕ -zek - szintén Bratmannak kell-e tulajdonítani, vagy új nézetnek kell-e tekinteni.

¹⁵ Itt nem fogok a nem szándékos szándékos következményekre kitérni, de érdemes megemlíteni, hogy Bratman úgy gondolja, hogy az SPV - az SV-től eltérően - méltányos magyarázatot adhat a kettős hatás elvére (lásd Nagel 1986, Foot 1967 és 1985). Az elv lényege, hogy bizonyos dolgok megengedettek lehetnek, ha valamilyen más célunk nem szándékos következményeként tesszük; de megengedhetetlenek, ha szándékosan tesszük. Az SPV elismeri a különbséget aközött, hogy valamit szándékosan teszünk, mert szándékosan tettük, és aközött, hogy szándékosan teszünk valamit annak ellenére, hogy nem szándékosan tettük (míg az SV nem). És ezért az SPV különbséget tud tenni az ágens részvétele között a két esetben, anélkül, hogy feladná azt a gondolatot, hogy mindkét esetben az ágens szándékosan cselekedett - az SV-től eltérően. Bratman nem foglalkozik a kérdés morális oldalával; de világos, hogy az SPV-je hogyan használható fel arra, hogy morális éket verjen a két eset közé.

Az, hogy szándékom motivációs potenciáljában benne van az 1. célpont eltalálása, még ha nem is szándékom az 1. célpont eltalálása, önmagában nem *magyarázza meg*, hogy miért igaz, hogy szándékosan eltalálom az 1. célpontot... A motivációs potenciál fogalma inkább azt a tényt hivatott *jelölni*, hogy a B-re irányuló szándékom a szándékos A-találásomban merülhet ki, nem pedig azt magyarázza. Ez egy *elméleti helytartó*: lehetővé teszi, hogy elméleti teret tartsunk fenn a szándék és a szándékos cselekvés közötti kapcsolat összetettebb elbeszélésének, miközben egy ilyen elbeszélés részleteit nyitva hagyjuk. Egy ilyen beszámoló maga nem használná a motivációs potenciál fogalmát, hanem inkább a szándékos cselekvés különböző elégséges feltételeinek részletes specifikációival helyettesítené azt (Bratman 1987, 120. o.).

A motivációs potenciált végül felváltó beszámoló az, amire szükség van ahhoz, hogy alátámasszon minden, a cselekvés szándékosságára vonatkozó állítást, és ezért, ha ez segít nekünk, akkor az automatikus cselekvés szándékosságára vonatkozó állításomat is. Sajnos Bratman nem ad ilyen beszámolót. Ezt már Mele is megjegyezte: "Bratman nem kísérli meg az A szándékos A-cselekvés teljesen részletes beszámolóját, amelyet nem az A szándék hoz létre" (Mele 1988, 633. o.).

A szándékos cselekvés tényleges beszámolójához Bratman legközelebb egy hiányos kijelentés áll:

Általánosítva, a szándékos cselekvés teljes elméletétől elvárhatjuk, hogy igaz kijelentéseket generáljon a következők mentén:
Ha S szándékosan B-zik B szándékának végrehajtása során, és S úgy véli, hogy B-zése X-et eredményez, és B-zése valóban X-et eredményez, és _____, akkor S szándékosan hozza létre X-et.
Jelen pillanatban félretehetjük azt a finom kérdést, hogy hogyan kell kitölteni az üres helyet (Bratman 1987, 123. o.).

Bratman átfogó célja az *Intention, Plans, and Practical Reason*-ben nem a szándékos cselekvésről való beszámolás, hanem a szándék elméletének, a *tervezési elméletének* megalkotása.

a szándék. Ezért a szándékos cselekvésről szóló hiányos beszámoló is elég lehetett volna neki. Sajnos számunkra ez a dolgozat a szándékos cselekvésről szóló beszámolót keresi. Az elméleti helytállók talán megfelelnek Bratmannak; de nekem biztosan nem fognak.

Van még egy probléma Bratman fenti, hiányos beszámolójával: az ügynök egy meggyőződését alkalmazza: "S hiszi, hogy B-zése X-et eredményez" (ibid, 123. o.). E hiányos beszámoló szerint tehát egy A cselekvés csak akkor szándékos, ha az ágensnek van valamilyen hite, amely szerint az A cselekvés az ágens szándékos cselekvésének eredménye lesz. Davidson beszámolója szerint valamilyen A cselekvés csak akkor lehet szándékos, ha az ágens úgy véli, hogy A egy pro attitűdjét fogja kielégíteni. Davidson szerint, ha az ágens meggyőződése tudatos lenne, akkor az ágens tudatában lenne az A leírás szerinti cselekvésének, és akkor a cselekvése nem lehetne automatikus az A leírás szerint. Ez azután Bratman meggyőződésre való hivatkozására is érvényes: ha az ágens meggyőződése, hogy A egy szándékolt cselekvéséből fog következni, tudatos meggyőződés, akkor az ágens tudatában van az A leírás szerinti cselekvésének, és akkor az A leírás szerinti cselekvése nem lehet automatikus. Tehát akkor Bratman hiedelme is tudattalan kellene, hogy legyen, akárcsak Davidson esetében. De akkor a 3. fejezet érvei érvényesek lennének.

Tehát, még ha Bratmannak meg is adtuk a kiutat az SPV körkörösségéből, kellemetlen trilemma elé kerülünk: vagy elfogadjuk, hogy a motivációs potenciál, és így az SPV egésze csak egy elméleti helytartó egy olyan nézet számára, amely ténylegesen *megmagyarázza*, és nem csak *jelöli*, "azt a tényt, hogy a B-re irányuló szándékom azt eredményezheti, hogy szándékosan A-zok" (ibid., 120. o.). Ebben az esetben az SPV nem lehet semmiféle

az automatikus cselekvések szándékos voltának védelmében, egyszerűen azért, mert ez önmagában nem a szándékos cselekvésről szóló beszámoló. Alternatívaként megpróbálhatnánk kitölteni Bratman hiányos állítását. De bármivel is töltenénk ki ezt a beszámolót, az még mindig az ágens meggyőződésére támaszkodna. És ennek a meggyőződésnek automatikus esetekben nem tudatosnak kell lennie. És ezért a 3. fejezet érvei érvényesek lennének. Végül, vehetnénk az SPV-t névértéken; tehát úgy, mintha azt állítanánk, hogy annak kritériuma - hogy az ágens számára lehetséges volt, hogy A-t valamilyen más szándékának végrehajtása során A-ra tette - elég jó magyarázat a szándékos cselekvésre¹⁶. De mind Bratman, mind kritikusan (láttuk Adams és Mele) elismerik, hogy az SPV, így értelmezve, valójában nem magyarázza meg, hogy A cselekvés miért szándékos.

3. Egy alternatív nézet

Ennek ellenére tudnánk valamit kezdeni az SPV-vel? Elvégre hasznosnak ígérkezett az automatikus cselekvések (és a nem szándékolt következmények) kezelésében. Javasolhatnánk például, hogy a motivációs potenciált és az SPV-t Goldman (1970) *viszonylatai által* értelmezzük. Tehát a ϕ -ing csak abban az esetben szándékos, ha az ágensnek az a szándéka, hogy ψ by ϕ -ing: tágan értelmezve úgy, hogy ami a "by" után következik, annak nem feltétlenül kell instrumentálisnak lennie ahhoz, ami a "by" előtt következik; lehet akár csak következmény is. Ez valóban eléggé hasonlítana Bratman "lehetséges, hogy ϕ a ψ szándék végrehajtása során ϕ -zsel" kifejezéséhez. A döntő különbség az lenne, hogy egy ilyen módosított beszámoló szerint a ϕ -ing nem csak azt jelentené, hogy a ϕ -ing a ψ szándék motivációs potenciáljában van, hanem azt is, hogy a ϕ -ing az egyik lehetséges motiváció.

¹⁶ Azért mondtam, hogy "elégleges", nem pedig "elégleges", mert Bratman, akárcsak Davidson, nem kínál elégleges feltételeket a szándékos cselekvésre: ha ezt tennék, mint már mondtuk, akkor a szándékos cselekvésről szóló beszámolóikra vonatkozna a deviáns esetek ellenvetése (erről bővebben az 5. fejezetben).

meghatározatlan számú dolog, amit az ágens a ψ szándékának végrehajtása során megtehet.

Másrészt, e módosított értelmezés szerint a ϕ -ingnek az ágens szándékának tartalmában kellene megjelennie, anélkül, hogy az ágens maga szándékozna. Például fel lehetne vetni, hogy annak ellenére, hogy nem szándékozunk automatikusan, amit teszünk, mégis elvárjuk, hogy ezeket a cselekvéseket végrehajtsuk. Tehát nem lesz szándékom arra, hogy minden egyes alkalommal, amikor megfordítok egy kapcsolót; hanem csak, mondjuk, valamilyen általános szándékom: lefeküdni, vagy könyvet olvasni. De mindazonáltal tudom, hogy az olyan dolgok, mint az ágyba bújás vagy a könyv olvasása, valamilyen kapcsoló felkapcsolásával járnak. És azt lehetne javasolni, hogy ez az az értelem, amelyben a kapcsoló felkapcsolása része az ágyba menetelre vonatkozó szándékom tartalmának, anélkül, hogy maga lenne valami, amit szándékozom: a különbséget úgy lehetne megfogalmazni, hogy az ágens milyen attitűddel viszonyul a kapcsoló felkapcsolásához, szemben mondjuk az ágyba menetellel: az ágens az utóbbit szándékozik végrehajtani, de az előbbit csak elvárja. Ezt pedig a két tevékenység által megkövetelt figyelem és gondolkodás közötti különbséggel lehetne kifejezni.

Ellenvetésként felhozható, hogy ez a nézet, még ha működőképessé is tehető, nem lesz képes a spontán cselekvésekről számot adni. Ez nagyon is igaz lehet, de akkor már Bratman is elismerte, mint már láttuk (1987, 126-127. o.), hogy valószínűleg az ő nézete sem tud minden spontán cselekvést megmagyarázni. Bratman nézete, mint akkor kiderült, valójában semmilyen automatikus cselekvést nem tudott megmagyarázni. Míg ez a módosított nézet legalább néhányat meg tudott volna magyarázni.

Ez a módosított számla az SPV-vel ellentétben némi magyarázó erővel rendelkezne, mivel választ adhatna az Adams (1986) által felvetett két kérdésre:

1) Mi alapján szándékos a cselekvés e leírás szerint? Az A cselekvés szándékos a φ -ing leírás szerint, mert az ágens szándéka az volt, hogy " ψ by φ -ing" - ahol a *by reláció* az ágens tudása és elvárásai alapján van meghatározva, hogy mit foglal magában a ψ .

2) Miért nem szándékos a cselekvés más leírások szerint? Erre a legjobb egy példával válaszolni. Tegyük fel, hogy felkapcsolom a villanyt a kapcsoló elfordításával. Ez a nézet azt mondaná, hogy szándékosan kapcsoltam fel a kapcsolót, mert szándékomban állt felkapcsolni a villanyt a kapcsoló felkapcsolásával. Most tegyük fel azt is, hogy tudtomon kívül riasztok egy kinti csavargót. Ez a nézet azt mondaná, hogy a cselekedetem nem volt szándékos a "csavargó riasztása" leírás szerint, mert a csavargó riasztása nem olyasmi volt, amire számítottam a lámpa felkapcsolásának eredményeként.

Úgy tűnik tehát, hogy Bratman nézetének ez a módosított változata némileg megalapozott. A probléma az, hogy mindaddig, amíg a " ψ by φ -ing" szándékhoz hasonlóan egyértelműen meghatározza a φ -inget, mint az ágens szándékának tartalmát, ez a nézet is ütközni fog a Bratman által az SV-vel szemben felállított ellenpéldával. Ugyanis irracionális lenne az ágens számára, ha mondjuk a játékot úgy akarná megnyerni, hogy a t1-et és a t2-t eltalálja, mivel az ágens tudja, hogy a játékot nem nyerheti meg a t1 és a t2 eltalálásával.

Bratman SPV-je azért élte túl az ellenpéldát, mert azáltal, hogy csak azt követeli meg, hogy az ágens számára a ψ szándék végrehajtása során *lehetséges* legyen a ϕ , nem eredményez ellentmondást. Tökéletesen racionális ugyanis, hogy mind a t_1 , mind a t_2 eltalálása benne van a játékos nyereményszerési szándékának motivációs potenciáljában; éppen azért, mert ez csak annyit mond, hogy az ágens számára a nyereményszerési szándékának végrehajtása során lehetséges, hogy eltalálja a t_1 -et; és lehetséges, hogy eltalálja a t_2 -t is. És ez a kettő, mivel pusztán lehetőségek, nem eredményez ellentmondást. Igen, nem lehetséges, hogy az ágens egyszerre találja el t_1 -et és t_2 -t; de ez nem jelenti azt, hogy a nyeremény elnyerésére irányuló szándékának végrehajtása során az ágens számára nem lehetséges, hogy eltalálja t_1 -et; és hogy az ágens számára nem lehetséges, hogy eltalálja t_2 -t.

Nem segít, ha rámutatunk, hogy ez az alternatív nézet inkább elvárásokat használ, mint szándékokat. Ugyanis a várakozásokat természetes módon a meggyőződések szempontjából kell érteni, és akkor a várakozások is racionális korlátoknak lennének alávetve. Mert irracionális lenne, ha az ágens arra számítana, hogy t_1 -et és t_2 -t is eltalálja, amikor az ágens tudja, hogy t_1 -et és t_2 -t sem tudja eltalálni. Itt lehetne azt javasolni, hogy az automatikus cselekvéseket ne annak tekintsük, amit az ágens ténylegesen hisz, hogy a szándéka végrehajtásában részt vesz, hanem csak annak, amit az ágensnek ésszerű azt hinnie, hogy a szándéka végrehajtásában részt fog venni.

Ennek az alternatívának az az előnye, hogy nem tulajdonítunk semmilyen hitet az ágensnek - olyan hitet, amelyre a 3. fejezetben szereplő érvek vonatkozhatnak. De sajnós az, hogy arról beszélünk, hogy mi lenne ésszerű az ágens számára, hogy higgyen, még mindig nem oldja meg Bratman ellenpéldáját: valóban ésszerűtlen lenne az ágens számára, ha azt hinné.

hogy a játékot a t_1 és a t_2 eltalálásával nyeri meg, mert az ügynök ismét tudja, hogy nem tudja mindkettőt eltalálni. Ez utóbbi állítás azon a feltételezésen alapul, hogy még ha létezhetnek is racionális meggyőződések, szándékok vagy cselekvések, amelyek mindazonáltal ésszerűtlenek (például ha valaki meg akar inni egy doboz festéket, ha meg akar inni egy doboz festéket), az irracionális szándékok, meggyőződések vagy cselekvések általában szintén ésszerűtlenek lesznek. Tehát az, hogy *prima facie* a réteken napozni szándékozunk, tökéletesen ésszerű magatartás. De az a szándék, hogy egy esős csütörtökön napozni akarunk a réteken, amikor tudjuk, hogy esik az eső, nemcsak irracionális, hanem ésszerűtlen is. Ezt a feltételezést itt nem fogom megvédeni.

Most már látjuk, hogy Bratman az ellenpéldával megcáfolta az SV-t, de egyben saját SPV-jét is elítélte, mert az SPV csak úgy menekülhet meg az ellenpélda elől, ahogy fentebb bemutatuk, ha feladja annak magyarázatát, hogy miért szándékos a ϕ -ing. Bratman olyan magasra tette a léceket, hogy még ő maga sem tudja átugrani, legalábbis amíg arra törekszik, hogy a szándékos cselekvésről számot adjon.

A mérce csökkentésének kézenfekvő módja az, hogy lemondunk a racionális korlátozásokról; mert csak a szándéokra vonatkozó korlátozások miatt merül fel az ellenpélda. Ezzel a stratégiával azonban az a probléma, ahogyan azt már az 1.2.1. szakaszban láttuk, hogy visszazökkenünk a Davidson-féle hit-vágy nézethez. Ha a racionális korlátok szempontjából nincs különbség a szándékok és más pro attitűdök, például a vágyak között, akkor a szándékos cselekvésről szóló beszámolóink nem fog különbözni a hit-vágy modelltől, és a 3. fejezetben már láttuk, mi a probléma ezzel a fajta beszámolóval.

Javasolhatnánk, hogy más módon mondjunk le a racionális korlátokról. Ahelyett, hogy teljesen lemondanánk a szándéokra vonatkozó racionális korlátozásokról, különbséget tehetnénk a szándékunk explicit tartalma és a szándékunk implicit tartalma között, úgy, hogy a " ψ by ϕ -ing" szándékomban a ψ -ing a szándékom explicit tartalma, míg a ϕ -ing a szándékom implicit tartalma. Akkor azt javasolhatnánk, hogy a racionális korlátozások csak az explicit tartalomra vonatkoznak, az implicit tartalomra nem; így nem lenne irracionális számomra az a szándék, hogy "megnyerem a játékot azzal, hogy leütöm t_1 -et és leütöm t_2 -t", egyszerűen azért, mert a racionális korlátozások nem vonatkoznak arra, ami a "by" után következik. Ennek a megoldásnak meglebbe az az előnye, hogy figyelembe venné azt az intuíciót, hogy nem szándékozom explicit módon végrehajtani az összes olyan cselekvést, sok olyan automatikus cselekvést, amelyek a szándékaim kielégítését szolgálják - vagy amúgy is részei -.

A kérdés ezzel a javaslattal kapcsolatban megint csak az, hogy hogyan lehet a szándékok implicit tartalmát beváltani. Ha ezt az elvárások szempontjából váltjuk be, akkor, mint láttuk, a 3. fejezetben szereplő érvekbe ütközünk. Ha viszont a Bratman-féle motivációs potenciál szempontjából váltjuk ki, akkor - Bratman saját bevallása szerint - feladjuk annak magyarázatát, hogy miért szándékos a ϕ -ing. Tehát még ha az implicit tartalomról való beszéd valamennyire el is ismeri intuíciónkat, még mindig ugyanazokkal a problémákkal szembesülünk: még mindig nem rendelkezünk a szándékos cselekvésről szóló beszámolóval, amelyre szükségünk van ahhoz, hogy megvédjük azt az intuíciót, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

Következtetés

Ebben a fejezetben a szándékos cselekvés két legbefolyásosabb nem-reduktív elméletét vizsgáltam meg: az Egyszerű nézetet, amely szerint a cselekvés csak akkor szándékos, ha

az ágens szándéka A; és Bratman Egyetlen jelenség nézete, amely szerint az A-cselekvés csak akkor szándékos, ha az A-cselekvés az ágens valamilyen szándékának motivációs potenciáljában van. Megmutattam, hogy egyik nézet sem működik: az Egyszerű Nézetet Bratman azonos iker-videójátékok ellenpéldája cáfolja; amely, mint mutattam, öt ellenvetést is túlél. Bratman Egyetlen jelenség nézete ezzel szemben egy trilemma elé kerül (még akkor is, ha figyelmen kívül hagyjuk nyilvánvaló körkörösségét): vagy csak egy elméleti helytartó, amely egy eljövendő nézet helyén áll, ebben az esetben nem használható az automatikus cselekvések szándékos jellege mellett való érvelésre. Vagy megpróbálhatjuk kitölteni azt a hiányos nézetet, amelyet Bratman élénk tár; de mivel Bratman a hitre hivatkozik, az SPV kitöltésére tett ilyen kísérlet a 3. fejezetben bemutatott érveim ellen szólna. Végül, elfogadhatnánk a nézetet névértékén; de ebben az esetben, mind Bratman, mind kritikusai elismerik, hogy az SPV nem lenne magyarázó. Az utolsó fejezetben megmutattam, hogy a Bratman nézetének módosítására tett kísérletek nem nyújtanak olyan nézetet, amely megmenekülne a trilemma alól. Összefoglalva tehát, továbbra is tanácstalanok vagyunk a szándékos cselekvés olyan nézetét illetően, amely alkalmas arra, hogy megvédje azt az intuíciót, hogy az automatikus cselekvések szándékosak. A következő fejezetben egy ilyen nézetet fogok kidolgozni.

5. fejezet: Frankfurt és az "iránymutató szemlélet"

Az előző két fejezetben amellet érveltem, hogy Davidson és Bratman szándékos cselekvésről szóló kauzális beszámolóí és az Egyszerű Nézet nem használhatóak annak az intuíciónak a védelmére, hogy az automatikus cselekvések szándékosak. Ebben a fejezetben, Frankfurt (1978) *vezetéssel* kapcsolatos munkájából kiindulva, bemutatok egy olyan módot, amellyel megvédhető az az elképzelés, hogy az automatikus cselekvések szándékosak, a "vezetési nézetet": *E φ -ing szándékosan, ha a φ -ing E irányítása alatt áll.* Ezután az utolsó, 4. szakaszban megvédem az "irányítási nézetet" négy lehetséges ellenvetéssel szemben.

1. Frankfurt

A cselekvés problémája (1978) című művében Frankfurt híres kritikát fogalmaz meg a cselekvés kauzális megközelítésével kapcsolatban, és bemutatja, hogyan lehet a cselekvést nem kauzálisan értelmezni. Ez a *vezetés* gondolatán keresztül történik. Frankfurt olyan beszámoló, amely nem támaszkodik a cselekvések előzményeire, és ezért nem függ a pszichológiai állapotoktól - szándékoktól (Bratman) vagy elsődleges okoktól (pro attitűdök és meggyőződések - Davidson) - mint a cselekvés okaitól, mint a kauzális elmélet. Másfelől az ágens és a cselekvése közötti kapcsolatra összpontosít a cselekvés időpontjában.

Nem pusztán helyénvaló, hanem döntő fontosságú, hogy megvizsgáljuk, hogy a mozdulatok, ahogyan azok történnek, az *adott személy irányítása alatt állnak-e* vagy sem. Ez határozza meg, hogy az illető cselekményt hajt-e végre. Sőt, az a kérdés, hogy a mozdulatok a személy irányítása alatt történnek-e vagy sem.

nem az előzményekről szól (Frankfurt 1978, 45. o. - kiemelés az eredeti szövegben).

Ezért tűnik Frankfurt nézete *prima facie* nagyon jónak az automatikus cselekvések szándékos jellege melletti érvelésre: mert nem függ attól, hogy az automatikus cselekvésekben pszichológiai állapotokat tulajdonítunk-e az ágenseknek; olyanokat, amelyek - ahogy a 3. és 4. fejezetben kifejtettem - nem mindig indokoltak.

Frankfurt kezdetben kétféle céltudatos mozgást különböztet meg: céltudatos mozgásokat, amelyeket az ágens irányít, és céltudatos mozgásokat, amelyeket valamilyen, az ágenssel nem azonosítható mechanizmus irányít.

Amikor cselekszünk, mozdulataink céltudatosak. Ez csupán egy másik módja annak, hogy azt mondjuk, hogy a mozgásuk irányított. A céltudatos mozgás számos esete természetesen nem cselekvés. Az ember szemének pupillatágulása például, amikor a fény elhalványul, céltudatos mozgás; vannak mechanizmusok, amelyek irányítják a mozgását. E mozgás bekövetkezése azonban nem jelzi a személy cselekvésének végrehajtását; pupillái kitágulnak, de nem ő maga tágítja ki őket. Ez azért van, mert a mozgás lefolyása nem *az ő* irányítása alatt áll. Az irányítás ebben az esetben csak valamilyen mechanizmus működésének tulajdonítható, amellyel ő nem azonosítható (Frankfurt 1978, 46. o.).

Tehát nem minden céltudatos mozgás cselekvés, mert bár minden céltudatos mozgás irányított, nem minden céltudatos mozgás áll *az ágens* irányítása alatt. A céltudatos mozgás azon eseteire, amelyeket az ágens irányít, Frankfurt a "szándékos" kifejezést javasolja használni. "Azt mondhatjuk tehát, hogy a cselekvés szándékos mozgás" (Frankfurt 1978, 46. o.).

A céltudatos mozgás gondolatán keresztül Frankfurt bepillantást enged abba, hogy mi az *agens irányítása*:

A viselkedés akkor céltudatos, ha a viselkedés menete olyan kiigazításoknak van alávetve, amelyek kompenzálják azon erők hatásait, amelyek egyébként akadályoznák a viselkedés menetét, és ha a kiigazítások előfordulása nem magyarázható azzal, ami az azokat kiváltó tényállást magyarázza. A viselkedés ebben az esetben egy független oksági mechanizmus irányítása alatt áll, amelynek készsége a kompenzáló kiigazítások előidézésére arra irányul, hogy biztosítsa a viselkedés megvalósulását. Egy ilyen mechanizmus tevékenységét általában természetesen nem mi irányítjuk. Sokkal inkább az, amikor mi hajtunk végre egy cselekvést, a mi vezetésünk a viselkedésünkre (Frankfurt 1978, 47-48. o.).

Ahhoz tehát, hogy egy bizonyos mozgás az *agens irányítása* alatt álljon, a kiigazításoknak és kompenzációs beavatkozásoknak nem kell megvalósulniuk; csupán arról van szó, hogy az *agens* képes-e elvégezni ezeket a kiigazításokat és beavatkozásokat: "akinek a kompenzációs kiigazítások véghezvitelére való készsége általában biztosítja a viselkedés megvalósulását" (ibid.).

Ez utóbbit megerősíti Frankfurt híres autós forgatókönyve, amelyben hangsúlyozza, hogy a vezetés nem követeli meg, hogy ezek a kiigazítások és beavatkozások megtörténjenek; csak azt követeli meg, hogy az *agens* képes legyen ezeket megtenni:

Az a sofőr, akinek autója csak a gravitációs erők hatására halad lefelé a lejtőn, elégedett lehet a sebességével és az irányával, és így talán soha nem avatkozik be, hogy bármilyen módon kiigazítsa a mozgását. Ez nem jelentené azt, hogy a gépkocsi mozgása nem az ő irányítása alatt történt. Ami számít, az az, hogy szükség esetén készen állt beavatkozni, és hogy többé-kevésbé hatékonyan tudta ezt megtenni. Hasonlóképpen, az ok-okozati mechanizmusoknak, amelyek készen állnak arra, hogy befolyásolják egy testi mozgás menetét, talán soha nem lesz erre alkalmuk; mivel nem fordulhat elő olyan negatív visszajelzés, amely kompenzációs tevékenységüket kiváltaná.

A viselkedés nem azért céltudatos, mert egy bizonyos fajta okokból következik, hanem azért, mert bizonyos okok hatására veszélybe kerülne, ha pályájának megvalósulása veszélybe kerülne (Frankfurt 1978, 48. o.).

Frankfurt nézete tehát nem függ ezektől a kiigazításoktól és beavatkozásoktól ugyanúgy, ahogyan az oksági nézet függ a pszichológiai állapotoktól. Ahogy Frankfurt kifejezetten mondja, lehet, hogy ezek a beállítások és beavatkozások valójában soha nem gyakorolnak kauzális hatást valamilyen mozgásra, de ez nem jelenti azt, hogy a mozgás nem az ágens irányítása alatt áll; és ezért nem jelenti azt, hogy a mozgás nem cselekvés. Másfelől, amint azt az előző két fejezetben részletesen láttuk, a kauzális szemlélet szerint szükséges feltétel, hogy bizonyos mozgást bizonyos pszichológiai állapotok okozzanak, hogy az cselekvés legyen.

Eddig két fő különbséget különböztettünk meg a kauzális nézet (Davidson és Bratman változatában) és a frankfurti nézet között. Frankfurt nézete nem függ a cselekvés előzményeitől, mint a kauzális nézet: az ágens és a cselekvése közötti viszonytól függ a cselekvés időpontjában - a cselekvés végrehajtása közben. Továbbá, Frankfurt nézete nem függ attól, hogy az ágens által végrehajtott kiigazítások és beavatkozások formájában ténylegesen bekövetkezik-e valamilyen esemény, ahogyan azt a kauzális nézet teszi - szándék vagy elsődleges ok formájában. Az ágens azon képességétől és készségétől függ, hogy ezeket a kiigazításokat és beavatkozásokat megtegye.

Az ok, amiért az oksági szemlélet nem használható annak állítására, hogy az automatikus cselekvések szándékosak, az volt, hogy az oksági szemlélet a pszichológiai attribúcióktól függött

államokat, mint keresetindítási okokat. Frankfurt nézete nem függ ezektől: így ebben az első tekintetben Frankfurt nézete olyan nézetnek tűnik, amelyet használhatunk annak állítására, hogy az automatikus cselekvések szándékosak, amennyiben azt állíthatjuk, hogy az automatikus cselekvések az ágens irányítása alatt állnak.

Az az elképzelés, hogy az automatikus cselekvések az ágens irányítása alatt állnak, ahogyan azt az 1. fejezetben láttuk, már szerepel a szakirodalomban. Pollard (2003) az automatikus cselekvésekre alkalmazta az irányítást a beavatkozás-ellenőrzés fogalmán keresztül:

Mert megvan a képességünk arra, hogy beavatkozzunk az ilyen viselkedésformákba. Ez különösen igaz azokra az automatikus viselkedési formákra, amelyeket megtanultunk. Mivel volt idő, amikor nem tettünk ilyeneket, általában még mindig lehetséges lesz számunkra, hogy bizonyos esetekben (bár talán nem általánosságban) tartózkodjunk tőlük. Úgy avatkozunk be, hogy valami mást teszünk, vagy egyáltalán semmit, akár a viselkedés közben, akár úgy, hogy megelőlegezzük, mielőtt elkezdenénk. Ily módon a szokásszerű viselkedések ellentétben állnak más automatikus, ismétlődő viselkedésekkel, mint például a reflexek, az emésztés, sőt egyes függőségek és fóbiák, amelyekbe nem mindig tudunk beavatkozni, bár nagyon jó okunk lehet rá. Ezt nevezem beavatkozáskontrollnak (Pollard 2003, 416. o.).

Az olvasó már az idézetből is észrevette a hasonlóságot az irányítás és a beavatkozás-ellenőrzés között; sőt Pollard az imént idézett szakasz végén egy lábjegyzetben azt írja: "Frankfurt (1978, 46-48. o.) hasonló típusú ellenőrzést ír le a cselekvés "kauzális" beszámolóival szemben" (Pollard 2003, 416. o.). Vannak azonban különbségek is, amelyeket a későbbiekben bemutatok.

Pollard is hangsúlyozza tehát, hogy az ágensek képesek beavatkozni, és hogy nem a tényleges beavatkozásra van szükség, hanem arra, hogy "képesek vagyunk beavatkozni az ilyen viselkedésekbe" (ibid.). És Pollard kifejezetten utal arra is, hogy ez a beavatkozási képesség az automatikus esetben is megmarad. Úgy tűnik tehát, hogy ha automatikus cselekvésünk során megvan a képességünk arra, hogy beavatkozzunk, hogy korrigáljuk (vagy gátoljuk) a mozdulatainkat, akkor ezek a mozdulatok cselekvések lesznek.

Valóban, az 1. fejezetben már érveltem amellett az intuitív gondolat mellett, hogy nem veszítjük el a beavatkozási képességünket, amikor automatikusan cselekszünk: az, hogy automatikusan visszaváltunk, nem jelenti azt, hogy nem tudjuk megakadályozni magunkat abban, hogy visszaváltozzunk, ha a lámpa a távolban zöldre vált. Hasonlóképpen képesek vagyunk visszaváltani 2nd helyett 4th, ha hirtelen drasztikusan le kell lassítanunk. És, emlékezzünk vissza az 1. fejezetre, ezeknek a beavatkozásoknak és korrekcióknak önmagukban nem kell automatikusnak lenniük. Sőt, az is lehet, hogy az ágens nem automatikusan avatkozik be, hogy odafigyel. De ez nem jelenti azt, hogy a beavatkozás előtti cselekvés, és amikor - mint a legtöbb esetben - a beavatkozásra nincs szükség, nem automatikus.

Itt nem akarom elismételni az 1. fejezetben kifejtett érveket, amelyek amellett szólnak, hogy az automatikus cselekvések az ágens irányítása vagy beavatkozásának ellenőrzése alatt állnak. Azzal akarok érvelni, hogy az irányítás elegendő ahhoz az állításhoz, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

Ennek érdekében először tisztázni fogom az útmutatás és a beavatkozás ellenőrzése közötti kapcsolatot. Ez a két fogalom, mint láttuk, hasonló, de nem azonos. És

a különbség fontos azon állításom szempontjából, hogy a szándékos cselekvéshez elegendő az útmutatás. Míg ugyanis Frankfurt (1978) azt állítja, hogy az irányítás elegendő a szándékos mozgáshoz, Pollard (2003) nem állít semmit a szándékosságról a beavatkozás ellenőrzésével kapcsolatban; ő csak azt mondja, hogy a beavatkozás ellenőrzése elegendő a felelősséghez.¹

Valójában azt gondolhatnánk, hogy a beavatkozás-ellenőrzés túl tág fogalom ahhoz, hogy a szándékosságra használjuk: az, hogy egy ágens mindenféle beavatkozást elvégezhetett volna, kevésbé mond el arról, hogy az ágens szándékosan cselekedett-e. Csak néhány lehetséges beavatkozás ad támpontot arról, hogy az ágens szándékosan cselekedett-e. Vegyük újra az autós forgatókönyvet: az, hogy az ágens beavatkozhatott volna, hogy megállítsa az autót, vagy felkapcsolja a lámpákat, elárul valamit arról, hogy az ágens általánosságban irányította-e a járművet. De nagyon keveset mond arról, hogy az ügynök mondjuk szándékosan hajtott-e az 50 mérföld/órás sebességkorlátozás alatt. Ami arra utalhat, hogy az ügynök szándékosan hajtott az 50 mérföld/órás sebességkorlátozás alatt, az csak az, hogy az ügynök képes volt beavatkozni, hogy csökkentse a sebességét (abban az esetben, ha a sebessége megközelítette a sebességhatárt).

Ez a fajta potenciális korrekció mond valamit az ágens vezetési sebességéről, amit a többi potenciális beavatkozás nem mond el. Ezért gondolhatjuk, hogy nem minden potenciális beavatkozás releváns a szándékos cselekvés szempontjából, hanem csak néhány. És ezért fontos, hogy az irányítás gondolatát külön tartsuk a beavatkozás gondolatától:

¹ Az útmutatás és a felelősség közötti kapcsolatról bővebben lásd a dolgozat következtetését.

a beavatkozás képessége az irányítás előfeltétele, de csak az számít irányításnak, ha az ágens képes bizonyos korrekciókat és beavatkozásokat végrehajtani.

Beszélhetünk tehát az irányításról, szemben a viselkedés tényleges irányításával; és a beavatkozás ellenőrzéséről, szemben a viselkedés tényleges befolyásolásával. Amikor az ágens beavatkozik, akkor az ágens irányítja a viselkedését. De az ágensnek nem kell beavatkoznia ahhoz, hogy irányítással rendelkezzen a viselkedése felett (figyeljük meg a hasonlóságot az "irányítás" és az "irányítás" közötti hétköznapi nyelvi megkülönböztetéssel). Csak arra van szüksége, hogy képes legyen néhány konkrét beavatkozásra.²

Ahhoz, hogy azt állíthassuk, hogy az útmutatás elegendő a szándékos cselekvéshez, tisztázni kell Frankfurt álláspontját. Frankfurt ugyanis úgy gondolja, hogy az ágens irányítása alatt állni elegendő a szándékos mozgáshoz, ami szerinte cselekvés; de az ágens irányítása alatt állni nem elegendő a szándékos cselekvéshez. A szándékos cselekvésre vonatkozóan Frankfurt az Egyszerű Nézet egy változatát vallja: egy cselekvés csak akkor szándékos, ha az ágens szándékosan cselekedett.

Használjuk a "szándékos" kifejezést a céltudatos mozgás olyan eseteire, amelyekben az irányítást az ágens biztosítja.

² Fisher és Ravizza (1998) "irányító ellenőrzésről" beszél, szemben a "szabályozó ellenőrzéssel". Azt mondják, hogy "egy cselekvés irányító ellenőrzése magában foglalja, hogy az ágens szabadon végzi az adott cselekvést" (1998, 31. o.). Az "irányító irányítás" és a "szabályozó irányítás" közötti különbséget egy Frankfurt-típusú esettel szemléltetik: tegyük fel, hogy Sally egy kettős irányítású autót vezet. Tegyük fel, hogy Sally jobbra kanyarodik, és az oktató hagyja, hogy ilyen kanyart vegyen - de ha Sally a jobbra kanyarodáson kívül valami mást akart volna tenni, akkor az oktató úgy működtette volna a kettős vezérlést, hogy jobbra kanyarodjon. Ekkor - mondja Fisher és Ravizza - Sally irányítással rendelkezik az autó felett, mert ő irányítja a mozdulatait, amelyek eredményeként az autó jobbra fordul. De nincs szabályozó irányítása az autó felett, mert nem tudja máshová irányítani, mint ahová ténylegesen megy. Nem egyértelmű, hogy az "irányító kontroll" hasonlít-e Frankfurt elképzeléséhez, mert úgy tűnik, hogy Fisher és Ravizza beszámolója szerint egy ágens akkor is rendelkezhet irányító kontrollal, ha nem tud releváns korrekciókat és beavatkozásokat végrehajtani. Ezért itt tartózkodni fogok attól, hogy az ágens mozgása feletti irányítás kifejezését az "irányításkontroll" kifejezéssel jelöljem.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a cselekvés szándékos mozgás. A szándékos mozgás fogalmát nem szabad összekeverni a szándékos cselekvés fogalmával. A "szándékos cselekvés" kifejezést használhatjuk, vagy inkább félreérthetjük, hogy egyszerűen azt közvetítsük, hogy a cselekvés szükségszerűen olyan mozgás, amelynek lefolyása egy ágens irányítása alatt áll. Amikor így használják, a kifejezés pleonasztikus. Helyesebb használat szerint olyan cselekvésekre utal, amelyeket többé-kevésbé szándékosan vagy öntudatosan hajtanak végre - vagyis olyan cselekvésekre, amelyeket az ágens szándékosan hajt végre. Ebben az értelemben a cselekvések nem feltétlenül szándékosak (Frankfurt 1978, 159. o.).

A 4. fejezetben már bemutatottam és megcáfoltam az Egyszerű Nézetet: de a szándékos cselekvés fogalma, amelyet Frankfurt fentebb használ, annyira korlátozó, hogy még az Egyszerű Nézetnél is erősebb. Ez egyfajta Egyszerű Nézet, amelyben a szándékok szükségszerűen tudatosak vagy szándékosak. Nyilvánvaló, hogy az Egyszerű Nézetnek a 4. fejezetben már elmondott általános cáfolata erre a még kevésbé hihető változatra is vonatkozik.

Amellett kell tehát érvelnem, hogy Frankfurtnál erősebb állítást kell képviselnem: nemcsak azt, hogy az ágens irányítása alatt állni elegendő a cselekvéshez, hanem azt is, hogy ez elegendő a *szándékos* cselekvéshez. Találunk-e Frankfurtnál bármilyen bizonyítékot ez utóbbi állításra?

Először is, Frankfurt nem ad okot arra, hogy különbséget tegyünk szándékos mozgás - cselekvés - és szándékos cselekvés között. Továbbá nem ad okot arra, hogy miért gondoljuk, hogy a vezetés nem elegendő a szándékos cselekvéshez, annak ellenére, hogy elegendő a cselekvéshez. Frankfurt csupán azt mondja, hogy ez "pleonasztikus" lenne; és hogy a megkülönböztetés a "szándékos cselekvés" kifejezés "megfelelőbb használatát" jelentené.

Valójában nem tűnik rossznak az a gondolat, hogy az útmutatás elegendő a szándékos cselekvéshez: ha valaki az ő útmutatása szerint cselekszik - ha nem avatkozik be, vagy nem korigálja a cselekvését, bár megtehetné -, akkor feltehetően szándékosan cselekszik. Sőt, mivel az ágens irányítja azt, amit tesz, hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy amit tesz, az neki tulajdonítható; mert ha a tett nem felelne meg neki, akkor megváltoztathatná, vagy megakadályozhatná, vagy leállíthatná, vagy módosíthatná - egyszerűen beavatkozhatna, mert ő irányít.

Úgy gondolom, hogy Frankfurt álláspontjával két nehézség van: meg akarja védeni azt a gondolatot, hogy "a *szándékos mozgás* fogalmában nincs semmi olyan, ami azt jelentené, hogy annak bekövetkezését az ágensnek szándékosnak kell lennie" (ibid., kiemelés tőlem); ezzel egyetértek. De Frankfurt nem mondja meg, hogy mi az a *szándékos cselekvés* fogalmában, ami azt implikálja, hogy annak bekövetkezését az ágensnek szándékosnak kell lennie. Valóban, ez például nem lehet maga a "szándékos" kifejezés, és annak a "szándékkal" való kapcsolata, mert mind a "szándékos mozgás", mind a "szándékos cselekvés" osztozik ezen a kifejezésen. És pontosan ezért jut el Frankfurt végül is ahhoz a trükkös, ha nem is szemantikailag, de fonetikusán is trükkös állításhoz, hogy egy szándékos mozgás lehet szándékos vagy nem szándékos.

Valójában, ha a kérdés csak terminológiai lenne, valószínűleg lenne egy sokkal jobb kifejezés a szándék jelenlétének kifejezésére: "szándékolt". Azok a cselekvések - szándékos mozgások -, amelyek az ágens irányítása alatt állnak, de amelyeket nem előz meg szándék, pusztán *szándékos* cselekvések lennének. Azok a szándékos cselekvések, amelyek nem csak az ágens irányítása alatt állnak, hanem szándék is előzi meg őket, szándékos cselekvések lennének.

tervezett intézkedések. Ez a változat még jobban illeszkedne Frankfurt szövegéhez is, amely arról beszél, hogy a cselekvéseket "az ágens szándékolja" (ibid.), nem pedig arról, hogy szándék előzi meg őket. És ez nem landolna Frankfurtnál azzal a kínos állítással, hogy egy szándékos mozdulat lehet szándékos vagy nem szándékos, hanem csak azzal a kevésbé zavaró állítással, hogy egy szándékos mozdulat lehet szándékos vagy nem szándékos.

Már a két különböző szó, a "szándékos" és a "szándékos" létezése is arra utal, hogy lehet különbség. És Frankfurt, amikor elismeri, hogy a "szándékos mozgás" nem igényel szándékot, elismeri, hogy értelmet adhatunk annak, hogy valami szándékos, anélkül, hogy feltétlenül szándékra utalnánk.

De van egy sokkal alapvetőbb probléma Frankfurt megkülönböztetési kísérletével: ugyanazokba a megfontolásokba csúszik vissza, amelyeket ugyanazon az oldalon kritizál, amikor a kauzális nézetet támadja. Frankfurt, mint már láttuk, azért bírálja a kauzális szemléletet, mert az egy mozgást nem önmaga és a cselekvés idején az ágenshez való viszonya, hanem előzményei alapján értékeli. Most azonban Frankfurt azt is elfogadta, hogy a szándékos cselekvéseket szándékos mozgások konstituálják: "Amikor egy személy szándékosan végrehajt egy cselekvést, akkor az a szándéka, hogy testének bizonyos mozdulatai történjenek. Amikor ezek a mozgások megtörténnek, a személy szándékos cselekvést hajt végre" (ibid.). Magukban a mozdulatokban tehát nincs semmi olyan, ami szándékos cselekvéssé tenné őket; ami szándékos cselekvésként megkülönbözteti őket, az csupán az, hogy szándék előzte meg őket. De ez pontosan az a fajta érv, amelyet Frankfurt a kauzális nézet esetében elutasít.

Nyilvánvaló, hogy Frankfurt számára nyitva áll, hogy a szándékos cselekvés esetében elfogadja a kauzális nézetet, míg a szándékos mozgás - cselekvés esetében elutasítja azt. De ha ezt választja, akkor - ha nem tudnánk, milyen motivációkkal tette ezt Frankfurt - elkerülhetetlenül kétségbe vonná a kauzális nézet elleni érvelése melletti elkötelezettségét. Ennél is fontosabb, hogy Frankfurt kísérlete, hogy különbséget tegyen a szándékos mozgás és a szándékos cselekvés között, az Egyszerű Nézet egy változatánál köt ki - tehát Bratman cáfolatának tárgya.

Ez a feszültség nem meglepő, tekintve Frankfurt felfogását, amellyel

A cselekvés problémája azzal kezdődik, hogy mi legyen a cselekvésfilozófia célja:

A cselekvés problémája annak az ellentétnek a kifejtése, ami a cselekvő cselekszik, és ami csupán megtörténik vele, vagy az általa végzett testi mozgások és azok között, amelyek anélkül történnek, hogy ő végezné őket (Frankfurt 1978, 42. o.).³

Ha tehát Frankfurt elfogadja, hogy az alapvető különbségtétel a cselekvés és a pusztán testi mozdulatok között van, akkor miért akar egy további, problematikus különbséget tenni a cselekvés és a szándékos cselekvés között? Frankfurt a vezetésben individuálta azt az elemet, amely különbséget tesz a pusztán testi mozdulatok, amelyekből hiányzik a vezetés, és a cselekvés között, amely a cselekvő vezetése alatt áll. Így oldotta meg, ha a vezetés működik, azt, amit ő a cselekvés problémájának tart. Miért menjünk tovább? Frankfurthoz méltóan, ő

³ Nem ez az egyetlen hely művében, ahol Frankfurt ezt a megállapítást teszi: "olyan események, amelyek cselekvések, amelyekben az ember magasabb képességei lépnek működésbe, és az ember testének azok a mozdulatai - a cselekvésektől eltérő viselkedésformák vagy pusztán testi történések -, amelyeket nem ő maga hoz létre" (Frankfurt 1988, 58. o.).

nem sokat törődik a további megkülönböztetéssel: egy 11 oldalas cikkben mindössze két bekezdést - kevesebb mint fél oldalt - szentel a szándékos cselekvés és a szándékos mozgás közötti különbségtételnek.

De ez a megkülönböztetés fontos lehet számunkra: az intuíció, amellyel ez a tézis indult, nem az, hogy az automatikus cselekvések szándékos mozgások, hanem az, hogy szándékos cselekvések. Ez tehát az az állítás, amelyet meg kell védenem. Másrészt viszont az intuíció valószínűleg nem tesz különbséget szándékos cselekvés és szándékos mozgás között, így meglehetősen azzal az elképzeléssel, hogy az automatikus cselekvések szándékos mozgások - nevezetesen, hogy cselekvések, nem pedig pusztán testi mozgások? Ezt az alkut javasolta a davidsonista a 3. fejezet végén: én akkor elutasítottam ezt az alkut, megmutatva, hogy pusztán az automatikus cselekvések cselekvésként - más leírások szerint szándékosként - való elszámolása nem elég.

Valójában Frankfurt egy másik lehetőséget is kínál: Az automatikus cselekvések szándékosságát pleonasztikus értelemben is elfogadhatnám. Így az az állításom, hogy az automatikus cselekvések szándékosak, Frankfurt szerint legalább két értelemben igazolódna.

Van azonban egy általános ok, amiért nem elégedhetünk meg azzal, hogy megmutatjuk, hogy az automatikus cselekvések szándékos mozgások, tehát cselekvések: ez pedig a mindennapi nyelvben és a filozófiai irodalomban egyaránt igen elterjedt fogalom, a nem szándékos cselekvés. Azok a dolgok, amelyeket teszünk, lehetnek cselekedeteink annak ellenére, hogy mi

akaratlanul: ezek az esetek többnyire olyan hibákat és következményeket jelentenének, amelyekre nem számítottunk.

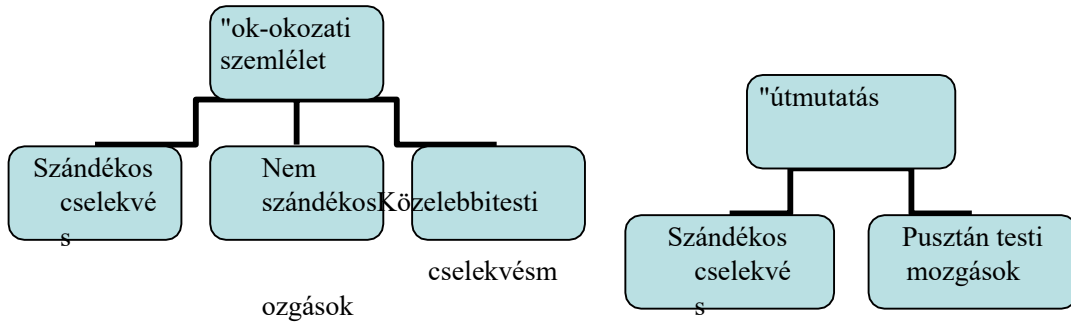
Frankfurt tehát dilemma előtt áll - és én is, amennyire vele tartok: a szándékos mozgás - cselekvés - és a szándékos cselekvés (nem pleonasztikus értelemben vett) közötti további megkülönböztetés felvetésével Bratman cáfolatának, az Egyszerű Nézetnek a kezébe kerülünk, és azzal a valószínűtlen állítással, hogy csak az, amit "szándékosan vagy öntudatosan" teszünk, mondható szándékos cselekvésünknek - ami nem használ annak az intuíciónak, hogy az automatikus cselekvések szándékosak. Másrészt e megkülönböztetésről való lemondás megfosztja a frankfurti nézetet attól a képességétől, hogy nem szándékos cselekvéseket is lehetővé tegyen.

A következő részben azt fogom javasolni, hogy elfogadhatjuk az ágens útmutatását a szándékos cselekvéshez elegendőnek anélkül, hogy feladnánk a szándékos és a nem szándékos cselekvés közötti különbségtételt.

2. Nem szándékos cselekmények

A viselkedés egyszerűbb taxonómiája a Frankfurt által a "cselekvés problémájának" megoldásának tekintett irányvonalak mentén nem jelenti azt, hogy ne vennénk figyelembe a nem szándékos cselekvéseket, legalábbis ezzel fogok érvelni ebben a fejezetben.

Míg az oksági nézet egy hármas tagolású taxonómiát mutat be, addig Frankfurt vezetési kritériuma, az én módosított változatomban, a "vezetési nézetben", csak egy kétrészes viselkedési taxonómiát állít fel.



A szándékos cselekvések és a pusztán testi mozgások közötti lényeges különbség az, hogy az ágens testének mozgása az ágens irányítása alatt áll-e - ez a frankfurti kritérium. Frankfurttól eltérően azonban azt javaslom, hogy a szándékos cselekvéshez elegendő a vezetés, és ezért a cselekvés és a szándékos cselekvés közötti különbségtétel meg sem történik.

Itt Davidsonra fogok támaszkodni, hogy szemléltessem a kauzális nézet hármastagolását: Davidson (1963) szerint egy mozgás akkor tekinthető szándékos cselekvésnek, ha egy olyan elsődleges okkal racionalizálható, amely az oka. Nos, ami Davidsonnál továbbá megkülönböztet egy olyan mozgást, amely nem cselekvés, egy olyan mozgástól, amely cselekvés (amely viszont lehet szándékos cselekvés vagy nem szándékos cselekvés, attól függően, hogy racionalizálható-e az adott leírás szerint), az az, hogy a mozgás bármely leírás szerint szándékos-e. A mozgás nem szándékos-e, hanem szándékos. Valójában Davidson szerint minden cselekvés legalább egy leírás szerint szándékos.

Ami tehát megkülönbözteti a pusztán testi mozdulatokat a nem szándékos cselekvésektől, az az, hogy az utóbbi, de az előbbi nem, legalább egy leírás szerint szándékos. Az biztos: egy

a nem szándékos cselekvés Davidson számára egy olyan leírás alapján lesz szándékos, amely különbözik attól a leírástól, amely alapján nem szándékos: "egy ember egy cselekvés ágense, ha az, amit tesz, leírható egy olyan szempont alapján, amely szándékossá teszi" (Davidson 1971, 46. o.).⁴

Azt gondolhatnánk, hogy a testünk minden mozdulatát be lehet illeszteni valamilyen szándékos leírásba; így például azzal lehetne érvelni, hogy még a lökdösődés is része annak, hogy szándékosan veszekszem; vagy hogy szándékosan akarok erőszakmentes egyéniség lenni; vagy hogy szándékosan élem a "jó életet". De ez, ha valamit is, problémát jelentene Davidson nem szándékos cselekvések és pusztán testi mozdulatok közötti megkülönböztetése szempontjából; de nem segítene a nem szándékos cselekvés kezelésében.

Itt is osztom Davidson intuícióját, hogy a lökdösődés általában jelentősen különbözik attól, mint mondjuk a kávé kiöntése. Az utóbbi esetben, de az előbbiben nem, a baleset, mondhatnánk, célzott. Alternatívaként a különbséget a passzív mozgás (a meglökés) és az aktív mozgás (a kávé kiöntése) fogalmában is beálthatnánk.

Itt van Davidson egyik klasszikus példája a nem szándékos cselekvésről: "Megfordítom a kapcsolót, felkapcsolom a villanyt, és megvilágítom a szobát. Tudtomon kívül egy csavargót is figyelmeztetek arra, hogy otthon vagyok" (Davidson 1963, 686. o.).

Davidson szerint a "kapcsoló felkapcsolása" szándékos cselekvés; a "lámpa felkapcsolása" szándékos cselekvés;

⁴ Ez az egész séma Davidson cselekvés-individuációs felfogásától függ (amit, mint az 1. fejezetben mondtam, elfogadok), amely szerint különböző cselekvésleírások utalhatnak ugyanarra a mozgáskészletre.

A "szoba megvilágítása" szándékos cselekvés; míg a "csavargó riasztása" nem szándékos cselekvés. Az első három cselekvésleírás szándékos, mert valamilyen elsődleges okkal racionalizálható. Valami ilyesmi: Meg akarom világítani a szobát (pro attitűd), és hiszem, hogy a lámpa felkapcsolása megvilágítja a szobát, és hogy a kapcsoló felkapcsolása felkapcsolja a lámpát (hiedelmek) - ez egyébként jó példa arra, hogy mennyire nem gazdaságos Davidson kauzális nézete. De "a csavargó riasztása" nem szándékos, mert nem racionalizálható a fenti elsődleges okkal: Davidson feltételezi, hogy nem voltak hiedelmeim a csavargókról - mivel fogalmam sem volt arról, hogy kint van egy csavargó - , hogy racionalizáljam a csavargó riasztását. Ezért a "csavargó riasztása" nem volt szándékos.

Mindazonáltal Davidson szerint a "cserkész riasztása" azért cselekvés, mert legalább egy leírás szerint szándékos: ebben az esetben legalább három leírás szerint szándékos: "a kapcsoló felkapcsolása", "a lámpa felkapcsolása", "a szoba megvilágítása". Mivel ezek a leírások ugyanahhoz a cselekvéshez tartoznak, mint a "csavargó riasztása", mivel mind a négy leírás ugyanazt a mozdulatszoportot individuálja, akkor a "csavargó riasztása" annak ellenére cselekvés, hogy nem szándékosan teszem.

Néhány eset, amelyet az oksági nézet nem szándékos cselekvésnek tekint, szerintem egyáltalán nem is cselekvés. Némelyikük pusztán testi mozdulat. Ez azért van így, mert néhány olyan eset, amelyet a kauzális nézet nem szándékos cselekvésnek tartana, valójában nem az ágens irányítása alatt áll.

Vegyük a következő esetet: tegyük fel, hogy meghívlak egy kávéra. Tegyük fel, hogy az új nadrágot viseled, amit most vettem neked. Tegyük fel, hogy megbotlom, miközben átnyújtom a kávéscsészét, és a kávé ráöntöm az új nadrágodra, tönkretéve azt. Ez az a fajta dolog, amiről azt akarjuk mondani, hogy nem volt szándékos. Tényleg nem akartam; nagyon hálás voltam, hogy azt a nadrágot viseled; és most már nagyon sajnálom. Ezt az esetet Davidson nézete "nem szándékos cselekvésnek" nevezné: Szándékosan megkínáltalak kávéval, és akaratlanul kiöntöttem - tehát a mozdulataim szándékosak voltak a "kávé felajánlása" leírás szerint, és nem szándékosak a "kávé kiöntése" leírás szerint - de mindkét leírás szerint a mozdulataim a cselekvés esetei: valójában ugyanannak a cselekvésnek - ugyanannak a mozdulatsornak - két különböző leírása.

Lehet, hogy az ügynök figyelmetlen volt; vagy hogy az ügynök túl sok mindent akart egyszerre csinálni; vagy hogy megpróbált imponálni a vendégének. Mindezek az esetek valószínűleg olyanok, amelyekben az ügynök közbeavatkozhatott volna a baleset megelőzése érdekében, tehát olyan esetek, amelyekben az ügynök mozgása az ő irányítása alatt állt. Másrészt azonban lehetett volna földrengés, vagy áramszünet, vagy a csésze lehetett volna csúszós, mert nem szárították meg rendesen; vagy egyszerűen az ügynök figyelmét elterelhette volna valami, ami abban a pillanatban történt. Ez utóbbi esetekben az ágens a cselekvés időpontjában semmit sem tehetett volna annak érdekében, hogy elkerülje a kávé kiöntését: az ágens a természet hatása alá került. Ez utóbbi esetekben tehát a mozdulatai nem az ő irányítása alatt történtek, mert nem tudott volna beavatkozni vagy korrigálni a viselkedését; ezért nem is voltak cselekvések.

Ha ezeket az eseteket az útmutatás, nem pedig a pszichológiai állapotok szempontjából kezeljük, akkor - ami fontos - segít elismerni, hogy egyes hibák nem is a mi cselekedeteink: nem mi követtük el őket, csak megtörténtek velünk; nem tehattünk volna semmit annak érdekében, hogy elkerüljük őket.⁵ Úgy gondolom tehát, hogy a fenti esetek fajtáira az én *vezetési nézetem* jobb, mint Davidson kauzális nézete.

De nem hiszem, hogy az olyan esetek, mint a "csavargó riasztása", hasonlítanak a kávé kiöntésének azon esetéhez, amelyben az ágenszt a természet legyőzi: a kávé kiöntésének esetében azt mondjuk, hogy az ágenszt a természet legyőzte, mert a természet elvette az ágensztől az irányítást, így az ágens nem tehetett volna semmit, hogy elkerülje a kávé kiöntését; így a kávé kiöntése azokban a konkrét esetekben, amikor az ágenszt a természet legyőzi, hasonlítana a meglökésre. Ezért ez inkább pusztán testi mozgás lenne, mint cselekvés.

De az "ámokfutó riasztása" nem így működik. A "csavargó riasztása" mozdulatai - amelyek ugyanazok a mozdulatok, amelyek a többi cselekvésleírást alkotják, mint például a "kapcsoló átkapcsolása" - az ágens irányítása alatt állnak: az ágens korrigálhatja őket, beavatkozhat beléjük, gátolhatja őket; az ágens tehet mást, vagy semmit...

⁵ Ez a fajta elképzelés a pszichológiai szakirodalomban is megtalálható, mint például Reason (1990) megkülönböztetése a *csúszások* és a *hibák* között: Lehet, hogy véletlenül könyökölök meg valakit, miközben megpróbálom elérni Marcot, hogy megüssöm (csúszás); de az is előfordulhat, hogy megütök valakit, akit Marcnak hiszek, miközben kiderül, hogy az a személy, akit megütök, nem Marc (hiba).

egyáltalán. Egyszóval ő irányít - másképp, mint a fent leírtak szerint, amikor meglöki vagy kiönti a kávé.

De úgy gondolom, hogy még mindig van különbség az útmutatás szempontjából, és olyan különbség, amely különbséget tud tenni a "csavargó riasztása" és a "kapcsoló átkapcsolása" között; tehát olyan különbség, amely figyelembe tudja venni azt a tényt, hogy az ügynök nem szándékosan riasztja a csavargót. A különbség abban van, hogy az ágens milyen beavatkozásokat és korrekciókat tud végrehajtani: olyan beavatkozásokat és korrekciókat tud végrehajtani, mint például: "Ne nyújtsam ki a karomat, különben felkapcsolom a kapcsolót"; vagy "Ne kapcsoljuk fel a kapcsolót, különben a szoba kivilágosodik"; de olyanokat is, mint "Ne kapcsoljuk fel a villanyt, hogy jó környezetvédő lehessen"; vagy "Hagyjuk sötétben a szobát, hogy spóroljak a villanyszámlán". Az a tény, hogy a testi mozgása az ő irányítása alatt áll, azt jelenti, hogy az ágens irányít, és ezért, ha ezek vagy más megfontolások, de akár a környezet változása is bekövetkezik, beavatkozhat: korrigálhatja, átirányíthatja vagy leállíthatja a mozgását.

Mindezek a megfontolások akkor is felmerülhetnek, amikor az ügynök éppen rutinszerűen kapcsolja fel a lámpát, amikor belép egy szobába. Legtöbbször ilyen megfontolások nem merülnek fel, és az ügynök automatikusan felkapcsolja a villanyt. De azok a fajta beavatkozások és korrekciók, amelyeket az ágens a teljesítményén elvégezhet, nem tartalmaznak olyan dolgokat, mint például: "Világítsuk meg a szobát, hogy figyelmeztessük a csavargót, hogy otthon vagyok", vagy "Hagyjuk sötétben a szobát, hogy elkaphassam a csavargót, amikor megpróbál bejönni". Az ilyen megfontolások csak akkor érvényesülhetnének, ha az ügynök tudná, hogy van egy csavargó, de Davidson feltételezi, hogy az ügynök nem tudja. Valójában, ha az ügynök tudott volna róla - és ezért

hittem volna, hogy a "csavargó riasztása" mind az én, mind Davidson szerint szándékos volt.

Ez a fajta megkülönböztetés könnyen alkalmazható a frankfurti autós forgatókönyvre is. Ott azt mondhatnánk, hogy az ágens szándékosan 50 mérföld/óra alatt tartja az autót; mert feltételezhetően az ágens könnyen megtudhatja, hogy milyen sebességgel halad, és ha akarja vagy kell, akkor beavatkozhat. Ha azonban kivesszük a kilométer-számlálót a forgatókönyvből, az ágens mozgásai ugyanazok maradnak; de most már feltételezhetően az ágens nincs ~~abn~~ a helyzetben, hogy megtudja az autó sebességét, és így már nem mondhatnánk, hogy szándékosan tartotta 50 mérföld/óra alatt.

Úgy tűnik tehát, hogy nyilvánvaló episztemikus különbség van a kétféle eset között: a kilométeróra nélküli autó esetében, még ha az ágens mozgása pontosan ugyanaz is, mint a kilométerórával rendelkező autó esetében, és az ágensnek irányítása van ugyanezen mozgások felett, a "48 mérföld/órás sebességgel megy" leírás nem szándékos; mert a kilométeróra hiányában az ágens nem tudja, és nem is tudhatja a pontos sebességét. De ugyanez a leírás szándékos abban az esetben, ha van kilométer-számláló, mert az ágens ellenőrizni tudja, hogy milyen sebességgel halad.

De ez az episztemikus különbség nem meríti ki az összes esetet: a csavargó forgatókönyvben az ágens állítólag megtudhatja, hogy kint van egy csavargó; csak ki kellene mennie és megkeresnie. Igaz, itt fokozati különbség van aközött, hogy a sebességét a kilométeróra megnézésével deríti ki, és hogy a csavargót úgy keresi meg, hogy

a kertbe megy, hogy megkeresse őt; olyannyira, hogy a kilométeróra esetében az ügynök *közvetlen* tudomásra jutási képességéről lehetne beszélni, szemben azzal a *közvetett* módon, ahogyan az ügynöknek más dolgok elvégzésével kellene a csavargó felkutatásához eljutnia.

A döntő pont azonban az, hogy az ügynöknek nincs oka kimenni és megkeresni a csavargót, mert az ügynöknek nincs oka azt gondolni, hogy kint van egy csavargó. Itt az episztemikus kritériumunk normatív jelentést kap: úgy tűnik, mintha ésszerűtlen lenne elvárni az ágenstől, hogy minden alkalommal, amikor meg akar kapcsolni egy kapcsolót, először menjen ki, hogy ellenőrizze, nincs-e csavargó a kertben. Valójában azt gondoljuk, hogy azok az emberek, akiknek ilyen jellegű aggodalmaik vannak, paranoiások (vagy hogy kényszerbetegségben szenvednek). Ugyanígy paranoiásnak - és veszélyesnek - tartanánk azt, aki vezetés közben nem tudja levenni a szemét a kilométeróráról.

Másrészt azonban már nem lenne ésszerűtlen elvárni, hogy az ügynök menjen ki, ha hirtelen hangos zajt hall a kertből. Hasonlóképpen, az az ügynök, aki egy ilyen zajra úgy reagálna, hogy kimegy a kertbe ellenőrizni, semmiképpen sem tekinthető paranoiásnak. Ez azért van így, mert az ügynöknek most már lenne oka arra, hogy odamenjen és ellenőrizze. Úgy tűnik, mintha a racionális ágensek háttérben olyan érzékenységgel rendelkeznének a rendellenességekre, hogy képesek reagálni rájuk. És, ahogyan azt már az 1. fejezetben elmondtuk, amikor a gyakorlat automatikussá válik, ez a rendellenességekre való reagálási képesség nem igényli, hogy aktívan figyeljünk a környezetünk bizonyos aspektusaira, és nem is kell állandóan a potenciális veszélyekre gondolnunk. Úgy tűnik, hogy az a racionálisabb ágens pontosan az, aki képes reagálni a rendellenességekre anélkül, hogy minden energiáját a

a figyelem erőforrásai azokra a körülményekre, amelyek között ezek a rendellenességek felmerülhetnének, de nem merülnek fel.

Most már látjuk a különbséget a "csavargó riasztása" és a "szoba megvilágítása" között. Az utóbbi olyan leírása a mozgásának, amelyet az ágens várhatóan ismer, vagy amelyet ésszerűtlen költség nélkül megtudhat - sőt, ha az ágens figyelmen kívül hagyná, hogy a szobákat a felkapcsolt lámpák megvilágítják, akkor elég nehéz lenne értelmet adni a viselkedésének. Az előbbi, amíg nem jön hirtelen hangos zaj a kertből, nem olyan leírása a mozgásának, amelyet az ágens várhatóan ésszerűtlen költségek nélkül megismerhet vagy megtudhat. Ha valóban hirtelen hangos zaj jött a kertből, és az ügynök úgy döntött, hogy figyelmen kívül hagyja, akkor azzal érvelhetünk, hogy az ügynök szándékosan riasztotta a csavargót, mert figyelmen kívül hagyott egy releváns rendellenességet.

Ezt az intuitív különbséget annak szempontjából is el lehet gondolni, hogy mely viselkedések tulajdoníthatók az ágensnek, és melyek nem - például a dicséret és a hibáztatás tekintetében. Ésszerű lenne, ha valaki azt mondaná az ágensnek: "Örülök, hogy nem kapcsoltad fel a villanyt. Ez jót tesz a környezetnek"; vagy "Nem sokat látunk, de legalább spórolunk a villanyszámlán". De ésszerűtlen lenne, ha valaki az ügynököt hibáztatná: "Bárcsak felkapcsoltad volna a villanyt, így elijesztettük volna a csavargót"; vagy "Nem kellett volna felkapcsolnod a villanyt, így elkaphattuk volna a csavargót".

Ezért különbséget tehetünk az ágensnek a mozgások halmazára vonatkozó útmutatása és az ágensnek a cselekvésleírásra vonatkozó útmutatása között. Az elképzelés az, hogy Davidson

"a kapcsoló felkapcsolása" forgatókönyv szerint az ágensnek irányítása van azon mozgások halmaza felett, amelyekre a "kapcsoló felkapcsolása", "a lámpa felkapcsolása", "a szoba megvilágítása" és "a cserkész riasztása" utal. Másrészt, míg az ágensnek van útmutatása a "kapcsoló felkapcsolása", "a lámpa felkapcsolása" és "a szoba megvilágítása" cselekvésleírások felett, addig az ágensnek - az általam említett okok miatt - nincs útmutatása a "csavargó riasztása" cselekvésleírás felett. Tehát a szándékos cselekvéshez szükséges, hogy az ágens rendelkezzen útmutatással a mozdulatok egy halmaza felett, de nem elegendő: az ágensnek rendelkeznie kell útmutatással az adott cselekvés leírása felett is. Ebből következik a fejezet elején ismertetett "vezetési nézetem": E -ing szándékos, ha -ing E irányítása alatt áll (ahol -ing egy cselekvésleírás).

Ha az egyértelműség kedvéért azt akarnánk, hogy a mozdulatok egy bizonyos halmaza és az arra a halmazra utaló cselekvésleírások közötti különbségtétel a nézet kijelentésének része legyen - tehát a nézetben explicit módon szerepeljen a különbségtétel a bizonyos mozdulatokra és a cselekvésleírásokra vonatkozó útmutatás között (így fogalmazza meg például Davidson a nézetét, lásd 3. fejezet, 1. szakasz), akkor a "útmutatási nézet" a következőképpen nézne ki:

E A-ing szándékos, a leírás -ing alatt, ha A-ing, a leírás -ing alatt, E irányítása alatt áll.

Összefoglalva, úgy gondolom, hogy az útmutatásra mint a szándékos cselekvés elégséges feltételére való hivatkozás nem jelenti azt, hogy nem tudok különbséget tenni aközött, amikor az ágensek szándékosan cselekszenek, és amikor

amikor nem. Ha egy ágensről nem várható el, hogy ésszerűtlen költségek nélkül megismerje vagy kiderítse mozgásának bizonyos leírását, mert nincs oka arra, hogy megismerje vagy kiderítse ezt a cselekvésleírást, akkor nem mondható, hogy szándékosan cselekszik, mert nincs irányítása a cselekvésleírás felett.⁶

3. *Eltérő oksági láncok*

Van egy fontos különbség az én "vezetési nézetem" és az oksági nézet között: az oksági nézet csak szükséges feltételeket ad a szándékos cselekvéshez, míg én azt javaslom, hogy a vezetés egyszerre szükséges és *elégleges* a szándékos cselekvéshez. Az ok, amiért a kauzális nézet nem ad elégleges feltételeket, az úgynevezett *deviáns esetek* (más néven *deviáns kauzális láncok*; lásd Davidson 1973): a deviáns esetek ellenpéldái lennének a kauzális nézetnek, ha a kauzális nézet az elsődleges okokat (vagy szándékokat) elegendőnek tartaná a szándékos cselekvéshez; de a deviáns esetek nem ellenpéldák, ha a kauzális nézet csak feltételezi, hogy az elsődleges okok (vagy szándékok) pusztán szükségesek.

Ez az oksági nézet számára sajnos azt jelenti, hogy nem tud teljes mértékben beszámolni a szándékos cselekvésről. Az én javaslatom tehát többet tesz, mint az oksági nézet, mivel a szándékosságnak nem csak szükséges, hanem elégleges feltételeit is megadja; továbbá azáltal, hogy a vezetést a szándékos cselekvés szükséges feltételeként állítja be,

⁶ Ez nagyon jól illeszkedik a vétkes tudatlanság és gondatlanság eseteibe (lásd például Rosen 2001 és 2003). Ezek valóban olyan esetek, amikor a cselekvőnek jobban kellett volna tudnia, vagy a cselekvés előtt tájékozódnia kellett volna. Ha hetek óta azt mondják a hírekben, hogy a környékemen jelentősen megnőtt a csavargók száma, és én mégis tovább megyek, és nyitva hagyom az ajtóm, akkor joggal mondhatjuk, hogy én engedtem be a csavargót, én vagyok a felelős (ami nyilván nem jelenti azt, hogy a csavargó kevésbé felelős). A "nem tudtam", "elfelejtettem", vagy "soha nem figyelek a hírekre" nem jó kifogás, amikor elvárható lett volna, hogy tudd vagy megtudd - nem ésszerűtlen költséggel -, hogy az ajtó nyitva hagyása beengedi a csavargót. A felelősségről bővebben lásd a Következtetésemet.

javaslatom képes kezelni a deviáns eseteket: a deviáns esetek valójában megfelelnek az oksági nézet szükséges feltételeinek, de nem az én javaslatom szükséges feltételeinek, mivel az ilyen esetek nem az ágens irányítása alatt állnak.

A paradigmátikus deviáns esetet Davidson a *Freedom to Act* (1973, 79. o.) című könyvében a hegymászó példájával állította fel: tegyük fel, hogy egy hegymászó úgy dönt, hogy megszabadul "attól a súlytól és veszélytől, hogy egy másik embert tart a kötélén" (Davidson 1973, 79. o.).⁷ A döntés, hogy ilyen szörnyű tettet követ el, annyira elbizonytalanítja a hegymászt, hogy meglazítja a kötél fogását, és ezzel megszabadul a kötélén lévő másik embertől. Az a döntése, hogy megszabaduljon a másik hegymásztól, egyszerre okozza és racionalizálja a kötél meglazítását; de az ágens nem szándékosan lazította meg a kötelet: ez baleset volt. Az ilyen esetek ellenpéldái lennének annak a nézetnek, amely szerint az általa racionalizált cselekvést kiváltó elsődleges ok elegendő lenne ahhoz, hogy a cselekvés szándékos legyen. Mindazonáltal ezek nem ellenpéldák az oksági nézet számára, amíg az oksági nézet nem elégséges, hanem csak szükséges feltételeket állít fel.⁸

Ami az oksági nézet szempontjából problematikus a deviáns oksági láncok tekintetében, az az, hogy az elsődleges ok (vagy szándék) pontosan azáltal okozza, hogy az ágens elveszíti a cselekvése feletti kontrollt, hogy az ágens úgy cselekszik, ahogyan az okai (vagy szándéka) voltak. És ez az a pont, ahol

⁷ A másik híres deviáns forgatókönyv az, amelyben Fred véletlenül elgázolja a nagybátyját, amikor a nagybátyja megölésére indul (Chisholm 1966).

⁸ *Az Actions, Reasons, and Causes* című könyv Davidson 1980-ban újranyomatott változatának 5. lábjegyzetében Davidson kifejezetten kijelenti, hogy nem kíván elégséges feltételeket felállítani: "Azért mondom azt, hogy "mint alapvető lépés", hogy kiiktassak minden olyan sugallatot, hogy a C1 és a C2 együttesen *elegendők az* okoknak az általuk magyarázott cselekvésekhez való viszonyának meghatározásához. Ennek a pontnak a tárgyalását lásd a Bevezetésben és a 4. esszében [A cselekvés szabadsága]" (Davidson 1963, 12. o.). A C1 és a C2 az elsődleges okok szükséges feltétele, amelyet ezen az oldalon idézek (lásd fentebb), illetve az az állítás, hogy "Egy cselekvés elsődleges oka annak oka" (Davidson 1963, 12. o.).

felmerül az ellenpélda: mert úgy tűnik, mintha az ágens nem rendelkezett volna megfelelő kontrollal a történetek felett ahhoz, hogy azt mondhassuk, hogy szándékosan cselekedett, még akkor is, ha a történeteket a releváns elsődleges ok (vagy szándék) okozta.

Az, hogy a kauzalistákat zavarják a deviáns esetek, érdekes módon azt mutatja, hogy valamiféle kontrollfeltételnek implicit módon szükségesnek kell lennie még a szándékos cselekvésről szóló beszámolóikban is, mert pontosan a kontroll intuitív hiánya az, ami a deviáns eseteket problémássá teszi.

Egyrészt Davidson azt akarja mondani, hogy az ágens nem szándékosan lazította meg a szorítását; mert ez egy baleset volt: ez inkább az ágens kontrollvesztésének eredményeként történt, nem pedig az ágens ellenőrzése alatt. Másrészt azonban az eset megfelel Davidson szándékosságra vonatkozó szükséges feltételeinek: a kapaszkodó lazítását az a vágy okozta, hogy megszabaduljon a másik hegymászótól, és az a meggyőződése, hogy a kapaszkodó lazításával megszabadul a másik hegymászótól.

Tehát az oksági nézet, ha az elsődleges okok (vagy szándékok) elegendőnek lennének, bajban lenne, mert a deviáns eset egy olyan ellenpélda lenne, amelyben az eseményt a releváns elsődleges ok (vagy szándék) okozza, de ennek ellenére nem szándékos. Éppen ezért Davidson elmarad a szándékos cselekvés elégséges feltételeinek meghatározásától. Davidson ezt nagyon őszintén elismeri: "[m]indenesetre kétségbeesetten próbálom megfogalmazni, hogy az attitűdöknek milyen módon kell okozniuk a tetteket, ha racionalizálni akarják a cselekvést" (Davidson 1973, 79. o.). És ez a probléma nem lehet meglepő, ha felidézzük, hogy

Frankfurt általános kritikája a kauzális szemlélettel szemben: hogy az a cselekvés előzményeire összpontosított, nem pedig magára a cselekvésre.

Az irányításnak a szándékos cselekvés szükséges és elégséges feltételeként való felvetése viszont nem osztja a kauzális nézet problémáját a deviáns esetekkel kapcsolatban: mert a deviáns esetekre jellemző, hogy az ágens mozdulatai - mint amikor az idegfeszültség következtében elveszíti a kötél fogását - nem az ágens irányítása alatt állnak: az ágens nem irányítja a mozgását; annyira idegessé válik - gonosz kísértései miatt -, hogy elveszíti a beavatkozás képességét; elveszíti a mozgásának irányítását. Sőt, még csak azt sem mondhatjuk, hogy a foghatóság elvesztése olyasvalami, amit az ágens tesz. Ez inkább valami, ami vele történik, testének puszta mozgása, nem pedig cselekedete. Valójában azokhoz a már tárgyalt esetekhez tartozik, amelyekben az ágenst a természet legyőzi.

Más kauzalisták úgy próbálták kezelni a deviáns oksági láncokat, hogy egy útmutatás típusú követelményt vezettek be. Itt van például Mele&Moser (1994) javaslata⁹ : "nézetünk szerint az A-hoz közeli szándékok, amelyek megszerzése szándékos A-cselekvéseket indít el, *fenntartják és irányítják az A-cselekvéseket*" (Mele&Moser 1994, 236. o.). Úgy tűnik, hogy ezek a szerzők elfogadják, hogy a deviancia kezeléséhez arra van szükség, hogy az oksági kapcsolatot kiegészítsük a szándék irányító szerepével. A szándék tehát nem csupán a cselekvés kezdeményezőjének értelmében okozná a cselekvést; hanem abban az értelemben is, hogy irányítja és fenntartja azt. Thalberg változatában ez nagyon világosan kirajzolódik:

⁹ Az ilyen jellegű megközelítésre lásd Brand (1984), Thalberg (1984), Alston (1986), Mele&Adams (1989), Mele (1992).

A személy szándéka csak elindítja az ok-okozati összefüggésben álló események sorozatát, amelyek a viselkedésben végződnek; nem alakítja tovább az eseményeket, különösen a viselkedést. Úgy gondolom, hogy egy teljes értékű oksági elmélet szorosabb kapcsolatot ír elő - amit én "folyamatos", "folyamatos" vagy "tartós" okságnak nevezek (Thalberg 1984, 257. o.).

Az ilyen jellegű megoldási javaslatok azonban olyan ellenpéldának vannak kitéve, amelynek az én változatom nem tárgya. Az ellenpéldát Moya (1990, megtalálható Stout (1996, 86-95. o.)) vázolta fel Chisholm (1966) deviáns esetének mintájára. Fred el akarja gázolni a nagybátyját. Fél, hogy elszalasztja, ezért útközben, hogy ne vesztesse az idejét, áthajt egy útjába került gyalogoson. A gyalogos, bizony, a nagybátyja. Itt úgy tűnik, mintha Fred viselkedését a szándéka tartaná fenn. Nincs olyan rés, mint az eredeti deviáns esetben, amely megszakítja Fred szándékának irányító vagy fenntartó szerepét. De mégis úgy tűnik, mintha Fred nem szándékosan gázolná el a nagybátyját.

Az én nézetem szerint azonban ezzel az esettel nincs probléma: úgy tűnik, hogy Frednek van iránymutatása a gyalogos elgázolása tekintetében; de nincs iránymutatása a nagybátyja elgázolása tekintetében, mert Fredtől ésszerűen nem lehetett elvárni, hogy tudjon, vagy ésszerű költség nélkül megtudja, hogy a gyalogos a nagybátyja - egyszerűen azért, mert Frednek nem volt oka azt gondolni, hogy a gyalogos a nagybátyja lehetett. Sőt, ha Fred tisztában lett volna azzal, hogy a nagybátyja abban az időpontban azon az úton sétált volna, akkor talán szívesen elismerjük, hogy Fred szándékosan gázolta el a nagybátyját.

Végezetül szeretném megmutatni, hogy az én "útmutatási nézetem" képes kezelni az úgynevezett *következményes* deviancia eseteit is (szemben az olyan esetek *alapvető* devianciájával, mint Davidson hegymászója, lásd Bishop 1989 és Schlosser 2007). A következményes deviancia paradigmaticus esete a következő: tegyük fel, hogy meg akarom ölni Samet, és ezért lövök Samre, hogy megöljem, de elvétem. Ennek ellenére a lövésem zaja felébreszt egy csorda vaddisznót, amelyek halálra tapossák Samet.

A Sam megölésére irányuló szándékom kielégítését az okozta, hogy meg akartam ölni őt. Mindazonáltal nem szándékosan ölöm meg Samet (sőt, még az sem egyértelmű, hogy én ölöm meg őt; a disznók teszik). Ez egy másik eset, amely kielégíti az oksági nézet szükségszerű feltételeit, de intuitíve nem szándékos cselekvés.

Az én "irányító nézetem" elég könnyen megbirkózik ezzel: abban az időben, amikor Samet megölik a disznók, nincs irányításom Sam megölése felett. Nem tudok közvetlenül beavatkozni, hogy megállítsam a disznókat. Továbbá, abban az időpontban, amikor elsütöm a fegyvert, ésszerűen nem lehet elvárni tőlem, hogy tudjam vagy megtudjam - ésszerűtlen költség nélkül -, hogy fel fogom ébreszteni a vaddisznócsordát, amely halálra fogja taposni Samet. Ezért nincs irányításom Sam megölése felett, és ezért Sam megölése nem szándékos cselekedetem.

4. Kifogások

A fejezet további részében négy ellenvetéssel fogok foglalkozni azzal az elképzeléssel szemben, hogy a vezetés szükséges és elégséges a szándékos cselekvéshez.

4.1 Regressz

Úgy tűnik, hogy javaslatomat a regresszió vádjával illetik; ezt a vádat már maga Frankfurt is észrevette:

Mozgásaink irányítása, miközben cselekszünk, nem követeli meg hasonlóképpen, hogy különböző cselekvéseket hajtsunk végre. Nem úgy irányítjuk a testünket, ahogyan egy sofőr irányítja az autóját. Máskülönben a cselekvést nem lehetne úgy elképzelni - a végtelen regresszió generálásának veszélye miatt -, mint olyan mozgások bekövetkeztét, amelyek egy ágens irányítása alatt állnak. Az a tény, hogy a mozdulataink, amikor cselekszünk, céltudatosak, nem valaminek a következménye, amit teszünk. Ez azoknak a rendszereknek az akkori működésére jellemző, amelyek vagyunk (Frankfurt 1978, 160. o.).

Ahogy Ruben (2003, 112. o.) megjegyzi, Frankfurt itt nem ad egy alternatív beszámolót a vezetésről, amely elkerüli a regressziót - Frankfurt csupán azt állítja, hogy egy ilyen alternatívának léteznie kell, különben a vezetés nem konstruálható regressziómentesen. Ez azonban nem elég a regresszió vádjára adott válasznak - ezért az alábbiakban a vádra adott válaszom következik, amelyben amellet érvelek, hogy nézetem nem hoz létre megkülönböztető regressziót: olyan regressziót, amelynek az ellenkező javaslat, a kauzális nézet, nem esik szintén alá.

Úgy tűnik, a vád az, hogy az én javaslatom szerint az, hogy egy cselekmény szándékos-e, attól függ, hogy a cselekmény a megbízott irányítása alatt történt-e. És hogy a cselekvés az irányítás alatt áll-e.

Az ágens irányítása viszont attól függ, hogy az ágens a cselekvés pillanatában képes-e beavatkozni a viselkedésébe, korrigálni a mozgását, vagy átirányítani azt. Ezek a tevékenységek viszont szándékos cselekvéseknek tűnnek. Ezért, vagy így szól az ellenvetés, a szándékos cselekvésről szóló beszámoló maga is szándékos cselekvésektől függ.

Ez az ellenvetés tehát attól az állítástól függ, hogy a vezetés az ágens azon képessége, hogy valamilyen szándékos cselekvést hajtson végre.¹⁰ De úgy gondolom, hogy ha ez az ellenvetés, akkor ez az ellenvetés a kauzális nézet ellen is felhozható, amennyiben a kauzális nézet szerint a szándékos cselekvés szándékos állapotoktól (pszichológiai állapotoktól) függ: mert a kauzális nézet hívei elfogadják, hogy a szándékos állapotok lényeges jellemzője, hogy diszpozíciók: nemcsak a behavioristák, mint Ryle (1949) vagy Stout (1996), hanem Davidson is: "Az elsődleges okok attitűdökből vagy meggyőződésekből állnak, amelyek állapotok vagy diszpozíciók" (Davidson 1963, 12. o.).

Úgy tűnik, hogy ennek a Davidson-szakasznak a természetes értelmezése az, hogy az "állapotok vagy diszpozíciók" egy inkluzív diszjunktívum, amely szerint egyes hiedelmek állapotok, és egyes diszpozíciók; hasonlóképpen egyes attitűdök állapotok, és egyes diszpozíciók. Ha tehát az én nézetemet regresszióval lehet vádolni a képességekre vagy diszpozíciókra való hivatkozás miatt, akkor Davidson nézetét ugyanezzel a regresszióval lehet vádolni.

¹⁰ És ebben a tekintetben ez a *regressziós* ellenvetés jelentősen különbözik attól a *regressziós* ellenvetéstől, amelyet Ryle (1949,

p. 67) az akaratelvűség ellen lép fel. Az én elméletemmel szembeni ellenvetés azt mondja, hogy az én elméletem szerint az, hogy egy cselekvés szándékos-e, attól függ, hogy az ágens a cselekvés időpontjában képes-e más szándékos cselekvéseket végrehajtani. Ryle ellenvetése az, hogy a volitionista számlák szerint az, hogy egy cselekvés szándékos-e, attól függ, hogy azt egy akaratú aktus - maga is szándékos cselekvés - hozta-e létre. Tehát az én beszámoló a szándékos cselekvésről az ágens azon képességétől függ, hogy képes-e szándékosan cselekedni; míg az akaratelméleti beszámoló attól függ, hogy az ágens ténylegesen szándékosan cselekszik-e egy akaratú aktus révén. Erről lásd Stout (2005, 9. o.).

Ezt el lehet ismerni, de nyomást gyakorolhat rám, hogy egy másik elmélet, amely csak az államokra hivatkozik, nem vádolható ilyen regresszióval - és hogy ezért az én javaslatom legalábbis rosszabb, mint egy olyan elmélet, amely csak az államokra hivatkozik.

Nekem úgy tűnik, hogy ha az én elméletemet terheli a regresszió, akkor még egy olyan elméletet is, amely csak az állapotokra hivatkozik, könnyen meg lehet terhelni ezzel a regresszióval: amennyiben ez az elmélet ezeket az állapotokat diszpozíciós tulajdonságokkal rendelkezőnek tekinti. Vegyük a funkcionalizmust: ha egy állapotot inkább funkcionális tulajdonságai, mint belső tulajdonságai határozzák meg és individuálják, akkor ezek közül néhány, ha nem is az összes, de diszpozíciós tulajdonság lesz. Az ilyen és ilyen állapot hajlamos x-et okozni; az ilyen és ilyen állapotot hajlamos y okozni - ahol x és y lehetnek mentális állapotok vagy viselkedésminták - például szándékos cselekvések.

Csak hogy megmutassam, hogy nem írom újra a funkcionalizmust, hogy megfeleljen a céljaimnak, itt van egy nagyon hiteles beszámoló a funkcionalizmusról, egyenesen a 70-es évekből, amelyet nem más írt alá, mint Jerry Fodor és Ned Block:

Az FSIT [funkcionális állapot-identitás elmélet] azonban lehetővé teszi számunkra, hogy a pszichológiai állapotokat ne csak viselkedésbeli következményeik, hanem összekapcsolódásaik jellege szempontjából is megkülönböztessük. Ennek oka, hogy a gépi táblázatok állapotainak azonossági kritériuma elismeri az egymáshoz való viszonyukat, valamint a bemenetekhez és kimenetekhez való viszonyukat (Fodor és Block, 1972, 167. o.).¹¹

¹¹ A következő idézet még egyértelműbbé teszi a funkcionalizmus és a diszpozíciós tulajdonságok közötti kapcsolatot: "A funkcionalizmus egyik kiemelkedő formája, a funkcionális állapotazonosság-elmélet szerint a mentális tulajdonságok magasabb szintű, diszpozíciós tulajdonságok. Fájdalmat érezni például olyan állapotot jelent, amely alkalmas arra, hogy a testi károsodás okozza, és alkalmas arra, hogy elkerülési viselkedést váltson ki (egy tényleges funkcionális

Ezek a kimenetek cselekvések. Ismét blokkolás: Block 1980, 1. o.: "A funkcionalizmus azt mondja, hogy a mentális állapotokat az egymáshoz, valamint az érzékszervi bemenetekhez és a viselkedési kimenetekhez fűződő oksági viszonyaik alkotják" (Block 1980, 1. o.). Csak a biztonság kedvéért: a megkülönböztető regresszus híveinek nem lenne hasznos megkülönböztetni a viselkedési kimeneteket és a szándékos cselekvéseket, mert én csak a szándékos cselekvésekről szóló beszámolókhöz mérem a nézetemet. Tehát a funkcionalizmus azon változatai, amelyek tagadják, hogy a szándékos cselekvések a kimenet egyik fajtája, nem relevánsak a megkülönböztető regresszió vádja szempontjából.

Ha valaki a pszichológiai állapotokról olyan beszámolót dolgozna ki, amely mentes a diszpozíciós tulajdonságoktól, és ezt használná a szándékos cselekvés beszámolójához, majd a regresszió miatt bírálná a beszámolómat, akkor talán még néhány kérdésre válaszolnom kellene. Addig is el tudom utasítani a regresszió vádját, mert még a beavatkozás képessége sem elegendő ahhoz, hogy megkülönböztető regressziót generáljon. Most azt kérhetnék, hogy mutassam meg, hogy a tényleges beavatkozás nem hoz létre regressziót: Ezt nem fogom megtenni - mert az én beszámolómmal nem támaszkodik a tényleges beavatkozásra. Csak a beavatkozás képességére támaszkodik.

4.2 Az alternatív lehetőségek elve

Ironikus módon, a javaslatomra lefelé fordított potenciális veszélyt maga Frankfurt jelenti, az Alternatív Lehetőségek Elvének (PAP) híres ellenpéldájával. Frankfurt ellenpéldája állítólag azt hivatott megmutatni, hogy hiba azt állítani, ahogyan a PAP teszi, hogy egy

a fájdalom jellemzése ennél sokkal bonyolultabb lenne). A *mentális tulajdonságok e nézet szerint tisztán diszpozicionálisak*" (Heil és Robb, 2003, 182. o. - kiemelés tőlem).

Az ágens csak akkor felelős egy A cselekvésért, ha másképp is cselekedhetett volna, mint ahogyan A cselekedett. Frankfurt ezt az eseteket mutatja be, amikor az ágens, bár úgy döntött, hogy úgy cselekszik, ahogyan cselekedett, nem cselekedhetett volna másképp.

Ezt a híres ellenpéldát az én javaslatomra is alkalmazhatnánk. Valaki azt mondhatná, hogy ha egyes intuitíve szándékos cselekvések olyanok lennének, hogy az ágens nem tehetett volna mást, mint a *Frankfurt-típusú esetekben* (terminológia Fischer és Ravizza 1998-tól), akkor a szándékos cselekvésről alkotott nézetem hamis lenne, mert lennének olyan cselekvések, amelyek szándékosak annak ellenére, hogy nem az ágens irányítása alatt állnak. Ebben a szakaszban megmutatom, hogy a *Frankfurt-típusú esetek* nem jelentenek ellenpéldát a nézetemre.

Frankfurt így fogalmazza meg a PAP elleni ellenpéldáját:

Tegyük fel, hogy valaki - mondjuk Black - azt akarja, hogy Jones végezzen el egy bizonyos műveletet. Fekete hajlandó jelentős erőfeszítéseket tenni, hogy elérje az akaratát, de inkább elkerüli, hogy feleslegesen mutogassa a kezét. Ezért megvárja, amíg Jones elhatározza, hogy mit tegyen, és nem tesz semmit, hacsak nem egyértelmű számára (Fekete kiválóan meg tudja ítélni az ilyen dolgokat), hogy Jones valami másra szánja el magát, mint amit ő akar. Ha világossá válik, hogy Jones valami más mellett fog dönteni, Black hatékony lépéseket tesz annak érdekében, hogy Jones azt tegye, amit ő akar, és azt tegye, amit ő akar. Bármilyenek is legyenek Jones kezdeti preferenciái és hajlamai, Fekete eléri, amit akar... Most tegyük fel, hogy Feketének soha nem kell megmutatnia a kezét, mert Jones a saját okai miatt úgy dönt, hogy végrehajtja és végre is hajtja azt a cselekvést, amit Fekete akar. Ebben az esetben, úgy tűnik, világos, hogy Jones pontosan ugyanazt az erkölcsi felelősséget viseli azért, amit tesz, mint amit akkor viselt volna, ha Fekete nem lett volna hajlandó lépéseket tenni annak érdekében, hogy megtegye. Teljesen ésszerűtlen lenne felmenteni Jonest a cselekedete alól, vagy visszatartani a dicséretet, amelyre normális esetben jogosult lenne, azon az alapon, hogy nem tehetett volna mást. Ez a tény egyáltalán nem játszott szerepet abban, hogy úgy cselekedett, ahogyan cselekedett. Valójában minden úgy történt

éppúgy, ahogyan az megtörtént volna Black jelenléte nélkül is, és anélkül, hogy kész lett volna beavatkozni a szituációba (Frankfurt 1969, 835-36. o.).

Az ágens a kérdéses cselekvést mindkét esetben végrehajtotta volna; tehát nem igaz, hogy az ágens másképp is cselekedhetett volna. A PAP szerint tehát az ágens nem felelős azért, amit tett. De intuitív módon az ágens saját akaratából döntött úgy, hogy a kérdéses cselekvést végzi; és úgy tűnik, hogy a kérdéses cselekvésért felelősséget kell vállalnia. Ezért a PAP hamis.

A szakirodalomban van egy érv a Frankfurt-típusú ellenpéldák ellen, amelyet döntőnek tartok: Peter van Inwagen terjesztette elő *An Essay on Free Will* (1983) című könyvében. Van Inwagen ellenérve igen egyszerű (1983, 170. o.): az alternatív forgatókönyvben, ahol Black beavatkozik, Black beavatkozása benne van annak kauzális történetében, amit Jones hoz létre, míg a tényleges forgatókönyvben nem. Ha úgy gondoljuk, hogy a kauzális történetben ez a különbség elegendő a kétféle cselekvéseseemény közötti különbséghez, akkor a tényleges történetben a cselekvéseseemény más, mint az alternatív forgatókönyvben. Ezért, mondja van Inwagen, amit Jones a tényleges forgatókönyvben előidézik, az különbözik attól, amit Jones az alternatív forgatókönyvben előidézett volna. De ha ez igaz, akkor az alternatív forgatókönyv nem mutatja meg, hogy Jones nem kerülhette volna el, hogy ne hozza létre azt, amit a tényleges forgatókönyvben hoz létre - mert az alternatív forgatókönyvben Jones valami mást hoz létre (vagy talán egyáltalán semmit, ha Fekete az, aki cselekszik - ezzel a ponttal a szakasz végén foglalkozom).

Ennek az ellenérvnek a vitatott aspektusa teljesen világos: ez az az elképzelés, hogy az alternatív forgatókönyv ok-okozati előzményeinek különbsége elegendő ahhoz, hogy azt mondhassuk, hogy az alternatív forgatókönyvben Jones valami mást tett volna; és ezért nem igaz, hogy Jones számára nem álltak nyitva alternatív lehetőségek: az alternatív forgatókönyv valódi alternatív lehetőség, így a PAP végül is nem cáfolható a Frankfurt-típusú esetekkel.

Fischer (1994) van Inwagen érvelésének ezt az aspektusát veszi górcső alá: szerinte a különbség nem elég *erős* ahhoz, hogy megalapozza a felelősségre vonást (142. o.).

... az alapvető aggodalmam az, hogy ez az alternatív lehetőség nem elég szilárd ahhoz, hogy megalapozza az erkölcsi felelősség releváns attribúcióit... meg kell mutatni, hogy ezek az alternatív lehetőségek megalapozzák az erkölcsi felelősség attribúcióit. És ez az, amit rejtélyesnek és valószínűtlennek tartok (Fischer 1994, 140. o.).

Bár Fischer maga mondja, hogy "nincs döntő érvem ellene [van Inwagen stratégiája]" (1994, 140. o.), úgy gondolom, hogy az alternatív lehetőség robusztusságával kapcsolatos aggodalmainak meg kell és meg is lehet felelni.

Fischer legalább két dolgot érthet *robusztus* alatt: Fischer azt akarhatja, hogy egy alternatív lehetőség abban az értelemben legyen robusztus, hogy eléggé különbözik a tényleges lehetőségtől ahhoz, hogy megalapozza a felelősségre vonást. Másik lehetőségként Fischer robusztusságért való kiáltása lehet, hogy az aktualitásért való kiáltás. Ekkor az lenne a panasza, hogy az alternatív lehetőség nem elég robusztus, egyszerűen azért, mert nem aktuális - és ez az aktualitásokra vonatkozik.

hogyan az erkölcsi felelősséget meg kell alapoznunk. Ez utóbbi értelmezés Fischer általános kompatibilista projektjére vezethető vissza. Itt nem akarok a kelleténél jobban belemenni a szabad akarat vitájába, és nem is foglalkozok benne különösebb állást. Csak azoknak van szükségük erre az aktualitásokra való korlátozásra, akik valamilyen mértékben elkötelezettek a kompatibilizmus mellett. Mivel nekem nincs ilyen elkötelezettségem, elismerem Fischerrel szemben, hogy ha a robusztusságot az aktualitásokra korlátozza, akkor még az alább ismertetett alternatív lehetőségek sem fogják őt meggyőzni.

Visszatérve a robusztusság első értelmezéséhez: az elképzelés, hogy az alternatív lehetőség nem különbözik eléggé a tényleges forgatókönyvtől ahhoz, hogy megalapozza a felelősségre vonást. Végül is, ha feltételezzük, hogy például amit Jones okoz, az Fred halála, van Inwagen nem tagadja, hogy mind a tényleges forgatókönyvben, mind az alternatív forgatókönyvben Fred meghal. Van Inwagen csak azt mondja, hogy Fred halálának eseménye a tényleges forgatókönyvben különbözik Fred halálának eseményétől az alternatív forgatókönyvben. Erre Fischer azt válaszolja, hogy mivel Fred mindenképpen meghal, a két esemény közötti különbség nem elég erős.

De azt hiszem, van valami nagyon robusztus, amit van Inwagen mondhatna Fischerre válaszolva: elég egyszerűen azt, hogy a különböző kauzális történetek mellett a különbség a lehető legrobusztusabb, mert a tényleges forgatókönyvben Fred halálának eseménye egy cselekvés (Jonesé); míg az alternatív forgatókönyvben Fred halálának eseménye nem cselekvés (vagy ha mégis, akkor nem Jonesé, hanem Blacké). Ha ez igaz, akkor az alternatív forgatókönyvben Jonesra igaz, hogy nem öli meg Fredet; míg a tényleges forgatókönyvben igen. És ezért Jonesnak, amikor a tényleges forgatókönyvben megöli Fredet, az alternatívája az volt, hogy nem öli meg Fredet.

Fred megölése, ami az alternatív forgatókönyv szerint történik. És ez az alapja annak, hogy Jones-t felelőssé tegyük: hogy másképp is cselekedhetett volna. Igen, Fred az alternatív forgatókönyvben is meghal - de nem Jones öli meg, hanem Black (ha van egyáltalán). Nem tudok elképzelni szolidabb különbséget annál, mint hogy Jones megöli Fredet, és hogy Jones nem öli meg Fredet.

Ha Fischer ragaszkodna ahhoz, hogy a Fekete külső beavatkozása nem elég erős ahhoz, hogy azt mondhassa, hogy Jones nem tette, akkor hirtelen abba a valószínűtlen helyzetbe kerülne, hogy azt kellene állítania, hogy az ágensek akkor is cselekszenek, ha valaki (vagy valami) más teljes ellenőrzése alatt álló bábok. Ennek valószínűtlensége még erősebbnek tűnik, ha a Frankfurt-típusú esetek Fischer-féle változatát használjuk, amelyben "Jack titokban dicszöközt telepített Sam agyába, amely lehetővé teszi számára, hogy Sam teljes agyi tevékenységét figyelemmel kísérje, és ha akar, beavatkozzon abba" (Fischer és Ravizza (1998), 29. o.). Ha ez nem számít annak, hogy Jack irányítja Samet, és ráveszi, hogy tegyen dolgokat, ahelyett, hogy Sam cselekedne, akkor nem tudom, mi számít annak. Sőt, az én számításom szerint Jack és Black az, aki cselekszik, mert mindketten beavatkozhatnak Jack mozdulataiba.

Fontos, hogy itt nem csak azt mondom, hogy az alternatív forgatókönyvben Jones mozdulatai az én javaslatom szerint nem minősülnek az ő cselekvésének (valójában nem, mert nem Jones irányítja a viselkedését, hanem Fekete - és ezért Fekete az, aki cselekszik). Itt azt is mondom, hogy bármelyik nézet szerint, amely különbséget akar tenni a pusztá mozgások és a cselekvések között - és a kauzális nézet ezt akarja tenni -, Jones mozgásai az alternatív forgatókönyvben

nem lehetnek Jones cselekedetei, mert azokat Fekete irányítja - és ezért véleményem szerint Fekete cselekedetei.

Úgy tűnik, hogy Fekete nemcsak az alternatív forgatókönyvben cselekszik - mivel beavatkozik Jones viselkedésébe -, hanem a tényleges forgatókönyvben is cselekszik, mivel képes beavatkozni; és ez a vezetés elegendő a szándékos cselekvéshez. Ez ellentmondásosnak tűnhet: Jones a tényleges forgatókönyvben saját akaratából cselekszik - és Black a tényleges forgatókönyvben nem tesz semmit: megvan a hatalma a beavatkozásra, de nem él vele. De ettől függetlenül Black akarata Joneson keresztül valósul meg. Továbbá, azt is feltehetnénk, hogy az, hogy Fekete képes beavatkozni, attól függ, hogy Fekete tett-e valamit a múltban (telepítette a készüléket; utasított valakit, hogy telepítse a készüléket stb.).

De ha elfogadjuk, hogy a tényleges forgatókönyvben Black cselekszik, akkor felmerül Jones cselekvőképességének problémája: ha Black az, aki Joneson keresztül cselekszik, akkor úgy tűnik, hogy Jones nem cselekszik. De hogyan lehetséges ez, hiszen Jones saját akaratából cselekszik? Itt azt szeretném javasolni, hogy a tényleges forgatókönyvben Jones és Black *egyaránt* cselekszik, de Black *jobban* cselekszik, mint Jones.

Az elképzelés az, hogy a vezetés nem zárja ki egymást: tehát még ha Fekete vezeti is x-et, Jones is vezetheti x-et, mert mindketten beavatkozhatnak és korrigálhatják x-et. A vezetés mértéke attól függ, hogy mennyi és milyen beavatkozási lehetőség áll rendelkezésükre: Jonesnak nagyon kevés útmutatása van, mert Fekete eszközét tekintve csak egy lehetőség áll nyitva számára: vagy Jones φ -zik, vagy nem φ -zik. És ha Jones

nem ϕ , akkor a készülék beavatkozik. Fekete viszont, miután telepítette az eszközt, mindenféle dolgot tehet.¹²

A tényleges forgatókönyv szerint Jones saját akaratából öl. Nyitva állt volna előtte a lehetőség, hogy ne öljön - és akkor Black közbelépett volna. Tehát míg Joneson múltott, hogy öl-e vagy sem, az nem rajta múltott, hogy az áldozat meghal-e vagy sem. Míg Black esetében mindkettő rajta múltott, hogy Jones öl-e vagy sem, és az is, hogy az áldozat meghal-e vagy sem (ez megint csak attól függ, hogy mennyire erős az eszköz). Ezért van Blacknek több iránymutatása, mint Jonesnak, és ezért cselekszik Black többet, mint Jones.

Simester (1996), aki elfogadja a frankfurti útmutatás melletti és a kauzalizmus elleni érvelés lényegét, úgy véli, hogy a fenti esetek a frankfurti útmutatás finomítását igénylik.

...nem elégséges feltétele annak, hogy a viselkedés cselekvés legyen, hogy az ilyen viselkedést - Frankfurt kifejezésével élve - egy ágens irányítsa. A viselkedést ugyanis egynél több mechanizmus is irányíthatja. Tegyük fel, hogy Alice megfogja Bill kezét, és fejbe vágja vele Chloét. Tegyük fel továbbá, hogy Bill képes ellenállni annak, hogy Alice ilyen módon használja a kezét, de nem teszi ezt meg; sőt, Bill kész lenne maga is megütni Chloét, ha Alice nem tenné meg helyette. Ekkor a frankfurti elemzés szerint Alice és Bill is megüti Chloét (Bill kezével). De ez tévesnek tűnik. Alice az, aki Bill kezét vezeti: Bill csupán hagyja, hogy a testére hatást gyakoroljanak. Bill cselekedete az, hogy nem ellenkezik, és a keze mozgása (Bill felé) következményes esemény (Simester 1996, 170. o.).

¹² Igaz, az, hogy Fekete mennyire rendelkezik útmutatással, attól függ, hogy a készüléket úgy állították-e be, hogy csak abban az esetben irányítsa át Jones viselkedését, ha nem készül a ϕ -ra, vagy a készülék bármilyen körülmények között képes megváltoztatni Jones viselkedését.

Simester tehát a frankfurti feltételek megerősítését javasolja a következő módon: "hogya a viselkedést nem az azt tanúsító ágensen kívüli irányító erők okozzák" (ibid.). Simester intuíciója szerint úgy tűnik, hogy egyszerűen helytelen azt mondani, hogy Bill cselekszik; hasonló módon azt is mondhatnánk, hogy ha Jones viselkedése Black irányítása alatt áll, akkor Jonesról nem mondhatjuk, hogy cselekszik. Simester maga is elismeri, hogy Frankfurt szerint a természetes értelmezés az lenne, amit Black és Jones esetére adtam, hogy mindketten cselekszenek.¹³ És nem látok semmilyen okot, amiért el kellene utasítanunk ezt a fajta olvasatot - eltekintve Simester intuíciójától. Maga Simester mondja, hogy "Az a tény, hogy Bill magatartása mulasztásnak minősül, ilyen esetben nem akadályozhatja meg, hogy jogilag felelősnek tartsák a magatartásáért, qua következmény" (ibid.). Mi sem jobb módja Bill jogi felelősségre vonásának, mint az, hogy feltételezzük, hogy Bill (részben) cselekszik?

4.3 Kauzalista ellenvetés

Van egy kauzalista ellenvetés (Mele 1997) a frankfurti útmutatással szemben, és így azzal a javaslatommal szemben is, hogy az útmutatás szükséges és elégséges a szándékos cselekvéshez: hogy maga az útmutatás kauzálisan függ az ágens pszichológiai állapotaitól; és hogy ezért Frankfurt nem tudja az útmutatással helyettesíteni a kauzális nézetet, mert az utóbbi az előbbitől függ.

¹³ Az olvasó azt gondolhatja, hogy Simester esete és az enyém nem analógok, mert az én Jones&Black esetemben Black nem avatkozik be, míg Simester esetében Alice. De ez nem számít: ami számít, az az útmutatás. És mind az én esetemben, mind Simester esetében mindkét ágensnek van irányítása a vonatkozó mozgás felett.

Mele Frankfurt már idézett autós forgatókönyvére irányítja kifogását. Az említett forgatókönyvből a Mele kifogása szempontjából döntő fontosságú rész a következő:

Egy sofőr, akinek autója csak a gravitációs erők hatására gördül lefelé a lejtőn, elégedett lehet a sebességével és az irányával, és így talán soha nem avatkozik be, hogy bármilyen módon kiigazítsa a mozgását (Frankfurt 1978, 48. o.).

Mele úgy véli, hogy ez a forgatókönyv maga is a pszichológiai állapotok tulajdonításától függ:

"A gépkocsi mozgására" vonatkozó kívánság vagy szándék hiányában nem lenne alapja annak, hogy a járművezető "elégedett" legyen a gépkocsija sebességével és irányával. Tehát nyugodtan tulajdoníthatunk egy vonatkozó vágyat vagy szándékot a sofőrnek, akit Alnek fogok nevezni. Mi áll az útjában annak, hogy megállapítsuk, hogy Alnek a lejtőn való lefelé gurulás vágyának vagy szándékának megszerzése oka a gurulási cselekményének, és hogy a "lefelé gurulás" célzatosságához valamilyen ilyen ok szükséges? ... az, hogy az autó sebességével és irányával való megelégedettségének köszönhetően hagyja, hogy ez [a "kigurulás"] továbbra is megtörténjen, (fogalmilag) attól függ, hogy van-e valamilyen releváns vágya vagy szándéka az autó mozgásával kapcsolatban (Mele 1997, 9. o.).

Itt azt gondolhatnánk, hogy Mele ellenvetése általában véve vonatkozhat Frankfurt útmutatására, de az automatikus cselekvésekre nem vonatkozik, és ezért nem kell vele foglalkoznom. Állítólag azért nem vonatkozna az automatikus cselekvésekre, mert a 3. fejezetben már érveltem a pszichológiai állapotok tulajdonítása ellen az automatikus esetben. De azt hiszem, hogy a kauzalistának könnyű válasza lenne erre a húzásra: mivel Mele azzal érvel, hogy az irányítás pszichológiai állapotoktól függ, e pszichológiai állapotok hiányában az ágens mozgásai nem tartoznának az ágens irányításába. Amit tehát Mele ellenében érvelnem kell, az valóban az, hogy a vezetés nem függ attól, hogy a pszichológiai állapotok az ágens mozgásának okai.

Egy pontosítás: Mele itt nem csak azt állítja, hogy az ágens beavatkozásai és korrekciói kauzálisan függenek a pszichológiai állapotoktól. Azt állítja, hogy az ágens mozgásai még azokban az esetekben is, amikor nem történik korrekció vagy beavatkozás, kauzálisan függenek a pszichológiai állapotoktól.

Mele tehát úgy gondolja, hogy "nyugodtan tulajdoníthatjuk" a vonatkozó pszichológiai állapotokat, és semmi sem áll az útjában annak, hogy azt gondoljuk, hogy ezek a pszichológiai állapotok okozzák az ágens viselkedését. "Akkor természetes azt mondani, hogy AI azért gurul a kocsijával, mert ezt akarja, vagy szándékában áll, vagy így döntött - egy azonosítható okból. És az "mert" itt természetesen kauzális értelmezést kap. Normális esetben, ha AI nem akarná, vagy nem szándékozna, vagy nem határozná el, hogy gurulni fog, akkor nem gurulna; és nem véletlen, hogy miközben kívánja, vagy szándékozik, vagy elhatározza, hogy gurulni fog, gurul" (Mele 1997, 9. o.).

Mele számára azonban nem elég, ha megmutatja, hogy a releváns szándékot - nevezetesen az ágens partra szállási szándékát - az ágensnek lehet tulajdonítani. Mele-nek azt kell megmutatnia, hogy az ágensnek a partra szállásra irányuló szándék tulajdonítása szükséges ahhoz, hogy az ágens partra szálljon. Ha Mele ezt nem tudja bizonyítani, akkor teret enged egy alternatív számításnak, amely szerint nincs szándék a partra vetésre. Lehet például, hogy az ágensnek csak az a szándéka, hogy hazaérjen: és mivel a partra szállás nem ássa alá e szándék kielégítését, az ágens nem avatkozik be. Az ágens hazajutási szándéka nem jelenti azt, hogy az ágensnek nem áll szándékában a partra szállni: lehet, hogy az ágens hazajutási szándéka teret enged az ágens partra szállási szándékának, tekintettel arra, hogy a partra szállás bevallottan csak egy a sok lehetőség közül, amelyekkel az ágens a partra szállhat.

az ügynök eleget tud tenni a hazajutási szándékának. De ez megint csak nem elég: Mele-nek azt kell bizonyítania, hogy a partra szállási szándék szükséges. Azt ugyanis, hogy az ágens nem tudott volna partra szállni a partra szállási szándék nélkül; és nem csak azt, hogy az ágens a partra szállási szándék eredményeként tudott volna partra szállni. Mele csak az utóbbit mutatta be, az előbbi nem, és ezért áll Frankfurt beszámolója.

Mele pontja megmutathatja, hogy az ágensnek nem áll szándékában nem partra szállni - mert ha szándékában állt volna nem partra szállni, akkor feltehetően, mivel a viselkedése az ő irányítása alatt állt, nem állt volna partra -, de annak megmutatása, hogy az ágensnek nem áll szándékában nem partra szállni, nem elég ahhoz, hogy bármilyen szándékot tulajdonítsunk az ágensnek; és ami még fontosabb, nem mutatja meg, hogy az ágensnek szándékában áll partra szállni. Tehát ez sem elég.

Mele okot keres arra, hogy ne tulajdonítsunk pszichológiai állapotokat az ágensnek; és okot arra, hogy ne tekintsük őket az ágens mozgásának okozóinak. De amire Mele-nek szüksége van, hogy Frankfurtot megcáfolja, az az, hogy megmutassa, hogy nem létezhet vezetés anélkül, hogy ezek a pszichológiai állapotok ne okoznának mozgást. Frankfurt kihívása éppen az, hogy a vezetés nem függ kauzális előzményektől.

Mivel Mele csak azt mutatja, hogy lehetséges ezeket a pszichológiai állapotokat tulajdonítani, Mele nem mutatja meg, hogy a vezetés nem lehetséges ezen pszichológiai állapotok nélkül. Ahhoz, hogy ez utóbbit megmutassa, Mele-nek azzal kellett volna érvelnie, hogy ezeknek a pszichológiai állapotoknak a tulajdonítása szükséges, és nem csupán lehetséges.

Itt Mele rámutathat arra, hogy a beavatkozás nem lehetséges anélkül, hogy az ágens ne lenne valamilyen mentális állapotban; és hogy ha az ágens nem képes beavatkozni, akkor nincs irányítása a cselekedetei felett. Tehát az irányítás valóban attól függ, hogy az ágens valamilyen pszichés állapotban van-e - ez a válasz, ami fontos, azt jelentené, hogy Mele feladja azt a kísérletet, hogy megmutassa, hogy a kérdéses mozdulatokat pszichés állapotok okozzák; és megelégszik azzal, hogy csak azt mutatja meg, hogy az ágens irányítási képessége az ágens pszichés állapotától függ.

De ismétlem, az ügynök beavatkozásához, ha egyáltalán szükség van valamire, csak a hazajutás szándéka szükséges. Ha történik vagy történni fog valami, ami alááshatja e szándék kielégítését, akkor az ágens beavatkozhat. De a beavatkozásához nincs szükség a partra szállásra irányuló szándékra, és a beavatkozás nem is mutatja, hogy az ágensnek volt partra szállási szándéka.

De úgy gondolom, hogy Mele Frankfurtra vonatkozó kifogása még akkor sem működik, ha megengedjük Mele-nek a releváns szándék - Al tengerparti szándékának - tulajdonítását.

Frankfurt azt válaszolhatná, hogy még ha Al partraszállásának van is megfelelő mentális oka, partraszállása nem azért céltudatos, "mert egy bizonyos fajta okokból következik, hanem azért, mert bizonyos okok hatnának rá, ha pályájának megvalósulása veszélybe kerülne". A gondolat lényege, hogy ami a partraszállás céltudatosságát magyarázza, az nem az okozás módjának bármilyen jellemzője, hanem az, hogy Al "készen állt arra, hogy szükség esetén beavatkozzon, és hogy olyan helyzetben volt, hogy ezt többé-kevésbé hatékonyan megtehesse" (Mele 1997, 10. o.).

Mele úgy gondolja, hogy ez Frankfurt számára problémás lenne, és viccesen egy Frankfurt-típusú esettel érvel (lásd a 4.2. szakaszt), amelyben a sofőr egy démon irányítása alatt áll, úgy, hogy ha a sofőr úgy dönt, hogy beavatkozik, a démon megakadályozza őt ebben:

Képzeljük el, hogy az egész epizód alatt AI elégedett volt a dolgok menetével, és nem avatkozott közbe. Úgy döntött, hogy a partra száll, és a partra szállás céltudatos volt. Képzeljük el továbbá, hogy bár AInak szándékában állt beavatkozni, ha szükséges, egy ellenállhatatlan gondolatolvasó démon nem engedte volna, hogy beavatkozzon. Ha AI elállt volna a gurulás szándékától, vagy úgy döntött volna, hogy beavatkozik, a démon megbénította volna AI-t, amíg az autója le nem futja a pályáját. A gurulás akkor is célzatos, ha AI "nem volt abban a helyzetben, hogy többé-kevésbé hatékonyan [beavatkozhasson]". Ez pedig arra utal, hogy ami AI partra vetésének célzatosságát az eredeti esetben magyarázza, az nem az, hogy AI olyan helyzetben volt, hogy hatékonyan beavatkozhatott volna (Mele 1997, 10. o.).

Két probléma van Mele érvelésével: a következtetést, amelyet védeni akar, vagyis azt, hogy AI viselkedése célzatos, az egyik premisszaként használja: "Úgy döntött, hogy partra száll, és a partra szállás célzatos volt" (ibid.). Ezért az érvelése körkörös. Ráadásul azt, hogy a partraszállás mellett döntött, a partraszállás célszerűségének okának tekinti, holott éppen ezt kell bizonyítania kontra Frankfurt érvével szemben, miszerint a célszerűség inkább az ágens irányítási képességétől függ. Végül pedig Frankfurt számára nyitva áll, hogy - tekintettel arra, amit Mele mond - egyszerűen elutasítsa, hogy az ágens mozgásai céltudatosak, mert az ágens nem képes beavatkozni beléjük.

Van még egy utolsó pont, amelyet Mele Frankfurt ellen hoz fel: "Ráadásul vannak olyan változatai is az esetnek, amelyekben AI partra szállása célzatos, még akkor is, ha nem hajlandó beavatkozni. Tegyük fel, hogy AI egy vakmerő fickó, és úgy dönt, hogy bármi is történjék.

történik, akkor továbbra is csak gurulni fog. Nincs feltételes szándéka a beavatkozásra. Még ebben az esetben is, ha minden más dolog egyenlő, a partvonalazása szándékos és céltudatos" (Mele 1997, 10. o.).

Két pont: először is, Mele itt félreértelmezi Frankfurt érvelését. Frankfurt nézete, és így az enyém is, az ágens beavatkozási képességére támaszkodik, nem pedig a hajlandóságára.¹⁴ Másodsor, itt Mele végül is azt mutatja meg, hogy a céltudatosság nem is függ a beavatkozás feltételes szándékától, ami a kauzalisták számára az egyik nyitott út lett volna, hogy a vezetést visszavezessék a pszichológiai állapotokra.

Lehetne egy másik ellenvetés is Frankfurt ellen, amely a Mele-éhez hasonlóan hangzik: *ez a kifogás talán csak feltételezné a célzatosság valamilyen intuitív elképzelését, és ezért ennek a kifogásnak nem lennének meg a Mele ellenvetésével kapcsolatos problémák.* Ennek az ellenvetésnek a támogatója azt mondaná akkor, hogy abban az esetben, amikor a démon megakadályozza a sofőrt abban, hogy beavatkozzon, intuitív módon az a tény, hogy a sofőr partra szállása céltudatos, még akkor is, ha a sofőrnek nincs irányítása, mert nem képes beavatkozni.

Többféleképpen lehet kezelni ezt az ellenvetést: lehet, ahogy Simester (1996) javasolja, némileg módosítani Frankfurt beszámolóját, megszüntetve azt a részt, amelyben Frankfurt

¹⁴ A méltányosság jegyében az ágens "felkészültségére" is támaszkodhat (Frankfurt 1978, 47-48. o.). A készség azonban nem feltétlenül a hajlandóság értelmében értendő. Az, hogy egy ágens készen áll a beavatkozásra, jelentheti csupán azt, hogy képes erre, hogy minden szükséges előkészületet megtett, hogy közvetlenül képes erre. Sőt, könnyen elképzelhetünk olyasvalakit, aki kész beavatkozni, még ha nem is akar.

szükséges ahhoz, hogy a beavatkozás "hatékony" legyen: "Az, hogy nem tudjuk biztosítani, hogy a viselkedés a zavaró erők ellenére is bekövetkezzen, nem jelenti azt, hogy a viselkedés nem cselekvés, ha ilyen erők nem zavarják" (Simester 1996, 169-170. o.). Egyébként, mint már említettem, Frankfurt éppen a célzatosság intuitív jellegét vitathatná: ha valóban nem az ágens irányít, akkor hajlandó lehet nem az ágensnek tulajdonítani a vonatkozó mozgásokat. Végül, alternatívaként azzal is érvelhetnénk, hogy az ágensnek mégis van irányítása, mégpedig abban az értelemben, hogy ha a démon nem lett volna ott, akkor kontrafaktikusan ő lett volna abban a helyzetben, hogy hatékonyan beavatkozzon. És hogy ezért, mivel az ágens nem tudott a démon jelenlétéről, a mozdulatok mégis neki tulajdoníthatók.

4.4 Magyarázat és indoklás

Az utolsó ellenvetés, amellyel foglalkozni szeretnék, az, hogy az "iránymutató nézetem" nem magyarázó jellegű. Ez a pont valójában két különböző ellenvetést tartalmaz a nézetemmel szemben: hogy a nézetem nem magyarázza meg a ϕ -ezést; hogy a nézetem nem adja meg az ágens okát a ϕ -zésre.

Az első ellenvetés az, hogy az én "vezetési nézetem" nem magyarázza meg, sem okozati, sem más módon, hogy miért történt a ϕ -ing. Az olyan oksági elméletek, mint Davidsoné, ezzel szemben igen. Azáltal, hogy megadják azokat az okokat - pro attitűdöket, hiedelmeket (Bratmannál szándékokat) -, amelyek egy ágens cselekvésre motiváltak, az oksági elméletek nemcsak azt mutatják, hogy a cselekvés szándékos volt, hanem a szóban forgó cselekvés oksági magyarázatát is megadják. Davidson tézise alapján pedig, mint a 3. fejezetben láttuk, a ϕ -ing kauzális magyarázata éppen annak racionalizálása. Davidson tehát

mindhárom egyben adja: a φ -ozás szándékosságát; a φ -ozás magyarázatát; és annak racionalizálását. Az én nézetem ezzel szemben csupán a φ -ing szándékosságának magyarázatát kínálja. Semmit sem mond arról, hogy miért történt a φ -ing, és nem kínálja fel az ágens okát a φ -ingre.

De ez nem meglepő, ha emlékszünk Frankfurt eredeti panaszára a kauzális nézettel szemben: hogy az a cselekvések előzményeire összpontosított, nem pedig a cselekvés időpontjában az ágens és a cselekvése közötti kapcsolatra. A cselekvés előzményeire, az ágens pszichológiai állapotaira összpontosítva a kauzális nézet a szándékos cselekvésről szóló beszámoló mellett a cselekvés kauzális magyarázatát és racionalizálását is kínálhatja. De, mint láttuk, éppen azért, mert az előzményekre összpontosít, a beszámolója csak szükséges feltételeket tartalmaz, lemondva arról, hogy elégséges feltételeket kínáljon - így elkerülheti a deviáns oksági láncok problémáját. Továbbá, ahogyan a dolgozat során végig érveltem, a cselekvést kiváltó konkrét mentális állapotokra vonatkozó követelménye miatt nem tud számot adni az automatikus cselekvések intencionalitásáról.

Tehát a szándékos cselekvésnek az oksági magyarázattal párhuzamosan történő bemutatásának magas ára van az oksági nézet számára. Az én nézetem, ahogyan ebben a fejezetben bemutatam, nem fizet ilyen árat: számot ad az automatikus cselekvésekről, és szükséges és *elégséges* feltételeket kínál a szándékossághoz. Továbbá csak azt állítottam, hogy a kauzális nézet az automatikus cselekvések esetében nem működik; nem mindenféle cselekvés esetében. Tehát lehetséges, hogy a kauzális nézet sikeresen számot ad a nem automatikus cselekvések intencionalitásáról. És akkor

az oksági szemléletet a nem automatikus cselekvések magyarázatára és racionalizálására lehet használni. De hogyan magyarázzuk és racionalizáljuk az automatikus cselekvéseket? Hadd kezdjem a magyarázattal.

Amikor automatikus cselekvésekről van szó, azt szeretném javasolni, hogy annak magyarázata, hogy egy ágens miért tett valamit, az ágensre vonatkozó tényekben és/vagy az ágens környezetére vonatkozó tényekben található. Például az a *tény*, hogy az ágens nagyon magas, számít annak, hogy meghajol, amikor átmegy az ajtókon; és amikor automatikusan meghajol, akkor azért hajol meg, mert nagyon magas. Az, hogy nagyon magas, arra készíti, hogy meghajoljon. Ha az ágens egyszerűen csak meghajol, anélkül, hogy ténylegesen szándékában állna meghajolni, akkor a magyarázat arra, hogy miért hajolt meg, az lehet, hogy mivel mindig is nagyon magas volt, arra nevelték, hogy meghajoljon, amikor ajtókon megy át - és most egyszerűen meghajol, valahányszor átlép egy ajtón.

Ezt az elképzelést Dancy (2000)¹⁵ (*reasons why*) koncepciója ihlette:

Ami megmagyarázza, hogy miért vesznek oly sokan drága parfümöt karácsonykor, az a televízióban sugárzott reklámok áradata. Ami megmagyarázza, hogy miért nem jött el a partira, az az, hogy félénk. Egyik esetben sem határozzuk meg azokat a megfontolásokat, amelyek fényében ezeket a dolgokat tették. De mindegyikben megmagyarázzuk, hogy miért tették. Úgy tűnik tehát, mintha a dolgok széles skáláját tartanánk alkalmasnak arra, hogy választ adjunk a "Miért tette ezt?" kérdésre. Ezek a válaszok a dolgok meghatározásától kezdve, amelyek fényében az ágens úgy döntött, hogy azt teszi, amit tett, amit tett, amit néha az ágens okának neveztünk, amiért azt tette, amit tett, egészen addig, ami valójában egyáltalán nem ok, hanem inkább okozat. Tehát a motiváló ok fogalmát gondolatban külön kell tartanunk attól az általánosabb fogalomtól, hogy "az ok, amiért az ágens azt tette, amit tett" (Dancy 2000, 5-6. o.).

¹⁵ Lásd még Hume *természetes ösztönei*. Lásd: Értekezés III. rész III. könyv IV. szakasz "A természetes képességekről". Valamint Campbell (2006), aki arról értekezik, hogy Hume természetes ösztönei (vagy természetes képességei) miként lehetnek okok.

A "miért" megmagyarázza, hogy egy ágens miért tett valamit anélkül, hogy az ágens mentális állapotára hivatkozna - az ágensre és környezetére vonatkozó tények elegendők. A gondolat az, hogy amikor a példában szereplő fickót megkérdezték, hogy el akar-e menni a partira, automatikusan azt mondta, hogy nem megy el; vagy akárhogy is volt a válasza, amikor ténylegesen el akart menni a partira, nem volt kérdés, hogy elmegy-e; *természetes volt* számára, hogy nem megy el. Nem kellett mérlegelnie, hogy menjen-e, és nem kellett döntést hoznia; a félnksége megtette ezt helyette.

Ez a fajta magyarázat egyaránt állhat természetes adottságokból, mint például a magasság, vagy szerzett adottságokból (képességek, mint például a zongorázás), illetve jellemvonásokból, szokásokból, társadalmi konvenciókból és szabályokból. Feltételezem, hogy egy adott tehetség vagy társadalmi konvenció magyarázatot adhat arra, hogy egy ügynök miért tett egy dolgot, és miért nem egy másikat. Azért mentem el a misére, mert katolikusnak neveltek; azért nem mentem el a buliba, m e r t félnék vagyok. Szokásból vettem azt a kanyart. Mind az ágens *természetét* (mondjuk, hogy magas), mind az ágens *második természetét* (mondjuk, hogy csodálatosan zongorázik) felhasználhatjuk a cselekvés magyarázatára. A szokások, úgy vélem, ez utóbbi fajtába tartoznak: a dohányzási szokásom magyarázza, hogy miért nem tudtam ellenállni egy újabb cigarettának. Az a szokásom, hogy minden reggel a Radio 4-et hallgatom, megmagyarázza, miért hallgattam *ma* reggel a Radio 4-et.¹⁶

Az a tény, hogy a srác félnék, megmagyarázza, miért nem ment el a buliba, és ez független attól, hogy a srác valójában tisztában van-e azzal, hogy félnék vagy sem. Nem kell semmilyen kognitív kapcsolatban állnia a félnkségével ahhoz, hogy a félnksége miatt ne menjen el a buliba.

Nyilvánvaló, hogy az ügynökök tisztában lesznek néhány olyan ténnyel magukról, amelyek oknak számíthatnak.

¹⁶ A cselekvés szokásokra való hivatkozással történő magyarázatáról lásd Pollard (2006b).

miért; egy magas ember általában tudja, hogy magas (de vajon milyen gyakran tudja, hogy elég magas-e ahhoz, hogy nekimenjen egy ajtófélfának? Ez a fajta pontos tudás ritka és időigényes, és talán éppen ezért a magas emberek amúgy is sokszor elhajolnak. Az állandó automatikus hajolgatás azt eredményezheti, hogy néha akkor is hajolgatnak, amikor nem szükséges. De összességében ez valószínűleg hatékonyabb stratégia, mint minden egyes ajtókeret kimérése). De a lényeg az, hogy amúgy sem az magyarázza az ajtón való áthajlásukat, hogy *tudják*, hogy magasak, hanem az az egyszerű tény, *hogyan* magasak.

Az automatikus cselekvéseket tehát az ágensekre és környezetükre vonatkozó tényekre hivatkozva lehet megmagyarázni. De - fogják válaszolni -, ha ezekre a tényekre hivatkozunk, akkor talán *meg tudjuk magyarázni* az automatikus cselekvéseket, de nem leszünk képesek *racionalizálni* őket, mert nem az *ágens szemszögéből* magyarázzuk ezeket a cselekvéseket. Ha nem teszünk említést azokról a megfontolásokról, amelyek *fényében* az ágens cselekedett, akkor nem a racionalizálással foglalkozunk. És ez csak a második ellenvetés a nézetemmel szemben: hogy nem adja meg az ágens okát a ϕ -ozásra.

Ezt a pontot ismét el kell fogadnom. Nézetem kifejtésében nyoma sincs az ágensnek a ϕ -ozásra vonatkozó indokainak. De ismétlem, nem nyilvánvaló, hogy ez a nézetem ellen számítana. Másfelől itt azt akarom megmutatni, hogy az okokra való hivatkozás mellőzése a nézetem egyik előnye.

A kauzális nézet, amikor a φ -zés szándékosságának leírásában az ágens okát kínálja fel a φ -zésre, a következő, problematikus állítás mellett kötelezi el magát: az ágens csak akkor cselekszik szándékosan, ha okkal cselekszik. Ez az állítás a kauzális nézet automatikus cselekvésekkel kapcsolatos problémájának gyökere, mivel, mint láttuk, nem mindig van jogosultságunk arra, hogy megkonstruáljuk azt az elsődleges okot, amelyre szükségünk van ahhoz, hogy azt állíthassuk, hogy a szóban forgó automatikus cselekvés szándékos. És ezt az állítást megkérdőjelezi Hursthouse (1991) *arracionális cselekvései* is: olyan cselekvések, amelyek intuitíve szándékosak, de nem racionalizálhatók egy hit-vágy páros által. Íme, néhány Hursthouse által említett példa: valakinek a hajába túrni, "egy 'nem együttműködő' konzervnyitót a földre dobni" (ibid, 58. o.), izgatottságában fel-le ugrálni, "eltakarni az arcot a sötétben [szégyenből]" (ibid), "eltakarni a szemet [rémülten], amikor az már be van csukva" (ibid).

Tehát legalább kétféle cselekvés létezik, automatikus cselekvések és arracionális cselekvések, amelyeket az én nézetem, az oksági nézettől eltérően, meg tud magyarázni: és ez pontosan azért van így, mert az én nézetem nem hivatkozik az okokra. De miközben könnyen megállapíthatjuk, hogy az arracionális cselekvéseket nem okkal végezzük, nem akarjuk azt mondani, hogy minden automatikus cselekvés is ilyen. Amikor automatikusan kapcsolom a kapcsolót, vagy amikor meggörnyedek, amikor átlépek egy ajtón.

- eltérően attól, amikor izgatottan ugrálok fel-alá - a viselkedésem céltudatos és racionális; és általában okom van rá, hogy miért teszem.

Mindaz, amit ebben a tézisben megkérdőjeleztem, végül is az, hogy minden esetben szükségem van egy pszichológiai állapotra, egy tudattalan hit formájában, hogy a kapcsoló átkapcsolásával

kielégíti a pro attitűdömet; mert ilyen hit nélkül nem lenne szándékos a kapcsoló átkapcsolása. Ez nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy nem lehetett volna okom a kapcsoló átkapcsolására.

De milyen beszámolót tudok adni az ügynök indoklásáról az automatikus esetekben? Nem hivatkozhatok pszichológiai állapotokra. Vegyük újra a lámpa lekapcsolásának példáját. Ha azt mondanám, hogy azért kapcsoltam le a villanyt, mert csökkenteni akarom a széndioxid-kibocsátásomat, és a "széndioxid-kibocsátásom csökkentésére" irányuló *vágyamat* venném a villany lekapcsolásának okának, ez a viselkedésem tökéletesen ésszerű racionalizálásának tűnne. A probléma az, hogy a davidsonista azt válaszolná, hogy a "szénlábnyomom csökkentése" *csak akkor* racionalizálhatja a "lámpa lekapcsolását", ha elhiszem, hogy a "lámpa lekapcsolása" rendelkezik a "szénlábnyomom csökkentésének" tulajdonságával. Tehát mégiscsak szükségem van arra a meggyőződésre, amely ellen a 3. fejezetben érveltem.

Ezután megpróbálhatnánk azt mondani, hogy az ügynökre és környezetére vonatkozó tények lehetnek az okai. Tehát az a tény, hogy nagyon magas vagyok, lesz az oka annak, hogy meghajoltam, amikor beléptem az irodám ajtaján. De - fogják kifogásolni - ez nem racionalizálás, mert nem veszem bele az ágens nézőpontját; az a tény, hogy nagyon magas vagyok, nem tesz említést azokról a megfontolásokról, amelyek fényében cselekedtem.

De - lehetne válaszolni - a tények csak akkor nem lehetnek okok, ha elfogadjuk Davidson internalizmusát, amely szerint az okoknak az ágens pszichológiai állapotainak kell lenniük. Az externalisták szerint (például Stout 1996, Collins 1997, Dancy 2000) viszont

a tények racionalizálhatják az ágens viselkedését. Tehát ha azért hajolok meg, mert nagyon magas vagyok, akkor nem az a *meggyőződésem* racionalizálja a meghajlásomat, hogy nagyon magas vagyok, hanem az a *tény* ("objektív körülmény" Collins 1997, 109. o.), hogy nagyon magas vagyok.

Az externalisták ezzel szemben elismerik, hogy az a tény, hogy nagyon magas vagyok, csak akkor racionalizálhatja a lehajolási cselekedetemet, ha van némi fogalmam arról a tényről, hogy nagyon magas vagyok (lásd Dancy 2000, 1. fejezet; továbbá Stout: "Tehát az internista eltolódás tagadása nem jár azzal, hogy tagadom, hogy egy ágensnek mentális hozzáféréssel kell rendelkeznie cselekedeteinek közvetlen okaihoz" (1996, 38. o.)). Tehát ahhoz, hogy az automatikus cselekvések externalista racionalizálását felépítsük, nem szabad végül is ezt a "mentális hozzáférés" követelményét úgy beváltani, hogy az automatikus cselekvésre vonatkozó figyelem- és tudatosságihiányos feltételemet megszegjük.

Az alternatíva az, hogy feladjuk azt a feltételezést, hogy a "szénlábnymom csökkentéséhez" való pro attitűdöm *csak* akkor indokolhatja a villany lekapcsolását, ha abban is hiszek, hogy a "*villany lekapcsolása*" rendelkezik a "*szénlábnymom csökkentésének*" tulajdonságával. Gert (1998) egy ilyen megoldást kínál: ahhoz, hogy egy cselekvés racionális legyen, elegendő, ha nem irracionális. "Ha a racionális cselekvést egyszerűen úgy definiáljuk, mint olyan cselekvést, amely nem irracionális, nem kényszerítünk fiktív és félrevezető egységességet minden racionális cselekvésre" (1998, 61. o.). Ha tehát ágensünknek nincsenek okai az elhajlás ellen, akkor elhajlása már csak azért is racionális, mert az ágensnek nincs oka arra, hogy ne hajoljon el. Itt az, ami a cselekvést racionalizálja, az az okok hiánya, nem pedig azok megléte. De mivel mi, a kauzalistáktól eltérően, nem vagyunk elkötelezettek amellett, hogy az okok okok legyenek, ez nem feltétlenül jelent számunkra problémát.

Gert javaslata különösen jól illeszkedik az automatikus cselekvésekhez. A 3. és 4. fejezetben nem azt állítottam, hogy az ágenseknek, amikor automatikusan cselekszenek, egyáltalán nincsenek szándékaik, meggyőződéseik vagy vágyaik. Csak a konkrét szándékok vagy meggyőzések tulajdonítása ellen érveltem. Tegyük fel, hogy munkába sétálok: A lépéseim nagy részét automatikusan teszem meg. Nos, amivel én érveltem, az az, hogy ahhoz, hogy egy-egy lépés szándékos cselekvésem legyen, nem kell, hogy legyen olyan meggyőződésem, hogy *az* adott lépésnek megvan az a tulajdonsága, hogy elvisz a munkahelyemre.

Gert itt lehetőséget kínál arra, hogy hasonlóan mondjunk a racionalitásról: Nem kell ahhoz, hogy az *adott* lépés megtétele racionálissá váljon, amíg nincs semmi, ami miatt irracionális lenne számomra, hogy megtegyem ezt a lépést (mint például semmi, ami ellentmondásos lenne azzal, hogy megteszem ezt a lépést). Tehát a "munkába járás" lehet az oka annak, hogy megteszem az adott lépést, függetlenül attól, hogy rendelkezem-e a vonatkozó hittel, mindaddig, amíg nem hiszem, hogy az adott lépés megtétele akadályozná a "munkába járásomat" Vagyis, amíg valamilyen automatikus cselekvés nem akadályozza az általános terveimet, addig hagyom magam megtenni. És ez tökéletesen racionális.¹⁷ Legalábbis a racionalitás szempontjából tehát lehet egy megoldás a ψ -ing (munkába járás) és a ϕ -ing (*az* adott egyéni lépés megtétele) közötti résre, amelyet Bratman nem tudott kitölteni motivációs potenciállal: üresen hagyni.

¹⁷ Ez a javaslat tehát nem csak az automatikus cselekvések racionalizálására kínálna módot, hanem arra is, hogy igazolja a őket.

Következtetés

Ebben a fejezetben bemutattam a szándékos cselekvésnek egy olyan leírását, amely szerint az automatikus cselekvések szándékosak, ez a "vezetési nézet". Ez a szemlélet Frankfurt azon elképzelésének továbbfejlesztése, hogy a vezetés elegendő ahhoz, hogy különbséget tegyünk a cselekvések és a pusztán testi mozgások között. Azt állítom, hogy a vezetés a szándékos cselekvéshez is elegendő. Megmutatom, hogy ez a frankfurti kidolgozása még mindig lehetővé teszi, hogy különbséget tegyünk azok között, hogy az ágens mikor cselekszen szándékosan, és mikor nem - és így még mindig megengedhetem azt, amit a kauzális nézet nem szándékos cselekvésnek nevez. Továbbá megmutattam, hogy javaslatomnak van egy jelentős előnye a kauzális nézettel szemben: Én meg tudom adni a szándékos cselekvés szükséges és elégséges feltételeit, míg a kauzális nézet csak szükséges feltételeket tud megadni. Ez azért van így, mert az én nézetem a deviáns eseteket egyszerű testi mozgások eseteiként tudja elszámolni. A fejezet további részében négy lehetséges ellenvetéssel foglalkoztam: azzal, hogy nézetem regresszióknak van kitéve; hogy nézetemre Frankfurt saját ellenpéldájának egy változata érvényes az alternatív lehetőségek elve ellen; hogy a vezetés visszavezethető a kauzális nézetekre; és hogy javaslatom nem magyarázza meg és nem racionalizálja a cselekvést.

Következtetés

A következtetéseimet már kifejtettem: Elmondtam, hogy miért nem hiszem, hogy az általam elemzett kauzális nézetek - Davidsoné, Bratmané és az Egyszerű nézeté - működnek az automatikus cselekvések esetében. És javasoltam egy alternatív elméletet, az én "vezetési nézetemet". Ezért érvelésemet teljesnek tartom, és nem látom szükségét, hogy itt összefoglaljam.

Ebben a Következtetésben tehát csak egy különösen érdekes következményét kívánom kiemelni a beszámolómnak: a szándékosság és a felelőség közötti kapcsolat leegyszerűsítését, hogy az ágensek minden és csakis szándékos cselekedeteikért felelősek.

Valakinek, aki elfogadja az oksági nézetet, el kellene ismernie, hogy az oksági nézet által nem szándékosnak tekintett cselekvések legalább egy része olyan cselekvés, amelyért az ágensek felelősek. Vegyük Davidson (1978) híres Bismarck-forgatókönyvét, amelyben a torpedóért felelős tiszt tévedésből elsüllyeszti a Bismarckot, mert azt hiszi, hogy az a Tirpitz.¹ Az elképzelés szerint a tiszt akaratlanul süllyeszti el a Bismarckot; mivel a² cselekvése a "Bismarck elsüllyesztése" leírás alatt nem racionalizált: nincs pro attitűdje a "Bismarck elsüllyesztésével" kapcsolatban, és nincs olyan releváns meggyőződése sem, amely a "Bismarck elsüllyesztésével" kapcsolatos pro attitűdjével együtt a

¹ Érdekes módon Davidson forgatókönyve történelmileg pontatlan. Amikor a Királyi Haditengerészet elsüllyesztette a Bismarckot, a Tirpitz a közelben sem volt.

² Nem hiszem, hogy a második világháború alatt a Királyi Haditengerészet csatahajóin női tisztek is voltak; ez az oka annak, hogy a férfi névmást választottam.

Tirpitz elsüllyesztését", racionalizálná a "Bismarck elsüllyesztését": valami olyasmiről, mint az a meggyőződés, hogy a "Bismarck elsüllyesztése" leírás alatt az ő cselekedete a "Tirpitz elsüllyesztésének" tulajdonságával bírna. Tehát a "Bismarck elsüllyesztése" e leírás szerint az ágens nem szándékos cselekedete. Röviden, a tiszt hibázott.

Az, hogy a tisztet felelősségre kell-e vonni a hibájáért, más kérdés, és ezt Davidson nem tárgyalja. De minket ez a kérdés érdekel: tegyük fel tehát, hogy a tiszt valóban felelős. Feltételezhetjük, hogy létezik egy szabványos eljárás az ellenséges csatahajók azonosítására, és ha a tiszt követte volna ezt az eljárást, könnyen azonosította volna a csatahajót a Bismarckként, nem pedig a Tirpitzként, és így elkerülte volna a hibát. Tehát a tiszt felelős a hibájáért, mert nem követte a haditengerészet szabványos eljárásait; és mert - feltételezzük - az ilyen eljárások követése a hiba elkerülését jelentette volna.³

Tehát a tiszt felelős a "Bismarck elsüllyesztéséért", még akkor is, ha ezt nem szándékosan tette. Ezért egyes nem szándékos cselekedetek még mindig olyan cselekedetek, amelyekért az ágens felelős. Ez egy meglehetősen ismerős gondolat: a *tudatlanság* és a *gondatlanság* esetei (lásd például Rosen 2001 és 2003) például olyan nem szándékos cselekvések esetei, amelyekért az ágens mégis felelős. Ezek olyan esetek, amelyekben a klasszikus "nem szándékosan tettem" (vagy: "nem akartam megtenni") válasz nem mentesít a felelősség alól. A Bismarck-forgatókönyv ekkor gondatlanság esete lenne, mivel az ügynök nem követte a szokásos eljárásokat.

³ Azt gondolhatnánk, hogy a "ha a rendőr követte volna az eljárásokat, a hiba elkerülhető lett volna" ellentett tényállásának igazsága nem szükséges a rendőr felelősségéhez, mivel elegendő az a tény,

hogy nem követte az eljárásokat. Ez a pont most lényegtelen: a lényeg az, hogy feltételezzük, hogy a tiszt felelős, bármilyen okból is.

Az én nézetem szerint viszont nincsenek olyan esetek, amikor a cselekvő nem szándékosan cselekszik, de mégis felelős: ha a cselekvő szándékosan cselekszik, akkor felelős azért, amit tett. Ha nem szándékosan cselekszik, akkor nem felelős azért, amit tett. Ez azért van így, mert az én felfogásom szerint a szándékosság attól függ, hogy az ágensnek volt-e irányítása a mozgása felett, és hogy elvárható-e, hogy az ágens ésszerűtlen költségek nélkül megismerje vagy kiderítse a mozgásának bizonyos leírását (amit én "cselekvéseinek irányításának" neveztem el, szemben a "mozgásának irányításával"). Ha az ágens nem rendelkezik útmutatással a mozgása felett, vagy ha az ágens rendelkezik útmutatással, de nem várható el tőle, hogy ésszerűtlen költségek nélkül megismerje vagy kiderítse mozgásának bizonyos leírását, akkor nem cselekszik, e leírás alapján, szándékosan. Ez azt jelenti, hogy a kauzális nézettől eltérően nekem nem kell megengednem annak lehetőségét, hogy az ágens felelős legyen valamiért, amit nem szándékosan tesz.

Nézzük meg újra a bismarcki forgatókönyvet. Véleményem szerint az ügynök szándékosan süllyeszti el a Bismarckot. Az ügynök nem csak a hajó mozgása felett rendelkezett irányítással, mert bármikor közvetlenül beavatkozhatott volna, hogy megállítsa vagy átirányítsa a torpedó kilövését. De az is elvárható, hogy az ügynök tudja, vagy ésszerűtlen költség nélkül rájőjjön, hogy a csatahajó, amelyre tüzel, nem a Tirpitz. Sőt, amit a tisztnek ki kell derítenie, az *csak* a szokásos eljárások követése - ami egyébként is a kötelessége. Ezért nem ésszerűtlen elvárni, hogy kövesse ezeket az eljárásokat, és ezáltal megtudja, hogy a csatahajó nem a Tirpitz, hanem a Bismarck.

A "vezetési szemlélet" és az oksági szemlélet közötti különbség röviden azt jelenti, hogy az én szemléletem megalapozza, hogy az ágenseket felelősnek tartsuk a tetteikért, míg az oksági szemlélet nem. Az én nézetem szerint az ágens azért felelős, mert szándékosan cselekedett - a szándékos cselekvés az én nézetem szerint szükséges és elégséges ahhoz, hogy felelősek legyünk a cselekedeteinkért. A kauzális nézet szerint viszont az ágensnek nem kell szándékosan cselekednie ahhoz, hogy felelős legyen, mint a Bismarck-forgatókönyvben. De akkor mi az, ami a kauzális nézet szerint felelőssé tesz egy ágens?

Nem arról van szó, hogy nem szándékosan cselekedett, mert nyilvánvalóan nem szeretnénk azt mondani, hogy egy ágens felelős minden nem szándékos cselekedetért. Tegyük fel, hogy átnyújtasz nekem egy csésze kávé, és egy földrengés miatt a szoknyámra öntöd a kávé. Most már akaratlanul öntötted ki a kávé, de ésszerűtlen lenne téged ezért felelőssé tenni, tekintettel arra, hogy - feltételezzük - nem tudtál volna ellenállni a földrengésnek. Tehát nem minden nem szándékos cselekedet olyan cselekedet, amelyért az ágens felelős; és nem minden szándékos cselekedet olyan cselekedet, amelyért az ágens szintén felelős. A szándékos cselekvés tehát nem szükséges a felelősséghez (lehet, hogy elegendő, de ebbe nem megyek bele). Az oksági nézet tehát nem nyújt alapot a felelősségre.

Van egy lehetséges válasz, amelyet az oksági szakértő adhat a földrengés forgatókönyvére. A kauzalista azzal érvelhet, hogy abban a pillanatban, amikor a földrengés miatt ön kiönti a kávé, nincs olyan leírás, amely szerint a cselekedete szándékos lenne, és

hogy ezért a kávé kilötyöntése nem szándékolatlan cselekvés, mert ez egyáltalán nem is cselekvés - ez csak egy módja annak, ahogyan a testét a földrengés mozgásra készítette. Tehát nem arról van szó, hogy te öntötted ki a kávé, hanem arról, hogy a kávé a földrengés miatt ömlött ki (te csak egy proximalis oka vagy a "kávé kiömlése" eseménynek, de nem a kiváltója).

A nézeteltérés itt arról szól, hogy miután a földrengés ok-okozati hatása megindult, a "kávé felajánlása" leírás alatt még mindig szándékos-e a mozdulatod. És az én javaslatomra, hogy igen, a kauzalista azt válaszolja, hogy nem: hogy már nem kínálsz nekem kávé, miután a földrengés hatására a mozdulataidat már nem befolyásolod. Ez ellentmondásosnak tűnik: ha egy megfigyelő leírná a jelenetet, valószínűleg azt mondaná, hogy miközben átnyújtottad nekem a kávé, kiöntöttél belőle. Továbbá, mivel a kauzalista kritériuma az, hogy egy bizonyos mozgást egy adott mentális állapot okozott-e, a "kávé kiöntése" még a földrengés forgatókönyvében is megfelel ennek a kritériumnak, mivel a releváns mentális állapot a földrengés ellenére is annak egyik oka.

Itt úgy tűnik, hogy egy olyan kauzalista, aki elkötelezett Davidson cselekvés individuációjának megértése mellett, kénytelen lesz elismerni, hogy a "kávé kínálása" és a "kávé kiöntése" ugyanannak a cselekvésnek két különböző leírása. Ha a kauzalista valóban hajlandó lenne feladni ezt az elkötelezettséget, akkor talán lenne módjuk azt mondani, hogy minden nem szándékos cselekvés olyan cselekvés, amelyért az ágens felelős, mert azok, amelyekért nem felelős, nem is cselekvések - ami pontosan az én nézetem.

De akkor a kauzalisták már messzire jutottak volna az irányítás oldalára, mivel döntő módon felismerték volna, hogy ami megkülönbözteti a cselekvéseket a pusztá mozgásoktól, az nem a megelőző mentális állapotok, hanem az, hogy az ágens megfelelő kontrollal rendelkezik-e a teste mozgásának módja felett: a megfelelő kontrollt, amit Frankfurt és én irányításnak nevezünk.

Hadd tisztázzam itt az állításomat: az, hogy az oksági nézet nem ad alapot a felelősségre, nem ellenvetés az oksági nézet ellen, mert azt lehetne válaszolni, teljesen jogosan, hogy a felelősség kívül esik egy ilyen nézet hatókörén. Itt csak azt állítom, hogy az én nézetem, amelyet a dolgozatban már kifejtett okok miatt előnyben kell részesíteni a kauzális nézettel szemben, rendelkezik egy további előnnyel a kauzális nézettel szemben: szükséges és elégséges indokokat kínál arra, hogy egy ágens felelősnek tartsunk egy bizonyos cselekvésért: *E felelős a -ingért, ha E szándékosan -ed.*

Nyilvánvaló, hogy ez nem több, mint egy vázlatos elképzelés arról, hogyan kellene kinéznie a felelősség teljes körű elszámolásának. Ahhoz, hogy teljes legyen, meg kell határozni, hogy minden egyes helyzetben mit lehet elvárni egy ügynöktől; és hogy minden egyes helyzetben mi az ésszerűtlen költség. Hangsúlyozni kell, hogy az én nézetem nem kínál szükséges és elégséges feltételeket arra vonatkozóan, hogy egy ágens mikor felelős valamiért (mondjuk valamilyen eseményért); hanem csak szükséges és elégséges feltételeket arra vonatkozóan, hogy egy ágens mikor felelős valamilyen cselekvésért. És nem mondtam semmit arról, hogy a saját cselekedetei az egyetlen olyan esemény, amelyért egy ágens valaha is felelős.

Itt egy nehéz esetet képvisel az ittas vezetés forgatókönyve (lásd például Fisher és Ravizza 1998). Tegyük fel, hogy elmegyek inni, és nagyon berúgok. Tegyük fel, hogy annak ellenére, hogy nagyon részeg vagyok, hazavezetek. És tegyük fel, hogy hazafelé menet elgázolok egy gyalogost. Teljesen nyilvánvalónak tűnik, hogy valamilyen szinten felelősnek kell lennem azért, hogy elgázoltam a gyalogost. Másrészt nehéz lesz azzal érvelni, hogy szándékosan gázoltam el a gyalogost. Nemcsak a kauzális nézet számára lesz nehéz, hiszen egészen nyilvánvalóan, feltételezhetjük, hogy nem állt szándékomban, és nem is volt okom arra, hogy elgázoljam a gyalogost. De az "irányítási nézet" alapján is nehéz lesz azt állítani, hogy a "gyalogos elgázolása" szándékos cselekedetem volt; mert úgy tűnik, hogy a gyalogos elgázolása annak a következménye volt, hogy nem tudtam irányítani az autót: röviden szólva, az a tény, hogy mivel nagyon részeg voltam, nehezebbé, ha nem lehetetlenné tette számomra az autó *irányítását*.

Úgy tűnik tehát, hogy a részegség legalábbis néhány olyan eset, amikor a részeg cselekvőnek nincs irányítása a mozdulatai felett; ezért nem cselekedhet szándékosan. Itt tehát két lehetőség van arra, hogy a részeg ágens felelőssége mellett érveljünk azzal kapcsolatban, amit részegen tesz. Egyrészt azzal lehet érvelni, hogy amit tesz, az nem számíthat az ő cselekedetének, mivel nincs kontrollja vagy irányítása, és ezért el kell ismernünk, hogy vannak az ágens saját szándékos cselekedeteitől eltérő események, amelyekért az ágens felelősségre vonható - így a "gyalogos elgázolása" esete is ilyen esemény lesz.

De úgy gondolom, hogy nem feltétlenül kell ezt az utat választanunk: az útmutatás még mindig adhat egy módot arra, hogy érveljünk az ügynök felelőssége mellett, amiért "átgázolt a

gyalogos". Az elképzelés az, hogy az ügynöknek volt útmutatása arról, hogy elmenjen-e a kocsmába; volt útmutatása arról, hogy elmenjen-e a kocsmába *autóval* (ahelyett, hogy mondjuk busszal menne); volt útmutatása arról, hogy hazamenjen-e autóval; és így tovább. Röviden, az ágens rengeteg olyan korábbi cselekedetét megtalálhatjuk, amelyek szándékosak. Ezek a cselekvések történetesen ahhoz vezetnek, hogy az ágens elgázolja a gyalogost.

Továbbá úgy tűnik, hogy ésszerű lett volna elvárni, hogy az ügynök abban az időpontban, amikor úgy döntött, hogy a kocsmába megy, tudta, hogy ha nagyon berúg, az azt eredményezhette volna, hogy részegen kell hazavezetnie, és hogy a részegen történő hazavezetés balesethez vezethetett volna - és hogy az ügynök tudta vagy megtudhatta volna cselekedetének ezeket a lehetséges következményeit, és nem ésszerűtlen költséggel. Ezek azok a fajta következmények, amelyekkel egy személynek számolnia kell, ha ittasan vezet. Tehát lehet, hogy ezek elegendő okot szolgáltatnak arra, hogy az ágens felelősségre vonható legyen valamiért, ami felett a cselekvés időpontjában nem rendelkezett kontrollal (a *történeti* kontroll és felelősség hasonló leírását lásd Wright 1976).

Mint már említettem, nem állítom, hogy teljes körűen beszámoltam volna a felelősségről. Remélem azonban, hogy megmutattam, hogy az útmutatás fogalma és annak a szándékos cselekvésre való alkalmazása nagyon ígéretes a felelősség teljes számbavételének kidolgozásához.

Függelék

Az alábbiakban ismertetett két felmérés eredményei azt mutatják, hogy széles körben osztják azt az intuíciót, hogy az automatikus cselekvések szándékosak.

1. Első felmérés

2007 júniusában Edinburghban 50 alannyal készítettem interjút: többnyire egyetemi hallgatók voltak. A kísérlet abból állt, hogy elolvastak egy rövid történetet, majd négy kérdésre válaszoltak az éppen olvasott történettel kapcsolatban. Nem nézhették meg a kérdéseket a történet elolvasása előtt; és nem nézhették meg a következő kérdést sem, mielőtt az előzőre válaszoltak volna. A kérdésekre mindig ugyanabban a sorrendben kellett válaszolni. Az alanyok azonban visszanézhettek a történetre, amikor egy kérdésre válaszoltak.

A történet a következőképpen zajlott:

Sarah az ágyán ült, és kétségbeesetten remélte, hogy Mark felhív. A telefonját bámulva, mint a filmekben, Sarah arra gondolt, milyen csodálatos lenne újra hallani a hangját. Felállt, és odament az ablakhoz, élvezte, hogy Markkal egy ilyen hosszú beszélgetést folytathat. Aztán megszólalt a telefon, Sarah felvette: ő volt az!

A négy kérdés a következő volt, és mindig ugyanabban a sorrendben kellett válaszolni, ahogyan az alábbiakban szerepelnek:

- 1) *Sarah fel akart állni?*
- 2) *Sarah szándékosan állt fel?*
- 3) *Sarah fel akarta venni a telefont?*
- 4) *Sarah szándékosan vette fel a telefont?*

Az ötlet az, hogy Sarah automatikusan "feláll", anélkül, hogy gondolkodna rajta (esetleg észre sem veszi, hogy ezt teszi). Másrészt a "telefonfelvétel" olyasvalami, amit Sarah már régóta előre látott, amire sokat gondolkodott: egyszerűen egy olyan cselekvés, amit aligha tudnánk automatikusnak elképzelni.

A válaszok a következők voltak:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>	<i>Nem tudom/nem válaszolok</i>
1	20	29	1
2	11	39	/
3	5	43	2
4	6	41	3

Ezek a válaszok a következő százalékos arányokat teszik ki:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>
1	40%	58%
2	22%	78%
3	10%	86%
4	12%	82%

1.1 Megbeszélés

Választottam egy spontán automatikus cselekvést, például "felkelek", és egy megfontolt, nem automatikus cselekvést, például "felveszem a telefont" egy várva várt telefonhívásra.

Két dolgot szerettem volna tesztelni: hajlandóak-e az alanyok ugyanolyan mértékben szándékot tulajdonítani az ágensnek az automatikus cselekvésnél, mint a nem automatikus cselekvésnél. És ami még fontosabb, hogy az alanyok intuíciói a két cselekvés szándékosságáról különböznek-e egymástól.

Kiderül, hogy a kísérleti személyek a szándékok tulajdonításában elismerik a különbséget a "felkelés" automatikus cselekvése és a "telefonfelvétel" nem automatikus cselekvése között: míg az utóbbi esetben csak 10% nem hajlandó szándékot tulajdonítani, addig 40% azt válaszolta, hogy a kísérleti személynek nem állt szándékában felkelni.

Másrészt úgy tűnik, hogy az alanyok nem tesznek különbséget a két cselekvés között a szándékosság szempontjából: 78%-uk a "felkelést" szándékosnak, és nagyon hasonló arányban, 82%-uk a "telefonfelvételt" is szándékosnak tartja.

Úgy gondolom, hogy ezek az eredmények az emberek intuícióinak támogatását adják az állításomnak, miszerint az automatikus és a nem automatikus cselekvések között releváns különbség van a megelőző mentális állapotok tekintetében: Azzal érveltem, hogy az oksági nézetek, mivel minden esetben mentális állapotok tulajdonítására támaszkodnak, nem tudnak számot adni az automatikus

intézkedések. Ezek az eredmények is megerősítik - és ez a legfontosabb - a tézisem mögött álló intuíciót, miszerint az automatikus cselekvések szándékosak.

1.2 Filozófusok kontra laikusok

Mivel a felmérés a filozófiai intuíciókról szólt, azt is feljegyeztem, hogy az alany filozófus vagy laikus volt-e. A "filozófus" fogalmát úgy határoztam meg, mint aki legalább egy posztgraduális (mester/ PhD) filozófiai kurzust végez. A válaszadók közül 17-en filozófusok, 33-an laikusok voltak.

Íme a bontás:

Laikusok:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>	<i>Nem tudom/nem válaszolok</i>
1	12	21	/
2	7	26	/
3	4	29	/
4	3	28	2

Filozófusok:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>	<i>Nem tudom/nem válaszolok</i>
1	8	8	1
2	4	13	/
3	1	14	2
4	3	13	1

Ezek a válaszok a következő százalékos arányokat

teszik ki: Laikusok:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>
1	36.36%	63.64%
2	21.21%	78.79%
3	12.12%	87.88%
4	9.09%	84.85%

Filozófusok:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>
1	47.06%	47.06%
2	23.53%	76.47%
3	5.88%	82.35%
4	17.65%	76.47%

A legszembevetőbb különbség a két kategória általános és konkrét eredményei között minden bizonnyal a filozófusok 1. kérdésre adott válasza, amely egyenletesen oszlott meg: 47% nem tulajdonított szándékot a "felkelésre", és további 47% igen. Ez azt mutatja, hogy a filozófusok nyilvánvalóan az átlagosnál kevésbé hajlandóak szándékot tulajdonítani az automatikus cselekvések esetében: 47% az általános 58%-kal és a laikusok 64%-ával szemben.

2. Második felmérés

A második felmérés ugyanazt a két hipotézist más történeteken keresztül és más módszertannal vizsgálta.

Ezúttal az automata és a nem automata akció nem ugyanabban a történetben, hanem két különböző vázlatban szerepelt. Ezúttal is az automata és a

a nem automatikus cselekvések azonos jellegűek voltak, "a vízforralás"; míg az első felmérésben különböző típusúak voltak, "felkelés" és "a telefon felvétele".

Az alábbiakban a két történet olvasható. Az 1. történetben a "vízforralás" automatikus cselekvésnek tekinthető, amely az ügynök reggeli rutinjának része; olyasvalami, amit szokás szerint minden reggel megtesz.

#1:

Ma Karen azzal a kellemetlen tudattal ébredt, hogy interjúja lesz. Előző este sokáig tartott, mire elaludt, és még most sem tudott másra gondolni: szoknyát vagy nadrágot vegyek fel? Sétáljak vagy fogjak taxit? Mindezek ellenére nekilátott a szokásos reggeli rutinjának: kinyitotta a redőnyöket, majd kiment a konyhába, felforralta a vízforralót, bekapcsolta a rádiót, és leült a reggelijéhez.

Másrészt a #2-ben a "vízforralás" olyasvalami, amit az ágens azután tesz meg, hogy megoldotta a dilemmát, hogy megtegye-e vagy sem; tehát nem automatikusan teszi meg. Valójában gondolkodnia kellett rajta.

#2

Karen nem tudta eldönteni, hogy eszpresszót vagy instant kávéval igyon-e. Az eszpresszó, gondolta, finomabb ízű. De az instant kávéval többet kap, sokkal többet. Mint mindig nála, most is a mennyiség győzött a minőség felett, és úgy döntött, hogy felteszi a vízforralót egy nagy csésze instant kávéra. Tehát felforralta a vízforralót.

Mindkét történet esetében ugyanazt a kérdéspárt tették fel:

- 1) *Karen fel akarta forralni a kannát?*
- 2) *Karen szándékosan forralta fel a vízforralót?*

A második felmérés módszertana nagyon eltérő volt. Egyetlen alany számára sem mutatták meg mindkét történetet, és egyetlen alanyuk sem tett fel egynél több kérdést egyik történettel kapcsolatban sem. Tehát négy alanycsoport volt, amelyek mindegyike csak egy kérdésre válaszolt. Ezt arra az esetre tették, ha az első felmérés során a későbbi kérdésekre adott válaszokat befolyásolták volna azok a válaszok, amelyeket ugyanaz az alany a korábbi kérdésekre adott. Másrészt, míg az első felmérés módszertana a személy szándékkal és szándékossággal kapcsolatos kontrasztív intuícióit tesztelte, addig ez a második módszertan nem, mivel minden alany csak egy kérdésre válaszol.

Ehhez a második felméréshez, amelyet az interneten keresztül végeztem, 357 embert kérdeztem meg: száz embert a 2. történet minden egyes kérdésére; száz embert az 1. történet 1. kérdésére; és 57 embert az 1. történet 2. kérdésére.

Az eredmények a

következők voltak: Történet

#1:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>
1	29	71
2	11	46

Történet #2:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>
1	42	58
2	6	94

Ezek az eredmények a következő százalékos

arányokat adják Story#1:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>
1	29%	71%
2	19.3%	80.7%

Történet #2:

<i>Kérdés</i>	<i>NO</i>	<i>IGEN</i>
1	42%	58%
2	6%	94%

2.1 Megbeszélés

A második felmérés eredményei fontos módon megerősítik, hogy az intuíció, miszerint az automatikus cselekvések szándékosak, széles körben elterjedt: a válaszadók elsöprő többsége, 81%-a azt mondta, hogy az automatikus esetben Karen szándékosan forralta fel a vízforralót. Hasonlóképpen, 94%-os elsöprő többség azt mondta, hogy Karen szándékosan forralta fel a vízforralót abban a nem automatikus esetben, amikor ezt egy dilemma eredményeként teszi.

Másrészt a második felmérés eredményei nem erősítik meg az első felmérés eredményeit, ami azt illeti, hogy az emberek nem hajlandóak szándékot tulajdonítani az automatikus esetben, szemben a nem automatikus esettel: A válaszadók 58%-a tulajdonít szándékot a nem automatikus esetben, és még többen, 71%-uk az automatikus esetben.

A két felmérés eltérő eredményeit a szándék tulajdonításával kapcsolatban egy nyilvánvaló módon lehet megmagyarázni: míg az első felmérésben a "felkelés" spontán automatikus cselekvésként jelent meg, addig a második felmérésben a "vízforralás" egy megszokott automatikus cselekvésként jelent meg, amely egy rutin része: ezért nyilvánvalóan

céltudatos. És ami döntő fontosságú, a célt úgy mutatják be a válaszadónak a történetben, ahogyan az első felmérés nem tette: ott a magyarázatot, hogy Sarah miért kelt fel, valahogy a válaszadóra bízták. Míg itt a válaszadónak nem lehet kétsége afelől, hogy mi Karen célja.

Van még egy fontos megfontolás a szándék tulajdonításával kapcsolatos eredményekkel kapcsolatban. A cselekvésfilozófia szempontjából döntő különbség van a "nem szándékozom felforralni a kannát" és a "nem szándékozom felforralni a kannát" között - ahol, ami döntő fontosságú, a tagadás csak az utóbbi esetben része a szándék tartalmának. A különbség az, hogy az előbbi esetben nem tulajdonítunk szándékot az ágensnek. És így az előbbi eset nem idézhető egy olyan kauzális magyarázat részeként, mint Bratman és Davidsoné, mert hiányzik a cselekvést feltételezhetően kiváltó mentális állapot: ha azt mondjuk, hogy az ágensnek nem áll szándékában felforralni a vízforralót, azzal nem tulajdonítunk szándékot az ágensnek.

De nem nyilvánvaló, hogy ezt a különbséget a nem filozófusok is észreveszik: elvégre az sem nyilvánvaló, hogy a nem filozófusok elkötelezettek Davidson és Bratman kauzalizmusa mellett. Sőt, lehet, hogy ezekben a felmérésekben a szándék tulajdonítása azzal magyarázható, hogy a válaszadók leginkább arra törekednek, hogy ne mondják ki, hogy az ágens szándéka a "felkelés" vagy a "vízforralás" ellen irányul. Ennyi nyilvánvalónak tűnik a történetekből: hogy az ágensek nem ellenzik a "felkelést" és a "vízforralást". De ez még nem jelenti azt, hogy valóban szándékukban áll megtenni ezeket a dolgokat.

Lehet, hogy a válaszadók azért ódzkodnak attól, hogy ne tulajdonítsanak szándékot, nehogy a végén azt mondják (vagy amúgy is azt higgyék, hogy azt mondják), hogy az ügynök szándéka és hozzáállása a "felkelés" és a "vízforralás" ellen irányult, ami nyilvánvaló hiba lenne.

De itt csak spekulálok: az adatokból csak arra következtethetünk, hogy a második felmérés az első felmérés által alátámasztott két hipotézis közül csak az egyiket erősíti meg: azt, hogy az intuíció túlnyomórészt azt mondja, hogy az automatikus cselekvések szándékosak. A második hipotézist - miszerint az emberek különbséget tesznek az automatikus és a nem automatikus cselekvések között a mentális állapotok tulajdonítása szempontjából - ez a második felmérés nem támasztja alá.

Bibliográfia

- Adams, F. (1986), "Szándék és szándékos cselekvés: The Simple View", *Mind & Language* 1: 281-301.
- Adams, F. és Mele, A. (1989), "A szándék szerepe a szándékos cselekvésben", *Canadian Journal of Philosophy* 19: 511-31.
- Aglioti, S. & al. (1995), 'Size contrast illusions deceived the eye but not the hand', *Current Biology* 5: 679-85.
- Alston, W. (1986), "An Action-Plan interpretation of purposive explanations of actions", *Theory and Decision* 20: 275-299.
- Anscombe, G.E.M. (1957), *Intention*. Basil Blackwell.
- Arisztotelész, *Nikomachos etikája* (1925, Ross fordítása). Oxford UP.
- Audi, R. (1973), "Intending", *Journal of Philosophy* 70: 387-402.
- Bargh, J.A. & Chartrand, T.L. (1999), "A lét elviselhetetlen automatizmusa", *American Psychologist* 54: 462-479.
- Bargh, J.A., Chen, M., & Burrows, L. (1996), "A szociális viselkedés automatizmusa: A vonáskonstrukció és a sztereotípa aktiváció közvetlen hatásai a cselekvésre", *Journal of Personality and Social Psychology* 71: 230-244.
- Beardsley, M. (1978), "Intending", in Goldman, A. & Kim, J. (szerk.), *Values and Morals*. Dordrecht.
- Beilock, S. L., Wierenga, S.A., & Carr, T.H. (2002). "Expertise, Attention, and Memory in Sensorimotor Skill Execution", *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 55: 1211-1240.
- Bermudez, J. (1995), "Nem fogalmi tartalom: *Mind and Language* 10: 333-369.
- Bishop, J. (1989), *Natural Agency. Esszé a cselekvés oksági elméletéről*. Cambridge University Press.
- Block, N.J. és Fodor, J.A. (1972), "What Psychological States Are Not", *Philosophical Review* 81: 159-181.
- Brand, M. (1984), *Szándék és cselekvés*. MIT Press.
- Bratman, M. (1984), "Two Faces of Intention", *Philosophical Review* 93: 375-405.
- Bratman, M. (1987), *Intention, Plans, and Practical Reason*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Campbell, T. (2006), "Human Philosophy: Hume on Natural Instincts and Belief Formation", in Di Nucci, E. & McHugh, C. (szerk.), *Content, Consciousness, and Perception*. Cambridge Scholars Press.
- Carruthers, P. (1996), *Nyelv, gondolkodás és tudat: An Essay in Philosophical Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chisholm, R. (1966), "Freedom and Action", in Lehrer, K. (szerk.) *Freedom and Determinism*. Random House.
- Chisholm, R. (1966), *A tudás elmélete*. Englewood Cliffs.
- Clark, A. (2001), "Vizuális tapasztalat és motoros cselekvés: Are the Bonds too tight?", *Philosophical Review* 110: 495-519.
- Collins, A. W. (1997), "Az okok pszichológiai valósága", *Ratio*, X: 108-123.
- Cooper, R. & Shallice, T. (2000), "Contention Scheduling and the Control of Routine Activities", *Cognitive Neuropsychology* 17(4): 297-338.
- D'Arcy, E. (1963), *Emberi aktusok: Egy esszé az erkölcsi értékelésükről*. OUP.
- Dancy, J. (2000), *Gyakorlati valóság*. Oxford UP.

- Darley, J.M. és Schultz, T.R. (1990), "Erkölcsei szabályok: A "Morális szabályok: Tartalmuk és elsajátításuk": "Tartalmuk és elsajátításuk", *Annual Review of Psychology* 41, 525-56.
- Davidson, D. (1963), "Actions, Reasons, and Causes", *Journal of Philosophy* 60: 685-700.
- Davidson, D. (1969), "The Individuation of Events", in Rescher, N. & Reidel, D. (szerk.), *Essays in Honour of Carl G. Hempel*, Reidel Publishing Company.
- Davidson, D. (1971), "Agency", in Binkley, R., Bronaugh, R., and Marras, A. (szerk.), *Ügynök, cselekvés és értelem*. University of Toronto Press.
- Davidson, D. (1973), "Freedom to Act", in Honderich, T. (szerk.), *Essays on Freedom and Action*. Routledge and Kegan Paul, 137-56.
- Davidson, D. (1978), "Intending", in Yovel, Y. (szerk.), *Philosophy of History and Action*. The Magnes Press, The Hebrew University.
- Davidson, D. (1980), *Essays on Actions and Events* (2. kiadás: 2000). Oxford UP.
- Davis, L. (1970), "Individuation of Actions" (A cselekvések individuációja), *Journal of Philosophy* 67: 524-5. Davis, L. (1979), *A cselekvés elmélete*. Prentice-Hall.
- Davis, W. (1984), "A szándékozás oksági elmélete", *American Philosophical Quarterly*. 21: 43-54.
- Davis, W. A. (1982), "Az élvezet oksági elmélete", *Mind* 91: 240-256.
- Dennett, D. C. (1969), *Tartalom és tudatosság*. Routledge & Kegan Paul.
- Dennett, D.C. (1991), *Consciousness Explained*. Penguin.
- Dretske, F. I. (1969), *Látás és tudás*. Chicago.
- Dreyfus, H. (1988), "The Socratic and Platonic Bases of Cognitivism" (A kognitívizmus szókratészi és platóni alapjai), *AI & Society* 2: 99-112.
- Dreyfus, H. (2005), "Overcoming the Myth of the Mental: How Philosophers Can Profit from the Phenomenology of Everyday Expertise", *APA Pacific Division Presidential Address*.
- Dreyfus, H. & Dreyfus, S. (1984), "Skilled Behavior: The Limits of Intentional Analysis", in Lester, E. (szerk.), *Phenomenological Essays in Memory of Aron Gurwitsch*. The University Press of America.
- Fischer, J.M. (1994), *A szabad akarat metafizikája*. Blackwell.
- Fisher, J.M. és Ravizza, M. (1998), *Felelősség és ellenőrzés*. Cambridge UP.
- Foot, P. (1967), "Az abortusz problémája és a kettős hatás doktrínája", *Oxford Review* 5: 5-15.
- Foot, P. (1985), "Morality, Action, and Outcome", in Honderich, T. (szerk.), *Morality and Objectivity*. Routledge & Kegan Paul.
- Frankfurt, H. (1969), "Alternatív lehetőségek és erkölcsi felelősség", *Journal of Philosophy* 66: 829-839.
- Frankfurt, H. (1978), "The Problem of Action", *American Philosophical Quarterly*. 15: 157-162.
- Garcia, J.L.A. (1990), "A szándékos és a szándékolt", *Erkenntnis* 33: 191-209.
- Gert, B. (1998), *Erkölc: természete és igazolása*. Oxford UP.
- Gert, J. (2003), "Brute Rationality", *Nous* 37: 417-446.
- Ginet, C. (1990), *A cselekvésről*. Cambridge University Press.
- Ginet, C. (1996), "Az alternatív lehetőségek elvének védelmében: Why I Don't Find Frankfurt's Arguments Convincing", *Philosophical Perspectives* 10: 403-417.
- Goldie, P. (2000), "Az érzelmek kifejezésének magyarázata", *Mind* 109: 25-38.
- Goldman, A. (1970), *A Theory of Human Action*, Englewood Cliffs.
- Goldman, A. (1971), "The Individuation of Action", *Journal of Philosophy* 68: 769-

72.
Grice, H. P. (1971), "Intention and Uncertainty", *Proceedings of the British Academy (A Brit Akadémia jegyzőkönyvei)*.
57: 263-79.
- Hacker, P.M.S. & Bennett, M.R. (2003),
Philosophical Foundations of Neuroscience. Blackwell.
- Hampshire, S. (1959), *Gondolkodás és cselekvés*. Chatto and Windus.
- Hare, R. M. (1952), *Az erkölcs nyelve*. Oxford UP.
- Harman, G. (1965), "The Inference to the Best Explanation", *Philosophical Review*.
74: 88-95.
- Harman, G. (1976), "Practical Reasoning", *Review of Metaphysics* 29: 431-463.
- Heil, J. és Robb, D. (2003), "Mental Properties", *American Philosophical Quarterly*.
40: 175-196.
- Hornsby, J. (1980), *Cselekvések*. Routledge & Kegan Paul.
- Hurley, S. (1989), *Természetes okok*. OUP.
- Hursthouse, R. (1991), "Arational Actions", *Journal of Philosophy* 88 (2): 57-68.
- James, W. (1890), *A pszichológia alapelvei*. London: Macmillan.
- Jeannerod, M. (2003), "A cselekvés tudatossága és az öntudat: Roessler, J. & Eilan, N. (szerk.), *Agency and Self-Awareness*. Oxford: Clarendon Press.
- Jeannerod, M. & Fournieret, P. (1998), "Limited conscious monitoring of motor performance in normal subjects", *Neuropsychologia* 36: 1133-40.
- Kelly, S. és Knobe, J. (publikálatlan), "Lehet-e okkal cselekedni anélkül, hogy szándékosan cselekednénk?".
- Kenny, A. (1989), *Az elme metafizikája*. Clarendon Press.
- Knobe, J. (2003), "Szándékos cselekvés és mellékhatások a hétköznapi nyelvben", *Analysis* 63: 190-193.
- Knobe, J. (2005), "Theory of Mind and Moral Cognition: *Trends in Cognitive Science* 9: 357-359.
- Knobe, J. (megjelenés előtt), "A szándékos cselekvés fogalma: A Case Study in the Uses of Folk Psychology", *Philosophical Studies*.
- Lewis, D. (1986), "Causal Explanation", *Philosophical Papers*, ii. Oxford UP.
- Lewis, D. (1990), "Amit a tapasztalat tanít" in Lycan, W. (szerk.), *Mind and Cognition: A Reader*. Blackwells.
- Lhermitte, F. (1983), "Utilisation behaviour" and its relation to lesions of the frontal lobes', *Brain* 106: 237-255.
- Libet, B. (1985), "Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action", *Behavioural and Brain Science* 8: 529-566.
- Lowe, J. (1999), "Self, Agency, and Mental Causation", *Journal of Consciousness Studies* 6: 225-39.
- Lycan, W. G. (1973), "Invertált spektrum", *Ratio* 15: 315-9.
- MacIntyre, A. (1957), *A tudattalan*. Routledge & Kegan Paul.
- Macrae, C.N. & Johnston, L. (1998), "Help, I Need Somebody: Automatikus cselekvés és tétlenség", *Social Cognition* 16: 400-417.
- Malcolm, N. (1968), "The Conceivability of Mechanism", *Philosophical Review* 77: 45-72.
- Marcel, A. J. (1998), "Blindsight and shape perception: deficit of visual consciousness or of visual function?", *Brain* 121: 1565-88.
- "Marcel, A. J. (2003), "Az ügynöki tevékenység értelme: A cselekvés tudatossága és birtoklása",

- inRoessler, J. és Eilan, N. (szerk.), *Ügynökség és öntudat*. Oxford UP.
- Maudsley (1873), *Physiology of Mind* (idézi: James 1890).
- Mayr, E. (1976), *Evolúció és az élet sokfélesége*. Harvard UP.
- McCann, H. (1986), "Rationality and the Range of Intention", *Midwest Studies in Philosophy* 10: 191-211.
- McCann, H. (1991) "Settled Objectives and Rational Constraints", *American Philosophical Quarterly* 28: 25-36.
- McCann, H. (1998), *Az ügynökség művei*. Cornell UP.
- McDowell, J. (1978), "Are Moral Requirements Hypothetical Imperatives?", *Az Arisztotelészi Társaság Közleményei*, 52. kiegészítő kötet: 13-29.
- McDowell, J. (1979), "Virtue and Reason" (Erény és értelem), *The Monist* 62: 331-50.
- McDowell, J. (1992), "Meaning and Intentionality in Wittgenstein's Later Philosophy", in French, P.A., Uehling, T.E. Jr., and Wettstein, H.K. (szerk.), *The Wittgenstein Legacy. Midwest Studies in Philosophy 17*. University of Notre Dame Press, pp. 40-52.
- McDowell, J. (1994), "The Content of Perceptual Experience", *Philosophical Quarterly* 44(5) [175]:190-205.
- McDowell, J. (1994), *Mind and World* (a szerző új bevezetőjével: 1996). Harvard UP.
- McDowell, J. (1998), *Elme, érték és valóság*. Harvard UP.
- Mele, A. (1988), "Intentions, Plans, and Practical Reason", *Mind* 97: 632-634.
- Mele, A. (1992), *A cselekvés rugói*. Oxford UP.
- Mele, A. (1997), *A cselekvés filozófiája*. Oxford UP.
- Mele, A. és Moser, P. K. (1994), "Intentional Action", *Nous* 28: 39-68.
- Milner, D. & Goodale, M. (1995), *A vizuális agy működésben*. Oxford: Oxford University Press.
- Moran, R. (2001), *Hatóság és elidegenedés: esszé az önismeretről*. Princeton University Press.
- Morton, A. (1975), "Because He Thought He Had Insulted Him", *Journal of Philosophy* 72: 5-15.
- Nadelhoffer, T. (2006), "On Trying to Save the Simple View", *Mind & Language* 21: 565-586.
- Nagel, T. (1970), *Az altruizmus lehetősége*. Oxford UP.
- Nagel, T. (1986), *The View from Nowhere*. Oxford UP.
- Norman, D.A. & Shallice, T. (1986), "Attention to Action: willed and automatic control of behaviour", in Davidson, R.J., Schwartz, G.E. & Shapiro, D. (szerk.), *Consciousness and Self-Regulation*, iv. New York: Plenum, 1-18.
- Norman, R. (2001), "Practical Reasons and the Redundancy of Motives", *Ethical Theory and Moral Practice* 4: 3-22.
- Nozick, R. (1993), *A racionalitás természete*. Princeton UP.
- O'Brien, L. (2003), "on Knowing One's Own Actions", in Roessler, J. és Eilan, N. (szerk.), *Agency and Self-Awareness*. Oxford UP.
- O'Shaughnessy, B. (2003), "A fizikai cselekvés episztemológiája", in Roessler, J. és Eilan, N. (szerk.), *Agency and Self-Awareness*. Oxford UP.
- Pashler, H.E. (1998), *A figyelem pszichológiája*. MIT Press.
- Peacocke, C. (1995), "Conscious Attitudes, Attention, and Self-Knowledge", in Wright, C., Smith, B.C., and McDonald, C. (szerk.), *Knowing Our Own Minds*. Oxford UP.

- Peacocke, C. (2003), "Action: Roessler: Action: Awareness, Knowledge, and Ownership (Tudatosság, tudás és tulajdonlás)", in Roessler, J. és Eilan, N. (szerk.), *Agency and Self-Awareness*. Oxford UP.
- Perner, J. (2003), "Kettős kontroll és a cselekvés oksági elmélete", in Roessler, J. & Eilan, N. (szerk.), *Agency and Self-Awareness*. Oxford: Clarendon Press.
- Pollard, B. (2003), "Lehetnek-e az erényes cselekedetek egyszerre megszokottak és racionálisak?", *Ethical Theory and Moral Practice* 6: 411-425.
- Pollard, B. (2005), "Naturalizing the Space of Reasons", in *International Journal of Philosophical Studies* 13(1): 69-82.
- Pollard, B. (2006), "Actions, Habits, and Constitution", *Ratio* 19: 229-248.
- Pollard, B. (2006b), "Explaining Actions with Habits", *American Philosophical Quarterly* 43: 57-68.
- Proust, J. (2003), "Perceiving Intentions", in Roessler, J. és Eilan, N. (szerk.), *Agency and Self-Awareness*. Oxford UP.
- Reason, J. (1990), *Human Error*. Cambridge UP.
- Roessler, J. (2003), "Intentional Action and Self-Awareness", in Roessler, J. és Eilan, N. (szerk.), *Agency and Self-Awareness*. Oxford UP.
- Rosen, G. (2001), "Responsibility and Moral Ignorance", *NYU Colloquium in Law and Philosophy*.
- Rosen, G. (2003), "Culpability and Ignorance", *Proceedings of the Aristotelian Society*, CIII: Part 1, 2003.
- Ruben, D.H. (2003), *A cselekvés és annak magyarázata*. Oxford UP.
- Ryle, G. (1949), *Az elme fogalma*. Penguin.
- Sartre, J.-P. (1943), *A lét és a semmi*.
- Schlosser, M.E. (2007), "Basic deviance reconsidered", *Analysis* 67 (3): 186-194.
- Searle, J. (1983), *Intentionalitás*. Cambridge UP.
- Searle, J. (1990), "Az agy elméje egy számítógépes program?", *Scientific American* 262: 26-31.
- Searle, J. (1992), *Az elme újrafelfedezése*. The MIT Press.
- Sellars, W. (1956), "Empiricism and the Philosophy of Mind", *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 1: 127-96.
- Shallice, T. (1982), "Specific impairments of planning", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* B298: 199-209.
- Shallice, T. (1988), *A neuropszichológiától a mentális struktúráig*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shallice, T., & Burgess, P. (1996), "The domain of supervisory processes and temporal organisation of behaviour", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* B351: 1405-1412.
- Simester, A. P. (1996), "Agency", *Law and Philosophy* 15: 159-181.
- Smith, M. (1987), "The Humean Theory of Motivation", *Mind* 96: 36-61.
- Smith, M. (1996), *Az erkölcsi probléma*. Harvard UP.
- Smith, M., 'Cognitivist vs Non-Cognitivist of the Belief-like and Desire-like Features of Evaluative Judgements', megjelenés alatt.
- Stout, R. (1996), *Things that happen because they should*. Oxford UP.
- Stout, R. (2005), *Action*. McGill-Queen's University Press.
- Stoutland, F. (1985), "Davidson on Intentional Behaviour", in LePore, E. és McLaughlin, B.P. (szerk.), *Actions and Events*. Basil Blackwell.
- Sutton, J. (2007), "Batting, Habit, and Memory: the embodied mind and the nature of skill", in McKenna, J. (szerk.), *At the Boundaries of Cricket*. Taylor and Francis.

- Sverdlik, S. (1996), "A szándékok közötti összhang és az "egyszerű nézet"", *Canadian Journal of Philosophy* 26: 515-522.
- Tanney, J. (1995), "Why Reasons May Not be Causes", *Mind & Language* 10: 103-126.
- Thalberg, I. (1977), *Percepció, érzelem és cselekvés*. Basil Blackwell.
- Thalberg, I. (1984), "Do our intentions cause our intentional actions?", *American Philosophical Quarterly* 21: 249-260.
- Thomson, J.J. (1977), *Acts and Other Events*. Cornell University Press.
- Van Inwagen, P. (1983), *An Essay on Free Will*. OUP.
- Velleman, J. D. (1985), "Gyakorlati reflexió", *The Philosophical Review* 94: 33-61.
- Velleman, J. D. (1992), 'What Happens When Someone Acts?', *Mind* 101: 461-481.
- Vihvelin, K. (2000), 'Freedom, foreknowledge, and the principle of alternate possibilities', *Canadian Journal of Philosophy* 30:1-23.
- Vollmer, F. (1993), "Intentional Action and Unconscious Reasons", *Journal for the theory of social behaviour* 23: 315-326.
- Wilson, G. (1989), *Az emberi cselekvés szándékossága*. Stanford UP.
- Whitehead, A.N. (1911), *An Introduction to Mathematics*. Holt.
- Wittgenstein, L. (1953), *Filozófiai vizsgálódások*. Basil Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1958), *Blue & Brown Books*. Basil Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1969), *A bizonyosságról*. Basil Blackwell.
- Wright, L. (1976), *Teleologikus magyarázatok: An Etiological Analysis of Goals and Functions*. University of California Press.